

ప్రాయశ్చిత్తము

రవీంద్రనాథ ఠాకూర్

విశ్వభారతి

చెన్నపురి ఏజన్సీ

3-23 తిరువత్తూరు హైరోడ్

చెన్నపురి

ప్రకాశకుడు:

కారుమూరి వైకుంఠరావు

323 తిరువత్తూరు హైరోడ్

మద్రాసు

విశ్వభారతి గ్రంథమాల—2

ప్రాయశ్చిత్తము

అట్టబైండు ౧ ౦ ౦

క్యాల్కో ౧ ౧.౨ ౦

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్

౨౯౨ ఎన్‌బ్లనేడ్ చెన్నపురి, ఈ

ప్రాయశ్చిత్తము

మొదటి పరిచ్ఛేదము

అర్ధరాత్రి వేళ. వేసవికాలము. మచ్చునకైనను గాలి లేదు. ఏచెట్టునను ఆకులు కదలుటలేదు. యశోహరపురపు యువరాజు, ప్రతాపాదిత్యుని జ్యేష్ఠపుత్రుడైన ఉదయాదిత్యుడు, తన పడకగది కిటికీలోఁ గూర్చుండియుండెను. అతని ప్రక్కను అతని భార్య సురమ నిలిచియుండెను.

సురమ, “నాథా, సహించియుండుము, ఓర్పి విడువకుము. మంచిరోజులు ఎప్పుడైనను వచ్చితీరును,” అనెను.

ఉదయాదిత్యుడు ఈవిధమునఁ బ్రశ్నోత్తరమిచ్చెను, “నాకు వేటుసుఖమేదియు నక్కరలేదు; నేను కోరినదంతయు నీ రాజమండరమందు జన్తింపకపోయి యుండవలసినదనియు; నేను యువరాజునై పుట్టియుండక పోవలసినదనియు; యశోహరపురనివాసులలో సామాన్యసంసారులలో నతిసామాన్యుడనై పుట్టియుండవలసినదనియు ; యశోహరపురాధిపతికి జ్యేష్ఠపుత్రుడనై, ఆయన ధనమానములకును, యశఃప్రభావములకును, ఏకమాత్రుడైన ఉత్తరాధికారిని యుండకపోవల-

సినదనియు; నాజీవితములో గతించిన దీనినంతయు మార్పగల
తపస్సేదైనను గలదా!”

సురము బహు విచారముతో నతనికుడిచేతిని తన
నెండుచేతులతోఁ బట్టుకొని యతనివైపు చూచుచు మెల్ల-
మెల్లగ నిట్టూర్పు విడిచెను యువరాజుకోరిక నెఱవేర్చుటకుఁ
దనప్రాణమును సులభముగ ధారపోయఁగలదు. కాని ప్రాణము
నిచ్చియైనను భర్తకోరికను నెరవేర్చలేకపోవుటయే ఆమె
దుఃఖమునకుఁ గారణము.

“నాకు సుఖము లేకపోవుటకుఁ గారణము నేను రాజు-
లింటఁ బుట్టుటయే సురమా!” అని యువరాజునెను. “రాజు-
లిండ్లయందుఁబుట్టువారు ఉత్తరాధికారులే, బిడ్డలుకారు. నేను
ఆయన రాజ్యమును, పేరుప్రతిష్ఠలను నిలువఁబెట్టుకొనఁగలనో
లేనో యని మాతండ్రి నన్ను చిన్నప్పటినుండియుఁ బరీక్ష-
చేయుచుండెను. నేను రాజ్యభారమును వహించుచు, వంశ-
క్షీర్తిని ప్రజ్వలింపఁజేయఁగలనో లేనో యని యాయనభయము.
నేను చేయు నొక్కొక్క చిన్నపనియును ఆయన పరీక్షా-
దృష్టితోఁగనిపెట్టుచుండెను. వాత్సల్యదృష్టితోఁగాదు. బంధు-
వర్గమువారును, మంత్రివర్గమువారును, రాజసభాసర్గణము
వారును, ప్రజలును, నేను చేయుచిన్నచిన్నపనులను, నేనాడు
చిన్నచిన్నమాటలను, బహుజాగ్రత్తతోఁ బరీశీలించి చూచి
వా భవిష్యత్తు నూహించుచుండిరి. ఇట్టి యావత్సమయమున

రాజ్యమును గాపాడుకొని నాకు లేవని వారందరి యభిప్రాయము నేను చేతకాని పెద్దప్పునఁట, నా కేమియు బోధపడదఁట! అందఱును నన్ను దూలనాడుచుందురు, నాన్న నన్ను జూచి యేవగించుకొనును. నాన్న నాయాశ పూర్తిగావదలుకొనెను”

సురమ కనుల నీళ్లు పెట్టుకొని, “అహ! ఎట్టిది వారిమనస్సు! వా రెట్లారీతి ననుకొనఁగలిగిరి?” అని యనెను. సురమకు దుఃఖమువచ్చి, కోపముతో నన్నది, “మీ కేమియు బోధపడదన్న వారికంటె బోధపరచుకొనిలేనివా రెవరుండఁగలరు?”

ఉదయాదిత్యుఁడు చిటువవ్వు నన్ని, సురమ బుగ్గలను దనచేతితో నొక్కుచు కోపమువలన నెత్తినై యున్న సురమ ముఖము నతిముద్దుతో మెల్లఁగ కదలించెను. మఱల నతిత్వరలో మొదటివలె గంభీరభావము ధరించి యిట్లనెను.

“అవును సురమా, రాజ్యపరిపాలనఁ గావలసినకొరి నాలో లేకపోవుట నిజమే—ఆపరీక్ష అయినది. నేను బదునా—తేండ్లవాడనై యున్నప్పుడు నాకు రాజ్యపరిపాలన నేర్పవలెనని యుద్దేశించి, మహారాజుగారు హోసేన్ ఖానీ పరగణాపాలన నా కొప్పఁజెప్పిరి. ఆటమాసములైనను బూర్తి కాకపూర్వమే గొప్ప చిక్కులు ప్రారంభించినవి. రాబడి తగ్గిపోయినది. ప్రజలు నన్నాశీర్వాదింప మొదలు పెట్టిరి. ఉద్యోగస్థులు

మహారాజుగారియొద్దకుఁ బోయి నావై ఫిర్యాదుచేయ నారంభించిరి. యువరాజుగారు ప్రజల కింతప్రియుఁడగుట చూచి వారు రాజ్యపరిపాలనకుఁ బనికిరానివారని నిర్ధారణచేయవలెనని రాజసభాసదులందఱును నభిప్రాయపడిరి. అప్పటినుండి మహారాజుగారు నావై వెన్నఁడును మనస్సుస్ఫుర్తిగాఁ జూడనైనను లేదు. నేను వంశమునకుఁ గళంకమనియు, ఆయన పినతండ్రియైన వసంతరాయలవలె వీణవాయించుకొని నాట్యముచేయుచుఁ దిరుగుచుండుననియు, రాజ్య మథోగతిపాలననియు మహారాజుగా రనుచుండిరి.”

“సహించి యుండుము, ప్రియతమా ఓర్పి వదలకుము.” అని సురమ యనెను. “ఏమైనను ఆయన నీ తండ్రియేకదా! ఇప్పు డాయనమనస్సు రాజ్యాభివృద్ధివాంఛతో నిండియున్నది. ఆయనహృదయమునఁ బ్రేమకు స్థానము లేదు. ఆయన రాజ్య మభివృద్ధి చెందినకొలది ఆయనప్రేమ యధికమగుచుండును.”

“సురమా, నీబుద్ధి తీక్ష్ణమైనది; నీవు దీర్ఘదృష్టికలదానవు, కాని ఈవిషయమునమాత్రము సరిగఁ దెలిసికొనలేకున్నావు. ఆశకు మితిలేదు. రాజ్యము పెద్దదగుచున్న కొలది ఆరాజ్యము పోవునేమోయని నాన్నకు భయముకూడ నధికమగుచుండును, రాజ్యభారము హెచ్చగుచున్నకొలది నే నెందుకును పనికిరానని యాయనకుఁ గలయభిప్రాయము దృఢపడుచుండును.”

సురమ కిది బోధపడకపోలేదు. కాని ఆశమాత్రము మఱియొకవిధముగ నుండెను. మన యాశ బుద్ధికి లోఁబడి యెల్లప్పుడును ఉండదుకదా! 'నామనస్సు కోరినట్లేల కాఁగూడదు?' అని సురమ తనలోఁ దా ననుకొనుచుండెను.

“ఎటుతిరిగినను ప్రజలు నాయెడల జోలి చూపుచుండిరి. ఎక్కడికిఁ బోయినను ఎగతాళిచేయుచుండిరి. ఇది సహించి యూరకుండలేక మధ్యమధ్య రాయగడులోనున్న మాతాత-గారియొద్దకుఁ బోవుచుంటిని. మా నాన్నగారు నాకొఱకు బాగుగా వెదకించుటయైనను లేదు....ఆహా, ఏమి యాభేదము అచ్చటికిని ఇచ్చటికిని! అచ్చట నెల్లప్పుడును జెట్లు సేమలు కనఁబడుచుండును. నేనాగ్రామస్థుల చిన్నగుడిసెలలోనికిఁ బోవుచుందును, రాత్రింబవళ్లు రాజవేషము దాల్చియుండ నవసరముండదు. అదికాక, తాతయ్య దృష్టిపారినంత-మేర అచ్చటను ఎట్టి చింతగాని గాంభీర్యముగాని ఉండనేరదని నీవెఱుఁగుదువు; తాతయ్య సమస్తమును తన యాట-పాటలతో నింపుచుండును. ఎటుచూచినను ఉల్లాసము, సద్భావము, శాంతి. అచ్చటికిఁ బోయినంత మాత్రమున యశోహర-పుర యువరాజునని మఱచుచుంటిని.

ఆహా, మఱపన నదియే మఱపు—చివర కొకనాఁడు నాకుఁ బదునెనిమిది సంవత్సరములు వచ్చినవి. రాయగడులో నాలుగుదిక్కులను వసంతవాయువులు వీచుచుండెను. ఎటు-

చూచినను పచ్చనికుంజవనములు. అట్టి సమయమున రుక్మిణి నాకంటఁబడ్డది.”

“ఆ సంగతి అనేకపర్యాయములు వినియున్నాను.”
అని యన్నది సురమ.

ఉదయాదిత్యుఁడు “మఱియొకమాట వినుము సురమా! ఒక్కొక్కప్పుడు ఏదో యొకమాట మనహృదయమధ్యమునఁ బ్రవేశించి మనకు అమితబాధను గలుగఁజేయుచుండును, దానిని వెల్లడిచేయనిపక్షమున బ్రతికియుండుట కష్టమగుచుండును. ఆవిషయము నీతోఁ జెప్పట కిప్పటికిని నాకు లజ్జ పుట్టుచున్నది, కష్టమగుచున్నది, కనుక నేమాటిమాటికి నీతోఁ జెప్పచుండును. ఏనాఁడు నాకు సిగ్గుపోవునో ఏనాఁడు నాకుఁ గష్టము కలుగదో అప్పుడు నా ప్రాయశ్చిత్తము పూర్తియైనదని భావించును, అటుపై ని మఱి నీతో ఆవిషయమై ప్రసంగించను”

సురమ, “ఏల నీప్రాయశ్చిత్తము నాథా? నీవే పాపము చేసి యుండినయెడల, ఆతప్పు నీదికాదు పాపమునది. నేను నిన్నెఱుంగ ననుకొంటివా? ఆపరమాత్ముఁడు నీ హృదయము నెఱుగఁడా?”

ఉదయాదిత్యుఁడు చెప్పనారంభించెను — “రుక్మిణి నా కంటె మూఁడుసంవత్సరములు చిన్న. ఆమె విధవ, ఏకాకిని. తాతయ్య కృపవల్ల రాయగఁడులో నివాసముచేయుచుండెను.

మొదటి పరిచ్ఛేదము

నన్నామె ఏమాయమూలమున తనదగ్గఱకు లాగినదో నే నిప్పుడు చెప్పజాలను. అప్పుడు నాహృదయమందున్న విమధ్యాహ్నాకీరణములు, కాంతి యధికముగ నుండుటచేత నేదియు బాగుగఁ జూడఁజాలకుంటిని, ఎటుచూచినను ప్రప్తంచము అతిప్రకాశమైన యావిరితో నిండియున్నట్లు కానవచ్చుచుండెను. నాదేహములోనుండు రక్తమంతయు శిరస్సున కెక్కినట్లుండెను. ఆశ్చర్యముపుట్టించునదిగాని అసంభవమైనట్టిదిగాని ఎచ్చటను నేదియు లేదని యనిపించుచుండెను. ఏదిక్కున జూచినను ఒక్కరితగ నే యుండెను ఏదారిచూచినను ఒక్కవిధముగ నే యుండెను. అంతకుఁబూర్వముగాని, అటుతరువాతగాని ఎన్నఁడును నాకట్టి యనుభవము కలుగలేదు. ఒక్కదినముపాటి జగత్తును బుద్ధియు బలమును లేని నాక్షుద్రహృదయమునకుఁ బ్రతీకూలముగ నుండునటులు ఈ చేయుటలో నెట్టియుద్దేశముండెనో అటు చేసిన యాజగదీశ్వరుఁడే ఎఱుంగవలెను. ఒకనిమిషముపాటు విశ్వమందలి చరాచరములన్నియు నేకమయి నన్ను తప్పుదారిని బెట్టినవి. ఒకనిమిషముపాటు మాత్రమే అంతరికంఠె ఎఱుగవసేపుకాదు. కాని ఆ ఒకనిమిషములో బాహ్యప్రపంచమునుండి వచ్చి భయంకరమైన ఘాత మొకటి నాహృదయమునకుఁ దగిలినది. నాక్షుద్రహృదయము వ్రేళ్లుతెగి మట్టిలోఁబడినది. మఱల మట్టినుండి లేచుసరికి నేను ధూళితోనిండియుంటిని, ముఱికియై యుంటిని. ఆధూళి ఎంత తుడిచినను పోలేదు, అముఱికి ఎంత-

కును వదలలేదు. నేనెట్టి పాపము చేయుటచేతనో గదా, ఈశ్వరుడు నాకు భ్రత సంతయు నిట్లు కాలిమతో నింపినాడు, నాపగటిని రాత్రిగాఁ జేసినాడు? ఆనాడు నాహృదయపుష్పవనముననుండు మాలతిమొగ్గలు జాజిమొగ్గలు సిగ్గువలన ముఖములు మాడ్చుకొన్నవి.”

మాట్లాడుచు నుండఁగనే ఉదయాదిత్యుని తెల్లని ముఖము ఎఱ్ఱనై పోయినది, క్రిందికి వ్రాలియున్న కన్నులు మఱింత పెద్దవైనవి. తలనుండి పాదములవఱకు మెఱపు పరుగెత్తినట్టయినది. సురమ సంతోషముతోడను గర్వముతోడను, దుఃఖముతోడను నిండినదై, “ఆప్రసంగ మిఁకఁ జాలించుము, అట్లింకను జెప్పిన నన్ను చంపుకొని తినినట్లే,” అన్నది.

ఉదయాదిత్యుడు— “మెల్లమెల్లఁగ రక్తము శీతలమయ్యెను. చుట్టప్రక్కలనుండు నన్నిటిని వానివాని నిజపరిమాణములలోఁ జూడఁగలిగితిని, తిరుగుచున్నతలయు, నెఱ్ఱవారిసకన్నులును, వేడియెక్కిన యొడలునుగల త్రాఁగుఁబోతునకుఁ గనఁబడునటులసృష్టియంతయుఁ దిరుగుచు మేఘచ్ఛన్నమైనట్లు కనబడుటకు మాటుగఁ దనస్వాభావికరూపమును మరలఁ దాల్చినది. నాయవస్థ నప్పుడునేను పోల్చుకొంటిని. ఎచ్చటనుండి పడితిని. ఎచ్చటపడితిని! శత సహస్ర లక్షక్రోశములలోఁతుగల సాతాశగహ్వరమందుఁ బడితిని; చీకటి—మిక్కిలి చీకటియైన

నడురేయియందు రెప్పపాటులోఁబడిపోతిని. తాతయ్య అతి ప్రేమతో నన్ను బిలచెను, నాముఖ మాయనకెట్లు చూపఁగలిగితి నోకదా? కానిఅప్పటినుండి నేను రాయగడువిడువవలసివచ్చెను. తాతయ్యనన్ను విడచియుండలేక నాకొఱకుకబురు సంపుచుండువాఁడు, కాని మిగుల భీతిజెందియుండుటచేత నేను అచ్చటికి పోలేకుంటిని. నన్ను ను మాచెల్లెలు విభానును చూచుటకై తాతయ్య తానే స్వయముగ వచ్చుచుండెను. ఆయన కెట్టిగర్వమునులేదు. ఎట్టి పారుషమునులేదు. నేనెందుకచ్చటికి పోలేదని ఆయన యడుగనైనను లేదు. మమ్ములను జూచి మాతో నాటపాటలలో కొంతకాలము గడపి మఱల పోవుచుండువాఁడు.”

ఉదయాదిత్యుఁడు చిటునవ్వునవ్వి ప్రేమతోను మార్దవముతోను, తన రెండు పెద్దపెద్దకన్నులను నింపుకొని సురమముఖమువైపు చూచెను. భర్త తరువాత అనబోవునది సురమ పోల్చుకొన్నది; ముఖము వాల్చుకొన్నది, కొంచెము తడబడుచున్నది. ఉదయాదిత్యుఁడు తన రెండుచేతులను సురమ చెక్కిండ్లపై వేసి, వ్రాలియున్న యామె ముఖమును మెల్లఁగఁబైకెత్తెను; మఱికొంచెము దగ్గఱగా వెళ్లి యామె ముఖమును, తన భుజముపై నుంచెను; ఎడమచేయి నామె వీపుపై వేసి యామెను పట్టుకొని తనలో పుట్టుచుండు గాఢప్రేమ వ్యక్తమగునట్లు ముద్దుపెట్టుకొని యిట్లనెను—

“తరువాత ఏమయినదో చెప్పగలవా సురమా ? నాయెదుట నొక నిర్మలముఖ ముదయించినది. బుద్ధితో దేదీప్యమానమైనది యది, అనురాగముచే కోమలముగా చేయబడినది, నవ్వుతో నుజ్జ్వలమై యున్నది—అట్టి నీముఖ మెప్పు డుదయించినది? నాగాఢాంధకారము పోవునను నాశ నా కుండెనా? నీవు నా యుషాదేవివి, నాకాంతివి, నాయా-శవు. ఏమంత్రమువలన నాచీకటిని తొలగించితివి?” యువరాజుట్లనుచు మాటమాటకు సురమను ముద్దు పెట్టుకొనుచుండెను. సురమ ఏమియు ననలేదు, ఆమె కన్నులనుండి యానంద-బాష్పము లొలుకుచుండెను. యువరాజు తిరిగి యిట్లనెను:—

“ఇంతకాల మయినతరువాత నాకు నిజమైన యాశ్రయము దొఱకినది. నేను బుద్ధిమాలినవాడను గాను అని నీ నోటనుండియే మొట్టమొదట వింటిని, నే నామాటనే నమ్ముచున్నాను, అది నీవలననే తెలిసికొంటిని. బుద్ధి ఎత్తుపల్లములు గలిగి వంకరటింకరగాఁ బోవు సన్నని చీకటిసందువంటిది కాదు, అది చక్కని రాజమార్గమువలె సరళమైనది, ఎత్తుపల్లములులేనిది, ప్రశస్తమైనది, అని నాకు నీవు చెప్పినదే. మునుపు నాయెడల నాకే అసహ్యముగ నుండెను, నన్ను నేనే యెగతాళి చేసికొనుచుంటిని. ఎట్టిపని చేయుటకును సాహసము లేకుండెను—లోపున ఒక ప్రక్కనుండి ‘ఇది సరియైన మార్గము’ అని వినబడుచుండును; మఱియొక ప్రక్కనుండి ‘ఇది సరియైనది కాదేమో’ అని వినబడుచుండును. ఎవరెట్లు చేయుచు-

న్నను సహించి యూరకుందును—యోచించుటకై నను ప్రయత్నించకుంటిని. నాలో నేమియు లేకపోలేదని యిప్పటికి పోల్చుకొంటిని, నేనుగూడ మానవుడనేయని పోల్చుకొంటిని! ఇంతకు ముందు నన్ను నేనే తెలిసికొనలేకుంటిని, నీవు నన్ను కనుగొని బయటి కెత్తితివి, నాకు మంచిదని తోచుచుదానిని చేయుటకు నాలో నిప్పుడు కోరిక పుట్టుచున్నది. నీవు నన్ను నమ్ముటచేత నేనుగూడ నన్ను నమ్మగలుగుచున్నాను, నీయందు నాకంత నమ్మక మున్నది. నన్నుగూడ బలవంతునిగఁ జేయఁగలిగినంతబల మీసుకుమారశరీరమున నెక్కడిదో కదా!

అమితనిర్భయభావముతో సురమ భర్తను రెండుచేతులతో పట్టుకొనినది, సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణము చేయఁగోరు దృష్టితో భర్తవైపు చూచుచుండెను. ఆమె మాటలాడలేదు, కాని ఆమె కన్నులుమాత్రము, “నాకు నీవుతప్ప మఱి యెవరును లేరు, కనుకనే నాకు సమస్తమును ఉన్నది,” అనుచుండెను.

ఉదయాదిత్యుడు చిన్న పుట్టనుండి యింటివారి యనాదరణయు, ఉపేక్షయు, సహించుచు వచ్చెను. మధ్యమధ్య బుక్కకనాఁడు నిశ్శబ్ద నిశీఠసమయమున సురమకడకుఁ బోయి యింతకుఁబూర్వ మనేకపర్యాయము లామెతోఁజెప్పియున్న తన జీవితచరిత్రను సోపానములుగఁ జేసి భాగభాగములుగ విభజించి యామెతోఁ జెప్పుచుండుట కతని కెంతో యానందముగ సుండెను.

“ఈవిధముగ నింక నెంతకాలము గడపవలసియుండు-
నోగదా, సురమా?” అని ఉదయాదిత్యుఁ డడిగెను; “అవతల
రాజసభాసదులు నన్ను జూచి జోలిపడుచున్నారు, ఇవతల
నిన్ను మాయమ్మ పలువిధముల నవమానపఱచుచున్నది;
నాకర్లు, దాసీలు గూడ నీమాట లక్ష్యపెట్టరు. నేను గట్టిగా
నెవరిని నేమియు ననలేకున్నాను; అంతయు సహించి యూర-
కుండి పోవుచున్నాను, నీది పౌరుషముగల స్వభావమయి-
నప్పటికిని నాకారణమున నీవుకూడ సహించి ఊరకుండవలసి
వచ్చుచున్నది. నావలన నీకు సుఖము కలుగుట లేదు, దుఃఖము
అవమానము మాత్రము కలుగుచున్నవి, నిన్ను నాకిచ్చి
పెండ్లిచేయకపోవలసివచ్చి!”

సురమ—“అట్లనుచున్నా వేమి నాథా ? ఇట్టిసమయ-
ముననే సురమ అవసరము! నీవు సుఖముగా నున్నప్పుడు నీకు
నావలన నేమి ప్రయోజనము? సుఖసమయమందు సురమ
కేవల విలాసద్రవ్యమేకదా, ఆటవస్తువేకదా! నీసేవ చేయు-
చుండుటచేత నన్నిదుఃఖములను మఱచి, నీకొఱకు దుఃఖం-
చుటవలనఁ గలుగు నానందమునుమాత్ర మనుభవించు-
చున్నాను. కాని నీ దుఃఖమంతయు నేను పూర్తిగాఁ దీసికొన-
లేకున్నందుకు నాకు దుఃఖము కలుగుచున్నది.”

యువరాజు కొంచెముసే పూరకుండి యిట్లనెను, “నా
విషయమై యాలోచించుచు నేను దుఃఖించుచుండ, అంతయు

భరించి ఊరకున్నాను. కాని నాకొఱకు నీ వవమానము పొందవలసివచ్చుచున్నది. నేను దుఃఖించుచున్నప్పుడు దొడ్డ యిల్లాలివలె నీవు నాకు మనశ్శాంతి నిచ్చినావు, నేను అలసిపోయియున్నప్పుడు నాకు విశ్రాంతినిచ్చినావు కాని ఉత్తమపురుషునిధర్మము నిలఁబెట్టుకొని నీ కవమానము కలుగకుండ నిన్ను నేను కాపాడలేకుంటిని. మీతండ్రి, శ్రీపురపు రాజ్యాధిపతి మానాన్న యాధిపత్యము నంగీకరింపలేదు, కావున నిన్ను నాదరించి తనయాధిక్యము నిలుపుకొనవలెనని మానాన్న నిశ్చయించుకొనియున్నాఁడు, నీకుఁగలిగిన యవమానమును చెవిని బడనీయఁడు, నిన్ను తనకోడలుగా తన యింటికిఁ దీసికొనివచ్చుటయే చాలు చాలు నని యాయన యభిప్రాయము. మఱి సహింపలేనని యొకొక్కమాటు నాకనిపించుచున్నది, నిన్ను దీసికొని సర్వమును వదలుకొని పాటిపోవలె ననిపించుచున్నది. కాని నీవు నన్నుఁబట్టుకొని కదలనీయకున్నావు.”

చాల రాత్రి యైనది, సంధ్యతారలు మునిగిపోయినవి, అర్ధరాత్రి నుదయించునక్షత్రము లాకాశమందుఁ గనఁబడుచున్నవి. సింహద్వారమున పహారా నిచ్చుచున్న సిపాయిల యడుగుల చప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ప్రపంచమంతయు నిద్రించుచున్నది. నగరమున నుండు దీపములన్నియు నారిపోయినవి. ఇండ్లతలుపులు వేసియున్నవి, రెండుమూఁడు నక్కలు తప్ప మఱియేజంతువులగాని యలుకుడును లేదు,

మనుష్యులయలుకుడు లేదు. ఉదయాదిత్యుని పడకగది తలుపులు మూయబడియున్నవి. అప్పుడు అకన్తాత్మగా బయట నాతలుపులమీఁద నెవరో గ్రుద్దినట్లయినది. యువరాజు కలవరపడి తలుపులు తెరిచెను—“ఏమి విభా, ఇంతరాత్రి వేళ నిట్లు వచ్చుటకు కారణమేమి” అని బయటనున్న విభను జూచి యడిగెను.

విభ ఉదయాదిత్యుని చెల్లెలు. “ఎంతలో ఇంతప్రమాదము వచ్చిపడ్డది!” అని గడిబిడపడుచు నామె యనినది; అది విని సురమ ఉదయాదిత్యు లిద్దరును ఒక్కమాటుగ “ఏమయినది విభా?” అని యడిగిరి. భయముతో వణకుచు విభ వారితో మెల్లమెల్లగ నేమో చెప్పుచు మఱి చెప్పలేక ఏడ్వ నారంభించి, “ఏమికాఁబోవుచున్నదన్నయ్యా!” అని యడిగెను.

“అట్టైన నేను వెళ్లుచున్నానమ్మా” అని యనుచు, ఉదయాదిత్యుడు వెళ్లఁబోవుచుండ, “నీవు వెళ్లవద్దన్నయ్యా, నీవు వెళ్లవద్దు” అని యనుచు చెల్లె లడ్డవచ్చెను.

ఉదయాదిత్యుడు—“ఏమి విభా?”

విభ—“ఆసంగతి తెలిసినయెడల నాన్నకు కోపము రావచ్చును!”

ఉదయాదిత్యుడు—“ఛా! ఇప్పుడది యాలోచింపవలసిన సమయమా విభా?”

ఉదయాదిత్యుడు దుస్తులు వేసికొని మొలకు బాకు

దోపి వెడలఁబోవుచుండ, “అన్నయ్యా, నీవు వెళ్లకుము, మఱి యెవరినైనఁ బంపుము, నాకు భయము వేయుచున్నది.” అని యన్నచేయి పట్టుకొనివిభ యనెను.

“ఇప్పు డడ్డుపెట్టకుమమ్మా చెల్లీ, మఱి వ్యవధిలేదు” అనుచు ఉదయాదిత్యుఁడు బయటికి వెళ్లిపోయెను.

“ఏమగునోకదా, వదినా, నాన్న కీసంగతి తెలిసిన యెడల?” అని విభ సురమచేయి పట్టుకొని యనెను.

సురమ—“ఏమగునా! ప్రేమలో మిగిలియున్నది మఱే-
మియు లేదు కాఁబోలు! ఉన్న రవంతయును బోయిన గొప్ప నష్టమని భావింప నవసరములేదు కాఁబోలు!”

“లేదు వదినా, నాకు చాలభయము వేయుచున్నది, నాన్న అన్నకు హాని చేయవచ్చును, అతనిపై శిక్ష విధింప వచ్చును!”

సురమ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి, “లోకమున నెటువంటి సహాయమును లేనివారికి భగవంతుఁడే సహాయము,” అని యనుచు, “ఓతండ్రి, నీకీర్తి కెట్టికళంకమును రానీయకుము, నావిశ్వాసము పోనీయకుము!” అని ప్రార్థించెను.

రెండవ పరిచ్ఛేదము.

“మహారాజా, ఆపనివలన మేలవునా?” అని మంత్రి యనెను.

“ఏమని” అని ప్రతాపాదిత్యుఁ డడిగెను.

మంత్రి—“నిన్న మీరు సెలవిచ్చినది.”

“నిన్న నా సెలవయిన దేమిటి?” అని చీకాకుపడుచు రాజేడిగెను.

మంత్రి—“మీ పినతండ్రిగారితో సంబంధించిన—”

“మాపినతండ్రితో సంబంధించినది ఏది?” అని మఱిత విసుగుఁజెందుచు రాజేడిగెను.

“వసంతరాయలు యశోహరపురమునకు వచ్చునప్పుడు దారిలో ఆచెలువుగట్టున విశ్రమించుచుండఁగా—”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు కండ్లు చిట్టించుకొనుచు “అప్పుడు- ఏమిటి? మాట పూర్తిచేయలేవా?” అనెను.

మంత్రి—“ఇద్దఱు పఠాను లచ్చటికి వెళ్లి—”

రాజు—“వెళ్లి—?”

మంత్రి—“వెళ్లి ఆయనను చంపుట.” ప్రతాపాదిత్యు నికికోపము వచ్చినది; “మంత్రి, నీవు హఠాత్తుగా చంటిపిల్ల వాడవయిపోయినట్టున్నావు, ఒకసంగతి తెలిసికొనవలెనన్న పదిప్రశ్నలు వేయవలెనా?” అని రాజనెను. “నోటిమాటతో

ననుటకు భయము వేయుచున్నదేమో! రాజ్యసంబంధమైన పనులవిషయమై యాలోచించువయస్సు దాటిపోయినది కాబోలు, పరలోకచింత చేయవలసిన వయస్సు వచ్చినట్టున్నది. మంత్రిపదవినుండి విముక్తునిగఁ జేయుమని యిప్పటి వఱకు వేడుకొనలేదేమి?”

మంత్రి—“నే ననునది మీరు బాగుగ బోధపఱచుకొనలేదు మహారాజా.”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“కావలసినంత బోధపడినది. కాని నేనొక్కప్రశ్న యడిగెదను. ఉత్తరము చెప్పుము—నేను చేయఁగలపని నీవు నోటితో అననైన ననలేకున్నావేల? ఏదోమంచి కారణములేక అట్టి పనిచేయుమని నేనాజ్ఞాపింపనని మీరాలోచింపవలసియుండెను, దాని ధర్మాధర్తముల విషయమై నేను చక్కగ యోచించియుండునని మీ రూహింపకుండుటకు కారణమేమి?”

మంత్రి—“చిత్తము మహారాజా, నేను—”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“అగుమాగుము, నేను జెప్పునది ముందు వినుము. నే నాపని చేయుమని చెప్పినప్పుడు,—నేను మా పినతండ్రిని చంపుటకు సిద్ధపడినప్పుడు, నేను దానివిషయమై మీయందఱికంటె బాగుగ యోచించితిని. ఇందులో నేమియు నధర్తములేదు, నేనొక వ్రతము పట్టినాను. మైచ్చులు మనదేశమునఁ బ్రవేశించి, అనాచారము విస్తరింపఁజేయు-

చున్నారు, వారి దుర్మార్గప్రవర్తనములవల్ల మనసనాతన హిందూమతము మంటగలసిపోవ నారంభించినది. క్షత్రియులు తమ కన్యకలను మొగలాయిల కిచ్చి పెండ్లిచేయుచున్నారు, మన హిందువులయాచారము లడుగంటుచున్నవి. నే నీష్టేచ్ఛును తఱుమగొట్టవలెను, ఆర్యుల మతమును రాహుగ్రాసమునుండి తప్పింపవలెను. ఈవ్రతము సఫలము కావలెనన్న గొప్పబలము కావలసియుండును. కనుక మన దేశమందు రాజులందఱును నాయాధిపత్య మంగీకరించి నాతో నేకమయియుండవలెనని నాకోరిక. యవనులమిత్రులైన రాజులందఱిని నాశముచేయక ఈ కార్యము నెఱవేఱదు. మా పినతండ్రి వసంతరాయలు పూజింపదగినవాడు. కాని నిజము చెప్పుట తప్పకాదు గనుక నిజముచెప్పెదను, ఆయన మావంశమునకు కళంకము. యేచ్ఛుల దాసుడనని యతఁడు నలుగురితో ననుచుండుటకు సంకోచింపకున్నాడు. అట్టవానితో నాకెట్టిసంబంధమును వద్దు. చేతికి పుండయిన నేను చేతిని నటికివేయగలను, గాయలవంశమునకును మనదేశమునకును పుండైన యీవసంతరాయల నటికి పాఱవైచి మనదేశమును, గాయలవంశమును నిలబెట్టవలెనని నాసంకల్పము ”

మంత్రి—“ఈవిషయములో మహారాజుగారిమతము, నామతము నెన్నడును భిన్నములు కావు.”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“అహా భిన్నములుగా నుండెను. నిజము చెప్పుము మంత్రి, భిన్నములు కావా? ఇప్పటికిని

భిన్నములే ! మఱియొకసంగతి యున్నది, వినుము మంత్రి !
 ఏవిషయములోనైనను నీయభిప్రాయము నాయభిప్రాయముతో
 సరిపోనప్పుడు నీయభిప్రాయము నాకుఁ దెలియఁజేయుచుండ-
 వలెను. నీకట్టిసాహసము లేనప్పుడు నీ వాపదవికితగవు. నీ
 కెట్టి సందేహమున్నను నాకుఁ తెలియఁజేయుచుండవలెను.
 నాయభిప్రాయములను, ఉద్దేశములను బోధపఱచుటకు నా
 కవకాశ మియవలెను. పినతండ్రిని జంపుట యెప్పుడైనను
 తప్పే యని నీయభిప్రాయము—‘కా’దనకు మంత్రి. నీవు నిజ-
 ముగా అట్లే యనుకొనుచున్నావు. నేను దానికిఁ దగినసమా-
 థానము చెప్పఁగలను. తండ్రికోరికననుసరించి భృగుఁడు తల్లిని
 వధించెను, మతముకొఱకు నేను నాపినతండ్రిని జంప
 గూడదా?!”

ఈ విషయములో—అనఁగా ధర్మాధర్మములవిషయ-
 ములో నిజముగనే మంత్రికి స్పష్టమైన యభిప్రాయము లేవి-
 యును లేవు. నిజముగ రాజుకంటె మంత్రియే అధోగతిపాలా-
 యెను. ప్రస్తుతపువిషయములో తాను రాజుగారితో నేకీ-
 భవింపక కొంచెము సంకోచించుచు మాట్లాడినచో రాజు-
 గారికి తత్త్వము కొంచెము కోపము రావచ్చునుగాని
 తలువాల సంతోషింతురని మంత్రి బాగుగ నెఱుఁగును. అట్లు
 చేయనిచో నెప్పుడోయొకనాడు రాజుగారికిఁ దనపై సందే-
 హమును, కోపముఁ బుట్టవచ్చునని మంత్రి నమ్మకము.

“ఈ సంగతి తెలిసినయెడల డిల్లీపురాధీశ్వరునికి కోపము రావచ్చునని నేను చెప్పబోవుచుంటిని” అని మంత్రి యనెను.

ప్రతాపాదిత్యుడు కోపముతో మండిపడుచు నిట్లునెను, “హా! హా! కోపపడవచ్చును! కోపపడు సధికారమందఱికిని గలదు. కాని డిల్లీపురాధీశ్వరుడు నా యీశ్వరుడు కాడే! అతనికోపము చూచి గజగజ వణకువారు లోకములో ననేకు లున్నారు — మానసింహుడున్నాడు, వీరబలుడున్నాడు, రాయలనేకు లున్నారు, నీవుకూడ నున్నావని యిప్పుడు తెలిసికొంటిని. కాని “ఆత్మవత్ సర్వభూతాని అనుకొనకుము.”

“చిత్తము మహారాజా, నిజమే, వట్టి జడిపింపులకు నేను సంతగా జడియను, కాని ఆజడిపింపులతోపాటు కత్తిడాలు కనబడుచున్నయెడల కొంచెము యోచింపదగిన విషయముగదా! డిల్లీపురాధీశుని కోపమున కర్థము ఏబదివేల సైన్యము, అని మంత్రి నవ్వుచుననెను.

దానికి దగినయుత్తర మేమియు నీయలేక మహారాజా, “డిల్లీ రాజువేరు చెప్పి నన్ను జడిపించి నేను చేయదలచుకొన్నవని నాపవలెనని ప్రయత్నింపకుము. మంత్రి, నాకు దానివలన నవమానము గలుగును” అని యనెను.

మంత్రి—“ప్రజలకుఁ దెలిసినయెడల వారేమందురు?”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“ప్రజలకుఁ దెలిసినయెడలకదా?”

మంత్రి—“ఈ పని చాలకాలము దాఁగియుండదు. ఇది తెలియఁగానే సమస్తదేశమును మీకు శత్రు వగును. ఏది నెఱవేర్చుట కీపని చేయఁదలఁచుకొంటిరో అది సమూలముగ నాశనమగును. మిమ్ములను ప్రజలు జాతిచ్యుతులనుగఁ జేసెదరు. మీ రనేకములైన బాధలకోర్చి యుండవలసివచ్చును.”

ప్రతాపాదిత్యుడు — “చూడుము మంత్రి, నీతో మఱలఁ జెప్పుచున్నాను, నేనేపనిచేసినను బాగుగ నాలోచించిగాని చేయను. కనుక నేనేదైన చేయునప్పుడు నన్ను భయపెట్టి యాపని విడిచిపెట్టునట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నింపకుము; నేను చంటిపిల్లవాఁడను. గాను. అడుగడుగునకును అడ్డువచ్చి నాకు శృంఖలములై యుండుటకు నిన్ను నేనుంచలేదు.”

— మంత్రియేమియు మాటాడలేదు, రాజుగారు తనకిచ్చిన యాదేశములు రెండు. తనకును తనప్రభువునకును మతభేదమున్నప్పుడు అది స్పష్టముగ తెలియఁజేయనలె ననునది మొదటిది రెండవది, తన భిన్నాభిప్రాయమును వ్యక్తపఱచి రాజుగారిని నిరుత్సాహపఱపఁగూడదని ఈ రెంటిని సమాధానపఱచుట యెట్లొ మంత్రి యీనాఁటివఱకును దెలిసికొనలేకున్నాడు

కొంచెమునే పయినతరువాత మంత్రి మఱల—“మహారాజా. డిల్లీ పురాధీశుడు—అని ప్రారంభించుసరికి ప్రతాపా-

దిత్యుడు రాద్రుడై, “మంత్రి, నీవు డిల్లీపురాధీశునిపేరు రోజున కెన్నిపర్యాయము లనుచున్నావో, అన్నిపర్యాయము లీశ్వరునిపేరు స్మరణచేయుచున్నయెడల పరలోకమున సౌఖ్యము పొందుటకు చేయవలసినప్రయత్నము చేయుచున్నవాడవౌదువు,” అనెను. “నేను చెప్పినపని పూర్తిచేయ నంతసేపు నీనోటివెంట డిల్లీ రాజుపేరు రానీయకుము. ఈసాయం కాలము ఆపని నెఱవేరినట్లు నాకు కబురుతీసుకొని వచ్చి, పిమ్మట నాచెవి దగ్గఱ నీమనసార ఆనామము స్మరింపవచ్చును. అంతవఱకు ప్రయత్నముచేసి నీమనస్సును కొంచెము కట్టిపెట్టుకొనియుండుము.

మంత్రి కొంచెముసే పూరకుండి, ఈమాట డిల్లీ రాజుమాట ఎత్తక, “మహారాజా, యువరాజుగారు—”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“డిల్లీరాజుగారయినారు, ప్రజలయినారు, చివరకు, ఆభార్యచేతిలో నున్న బాలకుడు, ఉదయమనిపేరెత్తియా నన్ను భయపెట్టవలెనని చూచుచున్నావు?”

మంత్రి—“మహారాజా, మీరు చాల పొరపాటు పడుచున్నారు. మీపని కడ్డురావలెనను నుద్దేశము నాకు కొంచెమెనను లేదు”

ప్రతాపాదిత్యుడు కొంచెము శాంతించి, “అట్లైన మఱియేమి చెప్పబోవుచుంటివో చెప్పుము” అని యనెను.

మంత్రి—“నిన్న రాత్రి హఠాత్తుగ యువరాజుగారు గుట్టమెక్కి ఒక్కతే యొక్కడికో వెళ్లిపోయిరి, ఇప్పటివఱకు తిరిగి రాలేదు.

ప్రతాపాదిత్యుడు చీకాకువడుచు, “ఎటువైపునకు వెళ్లెను,” అని యడిగెను.

మంత్రి—“తూర్పు దిక్కునకు”

ప్రతాపాదిత్యుడు పండ్లు కఱచుచు “ఏవేళప్పుడు?” అని యడిగెను.

మంత్రి—“సుమారు అర్ధరాత్రి వేళ.”

ప్రతాపాదిత్యుడు — “శ్రీపురపు జమీందారుగారి కొమార్తె యిక్కడనే యున్నదా?”

మంత్రి—“చిత్తము.”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“ఆమె పుట్టినింట నుండుటయే మంచిది.”

మంత్రి జబాబులేదు.

ప్రతాపాదిత్యుడు—“ఉదయాదిత్యునిలో రాజలక్షణము లేన్నడును గానరాలేదు. చిన్నప్పటినుండియు వాడు ప్రజలతోనే కలసి మెలసియుండువాడు. నాయుంటఁబుట్టినవాఁ డిట్లు కాఁగలఁడని యెవ రనుకొనఁగలరు? సింహము పిల్లకు సింహమగుమార్గము మనము చూపవలెనా? ‘రాణాంమాతులక్రమః’ కదా, వాడు తల్లివైపువారిబుద్ధి సంపాదించి నట్లు

న్నాడు. దానిపైని శ్రీపురపు రాజకన్యనిచ్చి పెండ్లి చేసినాను, అప్పటినుండి పూర్తిగ నభోగతిపాలయినాడు. నాకనిష్ఠపుత్రుడైనను యోగ్యుడౌనట్లును, నేను ప్రారంభించిన మహాకార్యము పూర్తికాకముందు నామరణము సంభవించినయెడల ఆకార్యము నాచిన్నకొమారునిమూలమున నెరవేటునట్లును ఈశ్వరుడు ప్రసాదించునుగాక — కాని, వాఁ డింకను రాలేదా?

మంత్రి—“లేదు మహారాజా!”

ప్రతాపాదిత్యుడు కాలితో నేల నొకతాపు తన్ని, “వానితో నొకభటుఁ డెవడైనను పోలేదా?” అని యడిగెను.

మంత్రి—“ఒకఁడు పోఁబోవుచుండెను. కాని యువరాజుగారు నిషేధించిరి.”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“కనఁబడకుండ దూరము దూరముగనుండి వెనుకకు వెళ్లవలసియుండెను”

మంత్రి—“భటులకెట్టి యనుమానమును లేకుండెను.”

ప్రతాపాదిత్యుడు — అనుమానము లేకుండెనా? భటులు చాల మంచిపని చేసిరని చెప్పవలెనని కాఁబోలు నీ ప్రయత్నము? అర్థములేని మాటలేవో చెప్పి నన్ను దృష్టిపఱచుటకుఁ బ్రయత్నింపకుము. సింహద్వారమునొద్దనుండు పహారావాండ్లు అతి నిర్లక్ష్యముగ నున్నట్లున్నారు. అక్కడ యెవరెవరుండిరో వాండ్రను పిలిపింపుము. అజాగ్రత్తవలన

నాపని నిష్ఫలమైనయెడల అందఱిని నాశనముచేసి పాతవేసెదను. నీకుఁగూడ తగినశాస్త్రీయగునుమంత్రి! ఈవిషయములలో నెవరిమీదను నిందమోపఁగుండదని చెప్పటకు వచ్చితివా? అట్లయిన ఆనిందయంతయు నీదే.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు ద్వారపాలకులను రమ్మని కబురు పంపెను! కొంచెమునే వేమియు మాట్లాడక యూరకుండి “హా; డిల్లీ రాజుగారిమాట ఎమి యనఁబోవుచుంటివి మంత్రి?” అని యనెను.

మంత్రి—“ఎవరో డిల్లీ మహారాజుగారితో మీమీద ఫిర్యాదు చేసిరట.”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు—“ఎవరు? మీయువరాజు, ఉదయాదిత్యుఁడా ఏమి?”

మంత్రి—“అట్లెన్నఁడు ననకుఁడు మహారాజా! కాని చేసినవారెవరో యింకను దొఱకలేదు.”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు—“చేసినవారెవరైనను సరే నీవు దానినిగుఱించి మఱి యాలోచింప నవసరములేదు డిల్లీ పురాధీశుని విచారణచేయవలసినవాఁడను నేను, అతనికిఁ దగినశిక్ష విధించు ప్రయత్నమే జరుగుచున్నది. ఆపరాధము లింకను రాలేదా! ఉదయాదిత్యుఁ డింకను రాలేదా? ద్వారపాలకులను త్వరగా పిలిపింపుము.”

మూడవపరిచ్ఛేదము

గుఱ్ఱమును పరుగెత్తించుచు విద్యుద్వేగముతో విజన-
 పథములఁబడి యువరాజు పోవుచున్నాఁడు. అర్ధరాత్రి సమ-
 యము, గాఢాంధకారము. దారి చక్కనిది వెడల్పైనది
 యగుటచేత నెంతదూరముపోవుచున్నను యువరాజునకుభయ
 మనిపించలేదు. అక్కడక్కడ కుక్కలుమాత్రము బొబొమని
 యఱచుచున్నవి. నక్కలు దారివిడిచి ప్రక్కనున్న వెదురు
 తుప్పల వెనుకకుఁ బారిపోవుచున్నవి. అనిశ్శబ్దనిశీథముగుఱ్ఱపు
 డెక్కలశబ్దమును ప్రతిధ్వనించుచున్నది. ఆయంధకారములో
 ఆకాశమున మిణుకుమిణుకు మనుచున్న చుక్కలు, దారి
 ప్రక్కను చెట్లమధ్యను మెఱుఁగుడుఁబురుగులు—వీనివలన
 వచ్చునది తప్ప మఱి యెట్టివెలుతురును లేదు. చెట్టుచెట్టున
 గీఁమని పురుగులు అఱచుచున్నవి. ఎముకలుమాత్రము మిగి-
 లియున్న ముసలి ముష్టివాఁడొకఁడు రోడ్డుప్రక్కను చెట్టు-
 దిగువను పండుకొనియున్నాఁడు. విదుక్రోసులదూరము
 పోయినతరువాత మంచి రోడ్డు వదలి యువరాజుకపాలము-
 దారిని బడెను, గుఱ్ఱమువడి తగ్గింపవలసివచ్చినది. పగటివేళ
 వర్షము కురిసియుండుటచేత, భూమి బాగుగఁ దడిసియున్నది,
 గుఱ్ఱముకాళ్లు మాటిమాటికిని తడినేలను కూరుకొని పోవు-
 చున్నవి. పోవుచుఁ బోవుచు గుఱ్ఱము ముందుకాళ్లపై
 ముమ్మాటు పడిపోయినది. అలసియున్న గుఱ్ఱము ముక్కు-

రంధ్రములను బెద్ద పెద్దవిగఁ జేయుచున్నది; దానినోటవెంటను తొడలమధ్యను నురగ కారుచున్నది, దేహమంతయు చెమటలో నునిగియున్నది. లోపుననుండి యొకవిధమైన శబ్దము పుట్టుచున్నది. ఈవల నడువేసవి, లేశమైనను గాలిలేదు. యువరాజు పోవలసినస్థానము ఆక్కడ కింకను చాలదూరము, నీటిలోనుండి, దున్నిన పొలములలోనుండి, చాలదూరము గుఱ్ఱమును నడిపించుకొనిపోయి మఱియొకరోడ్డును చేరిన తరువాత గుఱ్ఱమును మఱలఁ బరుగెత్తింప నారంభించెను. గుఱ్ఱమును “సుగ్రీవా” యని పిలిచి మెడమీఁద తట్టి, ఉత్సాహపఱచెను. గుఱ్ఱములికిపడి సంతోషముతో చెవులు నిక్కపొడిచి కండ్లు పెద్దవిచేసి, తనప్రభువువైపుచూడఁ బ్రయత్నించెను; తలయెత్తి గట్టిగా సకిలించి మఱల మెడవాల్చి కళ్లెము లాగుకొని, అతిపేగముగఁ బరుగెత్త మొదలుపెట్టెను. రెండుపార్శ్వముల నుండుచెట్లు చేమలు కంటి కగఁగడుటలేదు; ఆకాశముననుండు నక్షత్రములు రాసులు రాసులుగ స్ఫులింగములవలె తలపైని ఎగురుకొనిపోవుచున్నవి; నిశ్చలముగనున్న వాయువులో పుట్టిన కెరటము లుదయాదిత్యుని చెవులదగ్గఱ ఝూఁ ఝూఁ మని శబ్దముచేయుచున్నవి. మూడుజాముల-రాత్రి యగునప్పటికి ఉదయాదిత్యుఁడు ‘శిముల్తలీ’ సత్ర-ద్వారమున కెదురుగ వచ్చి నిలబడెను. అతఁడు క్రిందికి దిగియుఁ దిగకమునుపే గుఱ్ఱము నేలఁబడి స్థాణము విడిచినది. యువరాజు దానివీపుమీఁద తట్టెను, దాని తలనెత్తి ఎంతో

ముద్దుగ దానిని “సుగ్రీవా సుగ్రీవా” యని పిలిచెను. కాని సుగ్రీవుడు మఱి కదలలేదు. పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి యువరాజు ద్వారముదగ్గఱకు వెళ్లి తలుపు తట్టెను. అనేకపర్యాయములు తలుపుమీఁద కొట్టినతరువాత సత్రము సూపరెంటు తలుపు-తీయక కిటికీలోనుండి, అర్ధరాత్రివేళ వచ్చిన నీవెవరని యడుగుచు, శస్త్రహస్తంధైయున్న యువకుని లోపలనుండి చూచెను.

యువరాజు—“ఒకమాట యడుగవలసి యున్నది. తలుపుతీయుము.”

“తలుపు తీయవలసిన యవసర మేమున్నది, అడుగవలసినది అక్కడనుండి యడుగవచ్చునే,” అని లోపలనుండి జబాబు వచ్చినది.

యువరాజు—“రాయగడు రాజు వసంతిరాయ లిక్కడ నున్నారా?”

లోపలనుండి—“ఆయన సాయంకాల మిక్కడకు వచ్చెదరని యేర్పాట్లు జరిగియుండెను, కాని ఇప్పటివఱకు రాలేదు. బహుశః నేడు బయలుదేర లేకపోయిరికాబోలు!”

యువరాజు రెండుకాసులు వైకితీసివాయించి, “ఇదిగో యివి తీసికొనుము” అనుచు అవి వాని కిచ్చెను.

సూపరెంటు తొందరతొందరగ వచ్చి తలుపుతీసి ఆ కాసులు తీసికొనెను. అప్పుడు యువరాజు, “నేను లోనికిఁ

బోయి యిందులో నెవరెవరున్నారో, ఒక మాటు చూడ-
వలెను” అని యనెను.

సూపరెం టనుమానించుచు, “అదిమాత్రము వీలు
లేదు,” అని యనెను.

ఉదయాదిత్యుడు “నా కడ్డురాకుము, మహారాజు
గారి యిలాకాలోనివాడను నేను, దొంగ లిద్దరిని వెదకు
టకు వచ్చినాను.”

ఇట్లునుచు యువరాజు సత్రములోఁ బ్రవేశించెను.
సూపరెంటు మఱియొద్దురా లేదు. యువరాజు సత్రమంతయు
వెదకి చూచెను.

వసంతరాయలు లేరు, ఆయన యనుచరులులేరు, పతా-
నులు లేరు, నిద్రలో కలవరించుచున్న ముసలివాఁడొకఁడు రెవరో
మాత్రము కనబడిరి.

యువరాజు సత్రమునుండి వచ్చి బయటనిల్చుండి
యాలోచింపసాగెను. “మంచిదే యైనది దైవవశమున నాయన
నేడు రాల్చే పోయినాఁడు గాఁబోలు” నని యొకమా అను
కొనును; “కాని పతాను లిక్కడాయనను కానక ఆపైనుండు
సత్రములో నుండునేమోయని అక్కడకు వెళ్లి నారేమో”
అని మఱియొకమా అనుకొనును. ఇట్లునుకొనుచు ఆముందు
సత్రముదారిని వెళ్ల నారంభించెను. కొంచెముదూరము
వెళ్లునప్పటికి గుఱ్ఱమెక్కి ఎదురుగా వచ్చుచున్న వాఁ డెవఁడో

అతనికి కనబడెను. అతడు దగ్గఱకు వచ్చినతరువాత, “ఎవరది రతనా?” అనియడిగెను. అతడు గుఱ్ఱముదిగి, “చిత్తము, యువరాజుగారు ఇంత రాత్రివేళ ఇక్కడకు వచ్చినారే” అనియనెను.

యువరాజు—“వచ్చుటకు కారణము తరువాత చెప్పెదను, తాతయ్య ఎక్కడ నున్నాడో ముందు నాకుఁ జెప్పము.”

“చిత్తము, ఆయన ఈసత్రములో నుండును.”

“అక్కడ కనబడలేదే!”

“ముప్పదిమంది నౌకర్లను వెంటఁబెట్టుకొని ఆయనయశోరునకు బయలుదేరెను. పనియుండుటచేత నేను వెనుకఁబడితిని. ఈసత్రములో ఈసాయంకాల మాయనను గలిసికొనెదనని చెప్పియుంటిని.”

“నేల తడిసి మెత్తగా నున్నది. అందుచేత నడుగులు తప్పక కనబడును. ఆజాడ ననుసరించి వెదకుటకు బయలుదేరినాను. నీగుఱ్ఱము నేను తీసికొనిపోయెదను, నీవు నడచిరమ్ము.”

నాల్గవ పరిచ్ఛేదము

నిర్జనపథస్రాంతమున వసంతరాయలు ఒంటరిగా పల్ల-
కీలోఁగూర్చుండియుండెను. దగ్గఱనొకపఠానుతప్పమఱియొవ్వ-
లును లేరు, పల్లకీమోయువారైనను లేరు. దూరమున
వినఁబడుచుండు కోలాహలము నిలిచిపోయినది. రాత్రి
మఱల నిశ్శబ్దమయిపోయినది.

“నీవు వెళ్లలేదేమి ఖాన్ సాహేబ్?”

పఠాన్—“నేనెట్లు వెళ్లఁగలను హుజూర్? మా
ప్రాణములను ధనమును గాపాడుటకు తమరు తమ యను-
చరుల నందఱిని బంపివేసితిరి, అట్టిసమయమున నేనుగూడ
తప్పు విడిచిపోఁగలనా? నేనంత కృతఃకుండ ననుకొనకుండు.
‘మన కపకారముచేయువాఁడు మనకు ఋణగ్రస్తుడై
యుండును, వాఁ డాఋణమును బరలోకములోఁ దీర్చవలసి
యుండును. మన కుపకారము చేయువానిఋణము మన
మెప్పుటికిని తీర్చలేము. అని మామహాశివి ఒకచోట చెప్పి
యున్నాడు”

పఠాను చాలమంచివాఁడని వసంత రాయలు తనలోఁ
దా ననుకొనెను. ఇద్దఱును గొంతనేపు వాదించినతరువాత
రాయలు బట్టతలను బయటకుఁబెట్టి, “ఖాన్ సాహేబ్ నీవు
చాల మంచివాఁడవు” అని యనెను.

ఖాన్ సాహేబ్ తత్త్వము సలాముచేసెను, ఈవిషయములో నతని కెట్టి మతభేదమును లేదు. దివిటీవెలుగున వసంతరాయ లతనిముఖము చూచుచు “నీముఖము చూచినయెడల నీవు పెద్దయింటివాడవని తోచును ఖాన్” అని యనెను.

పఠాన్ మజిల సలాముచేసి “తమరు నిజము పోల్చుకొంటిరి మహారాజా—నా కాశ్చర్యముగ నున్నది,” అని యనెను.

వసంతరాయలు—“నీ విప్పు డేపనిలో నున్నావు?”

ఖాన్ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి ఇట్లనెను. “నారోజులు మంచివి కావు మహారాజా, చాల దురవస్థలో నున్నాను, వ్యవసాయముచేసికొని బ్రతుకుచున్నాను. మాకవి ఎక్కడనో ఒకచోట నని యున్నాడు—ఓభాగ్యదేవతా, గడ్డిని నీవు గడ్డిగా సృజించుటలో నిర్దయ యేమియులేదుగాని రావి చెట్టును పెద్దవృక్షముగా సృజించి చివరకు దానిని తుపాను దెబ్బలచే బడద్రోసి తృణముతో సమానముగఁ జేయుటవలన నీహృదయము తొయివంటిదని బయలుపడుచున్నది.”

వసంతరాయలు మిక్కిలి యుల్లాసముతో, “వహవ్వా వహవ్వా ఎంతచక్కనిసంగతులు మీకవి యన్నవి!” అని యనెను. “సాహేబ్, నాకు మీకవి మాటలు వ్రాసి ఈయవలెను.

‘నేనెంత యద్భుష్టవంతుఁడను’ అని పఠాను అనుకొనెను. “తాతగారిది దయగలస్వభావము, పేదవారికి నవసరకాలమున సహాయము చేయవలసినవారు.” అని పఠానును నచ్చుకముకలిగి నది. ‘ఒకప్పుడు మంచిస్థితిలో నుండినవానికి నేఁడెట్టిదుర్దశ పట్టినది’ అని వసంతరాయలు తనలోఁ దా ననుకొనుచుండెను. ‘చపలచిత్తురాలగు లక్ష్మీదేవి చేసినదుష్కృత్య మిది’ వసంత రాయలు దుఃఖితుఁడై “నీ కంతదేహదార్ధ్య మున్నందుకు నీవు అత్యనాయాసముగ నేనలోఁ జేరియుండవచ్చును” అని పఠానుతో నన్నాఁడు.

పఠాను—“చేరఁగలిగియుందును, నిజమే హుజూర్ అది మావృత్తియే. నాతండ్రి తాతలు కత్తి చేతఁబుచ్చుకొని యుద్ధభూమిపైఁ బ్రాణములు విడచిరి. నాకుఁగూడ నదియే కోరిక. మాకవి యొకచోట—”

వసంతరాయ లామాటలు పూర్తికాకుండ నవ్వుచు ననెను, —“కవి యేచునినను నాయిలాకాలో నుద్యోగము కావలెనన్న కత్తిచేతఁ బుచ్చుకొని ప్రాణములు వదలవలెనన్న కోరిక ఫలింపఁగలదు, కాని ఆకత్తి యొరనుండి పైకిఁ దీయు భాగ్యము నీకు లభించదేమో. నేను ముసలివాఁడ నయి పోయినాను. నాప్రజ లెట్టిభయమును లేకుండ సుఖముగా కాలముగడపుచున్నారు. భగవంతుని కరుణవలన ఇంకముం దెన్నఁడునుగూడ యుద్ధములేకయే గడచిపోవునుగాక యనియే

నాకోరిక. వయస్సు మల్లిపోయినది, అస్త్రములు విడిచివేసినాను. అస్త్రమునకు మాటుగా మటియొకతే నాపాణిగ్రహణము చేసినది. “ఇట్లనుచుఁ దనప్రక్కను నిద్రించుచున్న తనసహచరి, వీణను, రెండుమూఁడు ఝాంకారములతో లేపెను.

పఠాను “కళ్లుమూసికొని తల యూఁచుచు,” అహా, మీరు చెప్పినదానిలో నెంత నిజమున్నది,” అనెను. “ఒక సామెత యున్నది, కత్తి శత్రువులను జయించుచుగాని సంగీతము శత్రువులను మిత్రులుగఁ జేయును”

వసంతరాయలు—“ఏమంటివి ఖాన్ సాహేబ్? సంగీతమువలన శత్రువులను మిత్రులుగఁ జేయవచ్చునని యంటివా? ఎంతగొప్పమాట యంటివి!” వసంతరాయలు కొంచెము సేపేమియు మాటలాడక కూర్చుండి తనలోఁ దా నాలోచించుచుండెను; ఆలోచించినకొలది ఆశ్చర్య మధికమగుచుండెను. మఱికొంతసే పయినవెనుక ఆఖాన్ సాహేబ్ నోటివెంటవచ్చిన కవివచనములకు వ్యాఖ్యానము చెప్పట మొదలుపెట్టెను: ఖిల్ల మంత భీషణమైన వస్తువైనప్పటికిని దానితో శత్రువుల శత్రుత్వము నాశనము చేయలేము—రోగిని చంపి రోగమును వదలఁగొట్టుట ఎట్లొ శస్త్రముతో శత్రుత్వమును జంపుటయు నట్లే కాని సంగీత మతిమధురమైన పదార్థము, దానివలన శత్రువును జంపకయే శత్రుత్వమును నాశనము చేయవచ్చును. ఇదియేమి సామాన్యకవు లనఁగలమాటయా? వహ్వో, ఎంత

ఘనమైనమాట!” వృద్ధుడు మిగుల నుత్తేజితుడై కోళ్లు పల్ల-
కిలోనుండి పైకిబెట్టి పఠానుకు మఱింత దగ్గఱగ వచ్చి “ఖడ్గ-
ముతో శత్రువును జయింపవచ్చును, సంగీతముతో శత్రువును
మిత్రునిగఁ జేయవచ్చును—కాదా, ఖాన్ సాహేబ్?”.
అనినను.

ఖాన్—“చిత్తము మహాప్రభూ!”

వసంతరాయలు—“నీవొకమాట రాయగడు రము.
నేను యశోరునుండి వచ్చి నాకు చేతనైన సహాయము
చేసెదను.”

పఠాను సంతోషముతో పొంగిపోవుచు “తలఁచుకొని-
నచో తమరు చేయలేని దేమియుండును,” అనినను. అంతయు
మనుకూలముగానే జరిగినదని చెప్పవచ్చునని పఠాన్ తనలోఁ
దాననుకొనుచు, తాతగారిని “తమరు వీణవాయింపఁగలరా?”
అని యడిగెను.

వసంతరాయలు “వాయింపఁగలను,” అని యనుచు,
తత్తణమే ప్రక్కనున్న వీణనెత్తి వ్రేలి నక్కి—తగిలించు
కొని, బేహారురాగ మాలాపన ప్రారంభించెను. మధ్యమధ్యను
పఠాను ‘వహవ్వా వహవ్వా’ అనుచు తల యూచు
చుండెను. అంతకంత కుత్సాహ మధికమగుటచేత వసంతరా-
యలు పల్లకిలో మఱి కూర్చుండి యుండలేక బయటను వచ్చి,
నిలుచుండి వీణవాయింపుట ప్రారంభించెను; తనపదవిని మఱచి

వాయించి వాయించి, మైమఱచి చివరకు పాడుట మొదలు పెట్టెను.

ప్రియను బాసినే

నెట్లు గడవఁగల .

నొక్క నిమిషమైనా!

పాట ముగియగానే ఫతాను “వహ్వా ఏమి గాత్రము!” అని యనెను.

వసంతరాయలు — “ఇటువంటి నిశ్శబ్దరాత్రియందు, ఇటువంటి బయలులోఁ గూర్చుండి పాడినయెడల ఎవరి కంత-మైనను మధురముగానే యుండునని దానియర్థము. నేను చాల సాధనచేసితిని నిజమే గాని నాకంతము విని సంతోషించినవారు చాలతక్కువ. అయిన నేమి, జగత్తులోనుండు ప్రతిరోగమునకు నేదో యొకమం దుండును, ఆలాగుననే ప్రతివానికంతమును విని మెచ్చుకొనువాఁ డెవఁడో ఒకఁడుండును. నాకంతము వినిసంతోషించువా రిద టజ్ఞానులున్నారు. లేనిచో నాదుకాణ మిప్పటివఱకు తెఱచుకొని యుండఁగలుగుదునా, సాయిబూ? నాకున్న యిద్దఱు బేరగాంధ్రును సరకుసంగతి తెలియకుండఁగనే వహవ్వా అనుచుందురు. వారిద్దఱిని చాలకాలమునుండి చూడలేనందున నాపాట నిలిచిపోయినవి. అందుచేతనే బయలుదేరినాను, మనసార పాడి పాట వినిపించి మనస్సులో నున్నభారము తగ్గించుకొని యిం-

టికి తిరిగి వచ్చెదను. కాంతి క్షీణించిన యావృద్ధుని నేత్రములు ఆనందముతోను, అనురాగముతోను దేదీప్యమానములైనవి.

అప్పుడు పఠాను తనలోఁ దా నిట్లునుకొనెను—“పాట వినిపించుటవలన మీకోరికలో నొకటి నెఱవేరినది. తాతగారూ, ఇప్పుడు ప్రాణభారము తగ్గించి రెండవకోరిక నేను నెఱవేర్చవలెనా? ఆహా ఎంతపాపము, ఎంతపాపము! అటువంటి పనులుకూడ మనుష్యులకు సాధ్యమవుచుండును గాఁబోలు! కాఫిరును చంపుట పుణ్యమే, కాని అట్టిపుణ్యము కావలసినంత సంపాదించితిని, పరలోకసుఖము విషయమై యింక మఱేమియు యోచింప నక్కరలేదు. కాని నామైహికావస్థ తారుమారుగానున్నది; ఈ కాఫిరుప్రాణము కాపాడి అతనిమూలమున నాయవస్థ కొంచెము బాగుచేసికొనుటలో దోషమేమియు నాకు కానరాకున్నది.”

వసంతరాయలు కొంచెము నేపు మాటాడలేదు. కాని తరువాత మఱి యాపుకొనలేకపోయెను, ఉత్తేజిత్తుడై పఠాను దగ్గఱకు వచ్చి నెమ్మదిగా, “ఎవరిమాట అనుచుంటి నీకుఁ దెలియునా సాయిబూ? నామనుమనిమాట మనుమరాలి మాట అనుచుంటిని,” అని యనెను. ఇట్లునుచుకొంచెము గడచిడపడుచు, “నాయనుచరు లెప్పుడు వచ్చెదరు” అని తనలోఁ దా ననుకొనెను. మఱల వీణతీసి పాట ప్రారంభించెను.

ఇట్టిసమయమున నశ్వారోహి యొకఁడు వచ్చి, “అన్నా! ప్రాణములు తిరిగి వచ్చినవి,” అనుచు, “తాతయ్యా, ఈ అర్థగ్రామివేళ ఎవరికి నీపాట వినిపించుచున్నావు?” అని యడిగెను.

వసంతరాయ లాశ్చర్యపడుచు నావీణను పల్లకీలోనుంచి ఆనందపరవశుఁడై ఉదయాదిత్యుని గుఱ్ఱముమీఁదనుండి దింపి మనస్ఫూర్తిగాఁ గౌఁగిలించుకొనుచు, “ఏమి తాతా, అందఱును క్షేమమా? ముసలమ్మ కులాసాగా నున్నదా?”

“అందఱును కులాసాగా నున్నారు” అనెను ఉదయాదిత్యుఁడు.

తాతగా రామాట వినిసతోడనే నవ్వుచు మరల వీణను వైకిడినీ తలయాడించుచు కాలితో తాళము వేయుచు పాట ప్రారంభించెను.

ఉదయాదిత్యుఁ డాపఠానువైపు చూచుచు వసంతరాయలుచెవిలో “నీకా కాబూలీవాఁడెక్కడ దొఱకినాఁడు” అని యడిగెను.

“ఖాన్ సాహేబ్ మిక్కిలి మంచివాఁడు, మనుష్యుల విలువ పోల్చుకొనఁగలవాఁడు; ఈరాత్రి వానితోఁ గలసి అత్యానందముతో గడపినాను,” అని వసంతరాయ లనెను.

ఖాన్ సాహేబ్ ఉదయాదిత్యునిఁ జూచి గాబరాపడుచుండెను, ఏమిచేయవలెనో అతనికిఁ దోచలేదు.

ఉదయాదిత్యుడు—“సత్రములోనికి పోకుండ నిక్కడనే, యున్నావేమి తాతయ్యా?”

పఠాను హఠాత్తుగా నిట్లు మొదలుపెట్టెను, “శ్రమించెదరనిన నేనొకసంగతి చెప్పెదను. హుజూర్. నేను ప్రతాపాదిత్య మహారాజుగారి ప్రజలలోనివాడను. తమరు యశోరుసకు వచ్చుచున్నప్పుడు దారిలో తమ్ము వధింపుమని నియమించి నన్నును మాతమ్మునిని మహారాజుగారు పంపిరి.

వసంత రాయలు—“రామ రామ!”

ఉదయాదిత్యుడు—“నీకుఁ దెలిసినదంతయుఁ బూర్తిగాఁ జెప్పుము.”

పఠాను—“మే మిట్టిపని ఎన్నఁడును చేయలేదు. ఆపని మాచేత కాదని రాజుగారితో మేము చెప్పితిమి, చేయక పీలులేదని రాజుగారు మమ్మనేకవిధముల జడిపించిరి వేలుదారిలేక అట్లే చేయుదుమని చెప్పి బయలుదేరి దారిలో మిమ్మును కలసికొంటిమి. ఊరిలో బందిపోటు జరుగుచున్నదని చెప్పి వడ్డుకొనుచు మాతమ్ముడు వెళ్లిపోయెను. ఆపనిచేయు భారమంతయు నా యొక్కనిమీఁదనే పడినది. కాని, మహాప్రభూ, రాజుగారి ఆజ్ఞ యైవచ్చుటికిని నే నీపని చేయలేదు, ఎందుచేతననఁగా, ‘రాజుగారి యాజ్ఞానుసారముగాని ప్రభువుగారియాజ్ఞ ననుసరించిగాని ప్రపంచమునంతయు నాశనము చేయ-

వచ్చును, గాని స్వర్గమున రవంత మేరయైనను ముట్టఁగూడదు. ఆమాట జ్ఞాపక ముంచుకొనుఁడు' అని మాకవి ఒకచోట ననెను. అందుచేత ఈయభాగ్యుఁడు మీశరణుఁ జొచ్చు చున్నాఁడు. నేనిప్పు డింటికి మఱల పోయినయెడల రాజు- గారు నన్ను నాశనముచేయుదురు, మీరు నన్ను గాపాడ- కున్న నాకు వేటుగతిలేదు." ఇట్లునుచు చేతులు జోడించి పఠాను వసంతరాయల యెదుట నిలిచెను.

వసంతరాయ లాశ్చర్యపడి యతనివైపు చూచుచు కొంతసే పయినతరువాత నిట్లనెను— "నేను నీకొక జాబిచ్చె- దను, అది తీసికొని రాయగడు పొమ్ము. నేనక్కడకు వచ్చిన తరువాత నీవిషయమై యేర్పాటుచేసెదను."

ఉదయాదిత్యుఁడు— "నీ వింకను యశోరుకు పోవలె ననుకొనుచున్నావా తాతయ్యా?"

వసంతరాయలు— "అవును వెళ్లెదను."

ఉదయాదిత్యుఁ డాశ్చర్యపడుచు. "అది యేమి!" అనెను.

వసంతరాయలు— "ప్రతాపుఁడు నాకు పరాయివాఁడు కాఁడు, ఎన్ని యపరాధములుచేసినను నావాడేకదా ! నా విషయమై నాకేమియు భయములేదు. నేను భవసాగరహుల- మున నిలిచియున్నాను, ఒక్కకెరటము వచ్చి తగిలినయెడల స్వర్గమును ముగియును. కాని ఈపాపకార్యము చేసినచో

ప్రతాపుని యిహపరముల కెట్టిహానికలుగునో యని చింతించక యెట్లూరకుండఁగలను? అక్కడికి వెళ్లి యతనినిఁ జేమతోఁ గొఁగిలించుకొని యంతయు నతనికి బోధపఱచి చూచెదను.”

ఇట్లనుచు వసంతరాయలు కనుల నీరుపెట్టుకొనెను.

అట్టిసమయమున వసంతరాయని యనుచరులు కోలా-
హలము చేసికొనుచు నక్కడకుఁ దిరిగివచ్చి “మహారాజుగా
రెక్కడ, మామహారాజుగా రెక్కడ?” అని కేకలువేసిరి.

“ఇక్కడనే యున్నాను, మఱియొక్కడకు పోఁగలను?”

“ఆ తురకవాఁడేడి?” అని అందఱును కలసి యనిరి.

“మీ రాఖాన్ సాహేబు కేమియు చేయకూడదు
సుమా!” అనుచు భయపడుచు వసంతరాయలు వారి కడ్డు-
పడెను.

మొదటివాఁడు—“మహారాజా, నేఁడు బహుకష్టపడ-
వలసివచ్చినది, వాఁడు—”

రెండవవాఁడు—“నీవు నోరుమూసికొనుము, నేనం-
తయు స్పష్టముగా చెప్పెదను. అపఠాను నన్ను తిన్నగా
తీసికొనిపోయి చివర కెడమప్రక్కనున్న యొకమామిడితోట-
లోనికి—”

మూడవవాఁడు—“కాదురా అది పనసతోట!”

నాల్గవవాఁడు—“ఎడమవైపు కాదురా, అది కుడి
వైపు!”

రెండవవాడు—“ఏడ్చినట్లున్నది—అది ఎడమవై పే!”

నాల్గవవాడు—“నీవనుటచేత నది ఎడమవైపునకు పోవును కాబోలు?”

రెండవవాడు—“ఎడమవైపు కానియెడల, ఆ-చెటువు—”

ఉదయాదిత్యుడు—“అవునురా అది ఎడమవై పే, తరువాత జరిగినకథ చెప్పము.”

రెండవవాడు—“చిత్తము మహాప్రభూ! ఆయెడమ వైపుననున్న మామిడితోటలోనుండి నన్ను ఆపైనున్న బయలులోనికి తీసికొనిపోయినాడు. తరువాత లెక్కలేనన్ని-పాలములను పొదలను, వెదురు డొంకలను దాటించి ఎంతో దూరము తీసికొనిపోవుచుండెను, కాని యేసలై జాడయు కానరాలేదు. ఈవిధముగా మూడు గంటలు నన్ను నడిపించి నడిపించి ఆతురక అకస్మాత్తుగా నెక్కడనో మాయమైపోయినాడు, ఎంతవెరకినను దొరక లేదు.”

మొదటివాడు—“వానిని చూడఁగానే నాకు కొంచెము అనుమానముగా నుండెను.”

రెండవవాడు—“ఇట్టిది ఏదో జరుగవచ్చునని నేనుఁ గూడ ననుకొంటిని.”

ఇట్టిది జరుగఁబోవుచున్నదని తాను ముందుగానే పోల్చుకొనినట్లు చివరకు ప్రతివాడును జెప్పసాగెను.

అయిదవ పరిచ్ఛేదము.

ప్రతాపాదిత్యుడు—“అపరాధము లిద్దఱు నింకను
రాలేదు చూచితివా మంత్రి!”

“అది నా తప్పుకాదు మహారాజా!” అని మెల్ల మెల్లగా
మంత్రియనెను.

“తప్పుమాట నే ననలేదు. ఆలస్యమగుటకు గారణ
మొకటి యుండవలెనుగదా? నీకెట్టియనుమాన మున్నదో
యని యడిగితిని,” అని చీకాకుపడుచు ప్రతాపాదిత్యుఁ
డనెను.

మంత్రి—“ఆసత్ర మిక్కడికి చాలదూరము. అక్క-
డికి వెళ్లి పనిపూర్తిచేసి తిరిగివచ్చుటకు వేళఁట్టునుగదా!”
ఈమాట విని ప్రతాపాదిత్యుఁ డసంతుష్టుడయ్యెను. తా
ననుమానించురీతి మంత్రిపూడ ననుమానింపవలెనని, రాజు
కోరునది, కాని మంత్రి పోవునది వేరుమార్గము. “ఉదయఁడు
నిన్న రాత్రి బయలుదేరిపోయెనా?” అని ప్రతాపఁ డడిగెను.

మంత్రి—“చిత్తము మహారాజా, అది మీతో మొద-
టనే మనవిచేసియుంటిని.”

రాజు—“మొదటనే మనవిచేసియుంటిని!” ఔనాను!
సరియైన సమయమునఁ దెలియఁజేసితిని, కాదా? ఎప్పుడో ఒక
మాటు చెప్పినయెడల నీపూచి వదలిపోవును గాఁబోలు!

ఉదయుఁ డింతకుఁ బూర్వ మెప్పుడునునిట్లు చేయలేదే! శ్రీపు-
రపురాజు కొమార్తెచేసిన దురుపదేశ మనుకొనెదను వీనికి
కారణము. నీకెట్లు తోచుచున్నది మంత్రి?”

“నేనెట్లు చెప్పఁగలను మహారాజా?”

ప్రతా—“వేదవాక్యము నీనోటివెంట వినుఁగోరుచు
నడిగితి ననుకొంటివా? నీయూహ కెట్లు తోచుచున్నదని
నేనడిగినది.”

మంత్రి—“తమరు మహారాణిగారివలన సంతయు
వినుచుందురు, మీరావిషయమును నూహింపఁగలరు. నే
నెట్లూహింపఁగలను?”

ఆసమయమున పతా నొకఁడు రాజసముఖమునకు
వచ్చెను.

ప్రతాపుఁడు—“ఏమయినది? కార్యము నెఱవేర్చుకొని
వచ్చితివా?”

పతాను—“చిత్తము మహాప్రభూ, ఈపాటికి అంత-
యు పూర్తియై యుండును.”

ప్రతాపుఁడు—“అదియేమి? అట్టిజపాజేమి? ఆపని జరి-
గినదో లేదో నీకు తెలియదా?”

పతాను—“చిత్తము, మహాప్రభూ! నాకు తెలియును,
పని పూర్తియైనది, కాని ఆసమయమున నే నక్కడ లేను
మహారాజా.”

ప్రతాపః—“అట్టైన పని పూర్తియైనదని చెప్పట కర్థమేమి?”

పఠాను — “మహా ప్రభువువారి యాజ్ఞానుసారము వసంత రాయ మహారాజుగారి యనుచరబృందమును ఆయన-యొద్దనుండి దూరముగా తీసికొనిపోతిని. హుసేన్‌ఖాన్ మిగిలినపని పూర్తిచేసినాడు.”

ప్రతాపః—“చేసియుండక పోయినయెడల?”

పఠాన్—“నాతల మహారాజువారియొద్ద జామీనుంచుచున్నాను.”

ప్రతాపః—“అట్టైన అక్కడనే నిలిచియుండుము. మీతమ్ముఁ డాపని నెఱవేర్చుకొని వచ్చినయెడల నీకు బహు-మతి దొరకును.”

పఠాను ద్వారముదగ్గరకు పోయి యచ్చటనున్న ఫారా-వాని యాధీనమున నిల్పుండి యుండెను.

ప్రతాపః చాలసేపటివఱకు నేమియు నసలేదు. తరువాత మెల్ల మెల్లగ మంత్రితో “ఈ సంగతి మనప్రజలకుఁ దెలియఁగూడదు. ఆయేర్పాటు నీవు చేయవలెను.” అని యనెను.

మంత్రి — “మహారాజుగారికి కోపము రాదనిన, ఈసంగతి దాగియుండదని నేను చెప్పఁగలను.”

ప్రతాపాదు—“నీవెట్లు పోల్చుకొనఁగలిగితివి?”

మంత్రి—“తమకుఁ దమ పినతండ్రి గారియెడల గల-
ద్వేషము తమ రింతకుఁబూర్వము స్పష్టముగా వెల్లడిచేయు-
చుంటిరి తమకొమార్తె వివాహకాలమున వసంతరాయలునకు
తమ కావ్యసప్తత్రిక పంపనేలేదు, మీరు పిలువకపోయినను
ఆయన తనంతట తానే వచ్చెను. ఇప్పుడేమియు కారణములే-
కుండ హఠాత్తుగా తమ రాయనను పిలిపించుచున్నారు. అట్టి-
సందర్భమున దారిలో నెవరైన ఆయనను చంపినయెడల
మహారాజుగారే దానికి మూలకారణమని ప్రజలందఱు నను-
కొనెదరు”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు కోపముతో నిట్లనెను—“నీయైదే
శము నాకేమియు బోధపడకున్నది మంత్రి! ఈసంగతి బయలు
పడినగాని నీకు సంతోషము గలుగదు కాఁబోలు, ఇదియందఱ-
కును చెలియుటచేఁగాని నీమనఃకాంత నెఱవేరనట్లున్నది! అట్లు
కానిచో నిది బయలుపడక తీరదని రాత్రింబగళ్లు నీవెందు
చేత ననుచుండవలెనో నాకుఁ చెలియకున్నది. బయలుపడుటకు
నాకేమియు కారణము కనఁబడుటలేదు. ఇది నలుగురకును
తెలియకున్నచో నింటింటికి పోయి నీవే చెప్పెదవని నాయను
మానము.”

మంత్రి—“మహారాజా, ఊహింపుఁడు. తమ రన్నివిష-
యములలో నాకంటె తెలిసినవారు. నావంటిత్తుద్రుమతులు

తమవంటివారికి నుపదేశమిచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించుట సాహస మైనపనియే. కాని యింతనుండి యుండఁగా నన్నే తమరు మంత్రిగాఁ గోరుకొనుటచేత నాడుద్రబుద్ధికిఁ దోచినది అప్పుడప్పుడు తమకుఁ దెలియఁజేయుచుందును. నాసలహా తమకు కోపముమాత్రమే కలిగించుచున్నయెడల దాసుని ఊమించి యీపని విడచి పోనిండు.”

ప్రతాపాదిత్యుడు కొంచెము సరుదుకొని కూర్చుండెను. మంత్రి కష్టము కలుగుచూట లప్పుడప్పుడు చెప్పువపుడు మహారాజుగారికి లోలోపున సంతోషముగూడఁ గలుగుచుండును.

ప్రతాపాదిత్యుడు—“ఈయిద్దఱు పఠానులనుఁ జంపినయెడల భయపడుటకు కారణ ముండదేమో యని తోచుచున్నది.”

మంత్రి—“ఒక కూనీయైనను దాచియుంచుట సులభముకాదు, మూడుకూనీలు దాచియుంచుట యసంభవము—తప్పక యందఱకును దెలిసిపోవును”—తానన్నమాట వదలివెట్టలేదు. మంత్రి.

ప్రతాపాదిత్యుడు—“అట్లైన నెట్లు? చావన్నమాటయే! ప్రజలందఱకుఁ దెలిసిపోవునే! కాని యశోహరపురము రాయగడుకాదు. ప్రజలరాజత్వములే దిక్కడ, ఇక్కడ రాజొక్కండే

రాజు, అందుచేత ప్రజలపేరుచెప్పి నన్ను భయపెట్టుటవలన లాభముండదు. నాప్రజలో నెవడైనను దీనివిషయమై యేదైన నెన్నుకొన ననినచో ఎట్టగా కాలుచుండు ఇనుముతో వాని నాలుకను కాల్చించెదను.”

మంత్రి తనలోకాను నవ్వుకొనుచు నిట్లునుకొనెను—
“ప్రజలనిన నింతభయము ! కాని మనస్సును సమాధాన-
పఱచుకొని భయముపోగొట్టుకొనఁబ్రయత్నించుచున్నాడు!”

ప్రతాపఁడు—“కర్త ముగించుకొని యనుచరులతోఁ
గలసి రాయగడున కొకమాటు నేను పోవలెను. ఆరాజ్య-
ముపై హక్కుగలవారు నేనుతప్ప నింకెవ్వరును లేరుకదా.”

వృద్ధవసంతరాయలు మెల్ల మెల్లగ లోనికిఁ బ్రవేశించెను. ప్రతాపాదిత్యుఁడు ఉలికిపడి చూచుచుండెను. కన్నులయెదుట కనబడుచున్నది. ఉపదేవతరూపమును ధరించిన వసంతరాయలు కాఁబోలునని యనుకొనెను, నిశ్చేష్టుడై యేమియు మాటాడలేకుండెను. వసంతరాయలు ప్రతాపనిదగ్గఱకుఁబోయి అతనిమీఁద చేయివేసి దువ్వుచు ననెను, “నన్నుజూచి నీకు భయమెందుకు ప్రతాపా ? నేను నీపితండ్రిని. పితండ్రినైనను నన్ను నమ్మలేనిచో నేను ముసలివాడనని జ్ఞాపకముతెచ్చుకొనిన నీభయము పోవును, నీకు హానిచేయఁగల శక్తి నాలో లేదుకదా!”

ప్రతాపున కిప్పటికి తెలివివచ్చినది, కాని మాటలు కల్పించి చేటాలున నేమియు ననలేకపోయినాడు. పినతండ్రికి ప్రణామము చేయవలెననియైనను ప్రతాపునకు తోచలేదు.

వసంతరాయలు నెమ్మదిగా మఱల నారంభించెను.—
“ఏమైనను మాటలాడుము ప్రతాపా! నీలో సిగ్గునుగాని సంకోచమునుగాని పుట్టించునట్టివని యేదైనను నీవు నేని-
యుండినచో దానివిషయమై ఆలోచింపకుము, అట్టి యేవిష-
యమునుగూర్చియైనను నేను ప్రసంగింపను. రమ్మ నాయనా,
నానగ్గఱకురమ్మ, చాలకాలమయినది నిన్ను చూచి; ఇంక
నెంతోకాలము నిన్ను చూడలేనుగదా!”

ఇంతనేపైసతరువాత ప్రతాపుడు లేచి పినతండ్రి
పాదములకు ప్రణామముచేసి, ఆయనను కౌగిలించుకొనెను.
ఇంతలో మంత్రి మెల్లగ గదిలోనుండి బయటికి వెళ్లిపోయెను.
వసంతరాయలు చిటునవ్వునవ్వుచు ప్రతాపునిమీఁదఁ జేయి-
వేసి, ఇట్లనెను, “వసంతుఁ డనేకసంవత్సరములు బ్రతికి-
యున్నాడు కదా, ప్రతాపా! కాలమయిపోయినది. రమ్మని
యేల కబురింకను రాలేదో ఆవిధాతకే తెలియవలెను. కాని
ఇంకమిగల యాలస్యము చేయఁడు.”

ప్రతాపుడు దానికి జవాబీయలేదు, వసంతరాయలు
కొంచె మూరకుండి“అట్లయిన స్పష్టముగాఁ జెప్పెదను వినుము,
నీవు నామీఁదికి కత్తియై తితివి. అది నాకు కత్తిదెబ్బకంటె

విస్తారముగ బాధ కలిగించినది,” అని యనుచు కన్నుల నీరు పెట్టుకొనెను. “కాని నాకేమియు కోపము గాలేదు. నీతో రెండుమాటలు చెప్పవలెనని వచ్చినాను. నన్ను చంపకుము. ప్రతాపా, దానివలన నీయిహపరములకుఁ గూడ నష్టము గలుగును. ఇంతకాల మోర్చియుండఁగలిగినవాడవు మఱి కొంచెముకాల ముండలేవా? తొందరపడి పాప మొడికట్టుకొనెదవేల?”

వసంతరాయ లనినదానికి విరుద్ధముగా నేమియు ననలేదు ప్రతాపుఁడు, దానికి జబాబీయలేదు, అనుతాపము కనపఱపలేదు. వసంతరాయ లదిచూచి యేదైన నితరప్రసంగములోని కతనిని దింపవలెనని, “ప్రతాపా, నీ వొకమాట రాయగడు రావలెను,” అనెను. “నీ వక్కడకు వచ్చి చాలకాలమయినది, రాయగడులో చాలమార్పులు జరిగినవి. నాగల్లిప్పుడు సైనికులయస్త్రములు, సేనకొఱకుంచిన భవన మిప్పుడు అతిథిశాల—”

ఆసమయమున పఠాను ఆగదిలోనుంచి పారిపోవఁ బ్రయత్నముచేయుచుండుట ప్రతాపుఁడు కనిపెట్టెను. ఇప్పటివఱకు మనస్సులో పట్టియుంచిన కోపము బాల్చయై పైకివచ్చినది. పిడుగువలె శబ్దముచేయుచు, “ఖబర్ దార్! వానిని దవలకుఁడు, పట్టుకొని యుంచుఁడు,” అని అతివేగముతో గడివిడిచి వెళ్లిపోయెను.

రాజు మంత్రిని పిలిపించి, “రాజ్యవ్యవహారములలో నీవు చాల నజాగ్రత్తగా నున్నావు,” అనెను.

“ఇందులో నాతప్పేమియు లేదు మహారాజా,” అని మెల్ల మెల్లగ మంత్రి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

రాజు గొంతుకఎత్తి బిగ్గరగాకేకలువేసెను; “నేనేడో ఒకవిషయమును గుఱించి ప్రత్యేకించి అనలేదు! నీవు రాజ్య-సంబంధమైన కార్యములలో మిక్కిలి నిర్లక్ష్యముగా నున్నావనిమాత్ర మంటిని. దాచుమని ఆనాఁడు నీచేతి కొకయుత్తర మిచ్చినాను, అది పాఠవేసేతివి!” రెండుమాసములక్రింద నొకమాఁటిట్టిది ఘటించినది, కాని రాజప్పు డొక్కమాటయైనను అనలేదు.

“ఇంకొకనాఁడు ఉమేశరాయలయొద్దకుఁ బోవుని చిన్నాజ్ఞాపించితిని; నీ వచ్చటికి వెళ్లక యెవరినో పంపి కార్యము నెఱచేర్చితివి.—మాటలాడకుము, డొరకుండుము, చేసినతప్పు దాచుకొనుటకు వృథాప్రయత్నము చేయకుము. ఎఱ్ఱైనను, నీవు శ్రద్ధతో పనిచేయుటలేదు, ఇదియే నీతో చెప్పట, జ్ఞాపక ముంచుకొనుము!”

తరువాత రాజు ద్వారపాలకులను బిలిపించెను. ఏడో యపరాధమునకై పూర్వ మొకమాట రాజుగారు వాండ్ర-

జీతము నాపిరి. ఇప్పుడు వాండ్రను వైదులో నుంచుమని యాజ్ఞాపించిరి. రా జంతఃపురములోనికిఁ బోయి రాణిని పిలిపించి ఇట్లనెను—“రాణీ, ఇంటిలో నిర్లక్ష్యమును, తిరుగుబాటును అధికముగా నున్నవి. ఉదయుఁడు పూర్వ మెన్నఁడును నిట్లు ప్రవర్తించుచుండలేదు. ఇప్పుడు తనయిష్టము వచ్చినప్పుడు బయటికి వెళ్లుచుండును, ప్రజలతోఁ గలసి నాకు విరుద్ధముగా పనిచేయుచుండును. దీని యర్థమేమి?”

రాణి భయపడుచు నిట్లనెను—“వానిది కాదు తప్పు మహారాజా! ఈ యనర్థ మంతటికిని కారణము మనకొడలు. నాకొడుకు పూర్వ మెన్నఁడు నిట్లు చేయలేదు. శ్రీపురపు రాచకొమార్తెను పెండ్లి చేసిననాటినుండి వాని కేమైనదో నాకుఁ దెలియకున్నది.”

సురమను కట్టుబాటులో నుంచవలయునని చెప్పి రాజుగారు వెల్లిపోయిరి. రాణి ఉదయాదిత్యుని పిలిపించినది. ఉదయుఁడు వచ్చినతరువాత అతని ముఖము చూచుచు ఇట్లనెను—“అహా! ఎంత చిక్కిపోతివిరా తండ్రి, ఎంత నల్లఁగా నయిపోతివిరా నాయనా! పెండ్లి కాకముందు ఏలాగున నుంటివిరా—చూచినవారెల్ల వెలిగారమద్దిన బంగార మనుచుండిరి. అటువంటివాని కీదశపట్టుట కెవరు కారణము? కొడలిమాట యింకముం దెన్నఁడును వినకుము తండ్రి, వినుటవల-

ననే నీ కీదశపట్టినది.” సురమ ముసుగు వేసికొని యొకమూలను నిలిచియున్నది. రాణి మఱల ప్రారంభించెను—“చిన్న కులమున పుట్టినది యామె, నీకు తగిన దెట్లుకాంగలదు? నీకు సలహా నిచ్చుయోగ్యత దాని కెట్లు కలుగును? అది నీకెన్నటికిని మంచినలహా నీయదు, నీ వెంతచిన్నవాడవైన నంతమంచిది దానికి. అట్టిరాక్షసిని తెచ్చి మహారాజుగారు నీకు పెండ్లిచేసిరి.” రాణినేత్రములనుండి అశ్రువర్షము మొదలుపెట్టినది.

ఉదయాదిత్యుని ప్రశాంతలలాటమునఁ జెమటక్రమించుండెను. తనలోనున్న అశాంతి బయలుపడునేమో యని జడియుచు నుదయాదిత్యుఁడు తన పెద్దపెద్దకన్నులను, మఱియొకప్రక్కకు త్రిప్పివేసెను.

అక్కడ గూర్చుండియున్న ముసలిదాసి యొకతె, “శ్రీపురపుస్త్రీలు మంత్ర మెఱుఁగుదురు, తప్పక మన యువరాజునకు రాజకన్య మందు పెట్టియుండును, సందేహము లేదు,” అనినది. ఇట్లనుచు ఆదాసి ఉదయుని యొద్దకు పోయి, “ఆమె నీకు మందు పెట్టినది నాయనా, అదిగో చూడుము, ఆమె సామాన్య గాలు కాదు, శ్రీపురమునుండి వచ్చినది, శ్రీపురము స్త్రీ అనఁగా అసాధ్యురాలన్నమాట! ఆహా, పాప మాయబృహిలో నేమియు నుంచలేదు.” ఈలాగున ననుచు భాణములవంటిచూపులను సురమవైపు ప్రసరించి వైటచెంగుతో కళ్లను గట్టిగా రుద్ది ఎఱ్ఱగాఁ జేసికొనినది. ఇది చూచుపరికి రాణి

దుఃఖము మఱల రేగినది. అంతఃపుర వృద్ధనారీగణమున రోదన అంటురోగమువలె వ్యాపించినది. ఏడ్వవలెనని ఉద్దేశించి యందఱును రాణిగదిలోనికి వచ్చిచేరిరి. ఉదయాదిత్యుడు జాలిపడుచు సురమవైపు చూచెను. సురమ ముసుగులోనుండి ఆసంగతి కనిపెట్టి, కనులు తుడుచుకొనుచు మెల్ల మెల్లగ తనగదిలోనికిఁ బోయెను.

రాణి సాయంకాలము ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకు వచ్చి యిట్లనెను—“ఉదయునికి నంతయు బోధపఱచి చెప్పితిని, నాకొడుకు చాలనుంచివాడు, బోధపఱచి చెప్పినయెడల బోధపఱచుకొనును, ఇప్పుడు వానికనులు విడిచివి.” అని చెప్పినది.

అఱవ పరిచ్చేదము

సురమ విభ ముఖము వాడియుండుట చూచి సహింప-
లేక, ఆ మెడగ్గఱకుఁ జోయి యామె మెడపైఁ దనచేయివేసి
తొంగిలించుకొని, “ఏమియు మాటాడక విచారముతో నట్లు-
రక కూర్చుండియున్నావేమి విభా, నీమనస్సులో నున్నది
ఎప్పటికప్పుడు నాతో చెప్పుచుండవేల?” అని యడిగెను.

“నేను చెప్పవలసిన దేమున్నది?” అని విభ మెల్ల మెల్లగ
ననెను.

సురమ—“నీ వాయనను చూచి చాలకాలమయినది,
నీ కెంత కష్టముగానున్నదో నే నెఱుఁగుదును. రమ్మనిఆయన
కొకజాబు వ్రాయుము, అది ఆయనకు చేరగలయేర్పాటు
మీ అన్నయ్యచే చేయించెదను.

విభ భర్త చంద్రదీప్తిసాధీశుఁడైన రామచంద్రరాయ-
లు, వారిద్దఱు నిప్పుడు మాటలాడినది, అతనిని గూర్చియే.

విభ తలవంచుకొని జబాబీయ నారంభించెను —
“ఆయన రావలసిన అవసర మిచ్చటివా రెవ్వరికిని కనఁబడక-
పోయిన! ఇక్కడ ఆయనకు జరగవలసిన మర్యాదలు జరగక-
పోయిన! అట్టైన ఆయన యిక్కడికి రాకపోవుటయే మంచిది.
తనంతట తాను రావలెనని యనుకొనినగూడ రావద్దని నేను
చెప్పెదను. ఆయన రాజు, మర్యాద జరగని స్థలమున కేల

రావలెను? మనకంటె ఆయన ఏవిషయములో చిన్న యని నాన్నగా రాయన నవమానపఱచుట?" విభ మఱి, యాపుకొనలేక ముఖమెఱ్ఱగాచేసికొని ఏడ్వ నారంభించినది.

విభముఖమును తనవక్షముపైఁ బెట్టుకొని యామె కనులు తుడుచుచు ననెను—“సరేగాని విభా, నీవు మగ వాడవై యుండిన నేమిచేసియుందువు? పిలువలేదని చెప్పి ఎన్నటికిని అత్తవారియింటికి వెళ్లవు కాబోలు!”

విభ—“నేనే పురుషుడనై యుండిన తత్త్వణమే వెళ్లియుందును, మానావమానములమాట యాలోచించుచుఁ గూర్చుండను. అట్లని చెప్పి ఆవరించి పిలువకపోయినను ఆయన యిక్కడకు రావలెననికాదు నాయభిప్రాయము.

విభ ఇంతగా మాట లనవలసినది కాదు. ఉద్రేకముకొలది నేడింత యనినది, ఇంతనేపైన తరువాత ఆమాట జ్ఞప్తికివచ్చి సిగ్గుపడ నారంభించినది. “నేడెంత విస్తారముగా మాట లాడితిని, ఎట్టిమాట లాడితిని!” అని తనలోఁ దాననుకొనుచుఁ జాల సిగ్గుపడినది క్రమక్రమముగ ఉద్రేకముతగ్గి, గొప్పబాధ యామె గుండెపైఁ గూర్చున్నది. విభ తనకనులను చేతులతో నొక్కుకొనుచు సురమ యొడిలో తల నుంచినది. సురమ ముందుకువంగి చేతులు విభ తలమీఁద వైచి, కడుముద్దుతో నామె దట్టమైనజుట్టును దువ్వుచుండెను. కొన్నినిమిషము లిట్లు నడచినవి. ఇద్దఱిలో నెవ్వరును ఒకమాటయైన

నాడలేదు. విభ కన్నులనుండి యశ్రుబిందువులు ఒక్కొక్కటిగ రాలుచుండెను, వానిని మెల్లమెల్లగ సురమ తుడుచుచుండెను.

ఇట్లు చాలసేపయినది; సంధ్య సమీపించినది. విభ మెల్లగ లేచి కూర్చుండి కనులు తుడుచుకొని చిన్ననవ్వు నవ్వినది—“చిన్నపిల్లవలె నేడు నేను ప్రవర్తించితిని” అని ఆనవ్వున కర్థము. విభ ముఖ మటుశ్రీష్టకొని బయటికి పా-
పోవలెనని ప్రయత్నించుచుండెను. సురమ ఏమియు ననక విభ చేయిమాత్రము పట్టుకొని వెనుకటిప్రసంగము నెత్తక తాతయ్య వచ్చినాడని నీకు తెలిసినదా విభా?” అని యనెను.

విభ—“తాతయ్య వచ్చినాడా?”

సురమ—“వచ్చినాడు.”

“ఎప్పుడు వచ్చెను?” అని అత్యుత్సాహముతో నడిగినది విభ.

సురమ—“కొంతసే పయినది.”

విభ—“ఇంకను మనలను జూచుటకు రాలేదే!”

విభకు కొంచెము కష్ట మనిపించినది. తాతగారిమీఁద తనకుఁ గలహక్కును సదా అతిశయగ్రస్తగా ఆమె కాపాడుచుండును. మును పాకనాడు వసంతరాయలు వచ్చి ఉదయాదిత్యునితో మాటలాడుచు కూర్చుండి చాలసేపటివఱకు విభను జూచుటకు సంతఃపురములోనికి రాలేదు. దానివలన విభకు మిక్కిలి బాధకలిగినది; తాతయ్యతో దానివిష-

యమై పోట్లాడకపోయినను, ఆయనతో నోటువిప్పి మాటలాడలేక పోయినది.

వసంతరాయలు ఇంటిలో నడుగుపెట్టుచు పాట ప్రారంభించెను.

పాట విని విభ తలవంచుకొని నవ్వుచుండెను. ఆమెకు చాల యానందము కలిగినది, ఆనంద మంత అధికమగుటచే పట్టుబడిపోయెదనేమో యని కొంచెము కలతపడుచుండెను.

సురమ విభ ముఖమునెత్తి పట్టుకొనుచు, “తాతయ్యగారు విభ నవ్వుచూచుటకు దాఁగొనియుండ నవసరములేదు!” అనినది—“దాఁగొని వెనుకనుండి నవ్వుముఖ మొక్కమాటుచూచి పోయెదనని తాతయ్య పాటమూలముగా సూచించినదానికి సురమ యిచ్చిన ప్రత్యుత్తర మిది.

వసంతరాయలు—“అవును అవసరము లేకపోయినది. అసలు నవ్వుకపోయినయెడల తాత వెళ్లఁడేమో, కొంచెము నవ్వి వదలించుకొనుట మంచిదని విభ అనుకొనినది. ఆగయ్యారీ యభిప్రాయము నాకు బోధపడినది. నన్ను పంపివేయవలెనని వేసిన ఎత్తు ఇది. కాని అది శీఘ్రముగా నెఱవేఱకున్నది. వచ్చితినిగాన బాగుగా కాల్పుకొని తినినగాని వెళ్లను, మఱల చాలదినములవఱకు రాలేకున్నను జ్ఞాపకముండవలెనుగదా!”

సురమ—“తాతయ్యా వింటివా, విభ నాచెవిలో ఏమనుచున్నదో—జ్ఞాపకము పెట్టుకొనుటయే నీయుద్దేశమైనచో ఇప్పటివఱకు నీవు కలిగించినబాధ చాలునట, ఇప్పుడు క్రొత్తగా మరి బాధపెట్ట నక్కరలేదట.”

ఇది వినగానే మహానందము కలిగి వసంతరాయలు పకపక నవ్వు నారంభించెను.

“నే నట్లనలేదు. నేనేమియు ననలేదు” అని విభ సిగ్గుపడుచు నన్నది.

సురమ—“తాతయ్యా, నీకోరిక నెఱవేరినదా? నవ్వు ముఖము చూడవలెనని కోరితివి, చూచితివి; మాట వినవలెనని కోరినావు మాట వింటివి. ఇంక నీవు వెల్లిపోవుట న్యాయము!”

వసంతరాయలు—“వెళ్లలేను తల్లీ, వెళ్లలేను. నేను తెచ్చినవి పదునైదుపాటలు, నెత్తెడు పండువెండ్రుకలు. అవి యిక్కడ ఒప్పుజెప్పనిదే వెళ్లలేను.”

విభ నవ్వు ఆపుకొనలేకపోయినది—“సగము మేరతప్ప నీతలను వెండ్రుకలే లేవు తాతయ్యా.”

తాతగారి సంకల్పము సిద్ధించినది. చాలకాలమైనతరువాత కలసికొని నప్పుడు ఎంతోప్రయత్నముపైనగాని విభ నోరు విడువది కాదు. కాని తాతగారిదగ్గఱ విభ నోరొకమాటు తెరిచినచో దానిని మూయుట కష్టము. కాని తాత-

గారి ఎదుటతప్ప మఱియొకరియొదుటనుగూడ నెట్టియవస్థలో-
నైన విభను మాటలాడించుట సులభమైన పనికాదు.

వసంతరాయలు బట్టతలపై చేయి త్రిప్పుకొనుచు
ననెను, నానెత్తినిండ నెత్తెడువెండ్రుక లుండురోజులుపోయి-
నవి. ఆరోజులే ఉన్నయెడల ఇంతదూరము నడచివచ్చియుం-
దునా? నాలుగువెండ్రుకలు పండునంతలో మీవంటిరూపసులు
పదిమంది నాదగ్గరకు వచ్చి ఆపండువెండ్రుకలును, వానితో-
పాటు పది నల్లవెండ్రుకలును తీసివేయుచుండరా?”

విభ తన నవ్వుముఖము మార్చి, “అది సరేగాని
తాతయ్యా, తలనిండ జట్టుండురోజులలో నీవు ఇంతకంటె
అందముగా నుండువాడవా?” అని యడిగెను.

ఈవిషయమై విభకు సందేహ ముండకపోలేదు. తాత
బట్టతల, ఆమీసములు గీయించిన పెదవులు, వాని ప్రశాంత-
మగునవ్వు, పండినమామిడిపండువంటి తాతగారి నిండుబుద్ధి—
వీనిలో నొక్కటైనను లేనట్టూహించినంతమాత్రమున విభ
కసంతుష్టికలిగినది తాతకు బట్టతల లేకపోయినయెడల రాణిం-
చదు. మీసము లున్నయెడల వికారముగానుండును. అనివిభ
తనలోఁ దాననుకొనినది. మీసములున్నయెడల ఎంతవికార-
ముగానుండునో ఊహించుకొని నవ్వాపుకొనలేకపోయినది.
‘తాతయ్యాకు మీసములా! బట్టతలలేని తాతయ్యా!’

వసంత రాయలు—“ఈవిషయములో గొప్పమతభేదము కలదు. నామనమరాంధ్రు నాబట్టతల చూచి మోహిత లగుచున్నారు, వారు నాజుట్టును చూడలేదు. నా నాయనమ్మలు, అమ్మమ్మలు, నాజుట్టుచూచి మోహితలగుచుండిరి, వారు నాబట్టతలను చూడలేదు; రెండింటినికూడ చూచియున్నవారు దేనికి అందమధికమో ఇప్పటికిని స్థిరపరచకున్నారు”

విభ—“కాని తాతయ్య కిప్పటికంటె బట్టతల యైనయెడల వికారముగా నుండును.”

సురమ—“బట్టతలనుగుఱించి తరువాత వాదించువచ్చును తాతయ్యా, ఇప్పుడు విభనుగుఱించి ఏదైన నుపాయము చూడవలెను.”

తొందరతొందరగ విభ తాతగారి దగ్గఱకు జోయి ప్రక్కను నిలిచి “తాతయ్యా—నీ పండువెండ్రుకలను తీయనీయవా?” అనెను.

సురమ—“నే ననునది—”

విభ—“చూడుము తాతా నీ—”

సురమ—“నీవు మాటలాడకుము విభా డొరకుండుము—! “తాతయ్యా నీవు వెళ్లి—

విభ—“తాతయ్యా, నీతలను బండువెండ్రుకలుతప్పు మఱియేమియు లేవే. అవియన్నియుఁ దీసివేసినయెడల దల పూర్తిగా బోడియైపోవునే!”

వసంతరాయలు—“నన్ను, వివసీయక చీకాకుపెట్టినయెడల మలయమారుత మాలాపన ప్రారంభించెదను జాగ్రత్త!” ఇట్లనుచు తన చిన్నవీణ శ్రుతివేయుట మొదలుపెట్టెను. విభకు మలయమారుత మనిన చీకాకు.

“అట్టైన నేను పారిపోయెదను.” అనుచు విభ గదిలోనుండి పైకివెళ్లిపోయినది.

అప్పుడు సురమ నెవ్వుదిగాఁ జెప్పెను—“విభ నిశ్శబ్దముగ తనలోఁ దాను భరించుచున్న దుఃఖమును తెలిసినయెడల, మహారాజుగారికిఁ గూడ దయపుట్టును తాతయ్యా!”

“ఏమీ? ఏమీ? విభ కేమైనది? అని విక్కిలియాతురతతో నడుగుచు వసంతరాయలు సురమ దగ్గఱకువచ్చి కూర్చుండెను.

సురమ—“అల్లునికి కబురు పంపి పిలిపింపవలెనని మున్నూట అరువదిరోజులలో నొక్కనాఁడైన నెవ్వరికిని తోచలేదేమి?”

“నిజమే!” అనెను వసంతరాయలు, ఆలోచించుచు.

సురమ—“భర్త కిట్టి అమర్యాదచేయుచున్నప్పుడు సహించి యూరకుండఁగల స్త్రీలెందఱుందురు, చెప్పము,

ఈలోకములో? విభసాధువై నదిగనుక దొంగతనముగా తనలో తానేడ్చుచు కూర్చుండును.”

“లోలోపున నేడ్చుచు కూర్చుండునా?” అని వసంత-
రాయలు విచారముతో నడిగెను.

సురమ—“సాయం కాలమంతయు నాదగ్గఱ కూర్చుండి
ఏడ్చుచుండెను.”

“సాయం కాల మేడ్చుచు కూర్చుండి యుండెనా?”

సురమ—“ఏడ్చుచుండెను.”

వసంత రాయలు—“విభ నొకమాటు, పాపము, తీసి-
కొని రమ్మ చూతము?”

సురమ విభను జేయిపట్టుకొని తీసికొనివచ్చిరని. వసంత
రాయలు ముద్దుతో విభగడ్డము పట్టుకొని అనెను—
“ఎందు చేత నేడ్చుచున్నావుతల్లీ? నీకెప్పుడు దేనివలన కష్టము-
ఁగిరినను తాతయ్యతో చెప్పవేల! దానికేదైన నుపాయము
చేయుచునెదవా? ఇదిగో ఇప్పుడే వెళ్లి ప్రతాపునితో చెప్పి-
వచ్చెదను.”

విభ—“తాతయ్యా, నీకాళ్లు పట్టుకొనెదను. ఈవిష-
యమై నాన్నతో నేమియు చెప్పకుము, కాళ్లు పట్టుకొనెదను
తాతయ్యా!”

విభ ఇట్లనుచుండఁగ నే వసంత రాయలు బయటకుఁబోయి
ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకు వెళ్లి యిట్లనెను— “అల్లు నిన్ని

నాల్గింటికి పిలువకపోవుటవలన ఆయన కమర్యాద చేసినట్లు కనబడును. యశోహర పురాధీశుని యల్లునికి తగినమర్యాద నీవతనికి జరపకపోవుట నీకే యవమానము, దానివలన నీవెట్టి-గౌరవమును పొందవు.”

ప్రతాపాదిత్యుడు పినతండ్రిమాట కడ్డు చెప్పలేదు, అట్లుని పిలిపించుమని యాజ్ఞాపించెను.

అంతఃపురమున విభా సురమలయొద్దకుఁ బోయి వసంత-రాయ లుత్సాహముతో వీణవాయింఁచుట మొదలుపెట్టెను.

“తాతయ్యా! నాన్నతో నంతయు చెప్పివేసితివా?”

అని విభ సిగ్గుపడుచు నడిగినది.

వసంతరాయ లది వినిపించుకొనక వీణవాయింఁచు-చుండెను.

విభ వీణతీగలపై చేయివేసి పాట నాపి “నాన్నతో నాసంగతి చెప్పితివా?” అని మఱల నడిగెను.

అప్పుడు ఉదయాదిత్యుని చిన్నతమ్ముడు, ఎనిమిదేండ్ల వయస్సుగల సమరాదిత్యుడు గదిలోనికి తొంగిచూచి, “అక్కా చూచినానులే, తాతయ్యతో మాటలాడుచున్నావు అమ్మతోఁ జెప్పెద నుండుము,” అని యనెను.

“ఇటు రారా తాతా, రా ఈలాగున రమ్ము” అనుచు తాతగా రాపిల్ల వానిని పట్టుకొనిరి.

వసంతరాయులును సురమయుఁ గలసి యుదయుని పాడుచేయుచున్నారని యింటి యందఱి యుద్దేశము. ఆ-

కారణముచేత వసంతరాయ లాయంటికి వచ్చునప్పుడెల్లను అందఱును మహాజాగ్రత్తతో నుందురు. సమగుఁడు తాతగారి చేతినుండి తప్పించుకొనవలెనని చేతులు లాగుకొనుటయు, గంతులువేయుటయు ప్రారంభించెను. తాత వానికి వీణ నిచ్చి, తన సులోచనముల నిచ్చి వానిని తన భుజముమీఁద నెక్కించుకొని, నాలుగునిమిషములలో వానిని పూర్తిగా వశపఱచుకొనెను. తరువాత మనుమఁడు తాతను మఱి విడువలేదు, తాతగా రున్నంతసేపును ఆయన వెనుకనే తిరుగుచుండి, తాతగారి వీణను వాయించి వాయించి వీణశ్రీగలలో ఐదింటిని త్రైంచివేసెను; చివరకు వీణవాయించు నక్కి తీసికొని తాత కది తిరుగ నీయలేదు.

ఏడవ పరిచ్ఛేదము.

చంద్రదీప్తిపాధిపతియైన రామచంద్ర రాయలు రాజసభా-
మందిరమున గూర్చుండియుండెను. ఎనిమిది వలకలహాలు
ఆయన కూర్చున్నది. దూలములనుండి బట్టలు కప్పియున్న
గాజులస్థర్లు వ్రేలాడుచున్నవి. గోడలనుండు గూళ్లలో, ఒక-
దానిలో మాత్రము విఘ్నేశ్వరుని ప్రతిమ యున్నది. మిగిలిన-
వానిలో వేరువేరు అవస్థలను నిరూపించు శ్రీకృష్ణుని ప్రతిమ-
లున్నవి. అవి యారోజులలో ప్రఖ్యాతిచెందినవట. కృష్ణ కుంభ-
కారుని స్వహస్తఘటితములు. నలుదిక్కులను తివాసులు
పరచియున్నవి, మధ్యను జరిపనిచేసియున్న సింహాసనమున్నది.
దానిపై నున్నవి రెండుపదార్థములు—ఒక రాజు ఒక బాలీసు.
నాలుగువైపులను జరి జాలరు వ్రేలబడుచున్నది. గోడలను
దేశవాలి అద్దములున్నవి. ఈస్వదేశదర్పణములలోఁ జూచు-
వారికి ముఖములు సరియైన పరిమాణముతోఁ గనబడవు.
రాజుగారిచుట్టునున్న మనుష్యదర్పణములుకూడ స్వదేశదర్ప-
ణములవంటివే, వానిలో రాజుగారి ముఖము మిక్కిలి పెద్ద-
దయి కనబడుచుండును. గాజుగారి యెడమప్రక్క నొక పెద్ద
హుక్కాదా నున్నది. మంత్రి హరిశంకరుఁ డున్నాఁడు.
కుడివైపున రమాయి విదూషకుఁడును, సులోచనములు
పెట్టుకొనియున్న ఫర్నాండిజ్ సేనాపతియు నున్నారు.

రాజు—“ఎమోయి రమాయ్”

రమాయి—“చిత్తము మహాప్రభూ!”

రాజుగారు అలసినంతవఱకు నవ్విరి. మంత్రి రాజు గారికంటె సధికముగ నవ్వెను. ఫర్నాండిజ్ చప్పట్లుకొట్టుచు నవ్వ నారంభించెను. రమాయి సంతోషముకొలది కండ్లు-చికిలింప నారంభించెను. రమాయిమాటలకు నవ్వకుండుట రసికతలేనట్లని రాజుగారి యభిప్రాయము. రాజుగారు వచ్చు-చున్నప్పుడు నవ్వుట కర్తవ్యమని మంత్రి నమ్మకము. నవ్వఁదగిన సంగతి యేదో అందులో నున్నదని ఫర్నాండిజ్ దొరగారి యూహ. ఇంతేకాక తనమాటలకు నవ్వని యభాగ్యుని నే-డ్పింపకగాని వదలఁడు రమాయి. ఈ కారణముచేతప్ప ఎవ్వ-రును రమాయి హాస్యములను విని నవ్వరు. అనాదిగా నవ్వు-చున్న హాస్యములే అవి? భయమువలన కొందఱు, కర్తవ్య-పాలనమునకై కొందఱు—రాజుగారు మొదలు ద్వారపాలకుని వఱకు, అందఱును రమాయిమాటలకు నవ్వుచుందురు.

“సంగతు లేమి రమాయ్!” అని రాజుగా రడిగిరి.

రసికత కనపఱపవలెనని రమాయి అర్థముచేసికొని “సేనాపతిగారియింటిలో దొంగలు పడ్డట్టు వింటిని,” అని రమాయి ప్రారంభించెను.

ప్రాతేపురాణము మఱల విప్పి తన్నెగతాళి చేయఁబో-వుచున్నాడని ఫర్నాండిజ్ కు బోధపడినది. రమాయి రసిక-తను జూచి సేనాపతి ఎంతభయపడుచుండునో రమాయి అంతగా నతనివిషయమైయే హాస్యమాడుచుండును. ఇదిచూచి

రాజుగారు మిక్కిలి యానందించుచుందురు. అందుచేత రమాయి వచ్చినతోడనే ఫర్నాండెజ్ కు కబురుపంపి పిలిపించుచుందురు. రాజుగారి వామోదము నిచ్చువానిలో ముఖ్యమైనవి రెండుండెను. మొదటిది, గొట్టెపోతులపోట్లాట, రెండవది ఫర్నాండెజ్ దొరగారిని పిలిపించి ఆపోట్లాట జరుగుచున్నప్పుడు ఎదుటనిలబెట్టుట. ఉద్యోగములో ప్రవేశించినప్పటినుండి సేనాపతి దేహముపై బాణములదెబ్బలవలన ఒక్కగీతైనను పడలేదు. కాని హాస్యపుగుండ్రదెబ్బలు ప్రతిదినమును ఏడ్పు తెప్పించుచుండెను. రమాయి రసికతతో చాలభాగము వదలకుండ నుదహరించుట సారస్వము వదలుకొనినవారికిగాని సాధ్యముకాదు.

“తరువాత?” అని ప్రశ్నించిరి రాజుగారు కండ్లు చీకిలించుచు.

“మనవిచేయుచున్నాను మహాప్రభూ” (ఫర్నాండెజ్ కుడితినీగుండి తీసి మఱల తగిలించుచుండెను.) మూడు నాలుగురోజులనుండి సేనాపతిగారియింటికి దొంగలరాకపోకలు జరుగుచున్నవి. ఇంటియిల్లాలు దొరవారిని లేపవలెనని ఎంతోప్రయత్నము చేయుచున్నది. కాని దొరవారికి మెలకువ తెప్పించలేకున్నది.

రాజుగారు—“హా: హా: హా: హా:”

మంత్రి—“హా: హా: హా: హా: హా:”

సేనాపతి—“హీ: హీ:”

“తెల్లవాటినది, భార్య సాధింపు మఱి సహింపలేక
క్షమాపణకోరుకొని దొరవారు “ఈరాత్రి ఏలాగునైన
దొంగను పట్టుకొనెదనని” భార్యతో అనిరి. రాత్రి రెండు-
గంటలవేళప్పుడు దొంగ యింట ప్రవేశించెను. “ఇదిగో దొంగ
వచ్చుచున్నాడు చూచితిరా?” అనెను గృహిణి. “ఇంట దీపము
వెలుగుచున్నది. ఆవెలుతురులో మనము దొంగ కగపడు-
దుము. వాడు మనలను చూచినతోడనే పారిపోవును” అని
దొరవారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చి దొంగతో నిల్లనిరి— “దొంగా!
నేడు బ్రతికిపోతివిరా, ఇంట దీపము వెలుగుచుండుటచే నీవు
పాటిపోగలుగుదువు. రేపు వచ్చినయెడల చీకటిలో నేమిజ-
రుగునో చూచెదవు రమ్ము.”

రాజు—“హ హ హ హా!”

మంత్రి—“హా హా హా హా హా హా!”

సేనాపతి—“హిః”

రాజు—“తరువాత?”

రాజుగారు తృప్తిపొందలేదని కనిపెట్టి రమాయి మఱల
ప్రారంభించెను. “ఎందుచేతనోగాని దొంగకు భయము పూర్తి-
గాఁగలుగక ఆముఠువటి రాత్రికూడ దొరవారియింటికివచ్చెను.
ఇంటియావిడ, “అంతయు ఆఖరైనది లేవండి లేవండి” అని
కేకలువేసినది. “నీవు లేవగూడదా?” అని దొరవారనిరి,
“నేను లేచిన నేమిప్రయోజనము?” అని యన్నది భార్య. “ఏమి
ప్రయోజనమా! లేచి దీపము వెలిగింపవచ్చును, చీకటిలో-

నేనేమియుఁ జూడలేకున్నాను,” అని యనిరి సేనాపతిగారు. భార్య చాలకోపించినది. భర్త అంతకంటె కోపగించి, “నష్టమునకు నీవే కారణము, దీపము వెలిగించి తుపాకితీసికొని రావేల?” అని యనెను. ఇంతలో దొంగ తనపని తానుచేసికొని “అయ్యా నేను చాల అలసియున్నాను, నాకొక చిలుముగుడుగుడు పీల్చునిచ్చెదరా” అనెను. “అహ! ఉండుము, గుడుగుడు సిద్ధముచేసి యిచ్చెదను, కాని నాదగ్గఱకు వచ్చినచో ఇదిగో ఇదిచూడుము ఈతుపాకితో నీతల యెగురును, జాగ్రత్త” అని సేనాపతి దొంగను పెద్దగర్జనతో బెడరించెను. గుడుగుడు పీల్చినతరువాత దొంగ “స్వామీ కన్నమువేయగనుపము ఎంతవెడకినను కనబడకున్నది, మీరు దీపము వెలిగించినయెడల నాకును మేలగును” అని యనెను. గాడిద భయపడుచున్నాడు, దగ్గఱకు రావలదు, జాగ్రత్త” అని కేకవేసి దొరగారు దీపము వెలిగించిరి. దొంగ సావకాశముగ సామానులు మాటగట్టుకొని నిర్భయముగ బయటకు వెడలెను. “గాడిద చాల భయపడెను,” అని దొరగారు భార్యతో ననిరి.

రాజు మంత్రులు నవ్వాపుకొనలేకున్నారు. ఫర్నాండిష్ బలవంతమున నవ్వుతెచ్చుకొని మధ్యమధ్య, ‘హిః హిః’ అనుచు బయటకు వెడల ప్రయత్నించెను.

రాజు—“నేను మా ఆత్మవారియింటికి పోజోవుచున్నాను నీ వెటుఁగుదువా?”

రమాయి—“అసారం ఖలు సంసారం సారం శ్వశుర-
మందిరం” (నవ్వు—మొదట రాజుగారు, తరువాత మంత్రి,
చివరకు సేనాపతి) “ఆమాట నిజమే. శ్వశురమందిరములో
నుండునవన్నియు సారవంతములైనవి—అక్కడనుండు ఆహారము,
ఆదరము—అన్నియు సారవంతములే, పాలలోనిమీ-
గడ దొరకు నక్కడ, చేపలకూర తినునప్పుడు చేపతలలు
ప్రాప్తించును. అక్కడ దొరికు నన్ని వస్తువులును సారవంత-
ములే (నిట్టూర్పు విడుచుచు) నిస్సారమైనది భార్యమాత్రమే!

“అదియేమి నీ అర్థాంగి—” అని నవ్వుచు ననుచుండ,
రమాయి చేతులుజోడించి జబాబు మొదలుపెట్టెను—“ఆమె
సర్థాంగి యనకూడదు మహారాజా మూడుజన్మములపాటు
తపస్సుచేసినచో నేను ఆమె యర్థాంగుడ నౌదునేమోగాని,
నావంటి అర్థాంగు లేడుగూరు కలసియైనను ఆమెకు సమానము-
కాలేము!” (యథావిధి నందఱును నవ్వసాగిరి) ఆహస్యము-
లోని రస మందఱకును బోధపడినదిగాని మంత్రిగారికి మాత్ర-
మవగాహనము కాలేదు. అందువలన మంత్రిగారు నలుగురి-
కంటె అధికముగ నవ్వవలసివచ్చినది.

రాజు—“మీయింటి యిల్లాలు మహాశాంతస్వభావ-
ముగలది యనియు, ఇంటిపనియం దాసక్తిగలది యనియు,
నేను వినుచున్నాను!”

రమాయి—“దానివలన ప్రయోజనమేమి మహారాజా!
మాయంట నన్నిరకముల చెత్తకు స్థలమున్నది. నాకుమా-

త్రము లేదు. ప్రతిదినమును ప్రాతఃకాలమున నామె యూడ్చిన యూడ్చువలన నేను మహారాజువారి ద్వారముదగ్గఱ వచ్చి పడుచుందును.”

ఈసందర్భమున రమాయి భార్య విషయమై కొంత చెప్పవలసియున్నది. ఆమె అతికృశాంగి, రోజుకురోజు మఱింత సన్ననైపోవుచున్నది. రమాయి ఇంటికి వచ్చుసరి కామె యతనికంటి కగపడకుండ నేదో ఒకమూలను దాఁగొనుచుండును. రమాయి రాజసభయందు పండ్లిగిలించువిధము వేటు. ఇంటికి వచ్చినతరువాత ఇగిలించువిధము వేటు. గృహిణి యథార్థస్వరూపము వర్ణించిన మనమనస్సులలో హాస్యరస ముదయించుటకుమాటుగ దుఃఖరస ముదయించును. కావుననే భర్తగారు రాజసభయం దామెను స్థూలకాయగను ఉగ్రచండిగను వర్ణించుచుండును. అది విని రాజును మంత్రియు నవ్వాపుకొనలేకుందురు.

నవ్వాగిన పిదప, “నీవుకూడ నాతో రావలసియుండును రమాయి, నేనాపతినికూడ తిసికొనిపోవుచున్నాను,” అని రాజుగారనిరి.

రమాయి తనమీఁద మఱియొకమా అతనిశక్తిని ప్రయోగించునని నేనాపతి బోధపఱచుకొని కండ్లకు సులోచనములు తగిలించుకొనెను. చొక్కాకు గుండీలు తగిలించుటయు విప్పటయు జేయుచుండెను

రమాయి—“ఉత్పవస్థానమునకు వచ్చుటకు సేనాపతి దొరగారికి నెట్టి ఆభ్యంతరమును నుండఁగూడదు, ఉత్పవస్థానము యుద్ధభూమి కాదుగదా!”

గొప్ప నవ్వును తెప్పించుమాటలు రమాయి చెప్పఁబోవుచున్నాడని నమ్మి రాజును మంత్రియు మిగుల కుతూహలులై “యుద్ధమునకై న నసమ్మతియేల?” అని యడిగిరి.

“దొరగారిముక్కున రాత్రింబగళ్లు సులోచనము లంకియేయుండును. నిద్రపోవునపుడుగూడ దొరగారు అవి పెట్టుకొనియే యుందురు, లేనిచో స్పష్టముగా కలగనుటకూడ కష్టమవును. యుద్ధమునకుఁ బోయినయెడల గుండుదెబ్బకు ఆర్థములు ముక్కలయి కండ్లు కన్నములగునేమో యని దొరగారు భయపడుచుందురు. అంతేకదా సేనాపతి మహాశయా?”

సేనాపతి కండ్లు చికిలించి “కాక మఱేమి కాఁగలదు!” అనుచు లేచి నిల్చుండి “మహారాజా! ఆజ్ఞనిండు నేనుపోయెదనిక” అని యనెను.

రాజు—“ప్రయాణమునకు సిద్ధముగా నుండుము, నా ఆటవడినాలుగుగడలయొడ సిద్ధపఱచి యుంచవలెను.” మంత్రియు సేనాపతియును బయటికిపోయిరి.

రాజు—“గతపర్యాయము మాయత్తవారియింట పాడుచేసి పంపినారు, నీకంతయుఁ దెలిసియేయుండును రమాయి?”

రమాయి—“చిత్తము మహాప్రభూ, మహారాజువారికి తోడ యొకటి తగిలించినారు,”

రాజుగారు నవ్విరి-నిజమే; నోటిలోనిపండ్లు మెఱపువలె ఒక్కపర్యాయము మెఱయుటయు నిజమే, కాని మనస్సునమాత్రము ఘోరాంధకారమువంటి మేఘ మావరించినది. ఆవృత్తాంతము రమాయికిఁ దెలిసినదని వినుటవలన రాజుగారికి సంతోషము కలుగలేదు. ఇంకెవటికిఁ దెలిసినను రాజుగారికి ఇంతవిచార ముండకపోవును. రాజుగారు తదేకదీక్షగా గుడుగుడు పీల్చి నారంభించిరి.

రమాయి—“తమ బావమరదులలో నొకడువచ్చినాతో నిట్లనెను, మహారాజా, ‘పడకగదిలో ప్రవేశించుసరికి మీ మహారాజుగారికి తోడయు ఉన్నదని బయలుపడినది. ఆయన నిజముగా రామచంద్రుడో, రామదాసుడో నీవు చెప్పగలవా? మునుపెన్నడును నిట్టిసంగతి నేను విసలేదే!” “నేను దానికి తత్తణమే ప్రత్యుత్తర మిచ్చితిని” మునుపెట్లు వినగలిగియుందురు, అది పూర్వమునుండియున్న వస్తువు కాదు. వివాహమునకై మీదేశమునకువచ్చి ‘యస్మిన్ దేశే యదాచారంగమక మియాచారము నవలంబించిరి—“ఏదేశముననున్న యాదేశాచారముల నవలంబింపవలెనుకదా!”

జబాబు విని రాజుగా రమితానందమును బొందిరి.

రమాయివలన తనముఖమే కాక తనపూర్వులముఖములు కూడ నుల్లాసముచే వికాసముపొందినవనియు ప్రతాపాదిత్యుని-

లోనుండు ఆదిత్యుడు శాశ్వతముగా రాహుగ్రస్తుడాయె
సనియు రాజుగారికి తోచినది. యుద్ధమనిన నెట్లుండునో రాజుగా
‘రెన్నడును జూచియుండలేదు, ఇట్టి చిన్నచిన్న ఘటనలనే
యుద్ధమని యూహించి సంతోషించుచుందురు. ఈనాటివఱకు
తనకు జరిగినఘోరావమానము తలఁపునకు వచ్చునప్పుడెల్ల
రాజుగారు చావుఁగోరుచుండిరి, కాని నేడుమాత్రము
రమాయియు నేనాఁతయు యుద్ధమునందు జయముపొంది
వచ్చిరా యనునంత యానందమును పొందిరి. ఐనను రాజుగారి
మనస్సుననుండి సిగ్గు పూర్తిగాఁ బోలేదు.

రాజు—“రమాయ్, ఈమాటుసొండ్ మనము జయము-
పొంది రావలెను, మనకే జయముకలిగినచో నీ కీయుంగరము
బహుమానముగ నిచ్చెదను.

రమాయి—“జయమువిషయమై మీకు సందేహమేల
మహారాజా! తమరు రమాయిని అంతఃపురములోనికిఁ దీసి-
కొనిపోఁగలిగినచో అత్తగారిచే నాలుగుచెఱువులనీళ్లు త్రాగిం-
సనిదే అతఁడు విడిచిపెట్టఁడు.”

రాజు—“ఆవిషయమై అంత యాలోచనయేల? నిన్నం-
తఃపురములోనికి అతిసులభముగ తీసికొనిపోఁగలను.”

రమాయి—“తమ కసాధ్యమైన దేమున్నది!”

రాజుగారి నమ్మకముకూడ నదియే! తాను చేయలేని-
దేమియుండఁగలదు? రాజుగారి యనుగతవర్గములోనివాఁ
డెవఁడైన వచ్చి ‘మహారాజుగారికి జయఘటనగాక’ యనుచు.

‘దాసుని ప్రార్థన నెఱవేర్చుడు మహాప్రభూ’ అనినచో ఆమహామహిమాన్వితుడైన రామచంద్రరాయలుకూడ ఆప్రార్థన నంగీకరించి అట్లేయకాఁగాక అని యనుచుండును. తాను చేయలేనిపని యేదైన నుండఁగలదని యెవ్వరును ననుకొనఁగూడదు. ఇదియే రాజుగారికోరిక. తాను రమాయిని అంతఃపురములోనికి తీసికొనిపోవలెను; అక్కడ, రాజమహిషియైన తనయత్తగారిని రమాయి యొగతాళిచేయవలెను, అప్పుడే తనపేరు రామచంద్రరాయలు కాఁగలదు ఈగొప్పకార్యము నెరవేర్చలేనిచో తాను రాజయి యేమిప్రయోజనము?

చంద్రదీప్తిపాధిపతి యప్పుడు రామమోహనమాలును పిలిపించెను. రామమోహనుడు పరాక్రమమున భీమునివంటివాఁడు, సుమారు నాలుగుమూరలజేసిడుపొడవు, చక్కని కండలుపెరిగిన శరీరము. మోహను పెద్దరాజుగారి కాలమునాఁటివాఁడు. రామచంద్రుఁడు చంటివాఁడుగా నున్నప్పుడతని నాడించుచుండెను. కోటలో నుండునందఱును రమాయిని చూచి జడియుచుందురు, రమాయిని జడిపింపఁగలవాఁడు, రామమోహనమా లొక్కఁడే. మోహనునకు రమాయిని జూచిన పరమాసహ్యము. మోహనుఁడు తనను తృణీకరించుచున్నాఁడనుమాట యనుకొనినంతమాత్రమున రమాయి సంకోచమువలన క్రుంగిపోవుచుండువాఁడు, మోహనునిఁ దప్పించుకొని పాఠిపోవుటకు నెట్టి యవకాశమున్నను వదలువాఁడుకాఁడు. రామమోహనుఁడు వచ్చి రాజుగారియొదుట

నిలిచియుండెను. రాజుగారు తమతో నేబదిమంది యనుచరులను దీసికొనిపోవుచున్నారనియు మోహనుడు వారికి సర్దారుగా రావలెననియు మోహనునితో జెప్పిరి.

రామమోహనుడు “చిత్తము మహాప్రభూ! రమాయి తాకురు* గారుకూడ వచ్చెదరా?” పిల్లికండ్లను, హస్తాకారమునుగల రమాయి తాకురు ఒకమూలను అంటిపెట్టుకొని నిలిచియుండెను.

* ‘శాస్త్రులువారు’ ‘పంతులుగారు’ అని మనము పేరునకు కలుపునట్టుగా కలిపిన పదము.

ఎనిమిదవ పరిచ్ఛేదము.

యశోహరపురరాజ స్తానాదమున నౌకరుచాకర్లకు నేడు పనితొందర విశేషముగా నున్నది. అల్లండు వచ్చునని అనేక-విధములైన యేర్పాట్లు జరుగుచున్నది, భోజనపు సరాంజాములు కూడ జరుగుచున్నవి. చంద్రదీపరాజవంశము యశోహరపురరాజవంశముతో సరిపోల్చి మాటాడుటకైనను దగినది కాదు. ఈవిషయములో రాణిమతముకూడ రాజుగారి మతము ననుసరించునదే ఐనను అల్లండు వచ్చునుగదాయని రాణికి నేడు మహానందముగ నున్నది. ఉదయము లేచినది మొదలు రాణి విభకు తనచేతులతో తానే ముస్తాబుచేయుట మొదలు పెట్టినది—దానివలన విభకు చీకాకుగా నున్నది. ముస్తాబుతో సంబంధించిన చిన్నచిన్న విషయములొకట వృద్ధురాలైన తల్లిరుచి వేటు యువతియైన కొమార్తె రుచి వేటు. కాని విభయభిప్రాయములతో పనియేమున్నది, కొమార్తె కేడి బాగుగనుండునో తల్లికే కొమార్తెకంటె బాగుగఁ దెలియును గదా! ఆకాశమురంగు గాజులు, మూడేసి తొడుగుకొనిన యెడల తన తెల్లనిలేతచేతు లెంతయో చక్కగ కనఁబడునని విభ యభిప్రాయము. తల్లి వానికి మాటుగా చేతికి నెనిమిదవోష్టన లావైన బంగారపుగాజులు తొడిగించి వజ్రములుతాపిన మోటుకంఠములు పెట్టి ఆచేతులను చూచి భరింపలేని యానందముతో అంతఃపురములోనుండు ముసలివాం-

ను, విధవరాణులను పిలిపించినది. తన చక్కని చిట్టిముఖమునకు నత్తు ఎంతమాత్రము బాగుగనుండదని విభ యెఱుఁగను ఐననేమి, తల్లి ఒక పెద్దనత్తు తెచ్చి విభ ముక్కునఁ దగించి యామె గడ్డముక్రింద చేయినుంచి ఇటునుండి అటు, అటునుండి ఇటు త్రిప్పుచు గర్వముతో కొమార్తెముఖము చూచుచుండెను. ఇదియంతయు సహించి ఊరకుండినవిభ, తల్లి పెట్టిన కొప్పు అద్దమున చూచి సహించి ఊరకుండలేక, సురమక్షక్షకుఁ దోయి తనకు నచ్చినట్లు సిగవేయించుకొనివచ్చినది. తల్లి కండ్లు తత్తణమే దానిమీఁద పడినవి ; ఇంత చక్కనిముస్తాబంతయు కేవల మాసిగవలసనే పాడై పోయినదని తల్లి యనుకొనినది. విభ అందముగా నుండుట చూచి యౌర్వలేక సురను అంత చక్కనికొప్పు నసహ్యముగాఁ జేసినదని నమ్మి రాణి విభకు మెలకువ తెప్పించవలెనని సురను సీచస్వభావమును వర్ణింప మొదలుపెట్టినది. చాలనేపు సురమను దిట్టినతరువాత రాణి తనప్రయత్నము సఫలమైనదని కనిపెట్టి విభసిగను విప్పి తన యుష్టప్రకారము కొప్పు పెట్టినది. ముక్కుననుగడు నత్తు తలపై చుండుకొప్పు, చేతులను నింపియుండుగాజులు, హృదయము చింపుచుండు ఆనందము—వీనినన్నియు భరించుచు విభ మిగుల యాందోళన పడుచుండెను. తనహృదయమును నింపి, ఎంత నొక్కియుంచినను పైకి వచ్చుచుండు నాహ్లాద మింక దాగియుండదని విభ తెలిసికొనినది. తోనుండి తొంగిచూచుచుండు మెఱుపా యనునట్లు మధ్యమధ్య విభముఖమున నది

వ్యక్తమగుచుండెను. ఇంటిగోడలు సహితము తన్నెగతాళి చేయుచున్నవా యనునట్లు మెకుఁ దోఁచుచుండెను. యువరాజు, ఉదయాదిత్యుఁడు వచ్చి సిగ్గుతోను ఆనందముతోను నిండియున్న చెల్లెలిముఖము ముద్దుతోఁ జూచుచు నానందించెను; చెల్లెలి యానందమువలన కలిగినసంతోషమును భరింపలేక తనగదిలోనికిఁ బోయి నవ్వుచు నతిప్రేమతో సురమను ముద్దు పెట్టుకొనెను.

సురమ—“ఏమి జరిగినది?”

ఉదయాదిత్యుఁడు—“ఏమియు లేదు.”

అంతలో వసంతరాయలు విభను చేయిపట్టుకొని బలవంతముగ లాగుకొని వచ్చి గదిలో నిలువఁబెట్టి “తాతా ఒక్కమాటు, మాముసలమ్మవైపు చూడుము; సురమా, మీమఱఁదలిముఖ మొక్కమాటు చూడుము,” అనెను. వసంతరాయలు ఆనందపరవశుఁడై నవ్వాపుకొనలేక దేహమంతయు వణకునట్లు నవ్వుచువిభముఖముచూచి, “నీకానందముగ నున్నయెడల మనసార ఒక్కమాటు నవ్వుము తల్లీ చూడవలెనని యున్నది—” అని యనెను.

“ముసలివాఁడ నయిపోతిని, వయస్సు మరలిపోయినది. అట్లుకాకుండిన నీముఖము చూచుచు నిక్కడనే పడియుండి, ఇక్కడనే చచ్చియుండును — ముసలివాఁడ నైపోతి! మరణించువయస్సు దాటిపోయినది. యశావనమున నుండినచో

ప్రతిక్షణము చావగలిగియుండును, ఇప్పుడు రోగమేదైన
రానిదే చావు ప్రాప్తింపదు.

అట్లని యాదరించి తీసికొనివచ్చుట కెవరు వెళ్లినారని
బావమఱిది ప్రతాపాదిత్యుని అడిగెను. “ఏమో” అన్నారు
మహా రాజావారు. “దారివెంట దీపములు తప్పక వెలి-
గింపింపవలెను” అన్నాడు బావమఱిది. “తప్పక వెలిగింప-
వలెను, అనుదానికి అర్థములేదు,” అనిరి రాజావారు, కండ్లు
పెద్దవిచేయుచు బావమఱిది సంకోచముతో, “నవాబత్
ఏర్పాటుచేయనక్కరలేదా?” అని యడిగిరి. “అవిషయముల
గుఱించి మీ రాలోచింపనవసరములేదు,” అనిరి రాజావారు—
బాజాభజిత్రీలు వాయించి అల్లుని నింటికిదీసికొనివచ్చుట
ప్రతాపాదిత్యునిపనికాదు—అది అపలుసంగతి.

మామగారు తన్ను మనఃపూర్వకముగా అవమాన-
పరచుచున్నారని నమ్ముటవలన రానుచంద్ర రాయలలో కోప-
ము, పౌరుషము ఉదయించినవి. ఇంతకుఁ బూర్వము రెండు-
మాటలును అల్లుని సంతానించి తీసికొనిరమ్మని ప్రతాపా-
దిత్యుడు తన రాజధానికి కొంతదూరమున నున్న ‘చకదిహి’
యను గ్రామమువఱకు తనమనుష్యులను పంపియుండెను. ఈ
మాతాగ్రామము ధాటి రెండుకోసు లివతలనున్న “వామన-
హాటి” యను స్థలమునకు వచ్చువఱకు దివానుగారు రామ-
చంద్రుని కలియలేదు, సంతానించుటకు వచ్చిన దివానుగారితో

నిన్నూటయేబదిమంది మనుష్యులుమాత్ర ముండిరి. యశ - హరపురమంతయు వట్టియైపోయినదా? ఎంత వెదకినను అంత - కంటె నధికముగ మనుష్యులు దొఱక లేదేమో! అట్లునినెక్కించి తీసికొనివెళ్లుటకు వచ్చిన ఏనుగుకింటు స్థూలకాయుడైనదివా నేభారీ విగ్రహమని నిశ్చయించి రమాయి దివానుతో, “ఈ - ఏనుగు మీకనిష్ఠబ్రాత గాఁబోలు” అని యనెను. దివాను చాల మంచివాఁడు, ప్రశ్న విని ఆశ్చర్యపడి “లేదు అది ఏనుగు” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

“మీమంత్రి ఏనుగుచుండు ఏనుగు ఇంతకంటె చాల పెద్దది,” అని కోఁముతో నెలవిచ్చిరి రామచంద్రరాయలు వారు.

దివాను—“యేనుగులన్నిటిని రాజ్యకార్యముల మహారాజావారు పంపినారు. మిగిలియున్నది ఇదిమాత్రమే

తన్నవమానపఱచుటకే ఏనుగులను దూరదేశము పంపించియుండురు. మామగారు అని రామచంద్రుఁ డూహించెను—అదికాక వేఱుకారణ మేమియుండఁగలదు. రాజాధి రాజగు రామచంద్రరాయలు ముఖ మెఱ్ఱగచేసి, “ప్రతాపా - దిత్యరాయలకంటె నే నేవిషయమున చిన్న?” అని యడిగెను.

రమాయి—“వయస్సున మీరు చిన్న, సంబంధమును - బట్టిచూచిన మీరు చిన్న, మఱిదేనినిబట్టి చూచినను మీరు,

చిన్న కారు,—వారికొమాతైన మీరు వివాహమాడితిరి కనుక నే...”

రామమోహనుడు సమీపముననే నిలిచియుండెను. వాడది విని సహించి ఊరకుండలేక, “అనవసరముగ మాటలాడుట మీ కభ్యాసమైపోయినది, మారాణియమ్మగారి విషయమై మీ రేమియు ననగూడదు ఆమాట కొంచెము జ్ఞప్తియించుకొనుడు.” అని కోపముతో పలికెను.

ప్రతాపాదిత్యుని సూచించుచు రమాయి ఇట్లనసాగెను—“నే నిట్టియాదిత్యుల ననేకులను చూచియున్నాను. ఇట్టి యాదిత్యుని చంకను నొక్కియుంచగలవాడు రామచంద్రునిదాసులలో లేకపోలేదు. అది మహారాజువారెఱుంగని విషయము కాదు.”

రాజుగారు నోటికి అడ్డుపెట్టుకొని నవ్విసాగిరి. రామమోహనుడప్పుడు మెల్లగ నడుగులు వేసికొని రాజుగారియెదుటకు వచ్చి, “ఈభావనవాడు మీమామగారివిషయమై నోటికి వచ్చినదంతయు కూయుచున్నాడు, అదిచూచి సహించి ఊరకుండుట నాకు సాధ్యముకానిపని. మీయాజ్ఞయైనచో ఈక్షణమే అతని నోరుమూసెదను,” అని యనెను.

రాజుగారు—“ఓర్పు ఓర్పు రామమోహన్!”

రామచంద్రుడు నేడు అనేకములగు అత్యల్పవిషయములను గూర్చికూడ నాలోచించి ప్రతాపాదిత్యుడు తన్నవ-

మానవజీవన లెనని చాలకాలమునుండి ప్రయత్నించుచున్నాడని నిశ్చయించెను. ఈనష్టకము తనగర్వమును మఱిత అధికముచేసినది, తానెంతవాడో చాటగలయాకారము ప్రతాపాదిత్యునియెదుట ధరించియుండవలెనని అతడు నిశ్చయించుకొనెను.

రామచంద్ర రాయలు ప్రతాపాదిత్యుని చూచుటకు వచ్చుసరికి ప్రతాపాదిత్యుడు మంత్రులతో కలసి సభచేయుచుండెను. ప్రతాపాదిత్యుడు కనబడినతోడనే అల్లుడాయనకడకుపోయి ఆయనకు ప్రణామ మొనరించెను.

ప్రతాపుడు కొంచెమైనను సంతోషముగాని చీకాకుగాని కనపటపక “క్షేమమా?” అని అతి నిశ్చలభావముతో నడిగెను.

‘చిత్త’మని రామచంద్రుడు మృదుస్వరముతో ప్రత్యుతర మిచ్చెను.

ప్రతాపాదిత్యుడు మంత్రివైపు చూచుచు, “భాంగామాధీ పరగణాతహాసీల్ దారువై వచ్చిన ఫిర్యాదును గుఱించి ఏమిచేసితివి?” అని యనెను.

మంత్రి పెద్దకాగిత మొకటి వైకిరీసి రాజావారిచేతి కిచ్చెను. రాజువా రది చదువ నారంభించిరి. చదువుచు చదువుచు ముఖమును కొంచె మెత్తి “గతసంవత్సరమునకువలె

ఈయేటకూడ మీనైపు వరదలు రాలేదుకదా?" అని అల్లుని ప్రశ్నించిరి.

రామచంద్రుడు—“చిత్తము లేదు. ఆశ్వయుజమాసమున నొకమాటు—”

ప్రతాపాదిత్యుడు—“దీని నక లొకటి ఉంచితివా, మంత్రి?” అని మంత్రితో ననుచు మంత్రివ్రాసినది చదువుచుండెను. చదువుట పూర్తియైన పిదప “అంతఃపురములోనికి వెళ్లుము బాబూ,” అని అల్లునితో ననెను.

రామచంద్రుడు నెమ్మదిగ లేచెను, మామగారికి తనకంటె నేది విలువగలవస్తువో పోల్చుకొనెను.

తోష్ఠిదవ పరిచ్ఛేదము

రామమోహనుఁ డంతఃపురములోనికి వచ్చి, “విభను నమస్కరించి, “అమ్మా! నిన్ను చూడవలెనను నాశతో వచ్చితిని,” అని చెప్పినప్పుడు విభమనస్సున నెంతయో ఆనంద ముదయించినది, మోహనునియెడల ఆమె కెంతయో ప్రేమ! నానా విధములగు పనులనడుమ సందుచేసుకొని మోహనుఁడు విభను చూచి పోదమని అప్పుడప్పుడు వచ్చుచుండెను. ఎట్టియావశ్యకత లేకున్నను, తనయవకాశమునుబట్టి, విభను చూడవలెననియే కేవలము వచ్చిపోవుచుండువాఁడు. రామమోహను నెదుట విభ కేవిధమైన సిగ్గును లేదు. బలిష్ఠుఁడును, వృద్ధుఁడును, దీర్ఘ కాయుఁడునైన మోహనుఁడు “అమ్మా” యనుచు వచ్చి యెదుట నిలిచియున్నప్పుడు వానిలో నుదయించునది అలంకారరహితమగు సరళానురాగము. విభ కట్టి సమయములయందు తాను కేవలము చిన్న బాలిక యని అనిపించుచుండును. విభ రామమోహనుని “నీవెంత కాలమువఱకు రాలేదేమిమోహన్!” అని యడిగెను.

రామమోహనుఁడు— “కుపుత్రుఁ డుండవచ్చునుగాని కుమారత యనువస్తు వుండదుకదా అమ్మా! అప్పు నన్ను పిలువనంత కాలము వెళ్లనని నాలలో నే ననుకొంటిని— ఎంత కాలమునకు నేను మాయమ్మ మనస్సునకు వత్తునో చూడవలెనని

నిశ్చయించుకొంటిని—అయిననేమి, ఎన్నటికిని అమ్మకు నా-
మాట జ్ఞప్తికి రాలేదు!”

విభ గొప్పచిక్కులో పడినది. తాను కబురుపంపకుండు-
టకు కారణము స్పష్టముగ చెప్పలేక పోయినది. కాని కబురు
పంపకుండుట మఱచిపోవుట అనువాదములో పొరపాటున్న-
దనిమాత్రము తెలిసికొనినది. అయినను అది పొరపాటెట్లో
మోహనునకు బోధపఱపలేకపోయినది.

విభ కంగారుపడుచున్నదని కనిపెట్టి రామమోహనుడు
“లేదమ్మా రాకపోవుటకు నిజమైనకారణ మదికాదు— నాకు
తీరినది కాదు. అందుచేత రాలేకపోతిని” అని యనెను.

విభ—“కూర్పుండుము మోహన్, కూర్పుండి మీ
ఊరిమాటలు చెప్పుము.”

కూర్పుండి రామమోహనుడు చంద్రదీపము వర్ణింప
నారంభించెను. గడ్డము చేలిపై నానుకొని విభ తదేకధ్యాన-
ముగ వినుచుండెను. ఆమాటలు విభమనస్సున నెట్టియూహ-
లను పుట్టించుచుండెనో, ఆనాడు విభ ఆకాశమున నెన్నెన్ని-
మేడలను, ప్రాసాదములను కట్టుచుండెనో చెప్పుట కెవరితరము!
మోహ నప్పుడు గతసంవత్సరపు వరదలమాట చెప్ప నారం-
భించెను—తన ఇల్లు వాకిలి వరదలలో కొట్టుకొనిపోయినది;
తనముసలితల్లిని వీచుపై కూర్చుండబెట్టి ఈడుకొనిపోయి
దేవాలయశిఖరముపై కూర్చుండబెట్టెను, వారిద్దఱు నా-

రాత్రియంతయు నచ్చటనే గడపవలసివచ్చినది—విభయకాకథ మిగుల యాతురతతో వినుచుండ ఆమెలోనుండు చిట్టిగుండె దడదడ కొట్టుకొనసాగినది.

కథ పూర్తియైనతోడనే మోహనుడు రెండుజతలు గాజులు బయటికి తీసి “ఇవి నీకొఱకు తీసికొనివచ్చితిని, ఇవి నీవు తొడుగుకొనియుండ నాకు చూడవలెనని ఉన్నది.” అని యనెను.

విభ తనచేతినున్న బంగారుగాజులలో నాల్గొకటిని తీసి మోహను తెచ్చినవానిని తొడుగుకొని నవ్వుచు తల్లియొద్దకుఁ బోయి, “అమ్మా మోహనుడు నీవిచ్చినగాజులు తీయించి ఈ గాజులు తొడిగించెను,” అని చెప్పెను.

తల్లి కోపపడక నవ్వుచు “మోహను నీకు ముస్తాబు చేయుచున్నాఁడా! అవి నీచేతికి ఎంతయో అందము నిచ్చుచున్నవి” అనెను.

దీనివలన రామమోహనునకు ఉత్సాహమును, సంతోషమును కలిగినవి. రాణి వానిని తీసికొనిపోయి తానే స్వయముగా దగ్గఱనిల్చుండి వానిచే భోజనము చేయించినది.

మోహనుడు కడుపార భోజనముచేయుట చూచి రాణి మిగుల సంతసించి భోజనానంతరము “ఆ ‘ఆగమని’ లోని పాట పాడుము మోహన్ వినవలెనని యున్నది.” అని యనెను.

మోహను విభవైపు చూచుచు పాట పాడుచుండెను.

రామమోహనుని కనులనుండి నీటిధారలు చడుచుండెను, విభవైపు చూచుచు రాణి కూడ కనులు తిడుచుకొనుచుండెను, ఆగమనిపాట వినుటవలన రాణికి తన 'విజయ' మాట జ్ఞాపకము వచ్చినది.

సాయంకాల మగుచున్నది, పురనారీగణముతో నంతఃపురము నిండుచున్నది. అల్లునిఁ జూచుటకును, తమతమసంబంధముల కుచితమగునట్లు అతనిని హాస్యమాడుటకును ఇరుగుపొరుగులవారు ఒక్కొక్కరుగ వచ్చుచున్నారు. ఆనందము, సిగ్గు, సంకోచము—ఇవియన్నియు కలసి “ఏమికాబోవుచున్నదో” యను నొక అస్పష్టభావమును విభవనస్సున కల్పించుచున్నవి, ఆమె ముఖమును రక్తిచుతో నింపినవి; కాళ్లుచేతులు చల్లనగుచున్నట్లామె కనిపించినది. మనస్సున నున్నది సుఖమో కష్టమో ఆమెకే తెలియలేదు.

అల్లుఁ డంతఃపురమున ప్రవేశించినతోడనే రమణీమణులతనిని నాలుగువైపులను ముట్టడించుట మొదలుపెట్టిరి. నవ్వువరదలై పరుగెత్తుచున్నది. నలుదిక్కులనుండియు హాస్యపుమాటలు కోకిలస్వరములతో వచ్చి తగులుచున్నవి, మృణాళహస్తములు మొట్టికాయలు పెట్టుచున్నవి, పుష్పములవంటి ప్రేళ్లచివరనుండు గోళ్లతనిని గిల్లుచున్నవి. రామచంద్రుడు ఏమియుచేయలేక ఇటునటుచూచుచు నిలిచియున్న సమయ-

ముననడిమివయస్సుననుండు స్త్రీయొక తె అతనిపక్షమయి దగ్గఱకు వచ్చినిలిచినది. ఈమె నోటివెంట వచ్చుమాటలకు మార్దవము తక్కువ, అవి యంతకంతకు మోతైనవి. చిట్టచివర కామె యెవ్వరును వినరానిమాటలుకూడ పలుకుట ప్రారంభించినది, పురస్త్రీలనోళ్లుమూసికొనిపోయినవి. 'థా కో దీదీ'*మతి నోరు తెరిచలేక పోయినది, విమల దీదీ నోరుమూసికొని బయటికి వెళ్లిపోయినది. 'మాలతి' తల్లిమాత్రము జోరైన మాటలు నాలుగు వినిపించుచున్నది. ఆమధ్యను గట్టిగాకేకలు వేయుచు "నీముఖమననుండునది నోరుకాదే, చీపురు," అన్నదిఅక్రొత్తగా వచ్చిన యాడుది. "నీముఖము వెంటకుప్పకంటెతక్కువైనదే, చీపురుతో నెంత తుడిచినను శుభ్రముకాదు" అని యనుచు గదిలోనుండి పైకి వెళ్లినది మాలతితల్లి. ఈవిధమున, ఒక్కొక్కరుగ, గదివిడిచి అందఱును బయటికిపోయిరి, రామచంద్ర-రాయలునకు కొంతవిరామము దొరకినది.

అప్పు డాక్రొత్తగా వచ్చినయామె రాణిగదిలోనికి పోయెను. రాణి యప్పుడు దాసివాండ్రనందఱిని నొక్కచోట కూర్చుండ బెట్టి వారికి విందుచేయుచుండెను, రామమోహనుడుకూడ నొకమూలను కూర్చుండి భోజనముచేయుచుండెను. ఈమె రాణియొద్దకు పోయి, "ఇదిగో రాణి యిక్కడ!" అన్నది ఈమాటలు రామమోహనుని చెప్పినపక్షగానే వాడు ఉలికిపడిఅటువైపుచూచెను; తత్క్షణమే నిస్తరివిడిచి పెద్దపులివలె

నుటికి ఆక్రొతగా వచ్చిన యాడుదానివైఁబడి తన రాక్షసబల మంతయుఁ బ్రయోగించి తనచేతితోనా మెచేతులను గట్టిగాపట్టు కొని, “మీ రెవఱో నేనెఱుఁగుదును తాకూర్,” అనెను. అట్ల నుచు ఆతలమీదనున్న ముసుగు నూడలాగెను-ముసుగులో నున్నది. వేతెవ్వరును కాదు రమాయి తాకూరుగారే! కోఁ-మువలన రామమోహనుని దేహమున పణకుపుట్టినది, తన మీఁదనుండు కండువాపారవైచి రమాయిని అతిసులభముగా ఆకాశముపై కెత్తిపట్టుకొని, “నేఁడు నాచేతిలోనున్నది నీ చావు,” అనుచు అతని రెండుమూఁడుమాటులు ఇటునుండి అటు, అటునుండి ఇటు వడిగా త్రిప్పెను. రాణి అది చూచి మోహనునొద్దకు పరుగెత్తుకొని వచ్చి, “ఏమి మోహన్, ఏమి నీవుచేయుచున్నది?” అని గడికిఁ దడఁడుచు ననెను. రమాయి “శరణు శరణు బాబూ, బ్రహ్మహత్యచేయకును, నన్ను త్షమింపుము,” అని మిక్కిలి భయపడుచు వేఁడుకొనెను. నాలుగు వైపులనుండికేకలు లేచినవి. రామమోహనుఁడు రమాయిని క్రిందకు దించి కోపముతో పణకుచు, “ఓరి యభాగ్యుఁడా, నీకు చచ్చుటకు వేటుస్థల మేదియు దొరక లేదటగా, ఇక్కడికి వచ్చితివి?” అని యనెను.

“మహారాజావారు నన్నిక్కడికిపంపినారు,” అని రమాయి యనెను. మోహనుఁ డది విని “ఏమంటివిరా, విశ్వాసఘాతకుఁడా! ఆమాట నీనోట మఱియొకతూరి వింటిని యనిన

నీముఖము అనేలపై రాసెదను,” అనుచు వానిదగ్గఱకు పోయి వానిపీఠ పట్టుకొనెను.

రమాయి యప్పుడు మిగుల భీతిఁజెంది కేకలువేయ-
నారంభించెను. రామమోహనుఁడు రమాయిని తన కండు-
వాతో కట్టిమూటవలె చేతులలోనుండి వ్రేలాడించుచు బయ-
టకుఁ బోయెను.

ఈసంగతి ఇంతలో నాలుగువైపుల నల్లుకొనినది.
అప్పటికి రాత్రి సదిపడునొకండు దాటినది. బావమఱిది వెళ్లి
ప్రతాపాదిత్యునితో నల్లుఁడు రమాయిని స్త్రీవేషముతో
సంతఃపురములోనికిఁ దీసికొనిపోయిననియు, అక్కడ నావిదూ-
షకుఁడు పురరమణులనేకాక రాణినిఁగూడ నగతాళిచేయ
నారంభించెననియుఁ జెప్పెను.

అది విని ప్రతాపాదిత్యుఁ డొక భయంకరరూపమును
దాల్చెను. కోపముచే నతని దేహమంతయు వణక నారంభిం-
చెను. కేసరములు పొడుచుకొని వచ్చుచున్నసింహమువలె
లేచి పఱపుపై కూర్చుండి ‘లభ్ మన్’* సరదారును పిలుచు-
కొనిరమ్ము” అని కేకలువేయుచు దగ్గఱనున్న నౌకరతో
ననెను. లక్ష్మణ సర్దార్ తో “రామచంద్రరాయని నఱకి
యతనితల నా కిరాత్రియే చూపవలెను,” అని రాజాజ్ఞాపిం-
చెను. లక్ష్మణ సర్దార్ సలాముచేయుచు “చిత్తము మహా-

ప్రభూ!” అన్నాడు. బావమఱుది రాజుగారికాళ్లు పట్టుకొని,
“క్షమింపుడు మన గాజా అట్టిపనిచేయఁబోకుడు, విభమాట
కొంచె మాలోచింపుడు” అనెను.

ప్రతాపుడు మొదటికింపె భయంకిరముగ “నేటిరాత్రే
రామచంద్రునితల నేను చూడవలెను.” అన్నాడు దానికి జవా-
బుగా. బావమఱుది రాజుకాళ్లు గట్టిగాపట్టుకొని “వారిద్దఱును
అంతఃపురమున పండుకొనియున్నారు. క్షమింపుడు మన-
రాజా క్షమింపుడు!” అనెను. ప్రతాపాదిత్యుడు కొంతనే-
పేమియు ననక యూరక యుండి, “చూడుము లభ్యమన్ ఉద-
యము రామచంద్రుడు అంతఃపురమునుండి బయటకు వచ్చు-
నమయమున అతనిని చంపవలెను—ఆపూచీ నీదే జ్ఞాపకముం-
చుకొనుము,” అని యనెను. తాననుకొన్నదానికింపె కథ
చాలదూరము వెళ్లినదని కనిపెట్టి బావమఱుది విభ గదికడకు
వచ్చితలుపుతెచ్చెను. దూరమున నడిరేయి నహబల్ వాగుచు-
న్నది. ఆనిశ్శబ్దమున దూరమునుండి వచ్చుచున్న నహబల్ ధ్వని
మెల్లగా వీచుచున్న దక్షిణవాయువు, చల్లగా కాయుచుండు
వెన్నెల,—ఇవియన్నియు కలిసి నిద్రించుచున్నప్రాణులలో
స్వప్నమును రేపుచున్నవి. తెఱచియున్న కిటికీలోనుండి
వెన్నెల ప్రవేశించి విభ మంచముపైఁ బడుచున్నది,
రామచంద్రరాయలు నిద్రించుచున్నాడు విభ చేతిపై తల-
నానుకొని ఏమో యాలోచించుచు బఱపుపైఁ గూర్చుండి-
యున్నది. విభ ముఖము వెన్నెలవైపు త్రిప్పియున్నది. కనుల-

నుండి రెండుమూడు అశ్రుబిందువులు రాలినవి—తా సను-
కొనిన శ్లేదియునుజరుగలేదని, అనుకొనుచున్న దేమో! లోపున
దుఃఖము పుట్టుచున్నది గాఁబోలు! ఎంతకాలమునుండియో
యెదురుచూచుచుండిన దినము వచ్చినదే!

పటపుమీఁదఁ బరుండినదిమొదలు రామచంద్ర నాయలు
విభతో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. ప్రతాపాదిత్యుఁడు
తన్నవమానపటచెను—తానెట్లు తిరిగి యతనినవమానపటచం-
గలఁడు?—విభను విడిచి వెళ్లిపోవుటవలననా? రామచంద్రుఁ
డటుప్రక్కకుఁ దిరిగి పరుండి విభతో నిట్లనవలెనని తలఁచు-
చుండెను—“నీవు యశోహరపురాధీశుఁడగు ప్రతాపాదిత్యుని
కొమార్తెవు. చంద్రదీప్తిపాధిపతియగు రామచంద్రుని ప్రక్క
నెట్లుండఁగలవు? నీకుతగినపదవి యిదికాదే!” ఇట్లనవలెననినిశ్చ
యించుకొనెను, కాని ఆప్రక్కకు తిరిగినవాఁడు ఈప్రక్కకు
తిరుగనేలేదు. అతని గొప్ప అతనిపాపము—అంతయు విభ-
మీఁదనేగదా! విభ నిద్రలేక కూర్చుండి ఆలోచించుచున్నది,
ఒకతూరివెన్నెలవైపు ముఖము త్రిప్పుచున్నది, ఒకతూరి భర్త
వైపుతిరుగుచున్నది, ఆగుండెలలో వణకుపుట్టుచున్నది, లోపున
నెంతయో బాధపుట్టుచున్నది—ఆమె ఉండియుండి పెద్ద-
నిట్టూర్పు విడుచుచున్నది. రామచంద్రుని నిద్రకు హఠాత్తుగ
భంగము కలిగినది, చూచుసరికి ప్రక్కను కూర్చుండియున్న-
విభ కన్నులనుండి నీరు కారుచున్నది. హఠాత్తుగ నిద్రనుండి
లేచుటవలన, తత్తణమే తనయవమానము జ్ఞప్తికి రాలేదు,

మంచినిద్రవలన మనస్సు మొదటిస్వస్థతనుబొందినది; అందుచేరి-
యున్న కోపమంతయు చెదరిపోయినది. అట్టిసందర్భమున
అశ్రుధారలతో నిండియున్నవిభ కోమలముఖ మతనికంట-
పడినది. ఆతనిమనస్సు కరిగినది, దయతో నిండినది. అప్పు
డాయన విభచేయి పట్టుకొని, “ఏడ్చుచున్నావేల విభా?” అని
యడిగెను. విభ ఏమియు జబాబు చెప్పలేక తడబడుచుండెను.
విభకంటి కేమియు నగపడలేదు. విభ మాటాడక పరుండఁ
బడిపోయెను. రామచంద్రుఁడప్పుడు లేచి విభతలను మెల్లగ
తనయొడిలోఁ బెట్టుకొని ఆమె కనులను తుడువసాగెను. అట్టి
సమయమున ఎవరోవచ్చి తలుపుకొట్టిరి. “ఎవరది?” అన్నాఁడు
రామచంద్రరాయలు. “తలుపు తీయవలెను తత్క్షణమే” అని
జబాబు వచ్చినది బయటనుండి.

పదియవ పరిచ్ఛేదము.

రామచంద్రరాయలు పడకగది తలుపుతీసి బయటకు వచ్చెను. మహారాజుగారి బావమఱుది రమాపతి యతనిని జూచి “నీవు ఈక్షణమే పాటిపోవలెను, ఒక్కక్షణమైనను, ఆలస్యము చేయఁగూడదు.” అనెను.

అర్ధరాత్రి వేళ అకస్మాత్తుగా ఆమాట వినుటవలన రామచంద్రునికి మతిపోయినట్టైనది, ముఖము తెల్లఁబారిపోయినది, “ఏమి, ఏమి, జరిగినదేమి?” అని యడిగెను.

“జరిగినదంతయు నేనిప్పుడు చెప్పను, నీవుమాత్రము ఊహన నాలస్యముచేయక పాటిపోవలెను.”

విభ్రమంచము దిగినచ్చి, “ఏమి జరిగినది మామా? ఏమి జరిగినది?” అని యడిగెను.

“అదియంతయు నిప్పుడు చెప్పిన లాభములేదమ్మా.”

విభ్రమ లోపునుండి వణకుపుట్టినది. వసంతరాయ లామెకు జ్ఞప్తివచ్చెనొకమాటు. ఉదయాదిత్యుఁడు జ్ఞప్తికివచ్చెనొకమాటు, “ఏమి జరిగినదో చెప్పవు మామా?” అని మఱియొకతూరి యడిగెను.

అప్రశ్న కేమియు నుత్తర మీయక రమాపతి రామచంద్రునితో “ఆలస్యము చేయక యిక్కడనుండి పాటిపోవునుసాయ మొకటి చూచుకొనుము” అని యనెను.

చేటాలున విభమనస్సున కొక భయంకరమగు యను-
మానము తట్టెను, వెళ్లిపోజోవుచున్న మామగారి కడ్డపడి
“మామా, నీకాళ్లు పట్టుకొనుచున్నాను, ఏమి జరిగినదో
చెప్పవలెను,” అని యన్నది.

రమాపతి భీతిఃశెంది నాలుగువైపులఁ జూచుచు, “కేకలు
వేయకుమమ్మా, అంతయు నీతోఁజెప్పెక నూరకుండుము,”
అనెను.

కొంచెము కొంచెముగ రమాపతి జరిగినదంతయు
విభతోఁ జెప్పెను. అది విని విభ బిగ్గరగ నేడ్వఁబోవుచు-
డుట, చూచి రమాపతి యామెకోటిని మూసి, “ఊరకుండుము
తల్లీ, అంతయు మంటఁగలసిపోవును జాగ్రత్త” అనెను. విభ
రుద్ధశ్వాసముతో నోరు బిగించుకొని యేడ్పుచు నక్కడనే
చతికిలఁబడిపోయినది.

రామచంద్రరాయ లాశ లేనివానివలె, “నే నిప్పు డేమి
చేయఁగలను? పాణిపోవుటకు దారేదియు లేదే!” అనుచు
నచ్చటనే నిలువఁబడిపోయెను.

“ఈరాత్రి అన్నివైపులను పహారా చురుకుగా జరుగు-
చున్నది. నేను నాలుగుచోట్లను చూచి వచ్చెద, దారేదైన
నుండునేమో!” అనుచు రమాపతి అచ్చటనుండి వెళ్లఁబోవు
చుండ, విభ యాతనిఃబట్టుకొని “ఎక్కడికి వెళ్లేవవు మామా,
నీవు మమ్ములను విడిచిపోవద్దు ఇక్కడనే యుండుము” అనెను.

“విభా, నీకు పిచ్చెత్తినది, నే నిక్కడ కూర్చుండుటవలన నెవ్వరికిని నెట్టిమేలును గలుగదు, నాలుగువైపులకును పోయి స్థితిగతులు చూచివచ్చుట దానికంటె మంచిది.”

విభా బలవంతమున లేచి నిలిచినది. ఆమెకాళ్లు గజే-
గజే వణకుచున్నవి, “మామా, నీవు మఱికొంచెమునే పిక్క-
డనే యుండుము నే నొక్కమాటు అన్నయ్యదగ్గరకుఁ జోయి-
వచ్చెదను,” అని యనుచు ఉదయాదిత్యునిగదిలోనికి వెళ్లినది.

క్షణచంద్రుఁ డప్పుడే అస్తమించుచున్నాఁడు. అంధ-
కార మన్నివైపులను గ్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నది. ఎటువైపు-
నను చప్పుడు లేదు. రామచంద్రరాయలు గడపపై నిలువఁ-
బడి చూచుచున్నాఁడు—రాజాంతఃపురమున నుండు రెండు-
వరుసలగదులలో నొకదానితలుపైనను దెఱచియుండలేదు,
అందఱును నిస్సంశయచిత్తములతో నిద్రించుచున్నారు.
ఎదుటనుండు అంగణమున ప్రక్కలనుండు ప్రహరిగోడలనీడ
పడుచున్నది, ఒక్కప్రక్కనుమాత్రము వెన్నెల్కొంచె మింకను-
మిగిలియుండెను. అదికూడ క్రమముగా నడిచి పోవుచున్నది.
అంధకారము ఒక్కొక్కయడుగువేయుచు సమస్తపృథ్విని
నాక్రమించుచున్నది, దూరమున కొబ్బరితోటలయందు వరు-
సలుతీరియున్న కొబ్బెర చెట్లనడుమను జమకూడుచున్నది.
క్రమక్రమముగాఁబడలినిదాకునంత దగ్గరకువచ్చుచున్నది. నలు-
ప్రక్కల వ్యాపించియున్న అంధకారమధ్యమున నాకొఱకు
కత్తి యొకటి ఎక్కడ వేచియున్నను యుండవచ్చునుగదా

యని రామచంద్రుఁడనుకొనుచుండెను. వెనుకనా ముందునాఁ కుడివైపుననా ఎడమవైపుననా? అదిగో ఈమూలను! ఆమూలను ఏదో కదలుచున్నట్లున్నది. ఎవరైన ఆమూలలో నొకమూలను ముసుఁగువేసికొని కూర్చుండియుండలేదు కదా! నాగదిలో నెవరైన దాఁగొనియుండలేదుకదా! మంచముక్రింద నెవఁడైన నుండునేమో లేక గోడమూలను నక్కియున్నాఁడా! ఇదేరీతిని పలుపలువిధముల ననుకొనుటవలన రామచంద్రునియొడలిని భయముచే పులకరింపు పుట్టుచున్నది, దేహమున చెమట క్రమ్ముచున్నది. మామ యేమైన చేయఁదలచుకొని ఖడ్గదళకు వచ్చెనా యని అతనికి భయమువేసిన దొకమాట, కొంచెము ముందునకుఁ బోయి నిలుచుండెను. గాలివలన దీపమారిపోయినది, మనుష్యుఁ డెవఁడో దీప మార్చి యుండును కాబోలు! గదిలో నెవఁడో ఉన్నాఁడు కాబోలు! అని తోచినది రామచంద్రునకు. రామచంద్రుఁడు రమాపతికి దగ్గఱగా వచ్చి యతనిమీదచేయివేసి, “బాబయ్యగారూ!” అన్నాఁడు. “ఏమి బాబూ?” అన్నాఁడు రమాపతి. విభ దగ్గఱనుండిన నెంతబాగుగనుండును అనిపించినది రామచంద్రునికి. రమాపతిపై నవ్వుకము చాలదతనికి.

విభ అన్నదగ్గఱకు పోయి యేడ్చుచు నేలకూలినది, నోటివెంబడి మాటరాలేదు. సురమ యామెను లేవదీసి కూర్చుండఁబెట్టి “ఏమి జరిగినది విభా?” అని యడిగెను. విభ సురమను రెండుచేతులతో గట్టిగా తొంగిలింపుకొని ఏడ్చు-

నుండెను. నోటితో నేమియుఁ జెప్పలేకపోయెను. ఉదయాదిత్యుఁడు ముద్దుగా విభతలపై చేయివేసి “ఏమి చెల్లీ, ఏమి జరిగినదమ్మా?” అని యడిగెను. అన్నచేతులను పట్టుకొని, నాతో కలిసిరమ్ము, నీకంతయు బోధపడునన్నయ్యా” అన్నది విభ.

ముగ్గురునుకలిసి విభగదిలోనికిఁ బోయిరి. అక్కడ చీకటిలో రామచంద్రుఁడు కూర్చుండియున్నాఁడు, రమాపతి నిలుచుండియున్నాఁడు. “జరిగిన దేమి మామా?” అని ఉదయాదిత్యుఁడు గాబరాపడుచు నడిగెను. రమాపతి సమస్తమును సవిస్తరముగఁ దెలియఁజేసెను. తనపెద్దకండ్లను మఱితఁపెద్దవిచేసి సురమవైపు చూచుచునుదయాదిత్యుఁ డిట్లనెను— “నేనిప్పుడే నాన్నయొద్దకు వెళ్లెదను. ఏమైనను, ఆపనిమాత్రము, నాన్నను చేయనీయను; ఎంతమాత్రము చేయనీయను.”

సురమ—“మీరు పోవుటవలన లాభమేమి? అంతకంటె తాతయ్య నక్కడకు పంపుట మేలు, ఆయన యేమైన చేయఁగలుగవచ్చును!”

యువరాజు—“ఁబో నది నిజమే!”

వసంతరాయ లప్పు డగాధనిద్రలో నుండెను. కళ్లు విప్పుసరికి నుదయాదిత్యుఁడు కనఁబడెను. తెల్ల వాటవచ్చినదని యనుకొని వసంతరాయలు లలితరాగముపై పాట మొదలు పెట్టఁబోయెను.

“కొంపమునిగినది తాతయ్యా!” అన్నాడు, తాతయ్య పాట నాపుచు.

వసంతరాయలు పాట నిలిపి గాబరాపడుచు, “హా! ఏమి? ఏమయినది తాతా, ఏమిప్రమాదము!” అని యడిగెను.

ఉదయాదిత్యుడు సమస్తమును తాతయ్యతోఁ జెప్పెను. వసంతరాయలు పతిభ్రమింపఁ జరిగియున్నాడను, ఉదయాదిత్యుని ముఖమువైపు చూచుచు, “ఎన్నఁడైన నటువంటిది జరుగఁగలదా? అట్టిది సంభవమే! అని యనుచుండెను.

వసంతరాయలు ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకు వెళ్లి “నిజమేనా నాయనా ప్రతాప, అట్టి దెన్నఁడైన జరుగఁగలదా?” అని యడిగెను. ప్రతాపుడు అప్పటి కింకను శయనగృహమునకుఁ బోలేడు, సభామందిరమందే యుండెను. ఆజ్ఞయిచ్చినతరువాత లక్ష్మణ సరదారును కొంచెమాగుమని చెప్పవలెనని ప్రతాపునకు బుద్ధిపుట్టినది. కాని యాశోరిక యెంతలో పుట్టినదో అంతలోనే మాయమైపోయినది. రెండుమాటలవాడు కాఁడు ప్రతాపుడు, ఆజ్ఞయిచ్చిన నోటితోనే ఆయాజ్ఞ నాపుట ప్రతాపుడు చేయుపనికాదు—ఆజ్ఞలతో పరిహాసమా! కాని విధమాట యేమికాను? విధ విధవ యానే! కాని రామచంద్రుఁ డిచ్ఛాపూర్వకముగ కాలుచున్నమంటలోనికి దుమికి చచ్చిపోయినను విధ విధవ కావలసినదేకదా! రామచంద్రుఁ డిప్పుడు చేసినదేమి?—ఇచ్ఛాపూర్వకముగ ప్రతాపునిరోషా-

గ్నిలోని కుటికెను, విభ విధవ యగుట దానిఫలస్వరూపమే; అది యతఁ డెట్లాపఁగలఁడు? ఇదియంతయు నింత స్పష్టముగా ప్రతాపునిమనస్సున నుదయింప లేకపోయినను, అప్పుడప్పుడు జరిగినదంతయు కండ్లకు స్పష్టముగఁ గనబడినట్లయి అతనిలో నొకవిధమైన అశాంతియు ఎప్పుడు తెల్లవారునా యనుకోరికయు మాటిమాటికిఁ బుట్టుచుండెను. ప్రతాపుఁ డట్టియవస్థలలోనుండ వృద్ధవసంత రాయలు గడబడపడుచు గదిలోనికి వచ్చి ప్రతాపుని రెండుచేతులను పట్టుకొని, “నిజమే! నాయనా ప్రతాప్, అట్టి దెన్నఁదైన జరగఁగలదా?” అని ప్రశ్నించెను.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు రౌద్రుఁ డగుచు, “ఏల జరగఁ గూడదు?” అని యనెను.

వసంత రాయలు—“వాఁడు కుఱ్ఱవాఁడు, ముందు రాజోవునది తెలిసికొనలేనివాఁడు—అట్టివానిపై వెళ్లఁబుచ్చఁదగినది కాదు నీక్రోధము”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు—“కుఱ్ఱవాఁడా! మంటలో చేయి-
వట్టినయెడల చేయి కాలునని తెలిసికొనునటి యీడు రాలేదా
వానికి! కుఱ్ఱవాఁడు, పాపము! మూర్ఖులయెదుట పండ్లిగి-
లించుకొనుచు హాస్యములుచెప్పి పొట్టపోషించుకొనుచున్న
దరిద్రగొట్టు మూర్ఖబ్రాహ్మణుని నొకనిని ఆడువేషమువేయించి
రాణితో నెగతాళిచేయవలెనని తీసికొనివచ్చుటకు తగిన-
తెలివిగలవానికి అట్టితెలివివలన గలుగులాభనష్టములు తెలిసి-

కొనుబుద్ధి యేల కలుగలేదు ? బుద్ధి తలలో దూరుసరికి తల దేహమును విడిచి పాటిపోవును ; దుఃఖకరమైన సంగతి ఇదియే !” ఇట్లు మాటలనుచున్నకొలది నతనిదేహమున మఱిత వణకు పుట్టుచున్నది, అతని ప్రతిజ్ఞ మఱిత దృఢపడుచున్నది, అతని యధీరత మఱిత యధికమగుచున్నది.

“పాపము, వాడు వట్టికుఱ్ఱవాడు, ఏమియు నెఱుంగని పసిబాలుడు !” అని తలయాడించుచు అనుచుండెను వసంతరాయలు.

ప్రతాపాదిత్యుడు మఱి యొర్పియుండలేక ఇట్లనసాగెను— “యశోహరపురపు రాయలవంశమునకు మానావమానములు చేనివలన కలుగునో ఆజ్ఞానము నీకున్నయెడల నీపండుతలపై ని మొగలాయీపాదుషాల పగిడిపెట్టుకొని తిరుగుచుండగలిగియుండువా *బాబా? పాదుషా ప్రసాదగర్వితుడవై నీవు తల మీదికెత్తి తిరుగుచుండుట చూచి నేను తలవాల్చుకొనవలసివచ్చుచున్నది. యననులపాదములనుండు మట్టిని తిలకము చేసి నీవు నొంటఁ బెట్టుకొనుచున్నావు. ఆ యవనపాదధూళిమయమగు నీతలను ధూళిపాలుచేయవలెనని నాకు కోరికగానుండెను, కాని విధాత యడ్డుపడుటవలన అది నెఱవేఱలేదు. రాయలవంశమునకు నేడెంతయవమానము జరిగినదో నీవు గనుక పోల్చుకొన లేకుంటివి, నీవు గనుక

మనవంశము నవమానపఱచినవానిని క్షమింపుమని యడుగుకొనుచున్నావు!”

“నాకిప్పుడు బోధపడినది ప్రతాపా!” అన్నాడు వసంతరాయలు. “నీవు కత్తి యెత్తితి వెప్పుడో అది యెవరో ఒకరిపైఁ బడియే తీరవలెను. దానికి గుఱియైన నేను ప్రక్కకు జరిగిపోవుటచేత నాకుమాటుగా మఱియొకరు నీకు కావలసివచ్చినది. నీమనస్సులో దయపుట్టక, నీక్రోధక్షుధ కెవరైన నాహారముగ కావలసియుండిన, నన్నే ఆయాహారముగఁ దీసికొనుము. ఇదిగో నీసినతండ్రితల,” అనుచు వసంతరాయలు తనతలను వాల్చెను. నీకిది తృప్తినిచ్చుచో దీనిని తీసికొనుము—కత్తిని తీసికొనిరమ్ము—ఈతలపై జాట్టులేదు, ఈముఖమున యావనము లేదు. యమునియొద్దనుండి నిమంత్రణపత్రము వచ్చియున్నది, దాని కనుగుణమైన ముస్తాబే ఇప్పు డాతలలో కనబడుచున్నది. (వసంతరాయలముఖమున చిలునవ్వు కనబడుచున్నది) ఏదైనను కానిమ్ము, కాని పాలుత్రాగుపసిబిడ్డయగు మన విభ కంట నీరు——” ఇట్లనుచు వెక్కివెక్కి ఏడ్వినారంభించెను. “నన్నాఖరుచేసివేయుము ప్రతాపా, బ్రతికిన సుఖ మికలేదు, విభ కంట నీరు చూడకముందే నన్ను చంపివేయుము నాయనా!”

వసంతరాయ లిట్లనినతోడనే ప్రతాపాదిత్యుడు మెల్లఁగలేచి బయటకుఁ బోయెను, కథ అందఱకును తెలిసిపోయినదని పోల్చుకొనెను. క్రిందికిఁ బోయి ప్రహరీవాండ్రును,

పిలిపించి, కోటనంటియుండు కాలువలో పెద్దపెద్ద దూలముల
నడ్డువేయుమని చెప్పెను—ఆకాలువలోనే యున్నది రామ-
చంద్రుని యోడ. ఆరాత్రి అతిజాగ్రత్తగా నుండవలెననియు,
కోటనుండి యెవ్వరినిఁగూడ బయటకు పోనీయఁగూడదనియు
వాండ్రతోఁ జెప్పెను.

పదునొకండవ పరిచ్ఛేదము.

వసంతరాయ లంతఃపురములోనికి తిరిగివచ్చెను. విభ
తాతను చూచినతోడనే యేడ్వనారంభించెను. వసంతరాయలు
మరి, ఉదయునిచేతులు షట్టుకొని “తాతా నీవు దీని కేదైన
నుపాయము కనిపెట్టవలెను,” అనుచు మఱి యాపుకొనలేక
ఏడ్వసాగెను. రామచంద్ర రాయలు గడిబిడిపడుచువణకుటకు
మొదలుపెట్టెను. ఉదయాదిత్యుడు కత్తి చేతఁబుచ్చుకొని
“మీకు నాతో కలిసి రండు,” అనెను. అందఱును వెనుక
వచ్చుచుండుట జూచి ఉదయుడు, “విభా నీ విక్కడనే
యుండుమమ్మా, నీవు మాతో రావద్దు” అనెను. విభ వినలేదు,
రామచంద్రుడుకూడ, “విభను మనతో రానిప్పు” అని అనెను.
పాదములెత్తి వ్రేళ్లపైనడచుచు అందఱును అతిభయముతో
నడచుచుండిరి, అన్నివైపులను చిట్టచీకటి. అంధకారగర్భము-
నుండి భయంకరమగునదేదో తనచేతులను చాచుచున్నదా
యనిపించుచుండెను. రామచంద్రుడు నాలుగువైపులను
జాగ్రత్తగాఁ జూచుచుండెను. రమాపతి జ్ఞప్తికివచ్చి ఆతనిపై
ననుమానించు చుండెను. అంతఃపురమునుండి బయ-
టకుఁ బోవుద్వారముకడకు వచ్చి చూచుసరికి ఆతలుపులు
మూసియున్నవి. “అన్నయ్యా, క్రిందికి పోవుద్వారము
తెరిచియుండునేమో, అటుపోయి చూడము,” అని భయ-

ముతో వణకుచు నన్నది విభ. అందఱును అటువైపునకుపోవు
మెట్లు దిగ వారంభించిరి; చీకటి; ఎంతకును తలుగనట్లున్నవి
మెట్లు. ఈమెట్లు దిగువారికి మజల వానినెక్కుట కవసర-
ముండదేమో యనిపించుచున్నది రామచంద్రునికి-ఇది వాసుకి
నివసించు కన్నమునకు మార్గమా? పాతాళమునకు పోవు
మెట్లా ఇవి? అనిపించుచున్నది. మెట్లు దిగి చూచుసరికి
ఆద్వారముకూడ మూసియున్నది. అందఱును మరల నామెట్లు
నెక్కిరి. అంతఃపురమునుండి బయటికి బోవుద్వారము లెన్ని
యున్నవో అన్నియును మూసియున్నవి. రెండుమూడు-
మారు లందఱును అక్కడనుండు ప్రతిద్వారమునొద్దకును
జోయి పరీక్షించిరి ప్రతిద్వారమును మూసియున్నది.

బయటికి బోవుటకు దారి యేదియు లేదని తెలిసికొనఁ-
గానే విభ కన్నీటిని తుడుచుకొనుచు భర్తను చేయిపట్టుకొని
తన పడకగదిలోనికి తీసికొనిపోయినది, ధైర్యము వహించి
ద్వారముకడ తీవిగా నిలుచుండి “నిన్నెవ రీగదిలోనుండి
బయటికి తీసికొనిపోగలరో చూచెదను. నీవెచ్చటకు పోయి-
నను నేను నీయెదుటనే నిలిచియుండెదను, నన్నెవరాపఁ-
గలరో చూచెదను,” అని విభ దృఢస్వరముతో నన్నది. ఉద-
యఁడు ద్వారముకడ నిలువఁబడి “నన్ను చంపనిదే గదిలో
నెవ్వఁడును ప్రవేశింపలేడు,” అనెను. సురమ ఏమియు
మాటాడక భర్తప్రక్కనే నిలుచుండెను. తాతయ్య అందఱి-
కంటె ముందుగ నిలుచుండెను, మామ మెల్లమెల్లగ వెళ్లి-

పోయెను కాని యీ ఏర్పాట్లవలన లాభమున్నదని తోచలేదు రామచంద్రునకు. “ప్రతాపాదిత్యుఁ డిట్టివాఁడుకదా, అతఁడు చేయలేనిదేమున్నది? ఉదయాదిత్యుఁడును విభయు నడ్డురాఁగలరనియాశ అంతగాలేదు. ఎట్లైన నీయింటినుండి బయటికిఁ బోయినఁ గాని బ్రతుకాస తక్కువే!” అని యనిపించిన దతనికి.

కొంచెమునేపుండి సురమ మృదుశ్చరముతో ననెను, “మన మిక్కడ నిట్లు నిలబడుటవలన లాభములేదు. పైగా అపాయముకూడ కలుగవచ్చును. అడ్డుపెట్టినకొలది మీనాన్న గారిసంకల్పము దృఢమాను—ఈరాత్రియే కోటవదలి పాటిపోవునుపాయ మేదైన కనిపెట్టవలెను.

ఉదయాదిత్యుఁడు సురమవై పుచూచుచు నేదోయాలో చించుచుండెను. కొన్నినిమిషము లట్లుండి “ఔనది నిజమే! కనుక నేను వెళ్లి బలము ప్రయోగించి చూచెద”నని అనెను.

సమీపిని సూచించుచు దృఢముగా నిలబడి వెళ్ళుమనినది సురమ.

ఉదయాదిత్యుఁడు తన యుత్తరీయము నచ్చట విసరివేసి వెళ్లిపోయెను. సురమ కొంతదూర మతనితో కలిసి వచ్చి ఏకాంతస్థానమునకు రాఁగానే ఉదయాదిత్యుని తన రెండుచేతులతోపట్టుకొని కౌఁగిలించుకొనెను. ఉదయాదిత్యుఁడు ముఖము దించి ఆమెను మనఃపూర్తిగ ముద్దుపెట్టుకొని చీకటిలోని

కంఠర్ధానమామౌను. సురమ కండ్ల నీరుపెట్టుకొని తనపడక-
గదిలోనికి వచ్చి చేతులు జోడించి ప్రారంభించినది—“నేనే
పతివ్రత నైనచో నీవు నాభర్త నతని తండ్రి చేతులలో పడ-
కుండ కాపాడుము తల్లీ! నిన్ను నమ్మియే నే నతని నిష్పాదు
విపత్తులోనికి పంపితిని. నన్ను నీవు ముంచివేసినచో జగత్తున
నెవ్వరును నిన్నిక నమ్మరు సుమీ!” ఇట్లనుచు వెక్కివెక్కి-
పడ్చ నారంభించినది ఆచీకటిలోఁ గూర్చుండి సురమ యెన్నో-
మాటలు ‘తల్లీ’ ‘తల్లీ’ అనినది, కాని తల్లి కామెమాటలు విన-
బడనట్లున్నది. సురమ తనమనస్సులో తా నాతల్లికి పుష్పాం-
జలి నిచ్చినది. కాని “తల్లి యాపుష్పముల నంగీకరింపలేదని
సురమకుతోచినది. “ఏమితల్లీ నేనేమి చేసితినే?” అని యేడ్చుచు
అడిగినది సురమ, కాని తల్లి యిచ్చుజవాబు సురమకు విన-
బడలేదు. నాలుగుదిక్కులను వ్యాపించియున్న గాఢాంధ-
కారమున నాట్యముచేయుచున్న ప్రళయమూర్తియూ యను-
నట్లు సురమకనుల కేదో కనబడుచుండెను. సురమ యచ్చట
నొంటరిగ కూర్చుండి యుండలేక విభగదిలోనికి వచ్చి చేరు-
కొన్నది.

“జాత యింకను రాలేదు, ఏమయినదో కదా!” అని
జడియుచు వసంతరాయ లనెను.

గోడకు చేరఁబడి నిల్చుండి “ఈశ్వరేచ్ఛ, యేమో-
కదా!” అనుచుండెను సురమ.

రామచంద్ర రాయలప్పుడు తనయింటి పురాతనభృత్యుడైన రామమోహనుని తనమనస్సులో తాను భవంసము చేయుచుండెను. దీనియంతటికిని కారణము వాడే. కనుక తనకు చేతనైనన్నివిధముల తనమనస్సులో తాను వానిని శిక్షించుచుండెను. ఉండియుండి తెలివి తెచ్చుకొని, “వానిని శిక్షించు నవకాశము నాకు మఱి చిక్కదేమో!” అని యనుకొనుచుండెను.

ఉదయాదిత్యుఁ డంతఃపురము దాటి వెళ్లిమూసియున్నతలుపులను గట్టిగా తన్నుచు—“ఎవఁ డక్కడ?” అని కేక పేసెను.

“నేను మహాప్రభూ, సీతారాముడను,” అని బయటనుండి వినబడెను.

తత్త్వణమే తలుపుతీయుమని యువరాజు దృఢస్వరముతో ననెను.

వాఁడు తత్త్వణమే తలుపు తెఱచెను. ఉదయాదిత్యుఁడు ద్వారముదాటి బయటికిఁబోవుట చూచి వాఁడు చేతులు ఖోదించి, “క్షమింపుఁడు మహాప్రభూ, నేటిరాత్రి యెవ్వరును అంతఃపురమునుండి బయటికి రాఁగుండదని యాజ్ఞయైనది!”

“సీవుకూడ నాపై కత్తినెత్తఁ బూనుకొంటివా అట్లైన రమ్మ” అనుచు యువరాజు తనకత్తిని ఒఱిసుండి బయటికిఁ దీసెను.

“లేదు మహాప్రభూ, తమపై కత్తియొత్తుటకు నాకు చేయరాదు, నాస్రాణములను తమరు రెండుమార్లు కాపాడి యుంటిరి—అది నేనెన్నఁడును మఱవను” అనుచు యువరాజు పాదధూళి తీసి తలనద్దుకొన్నాఁడు సీతారాముఁడు.

“నీవు చేయఁజూపునదేదో త్వరగా చేయుము అట్లు నవ్యవధిలేదు”

“తమరు రెండుమార్లు కాపాడినస్రాణమును తమరే నాశనము చేయకుఁడు. నాకత్తి తీసికొనుఁడు—ఇదిగో, నాకత్తి. నన్నాపాదమస్తకము బంధించి మీరు పొండు, లేనిచో నాబ్రతుకు మఱి యుండదు.”

యువరా జాయస్త్రమును దీసికొని సీతారాముని కండువాతీసి దానితో వానిని గట్టగాకట్ట తాను బయటికిఁ జూయెను. సీతారాముఁ డక్కడనే పడియుండెను. అక్కడికి దగ్గఱగనే ప్రహరీగోడవంటి గోడ యొకటి అడ్డుగ నున్నది. దాని కొక్కటే ద్వారము అద్వారము దాటినయెడల సంతఃపురము దాటినట్లే. ఆతలుపులుకూడ మూసియుండుటచూచి యువరాజు వానిని తెఱవఁ బ్రయత్నముచేయక గుప్పన గొడవై నుఱిగెను. ద్వారముపై చేరఁబడి హాయిగా నిద్రపోవుచున్న పహారావానిని జూచి యువరా జతిజాగ్రత్తగా గోడదిగి విద్యుద్వేగముతో వానిపైఁ బడెను. వానికత్తిని దూరముగాఁ బొడవైచి ఏమియు బోధపఱచుకొనలేక కంఘరుపడుచుండు ఆపహారావాని కాళ్లుచేతులను కట్టివేసెను. వాని

యొద్దనుండు తాళముచెనిని తీసికొని యువరా జాతలుపును తెరిచెను; అప్పుటి కాపహారావానికి పూర్తిగా తెలివివచ్చి, “ఏమి తమరు చేయుచున్నది మహాప్రభూ” అనెను.

“అంతఃపురములోనికి పోవుతలుపులు తెరిచుచున్నాను.”

“రేపు మహారాజుగా రడిగిన నేనేమి చెప్పగలను?”

“యువరాజు బలము ప్రయోగించి మమ్ముల సతిక్రమించి తలుపులు తెరిచెనని చెప్పుడు; అట్టైన మీకేమియు శిక్ష కాదు.

అంతఃపురము వెడలివచ్చి యువరాజు రామచంద్రుని పరివార ముండుబసకు వచ్చెను ఆబసలో నిప్పుడు రామమోహను రమాయిమాత్ర మే వండుకొనియున్నారు, భోజనముకాకగానే మిగిలినవారందఱును రామచంద్రుని పడవలోనికి వెళ్లిపోయిరి. యువరాజు మోహనునిపై మెల్లగ చేయివేసెను, మోహనుడు కురికిరిలేది నిల్చుండి గాబరాపడుచు “ఏమిది! యువరాజే!” అనెను. యువరాజు వానిని బయటకు తీసికొనిపోయి ఒరిగినదంతయు వానితో జెప్పెను.

మోహనుడు పగిలిన చుట్ట లాతీ చేతఁబుచ్చుకొని కోపముతో మండిపడుచు “లఫ్ మన్ సర్ దార్ ఎంతటివాడో నేనును చూచెదను, మారాజుగారిని తీసికొనివచ్చి నాకొప్పుజేప్పుడు. ఈలాతీతో నూరుమందిని పరుగెత్తింపగలను యువరాజు” అనెను.

“అది నిజమేగాని యశోహరప్రాసాదములో భటులు వందకంటె చాల సధికముందురు. బలము ప్రయోగించి నీవు చేయఁగలిగినది అంతగా లాభింపదు. వేటుపాయ మేదైన చూడవలెను.

“అట్టైన మహారాజావారిని నాకడకు తోడ్కొని రండు. వారు నాయొద్ద నుండిన నేను నిశ్చితుఁడ నై యేదైన యుపాయము నాలోచింపఁగలుగుదును.” మోహనుఁ డిట్లనిన- తోడనే యువరా జంతఃపురములోనికిఁ బోయి రామచంద్రుని తీసికొనివచ్చెను. మిగిలినవా రందఱును రామచంద్రునితో వచ్చిరి.

రామమోహనుఁడు కంటఁబడగానే రామచంద్రుఁ డిట్ల- నెను—“నీవు నా కక్కరలే దిక—దూరముగ పొమ్ము. నీవు చాలకాలమునుండి యున్నవాడవు—నిన్నంతకంటె శిక్షింప- లేను, ప్రాణములతో మరల మల్లు చేసుకొనఁగలిగిన నీముఖ మెన్నఁడును మఱి చూడను—” కోపమువలన మాటాడలే- కున్నాఁడు రామచంద్రుఁడు.

మోహనుఁడన్న నాతనికి నిజముగా ప్రేమయే, రామ- చంద్రుఁడు చంటివాఁడుగా నున్నప్పటినుండిహాడ మోహనుఁ డతనికి సంరక్షణ చేయుచుండెను. చిన్నప్పుడు ముద్దుచేయుచు నతని నాడించుచుండెను.

మోహనుఁడు చేతులు జోడించి యనెను—“నన్ను పొమ్మనుటకు నీవెవరవు మహారాజా? నాకీ నాకరీ యిచ్చినది

భగవంతుడు. యముడు నన్నీ లోకమునుండి తీసికొనిపోయిననాడే భగవంతుడునన్నీయుద్యోగమునుండి తప్పించగలడు. నీవుచినను ఉంచకపోయినను నేను నీ నౌకరునే!” ఇట్లనుచు మోహనుడు రామచంద్రుని యెదుటకు వచ్చి నిలిచెను.

“మోహనా, ఏమియుపాయ మాలోచించితివి?” అని యువరాజుడిగెను. తమకృప యుండవలెనుగాని నాకుపాయము లేకపోలేదు—నాకుండునుపాయము ఈలాతీయే—తల్లి మహాకాళిని నమ్మియున్న నాకిది చాలును!”

“ఆయుపాయ మెందుకును పనికివచ్చునది కాదు,” అని తలయాడించుచు “మీరాజాగారి ఓడ యెటువైపున నున్నది చెప్పుము.” అని యువరాజుడిగెను.

“కోటకు దక్షిణపుదిక్కున కాలువలో.”

“దాఖా పైకెక్కిచూచి వత్తము రండు” అనెను. యువరాజు.

హఠాత్తుగ నేదో యొకయూహ తట్టి మోహనుడు, “ఓనాను మంచిమాట! అక్కడకు పోయి చూడము రండు” అని యనెను.

అందఱును దాఖామీదికి వెళ్లిరి. అడుగున కాలువ కనబడుచున్నది, వారు నిలిచియున్న చోటునుండి సుమారు డెబ్బదిమూర లుండును; అందులో నున్నది రామచంద్రుని

యలువదిగడల యోడ. రామచంద్రుని వీపునగట్టుకొని దాని-
పై కుటీకెడనని మోహనుఁ డనెను.

వసంతరాయలు తడఁబడుచు మోహనునొద్దకు పరు-
గైతి వానిని గట్టిగా పట్టుకొని “వద్దువద్దు నీవట్టి యసాధ్య
మైన పని ఎన్నఁడును నూహింపకుము, దానివలన ప్రయోజన
ముండదు,” అనెను. విభ యులికిపడి భయముతో వణకుచు
“ఏమిటి మోహన్ నీవనునది!” అన్నది; రామచంద్ర రాయలు,
“అసాధ్యమైన దాపని” అన్నాడు.

ఉదయుఁడప్పుడు లోనికిఁ బోయి దళసరిపంచెలు, కండు-
వాలు దొఱకినవన్నియు తీసికొనివచ్చెను. వానిని నులిపి ఒక-
దానిచివర నొకటి కట్టి పెద్దత్రాఁదొకటి తయారుచేసినాఁడు
రామమోహనుఁడు. పడవయుండు వైపునకుబోయి అక్కడ-
నుండు చిన్న స్తంభమువంటి ఎత్తుదిమ్మకొకదానికి ఆత్రాడును
కట్టెను. ఆత్రాడు పడవనందుకొనలేదు. మీఁద కొంతదూరము
వఱకుమాత్రము వచ్చినది. “మహారాజా, నీవు నావీపుమీఁద
నెక్కి గట్టిగాపట్టుకొని కూర్చుండియుండుము. నేనుత్రాఁడు
పట్టుకొని క్రిందికి జారెడను,” అన్నాఁడు మోహనుఁడు. రామ-
చంద్రుఁ డడ్డుపెట్టలేదు. మోహనుఁ డప్పు డక్కడనుండువారం-
దఱకును ప్రణామముచేసి ఒక్కొక్కరి పాదధూళి తీసికొని
రామచంద్రుని వీపుపై నెక్కించుకొనెను; రామచంద్రుఁడు
గట్టిగా వానినిపట్టుకొనికూర్చుండి కండ్లుమూసికొనెను. రామ-
మోహనుఁడు దిగుచు, విభవైపు తిరిగి, “నేను వెళ్లుచున్నా-

సమ్మా, నీబిడ్డడు బ్రతికియున్నంతకాలము నీవు భయపడకు మమ్మా,” అనెను.

రామమోహనుడు తాడును గట్టిగా పట్టుకొని, మెల్లగా దిగుచుండెను. విభక్తభమునొద్దకు పోయి దానిని నొక్కిపట్టుకొని నిలిచెను. వసంతరాయలు కండ్లుమూసికొని, వణకుచు, దుర్గానామస్తరణ చేయుచుండెను. మెల్లగా దిగిదిగి, మోహనుడు తాడును చివరకు వచ్చెను. అత్రాటి నప్పుడు నోటితో కఱచిపట్టి తనరెండుచేతులతో రామచంద్రుని వ్రేలాడజేసి మెల్లగా పడవమీదికి దించెను. అప్పుడు తానుగూడ పడవపై నుటీకెను. రామచంద్రుడు పడవను చేరుకొనగానే విభక్త పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి మూర్ఛిలైను. వసంతరాయలు కండ్లువిప్పి, “ఏమయినది తాతా?” అని యడిగెను. మూర్ఛిల్లియున్నవిభక్త నెంతో యాదరముతో నెత్తికొని ఉదయముఁ దంతఃపురములోనికి వెళ్లెను. సురమ యుదయుని చేయిపట్టుకొని “ఇప్పుడు నీకేమానోకదా!” అని భయపడుచు నడిగెను. “ఇప్పుడు నామాట నే ననుకొనుచుండలేదు” అనెను యువరాజు.

ఈవల పడవ కొంతదూరము పోయి నిలిచిపోయినది, కాలువలో పెద్దపెద్ద గుగ్గిలపుదూలము లద్దుగ పడియున్నవి. ఇంతలో పహరావారు పడవపాటిపోవుట దూరమునుండి చూచి పడవపై రాళ్లురువ్వ నారంభించిరి. కాని ఒక్కరాయితైనను పడవకుఁ దగులలేదు. వాండ్రుచేతులలో కత్తు-

నన్నవి, తుపాకులు లేవు. వాండ్రలో నొకఁడు తుపాకి-
తెచ్చుటకుఁ బరుగెత్తిపోయెను. వెదుకఁగా వెదుకఁగా
తుపాకి యొకటి దొరకినదిగాని కాల్పుటను చెకుముకి దొరక-
లేదు. పహారావారు “ఓరే, మంచెక్కడరా? ఓరే గుండె-
క్కడరా?” అనుచు ఒకరినొకరు అడుగుచుండ రామమోహ-
నుఁడు రామచంద్రుని యితరానుచరులతోఁ గలిసి దూలము-
లపై పడవనీడ్చి దాటించుకొని పోయెను. పహారావాండ్రు
రామచంద్రుని వెంబడింపవలెనని తమలో నొకనిని పడవనొక-
దానిని తెచ్చుని పంపిరి. వీఁడు దారిలో ‘హరి’ దుకాణము-
నొద్ద నొకచిలుము గుఱాను పీల్చి పండుకొనియున్న రామశం-
కరును లేపి తనను వాఁడీయవలసినబాకీమాట వానికి జ్ఞాపకము
తెచ్చి పడవకై బయలుదేఱెను, పడవ వచ్చినను లాభములే-
దనునంతవేళ యైనతరువాత పెద్దకేకలతోను పాటలతోను,
పడవ వచ్చినది. ఆలస్యమగుట చూచి పడవకై వెళ్లి నవారినం-
దఱును దూషింప నారంభించిరి. “నన్ను గుఱ్ఱమనుకొను-
చున్నారా?” అని వాఁడు జబాబు చెప్పెను. ప్రతివాఁడును
వానిని నోటికివచ్చిన తిట్లుతిట్టెను ; అందఱివంతును పూర్తి-
యైవచ్చుటకీ ఇక వెళ్లినను లాభముండదని వారికిఁ దోచినది.
పడవతీసికొనివచ్చుటలో కొంతమూలస్యమైనది నిజమే, గాని
తిట్లుతిట్టుకొనుచు దానికి మూఁడంతలాలస్యముచేసిరి. రామ-
చంద్రునిపడవ ఖైరవనది చేరినతోడనే ఫర్నాండిజ్ దొరగా
రొకతుపాకి పేలించిరి. అప్పటికి తెల్లవాఱవచ్చినది, నిద్రిం-

చుచున్న ప్రతాపాదిత్యుడు తుపాకిశబ్దమువలన లేచి 'పహరా' 'పహరా' అన్నాడు. ఎవ్వరును రాలేదు, పహరా వారందఱు నారాత్రియే పాటిపోయిరి. మొదటికంటె బిగ్గరిగా "పహరా!" అని కేకవేసెను ప్రతాపుడు.

పండ్రెండవ పరిచ్ఛేదము.

గట్టిగాఁ బిలిచినను పహరావాఁడు రాకుండుట చూచి ప్రతాపుఁడు వెంటనే మంచము దిగి బయటికి వచ్చి “మంత్రి” అని పిలిచెను. భృత్యుఁడొకఁడు పరుగెత్తిపోయి మంత్రిని దోడ్కొనివచ్చెను.

“పహరావా రేరీ మంత్రి?”

“బయటిద్వారము వదలి రాత్రి అందఱును పాటిపోయిరి,” అన్నాఁడు మంత్రి. విసత్తువచ్చి మీఁదఁబడుచున్నదని మంత్రి కనిపెట్టి ప్రతాపాదిత్యునిప్రశ్నకు తిన్ననిజబాబు తత్క్షణమే చెప్పెను—జబాబు చెప్పట కాలస్యముచేసినను, దొంకతిరుగుడుగా జబాబుచెప్పినను ప్రతాపుఁడు అగ్నిహోత్రుడై మండిపడును. “అంతఃపురద్వారముకొద్ద నుండువారేమైరి మంత్రి?” అని ప్రతాపుఁ డడిగెను.

మంత్రి—“వచ్చునప్పుడు దారిలో చూచితిని - వారి కాళ్లు చేతులు కట్టియున్నవి—వారు పడియున్నారు.” రాత్రి జరిగినకథ యేమియు మంత్రి యెఱుంగఁడు, కాని ఘోరమైనసంగతి యేదో జరిగినదని మాత్రము ఊహింపఁగలిగెను—ఆవిషయమై రాజుగారినే అప్పు డడుగుట అసంభవము.

“రామచంద్ర రాయ లెక్కడ? వసంతరాయ లెక్కడ? ఉదయాదిత్యుఁ డెక్కడ?” అని తొందరతొందరగా ప్రతాపుఁ డడిగెను.

“వారంతఃపురములోనే యున్నారని తలచెదను,” అని మంత్రి మెల్లమెల్లగా ననెను.

ప్రతాపుడను చీకాకుపడుచు, “తలచుట నేనును చేయఁగలపనియే, నిన్నేల యడుగవలెను?—కాని తలచున-దంతయు నెల్లప్పుడును నిజమగునా?” అనెను. మంత్రి మఱి నోరువిప్పక మెల్లగా బయటికి పోయెను, రమాపతి చెప్పగా రాత్రి జరిగినదంతయు తెలిసికొనెను. రామచంద్రరాయలు పాటిపోయినాఁడని తెలియఁగానే మంత్రికి భయమువేసినది. బయటికిఁబోవుసరి కక్కడ మతమువేసికొని కూర్చుండియున్న విదూషకుఁడు, రమాయి, మంత్రి కగపడి, “ఇదిగో జాంబ-వంతుఁడు?” అని మంత్రిని పలుకరించుచు పండ్లిగిలించెను. వానినవ్వులో కనబడునది పండ్లుమాత్రమే, ఆపండ్లముఖ-మును చూచి రామచంద్రుని సభాసదులు భయపడుచుండలేదు, వారు దానికే రసికత యనుచున్నారు. ఆవిదూషకుని యభి-నందనము విని మంత్రి యేమియు ననలేదు, వానివైపు చూడ-నైనను చూడక తననొకరుతో, “వీనిని తీసికొనిరమ్ము” అనెను. వానిని ప్రతాపాదిత్యుని క్రోధానలమున కాహరిముగ నీయ-వలెనని మంత్రికిఁ దట్టినది—మహారాజుగారి చేతనున్న వజ్రయుధము నెవరో యొకరిపైఁబడక మానకు, కనుక ఈ-అరఁటిచెట్టుపైఁ బడినయెడల గొప్పగొప్పవృక్షముల కేమియు హానికలుగదని మంత్రి యూహ.

రమాయిని జూచి రాజు అగ్నిహోత్రుఁ డాయెను—
మహారాజుగారి కానందము కలుగఁజేయవలెనని రమాయి.

పండ్రిగిలిం చుచు దేహమును అష్టవక్తములుగ విటుచుచుండుట-
చూచి మహారాజుగారు సహించి యూరకుండ లేకపోయిరి.
ఆయన వడిగా సింహాసనమునుండి లేచి రెండుచేతులను విస-
రుచు, “వీని నవతలకు గెంటుము, ఈక్షణమే వీనిని దీసికొని-
పోమ్ము వీనినిచ్చటకు లెమ్మని చెప్పిన దెవరు?” అనెను. కోపము-
తోపాటు అసహ్యముకూడ ప్రతాపునిలో పుట్టనియెడల
రమాయి మరలఁ దనయింటికి వెళ్ల నవసర ముండకపోను—
తగినశాస్త్రీ యీయవలెనన్న నెంత అసహ్యకరమైనవానినైనను
ముట్టుకొనక తీరదు, కాని ప్రతాపుఁడు వానిని ముట్టుకొన-
లేకపోయెను—అంత యసహ్యము కలిగినదాయనకు. రమాయి
నాక్షణమే బయటికిఁ బంపి వేసెను.

మంత్రి—“మహారాజా, అట్లుండుగారు—”

రాజు చీకాకుపడి తలయూచుచు—“రామచంద్ర-
రాయలు—”

మంత్రి—“చిత్తము మహాప్రభూ, వారు రాత్రి మన-
కోటనుండి వెళ్లిపోయిరి.”

రాజు—“వెళ్లిపోయినాఁడా? పహారావాం ద్రక్కడికి
పోయిరి?”

“బయటిద్వారముదగ్గర నుండువారు పాటిపోయినారు”
అని మంత్రి మణియొకమా అనెను.

ప్రతాపుఁడు పిడికిళ్లు బిగించుకొని, “ఎక్కడను పారి-
పోయెదరని” అడిగెను. “ఎక్కడనున్నను వెదకి లెప్పించుము

వారిని. అంతఃపురద్వారములయొద్దనుండు పహరావారిని పిలిపించుము తత్క్షణమే,” మంత్రి బయటికి వెళ్ళెను.

రామచంద్రుడు పడవలోనికి దిగునప్పటి కింకను చాలకాత్రి యున్నది. వసంతరాయలు, ఉదయాదిత్యుడు, సురమ, విభ—వీరిలో నెవ్వరును రామచంద్రుని విడిచివచ్చి పండుకొనుటకుఁ జోలేదు. విభ నోటివెంబడి ఒక్కమాటయైనను రాలేదు. కండ్లవెంబడి ఒక్కనీటిబొట్టైనను లేదు—మిక్కిలి యలసటజెందినదానివలె కదలక మెదలక యొకచోట పడియుండెను. సురమ ఆమెయొద్ద కూర్చుండి ఆమెతలపై చేయివేసి మెల్లగ దువ్వుచుండెను. వసంతరాయలును ఉదయాదిత్యుడునుగూడ నేమియు మాటలాడుచుండుటలేదు. చీకటిలో నొకరిముఖ మొకరికి అప్పవ్వుముగ కనబడుచుండెను. ఆగదిలో తమకండ్లకగపడకుండ నెవరో కూర్చుండియున్నట్లు వారి కనిపించుచుండెను. దాని సంధికార మనవచ్చును, భయ మనవచ్చును, అన్యవై మనవచ్చును—కాని ఏదో కూర్చుండియుండుట నిజము, దాని యూపిరికూడ వారికి వినబడుచుండెను. సదానందహృదయుండైన వసంతరాయలు వాలుగువైపులనునుండు నిరానందమును జూచి మహాదుఃఖితుఁడయ్యెను. ఎటువైపుతిరిగినను నేమియు బోధపడకయున్నది—జరిగినదేమో జరుగఁజోవునదేమో తెలియకున్నది. ఇదియంతయు నొకదుస్వప్నమా అనిపించుచున్నది, ఏమియుతోచక బట్టతలపై చేరిని ద్రిష్టచు ఉండియుండి,

ఉదయాదిత్యునిచేయి పట్టుకొని, “తాతా!” అనుచుండెను, ఉదయాదిత్యుడు “ఏమి తాతయ్యా?” అని మనల నడుగుచుండెను. దీనికిజవాబేమియువసంత రాయలునోటినుండి రాలేదు. దారితప్పితిరుగుచున్న వసంత రాయల వ్యాకులహృదయములో వేయిప్రశ్నలు కలుగించుచున్నవి—వానికిసరియైన మాటలు లేవు—ఈమాటలులేని సహస్రప్రశ్నలును ఆ “తాతా” అను ఒక్కపదము మూలమున వ్యక్తముకావలెనని ప్రయత్నము చేయుచున్నవి “ఏమిటిది?” అనుభావము మాత్రమే, ఆయన యడుగవలసిన ప్రతిప్రశ్నలోను నుండునది—ఆయన విశేషించి యడుగవలసిన దప్పుడంతగా లేదు.

నాలుగువైపుల నుండునంధకార మల్లకల్లోలముగ నుండెను. దానిలోనుండి మాట లేవో వినబడుచున్న ట్టుండెను వసంత రాయలకు; కాని వానియర్థమేమియు బోధపడకుండెను. అట్టిసమయమున ఉదయాదిత్యునిమాట మధ్యమధ్యను వినబడుచుండుటవలన వసంత రాయలనునస్సు కొంత శాంతించుచుండెను. కొంతసేపైనతరువాత వసంత రాయలు ఉదయాదిత్యునిచేయి గట్టిగా పట్టుకొని “తాతా నేనే దీని కంతటికిని కారణము కాబోలు!” అని విచారముతో ననెను. ప్రతాపుడు తన్ను జంపలేకపోవుటయే దీనికంతటికిని కారణమని వసంత రాయలకు మాటిమాటికిని తోచుచుండెను. ఉదయాదిత్యుడు దప్పుడు విశేషముగ మాటలాడు నవధులలో లేడు, “నీ వెంతమాత్రము కారణము; కావు తాతయ్యా”

అనిమాత్రము మృదుస్వరముతో ననుచుండెను. కొంతసేపు గదిలో నెవ్వరును ఒక్కమాటయైనను అనలేదు, వసంతరాయలు చివరకు, “విభా, ఏమియు మాటలాడక కూర్చుండియున్నావేమి తల్లీ?” అనుచు విభయోద్ధకుఁబోయి ఆమెకడఁ గూర్చుండెను. మఱికొంతసే పూరకుండి వసంతరాయలు, “సురమా సురమా!” అని పిలిచెను. సురమతాతయ్యవైపుముఖమెత్తినది, నోటవెంబడి మాటమాత్రము లేదు. తనకుఁ దెలియని విషయముతో వచ్చి మీఁదపడుచున్న దనుకొనుచు తాతయ్యతలతడవుకొనుచు ఆవిఁత్తుకొట్టకై ఎదురు చూచుచున్నట్లు కూర్చుండియుండెను. సురమవిభవోసట చేతినుంచి నిశ్చలముగ కూర్చుండియుండెను. గాని ఆమెహృదయమందహాసముండెనో అంత దృఢమిది తెలియకపోలేదు. అదేకఱిలో సురమ ఒకచూటుదయాశీర్వాదమువైపు చూచినది. ఆకచూకశీర్వాదు గోడను జేరఁబడి ఏదో నూరలోదింగుచుండెను. సురమ కనులనుండి నీరు కారుచుండెను, విభకు తెలిసిన ననుభయముచే సురమ ఆకన్నీటిని తుడుచుకొనుచుండెను.

తల్ల వాలుచున్న స్త్రీలుగిన్నెలను వెలుతురు కనఁబడుచున్నది—వసంతరాయలు స్వచ్ఛగా నూరిరివవలుచు బ్రతికితిమనుకొనెను. ఆత్మముకొని యాధయ మతనిని విడిచినది. మనస్సును బలఁ జుకొని పరంత యమురాత్రి జరిగినదానిని గుఱించి ఆలోచించుచు కొంతసేపు కూర్చుండి విభగడినుండి బయటకుఁ బోయెను. అంతఃపురద్వారమున సీతారాముఁడు

కవలదెను. వాని క్కాళ్లు చేతులు కట్టియుండుట చూచి “చూడుము సీతారామా, ప్రతాపుడు నిన్నడిగినయెడల నేను నిన్ను గట్టివనని చెప్పము, నే నొకప్పుడు మహాబలశాలిని, గనుక ప్రతాపు డామాట నమ్మును” అనెను.

సీతారాముడు ప్రతాపాచార్యుఁ డడుగునప్పు డేమి-
జబాబు చెప్పవలెనో ఐప్పటివఱకు ఎంతయూలోచించినను నిశ్చ-
యించుకొనలేకపోయెను. ఉదయాశ్రమిని పేరు చెప్పటకు-
మాత్రమతని మన స్సెంతమాత్ర మొప్పుకొనకున్నది. అట్టి-
చెట్టుప్రమాణము, మూడుకిండ్లు వంకర క్కాళ్లు గలభూతముపై
సీతారాముఁ డపరాధము మోప నిశ్చయించుకొనుచుండు-
ననుయమున వసంత వాయులు వానికి నొకగుటచేత నిరపరాధి-
యైన అభూతమును వాడు పాలిచెట్టిను సీతారాముడు
వసంత వాయులు చెప్పినవలన నంగీకరించెను, వసంత వాయు
లప్పుడు రెండవ పరాపరాధియొద్దకు బోయి “భాగవత్,
రాజానా నడివదో నిన్ను గట్టిన నేను అని చెప్పెను”
అనెను అప్పుడు భాగవతునిలో సత్యారత్యజ్ఞుల మకస్థాశ్చుగా
ప్రబలమై వాఁ డనత్యవిముఖులను కవలించెను — దానికి
ముఖ్య కారణము ఉదయాశ్రమినియెడల నీనికి గలకోపము.

“నాతో అనువంక దే ను చెప్పబోనుండు. అట్లు
చేసికొనుట సాధము” అన్నాడు భాగవత్.

వసంతుంటు వానివీపుమీఁద చేయివేసి, — “నామాట
నమ్ముము భాగవత్, దీనివలన నేమియు పాపము కలుగదు—

అబద్ధమాడి మంచివానిప్రాణము కాపాడుట పాపమైనచో నేనేల నిన్నీవని చేయుమనెదను?” అని అనుచు, వానిభజముపై తట్టుచు అనేకవిధముల బోధపఱచెను కాని హతాత్తుగా న్యాయబుద్ధి పుట్టినవానియిడుట మనయుక్తి పనికిరాదు. “లేదు మహారాజా, యజమానులయెదుట అబద్ధమాడుట నాకు చేతకాదు.” అన్నాడు రెండవ పహరావాడు.

వసంతరాయలు గడిబిడిపడుచు, “నామాట వినుము- నీకేమియును పాపము కలుగ దీయబద్ధమువలన” అన్నాడు. “నామాటయుంచుము నాయనా నిన్ను తరువాత సంతోష, పెట్టెదను, నామాట ఉంచుము, ఇదిగో ఇప్పుడు నాదగ్గఱనున్నది. ఇది పుచ్చుకొనుము”

పహరావాడు తత్క్షణము చేయిచాచి వసంతుడిచ్చిన రూపాయలు మొలను దోచెను. వసంతరాయలు కొంత మనశ్శాంతినిబొంది ఇంటిలోనికి బోయెను.

పహరావారి నిద్దఱిని తీసికొనిరమ్మని ప్రతాపాదిత్యుని యాజ్ఞయైనది. మంత్రి వారిద్దఱిని దోడ్కొనిపోయెను. లోపల నుండి పుట్టుచున్నకోపము నాపుకొని నిశ్చలుఁడై ప్రతాపుఁడు కూర్చుండియున్నాడు; మాటమాటకు నాగి మాటలతి స్పష్టముగఁ బలుకుచు, “నిన్నరాత్రి అంతఃపురద్వారము తలుపు తెల్లువిడిసవి? అని యడిగెను.

సీతారామునకు లోనుండి వణకు పుట్టినది, చేతులు బోడించి “శరణుమహాస్రభూ! నాతప్పేమియులేదు,” అన్నాడు

“అది నిన్నెవ రడిగినారు?” అని కండ్లు చిట్టించుచు రాజుగా రడిగిరి.

సీతారాముడు—తొందరతొందరగా ఇట్లనపాగెను.
“చిత్తము మహాప్రభూ, లేదు,—మహాప్రభూ యువరాజు—
యువరాజువారు నన్ను కట్టి అంతఃపురమునుండి బయటికి
వెళ్లిపోయిరి.” ‘యువరాజు’ అని వానినోటినుండి చటాలున
వచ్చినది. యువరాజు పేరెంతమాత్రము చెప్పగూడదని తనలో
తాను నిశ్చయించుకొనుచుండెను, కనుకనే కాబోలు, అగందర
గోళములో అన్నిటికంటెముం దాపేరే వచ్చినది. నోరు జారి.
పోయినతరువాత పాపము వాడు చేయగలదేమున్నది!

ఇంతలో ప్రతాపుడు హాహావారినిపిల్చుచున్నాడని విని వసంతరాయలు గడిబిడిగడుచు ప్రతాపునిగదిలోనికి
వచ్చెను—అప్పటికి సీతారాముడు యువరాజువారినో
నేనెంతయో వద్దని చెప్పుచున్నను వారు వినలేదు,” అని
చెప్పుచుండెను.

వసంతరాయ లదివిని తొందర తొందరగా, హా హా,
సీతారామ్, ఏమంటివిరా, అబద్ధమాడకున్న దేవుడు నీకు
మేలుచేయును, ఉదయనిదోష మేమియు నందు లేదు,”
అనెను.

సీతారాముడు తడఁబడుచు, “ఔను మహాప్రభూ
యువరాజు తప్పేమియులేదు,” అనెను.

ప్రతాపః డప్పుడు “నీతప్పా ఆత్మైవ?” అని దృఢస్వరముతో నడిగెను.

“కాదు మహాప్రభూ!”

“మఱి యెవరితప్ప?”

“నిత్యము మహాప్రభూ, యువరాజా—”

అప్పుడు భాగవతుని నడుగఁగా వాడు జరిగినదంతయు సరిగా చెప్పివేసెను—వాడు దాచినది. తాను నిద్రపోవుచుండె సనుసంగతిమాత్రమే! వసంత గాయల కేమియు నుపాయము తోచలేదు, కండ్లు మూసికొని, ‘ఈశ్వరా’ ‘ఈశ్వరా’ అనుచుండెను. ఐహరావారిఁనులు పోయినవి—బలము ప్రయోగించి ఎవరైన వాంఛను గట్టినచో అసహాయులై నూస్తుండువారు ఐహరాని యెట్లు చేయఁగలరు? వాంఛయపరాధమునకై రాజావారు వాంఛకు కొరడాదెబ్బలు విధించిరి.

ప్రతాపః డప్పుడు వసంత గాయల వైపునూచి “ఉదయుని యపరాధము తమింపఁదగినదికాదు,” అని గర్జించెను. ఆయన ధోరణినిఁజూచిన ఆతప్పు వసంత గాయలదే యని చూచువారికి తోచుచుండును. ఉదయాదిత్యునే ఎదుట నిలుచుండఁబెట్టి దూషించుచున్నట్లు ప్రతాపాదిత్యుఁడు మాటాడెను. ఉదయుని తనకంటె నధిక్షముగ ప్రేమించుచుండుట వసంతుని యపరాధము!

“బాబూ, ప్రతాపా, ఉదయనితప్పేమియు లే దిందు-
లో” అని వసంత రాయలు తత్తణమే అనెను.

ప్రతాపుడు రౌద్రాకాండై లేచి, “తప్పులేదా!”
అనెను. “నీవు తప్పులేదనుటచే వానిని వఱింత యధిక్షముగ
దండించెదను, నీవేల వచ్చి నడుమను దూరుచున్నావు?”

వసంత రాయ లుదయాదిత్యునిపక్ష మగుటవలన ప్రతా-
పుడు వానికి మఱింత విపక్షమగుచుండెను. ప్రతాపుడు ద-
యాదిత్యుని శిక్షించుటకు వసంత రాయలకు శాస్త్ర నిచ్చు-
టకే యని వసంత రాయలు కనిపెట్టి, ఏమియు ననక ఊగుండి
తంబో, దానేదో యాలోచించుకొనుచుండెను.

కొంతసేపటికి ప్రతాపుడు శాంతించి ఇట్లు నెను—“ఉ-
దయునికి తనదని ఒక యభిప్రాయము లేదు, నమ్మకము లేదు;
శాను కోరి ఏమియైనను చేయగలవాడు కాండువాడు; ఎవరి-
యిష్టానుసారము వారు వీని నాడింగలరు, కేవల మొకము-
ఖ్యైగవలని వీనిచే నెవ్వడైన నేమినినైన చేయింపగలడు—ఇది
యంతయు నేను పూర్తిగా నెఱుంగుదును—అట్లు కానున్న
ఉదయుని రక్షించువాడు నే డెవ్వడును ఉండకపోవును.
పక్ష తెక్కలోని పెద్దకువలె వీడెగురుట కనిపెట్టి ఎవయా-
దుటవలన వాడెగురుచుండెనో తెలిసికొనవలెనని క్రిందికి,
చూచితిని, ఉదయునికి శాస్త్ర నిచ్చుటకు నిచ్చలేకపోవుటకు
నిదియే కారణము—శాస్త్ర పాండుటకుగూడ యోగ్యత లేదు
వానికి. కాని బాబా నేననునది వినుము, నీవు మఱియొక్క-

తూరియైనను ఉదయునిమాచుటకు యశోహరపురము వచ్చి-
నచో వానిస్థానమును కాపాడుట ఎవ్వరికిని శక్యము కాదు”

వసంతరాయలు చాలసేపు మతిపోయినవానివలె నచ్చు-
ట నూరక కూర్చుండి, తరువాత మెల్లమెల్లగ లేచి “మంచిది
ప్రతాప్, ఈసాయంకాలమే నేను పోయెదను,” అనెను. మఱి
యొక్కమాటయైనను అనక వెలులకుఁ బోయెను.

ఉదయాదిత్యునియొడల అనురాగముగలవారిని, ఉద-
యుఁ దెవరెవరికి వశీభూతుఁడో వారిని, ఉదయునినుండి
వేరుచేసి దూరముగ నుంచవలెనని ప్రతాపుఁడు నిశ్చయించు-
కొనెను. “ఈడలిని ఇఁక నిచ్చట నుండనీయకూడదు ; ఏదో
యొకమిషపై ఆమెను పుట్టినింటికిఁ బంపివేయవలెను,” అని
మంత్రిని బిలిచి రాజనెను. విభయొడల ప్రతాపున కెట్టిసం-
దేహమును లేదు—ఎంతయైనను విభ తనియింటిపిల్లకదా!

పదుమూడవ పాఠ్యము.

వసంతుఁడు దయాదిత్యుని గదిలోనికి వచ్చి, “తాతా ఇక నిన్ను చూచుటకు నాకు ప్రార్థితేదు,” అనుచు ఉదయుని యొద్దకు వచ్చి వానిని గట్టిగా కొఁగిలించుకొనెను.

ఉదయుఁడు వసంతుని చేతులుపట్టుకొని, “ఏమి తాతయ్యా, అట్లనుచున్నావేమి?” అని యడిగెను.

వసంత రాయలు జరిగినదంతయు చెప్పి, కంట నీరు పెట్టుకొని, “నీయెడల నాకుగల అనురాగమే నీకష్టములకు మూలము, కనుక నీ విక్కడ సుఖముగ నుండిన నేను బ్రతికియుండు నాలుగురోజులు నెట్లైత గడపుకొందును,” అనెను.

ఉదయుఁడు తలయూచుచు, “అట్లెన్నఁటికిని కానేరదు తాతయ్యా,” అనెను. “మనము తప్పక కలిసికొనెదము, దానికెవ్వరును అడ్డురాలేదు. నీవు నన్ను విడిచి, వెల్లిపోయినయెడల నేనంతమాత్రము బ్రతికియుండను తాతయ్యా!”

వసంతం యలు—“ప్రశ్నాపుడు నన్ను చంపింపలేదు, దానికి బదులు నిన్ను నాయొద్దనుండి తీసికొన్నాఁడు. తాతా, నేను నిన్ను వదిలి వెల్లిపోవునపుడు నీవు నావైపు చూడకుము; తాతయ్య చనిపోయినాడని యనుకొనుము.”

ఉదయాదిత్యుఁడు తనపడకగదిలోనున్న సురమకడకుఁ జొరెను. వసంత రాయలు విభగదిలోనికిఁ జోయి విభగడ్డము పట్టుకొని, “తల్లీ విభా, ఒక్కమాటు రెమ్ము తల్లీ!” అనుచు

నామెను లేపి, “నీచేతిని ఈమునితలమీఁద నొక్కసారి వేయుము తల్లీ,” అనెను. పథ తత్తణుమే లేచి తాత తలమీఁద నుండు పండువెండు, కలను తీయ నారంభించినది.

ఉదయాశ్శయ్యుండు సురమకు సంతయుఁ దెలియఁజేసి, “సురమా, ఈజగత్తులో నాకే రవంత మిగిలియున్నదో అది కూడ తీసికొనుటకు శుక్ర జనుగుచున్నది,” అనెను. సురమ చేయిపట్టుకొని, “నాచేతులు నులిపి నిన్నెవ్వరైన నాయొద్దనుండి తీసికొని పోయెదరా యేమి?” అని ఉదయుఁడనెను.

సురమ ఉదయుని రెండుచేతులతో గట్టిగ కొఁగిలించుకొని, “అది యమునికి సాధ్యము కాఁగలదు, మఱి యెవ్వరికిని సాధ్యము కాదు,” అని వృథవ్యర్థముతోఁ బలికెను.

కాని కొంతసేపటినుండి సురమ మనస్సులోఁగూడ న్నష్టభయమే పుట్టుచుండెను. తనప్రియతముని తనయొద్దనుండి లాగుకొనిపోవుటకు ప్రారహస్త మొకటి తనవైపు వచ్చుచున్నట్లనిపించుచున్నదామెను. నాస్రాణము పోయినను నేనతనిని వదలను, అనుచు తాను భర్తను గట్టిగాఁ బట్టుకొని యున్నట్లు సురమ యూహించుచుండెను.

“నేను బాగుగ నాలోచించి చూచితిని నిన్నెవ్వరును నాయొద్దనుండి తీసికొనిపోలేరు” అని సురమ మరల న్ననెను. సురమ ఉండియుండి ఈమాటలే యనుచుండెను. ఆమె కష్టదు గొప్పబలము కావలసియున్నది; భూలోకముననుండు ఎట్టబలశాలి వచ్చినను దనపట్టును విడిపింపలేనంత గట్టిగాఁ దన

ప్రియతముని దానుఁజూకొన గలుగవలెను—కనుక మనస్సును బలపఱచుకొనుటకై మాటిమాటికిని ఆమాటల నేకనుచుండెను.

ఉదయాచిత్త్యుడు సురమముఖమును జూచి నిట్టూర్పు విడుచుచు “సురమా, శాతయ్యను మన మింక నెన్నఁడును చూడము,” అనెను.

సురమకూడ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచినది.

ఉదయాచిత్త్యుడు—“నాకష్టమువిషయమై నేనంతగా నాలోచిం లేదు సురమా, శాతయ్య కెంత దుఃఖముగా నున్నదోకదా! భగవంతుఁ డేమి చేయఁడలఁచియున్నాఁడోకదా!”

ఉదయుఁడు వసంత కాయలనుగూర్చి సురమతోఁ జెప్పుచు గూర్పుండెను

వసంత కాయ లెక్కడెక్క డేమేమిచేసినోఅవియన్నియు ఉదయునికి నేడు జ్ఞప్తికి వచ్చినవి. వసంత కాయల కరుణాద్రవ్యపాదయములోనుండి వచ్చుచుండిన చిన్నచిన్న చూటలను ఆయన దయాద్రవ్యపాదయముతోఁ జేయుచున్న చిన్నచిన్న కనులను చిత్తరత్నములా యనువట్లు పొగుచేసి ఉదయుఁడు తనపాదయమున దాచి యుంచుచుండెను. నేడవి ఒక్కొక్కటి పైకితీసి సురమకు చూపించుచుండెను.

సురమ—“అహా! శాతయ్యవంటివారింకెవరైన ఉండఁ గలరా?”

సురమ ఉదయునితోఁ గలసి విభగదిలోనికిఁ బోయెను

విభ తాతయ్య తలనుండి పండువెండ్లుకలు తీయుచుం-
డెను, తాతయ్య పాట పాడుచుండెను.

ఉదయాదిత్యుఁ డగపడినతోడనే వసంతరాయలు
నవ్వుచు నిట్లనెను—

“విభ నన్ను విడువననుచున్నది, చూచితివిరా బాబూ!
నేను వెల్లెడనని విని యేడ్చుచున్నది—ఎవరైన నిట్లు చేయుట
చూచితివిరా తాతా! విభ కంట నీరుచూచి భరింపలేను
నేను!” ఇట్లని మరల పాట ప్రారంభించెను.

“అదిగో చూడుము, విభ ఏమిచేయుచున్నదో చూ-
డుము!

ఇదిగో విభా ఇటుచూడుము, నీవిట్లేడ్చుచుండిన—”
వసంతరాయలు మఱి మాటలాడ లేకపోయెను. వసంత-
రాయలు విభకు బుద్ధిచెప్పబోయి తనిదుఃఖమునే ఆపుకొన-
లేకపోయెను. చటాలున కండ్లు తుడుచుకొని నవ్వుచు, “సురమ
ఏడ్చుచున్నది చూచితివా తాతా!” అన్నాడు. “ఇట్లు-
చేయుట కూడనిపని, జాగ్రత్త ఇట్టైన నేనిక్కడనేఉండిపోయె-
దను, వచ్చి నీగదిలోఁ గూర్చుండెదను. వీరిద్దఱునుకలిసి నాతల-
మీఁదనుండు పండువెండ్లుకలు తీయుచుందురు, నేను నీచెవిలో
వోరుపెట్టి తొక్కిపండ్లనడుమనుండి తుస్సుతుస్సుచుని మాట-
లాడుచుందును. దానివలన నేమిప్రమాదము వచ్చినను నాత-
ల్పండదు.”

ఎవరినోటినిండియు మాటరా లేదు, వసంతరాయ లది కనిపెట్టి దుఃఖతుడగుచు వీణను బైకితీసి అలివేగముతో వాయించ నారంభించెను. విభ కనులనుండి కారు కన్నీటివఱదలు వీణపాట కడ్డువచ్చునట్లు కనబడెను, వసంతరాయలకనులు నీటితో నిండుచుండెను, అతనికనుల మసక కన్తుచుండెను. అక్కడనుండువారందఱిని చీవాట్లుపెట్టుచున్నట్లు నటించుచు మాటలకుప్పలతో దుఃఖమును నొక్కియించవలెనని వసంతరాయలు గొప్పప్రయత్నముచేసెను, గాని నోరు విడిచినదికాదు, మాటలు తట్టలేదు, ఆశ వదలి వీణను క్రిందబెట్టెను. చివరకు సెలవుపుచ్చుకొను సమయముకూడ దగ్గఱపడినది.

వసంతరాయ లుదయాదిత్యుని గట్టిగాబట్టుకొని కొంగిలించుకొని చాలనేపటివఱకు వదలక నిలచియుండెను. “ఇదిగో ఈవీణ ఇక్కడనే ఉంచి పోవుచున్నాను. నేటినుండి నేను మఱి వీణను ముట్టను,” అని చివర కనెను సురమను జూచి “నేను కోరునదంతయు నీవు సుఖముగా నుండవలెననియే,” అని యనెను. విభవైపు ముఖము త్రిప్పి, “విభా—” అని ప్రారంభించెను కాని మఱియొక్కమాటయ్యెననుకలక లేకుండెను. కన్నులు తుడుచుకొనుచు కల్లకి నెక్కిను.

పదునాలుగవ పరిచ్ఛేదము.

యశోభ్రునకు సమీపమున మంగళ నివసించుకుటిర ముండెను. ఆమె జపమాల త్రిష్ణుచు కూర్చుండియుండు సమయమున నొకనాడు రాజాంతఃపురముననుండు దాసి యొకతే కూరగాయలబుట్ట చేతఁబుచ్చుకొని అచ్చటకు వచ్చెను.

“సంతకు వచ్చితిని నేఁడు, ‘మంగళ’ క్కను చూచి చాల-
దినములైనది, ఒకమాటు చూచివత్తనుని చటాలున తట్టినది.
కాని అక్క, నేఁడుమాత్రము, చాలనే ఘండలేను, పని-
యున్నది,” అని యనుచు దాసి మాతంగ, బుట్టను క్రిందపెట్టి
నేల చతికిలబడెను. “నే నినిన వాని కెంతో యిష్టము—అది
నీ వెఱుంగనే యెఱుంగుదువుకదా అక్క! ఐననేమి, ఎవఁడెయో
మాయలాడి యొకతే వానిచునస్సు త్రిప్పివేయుచున్నదని
నాకు తెలిసినది. దానికి మూఁడురోజులలో చావువచ్చు
నుసాయ మేదైన చేయలేవక్కా!”

తీరిగి రాని ఆవులను ఇంటికి తెప్పించుమందున్నది మంగళ
యొద్ద, మగలను తెప్పించుమందున్నది, ఆమె వశీకరణమునై
మొఱుఁగును. మాతంగ బ్రతికియుండివలెనన్న మాయలాడి
మూఁడుదినములలో చావవలెనట! కాని ఆచావవలసిన
మాయలాడి సాక్షాత్తు మంగళయే!

మంగళ తనలోఁ దాను నవ్వుకొనుచు, “అమాయలాడి చచ్చుటకు తొందర లేదు. యమధర్మ రాజునకు కొంతపని కల్పించినపిమ్మటగాని ఆమె చావదు,” అని అనుకొని పైకి ఇట్లు నెను-
 “నీవంటిదూఁసినీ వదలి మఱియొకరికొఱకై పోవునంత ఆర-
 సికత యెవరిలోనైన నుండఁగలదా? నీవు భయపడవద్దు మనుమరాలా, నీప్రియునిమనస్సు నీదే యాచు నీసింస్థనుండు-
 మందుకంటె మంచిమందు ఈజగత్తులో లేదు. కనుక నీసింస్థనే మఱికొంచెము గాఢముగా శ్రయోగించిచూడుము. దానివలన నేమియు శ్రయోజనము లేనప్పుడు నేనిచ్చువేరును వానికి తాంబూలములో పెట్టియుమ్ము,” ఇట్లునుచు ఎండిపోయిన వేరొకటి తెచ్చి మాలంగచేతిలోఁ బెట్టినది.

గాజుగారియింటిలోనివా ర లేమి మనుమరాలా అని అడిగినది మంగళ.

“వానితో మనకేమి. ని అక్కా!” అన్నది మాలంగ చేతులు త్రిప్పుకొనుచు.

“ఔను మంచిమాట యంటివి తల్లీ, చాల మంచి-
 మాట,” అని మంగళ అన్నది.

తనయభిప్రాయమునకును మంగళయభిప్రాయమునకును సంపూర్ణముగ నైక్యమంత సులభముగఁ గలుగునని మాతంగ ఎన్నఁడును నూహించలేదు. కావున మాతంగ కొంచె మాశా-
 భంగము పొంది, “వినను నీతో చెప్పుటలో దోషములేదు.

కాని ఇప్పుడు వ్యవధిలేదక్కా మఱియొకనాఁడు వచ్చి అన్ని-
సంగతులును చెప్పెదను,” అనుచు అక్కడనే మఱికొంచెము
స్థిరముగఁ గూర్చుండినది.

మంగళ—“అట్టైన మఱియొకనాఁడు చెప్పుకొంద మా
మాటలు,”

మాతంగ చీకాకుపడుచు ప్రారంభించినది—“అట్టైన
నన్ను పోనివ్వుక్కా, ఇంత యాలస్య మైనందున ఎన్నితిట్లు
తినవలసివచ్చునో!—కాని అక్కా, ఆనాఁడు రాజుగారింటికి
అల్లుఁడు వచ్చి, ఎవ్వరితో చెప్పక వచ్చిననాటిరాత్రియే
పాటిపోయెను.”

మంగళ—“నిజమే! అట్లేలచేసెను చెప్తమా! చూచి-
తివా మనుమ రాలా, నేనన్నది నిజము—మాతంగ కనఁబడని-
యొడల నాకు రాజుగారింటిమాట లేవియు తెలియవు ”

మాతంగ—“అసలు సంగతి యెఱుఁగుదువా, అక్కా!
మాకోడలమ్మ ఉన్నదే, ఆమె రెండుకండ్లతో ఎవ్వరిని చూడ-
లేదు ఆమెమి మంత్రమెఱుఁగునోగాని మగఁడు మేకవలె
ఆమెవెంబడి తిరుగుచుండును—కాని ఆమాటలన్నియు
నాకేల—ఎవ రెక్కడనుండి వినెదరో—చిట్టచివర కింతయు-
నామీఁద పడును—అంతయు మాతంగ చెప్పినదే అనెదురు.”

మంగళ మఱి యాపుకొనలేకపోయినది. మఱియొక-
యగము ఓర్చియున్నయొడల మాతంగ అంతయును తనంతట-
కానే చెప్పివేయునని మంగళ యెఱుఁగును, కాని ఓర్చి-

ముండలేక, “ఇక్కడ నెవరున్నారు మనుచురాలా, మనలో మనమనుకొనుటలో దోషమేమున్నది?” అనుచు, “అట్లున మీకోడలవ్వు ఏమిచేసినది?” అని యడిగెను.

“అట్లునిదగ్గజకు వెళ్లి అతనిభార్యమీఁద ఏమి కల్పించి చెప్పినదోగాని రాత్రికిరాత్రి అట్లుఁడు భార్యను నిడిచి వెళ్లిపోయెను. భార్యనడువనకు మఱి అంతములేదు, కాజాగారికి కోపమువచ్చి, పిచ్చెత్తిపోవుచున్నాను, కోడలిని తక్షణమే పుట్టినింటికి పంపివేయుచునుచున్నారు — అదికోచూచితవా — నవ్వవలసిన దేమున్నది నేనన్నదానిలో, పట్టలేక పట్టలేక నివుచున్నావే!”

గామచంద్రరాయలు పాటిపోవుటకు నిజమైన కారణము కోటలోనుండు దాసదాసీలందఱును ఘోరిగా నెఱుఁగుదురు, కాని ఒకరుచెప్పుకథతో మఱియొకరుచెప్పనది పొందకున్నది.

మంగళ — “కోడలవ్వును పుట్టినింటికి అంత తొందరపడి పంప నవసరము లేదని మీరాణీయవ్వుగారితో చెప్పుము. నాయొడ్డ నొకమందున్నది, దానిని ప్రయోగించినయెడల యువరాజు మనస్సు పూర్తిగా అటునుండి తిరిగిపోవును.” ఈలాగున ననుచు పకపక నవ్వసాగినది.

మాతంగ — “మంచిమాట! రాణీయవ్వుతో చెప్పెదను.”

మంగళ — “యువరాజునకు మీకోడలవ్వుయెడల మిగుల ప్రేమకదా?”

“దానిమాట అనుకొని యేమిలాభము! ఆమెను చూడకుండఁగ నొక్కక్షణమైన నుండలేదు; ఆమె ‘ఒరే,’ అని పిలిచినను వచ్చును.”

“సరే దానికి తగినమందు నేనిచ్చెదను—పగటిపూట— కూడ యువరాజు భార్యయొద్దనే కూర్చుండునా?”

“అహ!”

మంగళ—“ఒయ్యవ్వు, అదేమే! యువరాజుతో నేమి చెప్పుచుండునో, నీవెన్నఁదైన వింటివా, దగ్గఱ కూర్చుండి ఏమి చేయుచుండునో నీవెన్నఁదైన చూచితివా మనుమరాలా?”

“లేకక్కా నేనెన్నఁచును చూడలేదు.”

“నన్నొకచూటు కోటలోనికి తీసికొనివెళ్లఁగలవా నేనని చూచి వచ్చెదను.”

“ఆయనవసరమైన బాధయంతయు నీకేల అక్కా?”

“బేను నిజమే, కొని చూచినయెడల నామంత్రము పాటునో లేదో తెలియును”

“మంచిది, కాని నేటికి వన్నుపోనివ్వు” అనుచు మాతంగ బుట్టఁబట్టుకొని లేచి పోయినది.

మాతంగ వెల్లిపోయినతోడనే మంగళ పటపట సంధ్యకొరుకుచు కండ్లు పెద్దవిచేసి ఏమేమో వేలుచుండెను.

పదునైదవ పరిచ్ఛేదము

వసంతేరాయలు బయలుదేరునప్పటికి చీకటికావచ్చుచున్నది. విభ డాబామిండి కెక్కినది. పల్లకి పోవుచున్నది. తాతయ్య పల్లకిలోనుండి తల పైకిపెట్టి వెనుకకు తిరిగి చూచుచున్నాడు. పాపాణప్పారయమైనగోటలో నెట్టిమార్పునులేదు, దానిలో నిండుకయైనను చలనము పుట్టలేదు. దాని చుట్టు ఎత్తుగానుండు పెద్దపెద్దతాతిగోడలు తాతయ్యకంటికి అప్పుడుండుచీకటివలనను, ఆతనికండ్లు నీళ్లతో నిండియుండుటవలనను వట్టమైననీడలవలె కనబడుచున్నవి. పల్లకి వెళ్లిపోయినను విభనూత్ర మచ్చటనే నిలిచి ఆదారివైపు చూచుచున్నది. నక్షత్రములు దీనియించినవి, రోడ్లప్రక్కను దీపములు వెలుగుచున్నవి, కాని మనుష్యులునూత్రము నడచుటలేదు, విభ దూరమునకుఁ జూచుచు అక్కడనే నిలిచియుండెను. సురను ఆమెకొఱకు దేశమంతయు వెదకివెదకి ఎచ్చటను గారక చిట్టచివరకు డాబామిండివచ్చును. విభ కనబడినతోడనే ఆమెయొద్దకుఁ బరుగెత్తికొనివచ్చి, ఆమెభుజముపై చేయివేసి, ఆమెను గట్టిగా కౌగిలించుకొని, “ఏమి చూచుచున్నావు విభా!” అని యడిగెను. విభనిట్టూర్పువిడుచుచు, ఏమియులేదు, అనెను. విభ కంతయు శూన్యముగ కనబడుచుండెను.

విభ యింటిలోని కేలపోవుచున్నదో, బయటికేల వచ్చుచున్నదో, ఏల పండుకొనుచున్నదో, ఏల లేచుచున్నదో

మటమథ్యాహ్నమప్పుడు ఈ గదినుండి ఆగదికి ఆగదినుండి యీగదికి ఏల తిరుగుచున్నదో—ఏమియు నామెకే బోధపడకున్నది. ఆమె మనస్సున సుఖ మన్నమాట లేదు. ఆరాజప్రాసాదములో తన యిల్లు మఱి లేదు; తానుండుగది అచ్చటినుండి పాటిపోయినదని ఆమె కనిపించినది. తనచిన్ననాటి యాటపాటలను, తన నవ్రవీడులను, చిన్నప్పటినుండి తా ననుభవించుచున్న సుఖదుఃఖములను కలిపి విభ తనహృదయధనమంతయును వంపి నిర్మించిన తనముద్దుఇంటి నెవరు వచ్చి ఒక్కనాటిలో విరుగఁగొట్టిరోకదా! ఆయిల్లెక విభయిల్లు కాదు. తాతయ్య వెళ్లిపోయినాఁడు, తాను గృహవిహీనురాలైనది—తన్ను దీసికొనిపోవుటకు చంద్రదీప్తిపమునుండి ఎప్పుడు భృత్యుఁడు వచ్చునో! రామమోహనీపాటికి బయలుదేరియుండును-ఇక్కడనుండి వెళ్లివచ్చునుండి వారందఱును ఎక్కడచున్నారోకదా!

ఆనందము ఘోర్తిగాపోలేదు, ఏమాత్ర మో యింకను మిగిలియున్నదని విభ కనిపించుచున్నది. అన్నయున్నాఁడు. ఆహా ఎట్టిప్రేమ అతనిది! తనప్రాణముతో సమానమైన సురమ యున్నది, కాని నీడవలె ఏదో విపత్తు తనవెనుకనే ఎల్లప్పుడును వచ్చుచున్నట్లు ఏలనోగాని విభకు భయమగుచున్నది. ఇంటి ప్రహరీలను భేదించుకొని, ఇంటదూరి, కంటి కగపడకుండ, నేమూలనో ఆపదయొకటి నిద్రించుచున్నదని మనకు రాత్రింబగళ్ల నిపించుచుండిన, ఆయిల్లు మనయిల్లని ఎట్లుతోచును?

పని పోయి సీతారాముండు చిక్కులలో నున్నాఁ

దని ఉదయాదిత్యునకు తెలిసినది. సీతారామునిచేత ఒక్క-
దమ్మడియైన లేదు, కాని వాని పీకిచుట్టు కావలసినన్ని ఉరులు:
సీతారాముడు రాజుగారికోటలో పనిచేయుచు పెద్దజీతము
సంపాదించుచుండువాడు. వానిమేనల్లి మగఁడు దూరదేశ-
మున నేదో పనిలో నుండెను. వానిలో చకిస్థాత్తుగా భరింప-
లేనిప్రేమ పుట్టుటవలన వాడు పనివిడిచి భార్య మేనల్లుడగు-
సీతారామునియిట్లు చేరుకొని వానిని చూచి “అహ! ఇన్నాళ్లకు
నాయాకలి తీరినది,” అన్నాడు. అప్పుటినుండి సీతారాము-
నొద్దనే ఉండెను. పితండ్రి యాకలి తీరిననుటకు అనేకప్ర-
మాణములు కనబడుచుండెనుగాని ఆయాకలితిరుట సీతా-
రాముని చూచుటవలననే యనుటకుమాత్రము తగినప్రమా-
ణము లేదు. సీతారామునికి వరుసకు అక్కయగునట మొవరో
ఒకతె; ఆమెకొకకొడు కుండెను, ఆమె వానినేదైన పనిలో పెట్ట-
వలెనని ప్రయత్నించుచుండెను. అంతలో, కొడుకును చిన్న-
పనిలో పెట్టినయెడల మేనమామ నవమానపఱచినట్లొనని
యామెకు హఠాత్తుగా తట్టుటవలన, ఆమె కొడుకును పని-
లోనికి వెళ్లనిచ్చినది కాదు. మేనల్లుడు చేయుచున్న మానరక్ష-
ణము సీతారాముని ఋణమును వృద్ధిచేయుచుండెను, గాని
అక్కగారిసౌఖ్యమునకుగాని మేనల్లునిసౌఖ్యమునకుగాని
లోటులేకుండునట్లు ఏర్పాటుజరుగుచుండెను. ఇది కాక ఇంటిలో
సీతారాముని ముఠలి విధవతల్లి యున్నది, పెండ్లి కావలసి-
యున్న పెద్దహతు రొకతె యున్నది. ఈవల, సీతారాముడు

చాల సుఖవాసి, ఆమోదప్రియుఁడు, అటపాటలు సదా కావలెను. రాముని అవస్థ మాత్రావదిగాని వాని బంధువుల-బసమాత్రము మాత్రలేదు. మేనల్లునివయస్సు పెరుగుచున్నది. దానితోపాటు వానిపొట్ట పెద్దదగుచున్నది, మామమానావ-మానములయొడలగల ఉత్సాహముకూడ నధికమగుచున్నది. రూపాయలసంచి ఖాళీయైనను బంధువులపొట్టలుమాత్రము పెద్దవగుచునేయున్నవి, సీతారాముని సరదాలకుఁగూడ నెట్టి-యాటంకమును కలుగలేదు—అప్పులే వీని కిష్ట డాఢారము.

ఉదయాదిత్యుఁడు సీతారాముని దురవస్థనుగూర్చి విని వానికిని, భాగవతునకును మునుపటివలె నెలనెలకు జీతము పంపుచుండెను. యువరాజు పంపుచున్నదబ్బు పుచ్చుకొను-చుండుటకు సీతారామునకు మిక్కిలి సిగ్గుగానుండెను. మహా-రాజువారియదుట యువరాజు పేరువానితోటిలోనుండి వచ్చిన-నాటినుండి తాను తనదృష్టికి, యువరాజు దృష్టికిఁగూడ అప-రాధి అని వానికిఁ దోచుచుండెను. ఒకనాఁ డెప్పుడో యువ-రాజు వాని కగవడుట తటస్థించినప్పుడు వాఁ డాయన పాద-ములమీఁదఁ బడి “నీవే నాకు భగవంతుఁడవు, నీవే నాకు జగదీశ్వరుఁడవు, నీవు దయామయుఁడవు,” అని ఏడ్చుచు నాయనను క్షమింప వేడుకొనెను.

భాగవతునిది అత్యుదాసీనస్వభావము, గుడుగుడు-పీల్చుచు చతురంగమాడుకొనుచుఁ గూర్చుండును, ఇరుగు-పొరుగువారిని స్వర్ణమునకు కొంతమందిని నరకమునకు కొంత-

మందిని పంపుచుండును. ఉదయాదిత్యుడు పంపినరూపాయలతనియొద్దకు వచ్చినప్పుడు కనుబొమ్మలు చిక్కించుచు, మూతి విరుచుచు “యువరాజు నాకొంఁపముంచి ఈనాలుగురూపాయలతో తాను చేసినతప్పు దిద్దుకొనవలెనని చూచుచున్నాఁడు గాఁబోలు” అన్నాఁడు, కాని రూపాయలుమాత్రము తిరుగఁగొట్టలేదు.

పనిపోయిన యిద్దఱునొకర్లకు మునుపటిజీతము యువరాజుమూలమున ముట్టుచున్నదని మహారాజావారికిఁ చెలిసినది. పూర్వ మిట్టివిషయము లాయనసముఖమునకు వచ్చునవి కావు. ప్రతాపుఁడు కొడుకును మిగుల తృణీకరించుచుండుటచే కొడుకు చేయుపనులనుగుఱించి ఆయనచేవిని పడుట యంతగాలేదు. ఉదయాదిత్యుడు ప్రజలతో కలసిమెలసి యుండునని ప్రతాపుఁ డెఱుఁగును, ప్రజలపక్షమై తనకువిరుద్ధమగుచుండునని యెఱుఁగును, గాని అతఁడు జోక్యము కలుగఁజేసికొను విషయములు చిన్న చిన్నవగుటచేతను మిక్కిలి సామాన్యమైనవగుట చేతను, తండ్రి వానినిగుఱించి దఖలు పుచ్చుకొనువాఁడు కాఁడు; ఏదో పెద్దవిషయములో యువరాజెప్పుడో దూరినప్పుడుతప్ప యువరా జొకఁడున్నాఁడనియే ప్రతాపునికి జ్ఞప్తికివచ్చుటలేదు. మహారాజావా రిప్పుడు మునుపటివలె యువరాజువిషయమై నిర్లక్ష్యముగా నుండకపోవుటవలన ఆయన నొకర్లిద్దఱికిని జీతముపంపుచున్నట్లు రాజావారిచేవిని తత్క్షణమే పడినది. ప్రతాపాదిత్యుడు మిగుల కోపగించి

ఉదయుని పిలిపించి, “సీతా గాముని, భాగవతుని, పనిలోనుండి తీసివేయుటకు కారణము రాజకోశములో వారిజీతమునకు తగినధనము లేదనుకొని కాబోలు వారికి జీతమును నీవు పంపుచుండుట?” అని యడిగెను.

“దోషిని నేను. వారిని నీవు దండించుటవలన శిక్ష పొందినది నేను, నీవు విధించిన శిక్ష ప్రకారము ప్రతిమానమును నేను జరిమానా వారిచేతి కిచ్చుచున్నాను,” అని ఉదయుడు నెవ్వడిగా జబాబుచెప్పెను.

ఇంతకుముందెన్నడును ఉదయాదిత్యునిమాటలు చెవియొగ్గివినుటకు ప్రతాపాదిత్యుని కవసరములేకపోయినది. నిశ్చలభావముతోను వినయముతోను ఉదయాదిత్యుఁ డిప్పుడిచ్చినజబాబు వినినప్పుడు తండ్రిమనస్సున కొంతయాశ్చర్యము నానందము పుట్టకపోలేదు. కొడు కనినదానికి ప్రత్యుత్తరమియక, “వారికి నీవెట్టియశ్శసహాయమును చేయఁగూడదని నాయాజ్ఞ, ఉదయా!” అని ప్రతాపుఁ డనెను.

“మఱింత పెద్దశిక్ష విధించుచున్నావు” అని చేతులుజోడించి ఉదయుఁ డనెను—“ఇంత కఠినశిక్ష వహింపవలసినంత యపరాధము నేనేమిచేసితిని? ఏదెనమంద్రుమనుష్యులు అరికలిగొని, తిండికిలేక, నిరాశ్రయులై, ఏడ్చుచు, ఊరివెంబడి తిరుగుచుండఁగా చూచుచు నేనే దానికి కారణమని యెఱిగి-కూడ నేమియుచేయక ఊరకుండుట నాకెట్లు శక్యమగును? నాకు భోజనమునకుఁ గొడువలేదు, నాకవసరమున్న దానికంటె

పదిరెట్లు నీవిచ్చుచున్నావు. కాని నావిస్తరిని పలువిధములైన పిండివంటలతో నింపి, ఎదుటను కడుపుమాడుచు వడ్డుచున్న ఆడదిమందిని గూర్చుండబెట్టి వారి కొకపిడుచయైనను పెట్టినీయక నన్ను భోజనముచేయుచును, నేను దినువది నాగు విషమనిపించదా నాన్నా?”

ఉదయూఁడు త్రేతకుండై గూడినమాటలన్నియు ఎట్టి అద్దుచు పెట్టక తండ్రివినెను; ఆమాటలుయుగిసినతోడనే మెల్లగ నిట్లనెను, “నీవు చెప్పవలసినదంతయు విన్నాను, నేను చెప్పబోవున దిప్పుడు నీవు వినుము. సీతారామునికిని భాగవతున నును జీతము నేను నిలిపితిని, దాని నిప్పుడు మనల నెవరైన నిచ్చినచో ఆయిచ్చువాడు నాకు విరోధియగును ” ప్రతాపునికి లోలోపున చాలకోపము పుట్టినది, ఆకోపమునకు నిజమైన కారణము తనకే తెలియదేమో, కాని తనలో తా నిట్లనుకొనసాగెను—“నేనేదో గొప్పపౌర్వవ్యముచేసితివా? దయ్యమురైయైన ఉదయుఁడు దాని ప్రతీకారముచేయవచ్చునా? దయ్యాభువై వాడు ఏమిచేయునో నేనుచు చూచెద! నేను కఠినముగా నుండుచోట దయచూపునాహసమా! ఉదయూదిత్యుఁడు సురమయొద్దకుపోయి సమస్తమును ఆమెకు తెలియజేసెను. సురమ ఇట్లనెను.—“మొన్న సాయంకాలము సీతారామునితల్లి వానిచిన్నకొమార్తె నెత్తుకొనివచ్చి నాయెదుట నేడ్చుచు హర్షించెను, రోజంతయు ఇంట నెవ్వరికిని తిండిలేకట నేవప్పు దేమైన నిచ్చినట్టైన వారింట నాకాత్రి వంట

యానట, లేనియెడల పక్షేయట. సీతారామునికూతురు పాలుత్రాగుపిల్ల, ఆనాడు ఉదయమునుండియు పాలులేవట, ఆచంటిదానిముఖము చూచుచు ఎవరూరకుండఁగలరు? వారు మనలను వదలి ఎక్కడికి పోగలరు?”

ఉదయాదిత్యుడు—“ముఖ్యముగా, వారిని మనకోటనుండి తరిమివేసితిమని శెలిసినతరువాత నాన్నభయమువలన వారికెవ్వరు పని యిచ్చుటకుగాని, సహాయము చేయుటకుగాని సాహసింపరు. అట్టియవస్థలో మనముకూడ వారిని దూరముగ నుంచినయెడల వారిగతి ఏమికాను? వారికి నేను సహాయము చేసితి రెదను. దానివిషయమై నీకెట్టి సందేహమునువద్దు, నే నాలోచించుచున్నది, ఆవిషయమైకాదు. నాన్న కేవలము పబబులేనివాడు, ఆయనకు కోపము తెప్పించుట మంచిదికాదు, అతనికి శెలియకుండ మనకోరిక నెరవేర్చుకొనుమార్గము చూడవలెను”

భర్తచేతులు పెట్టుకొని “నీవేవియు చేయనక్కరలేదు, చేయవలసినది నేను చేసెదను, ఆపూచీ నామీఁద వదలిపెట్టుము నాథా” అనెను. తాను ముందుండి ఉదయాదిత్యుని తన వెనుకనుంచి పనిచేయవలెనని సురమ సంకల్పము. ఉదయాదిత్యునికి మంచిరోజులు కావివి. భాగ్యదేవత ఉదయాదిత్యునిచేలి కొప్పుజెప్పిన పనులన్నియు అతనితండ్రి మతమునకు విరుద్ధములైనవే, ఐనను, సురమవంటిభార్య నిరుత్సాహపరివలసినది ఆఁనులలో నొక్కటియైనను లేదు. భర్త ధర్మయుద్ధ-

మునకు పోవలసివచ్చినప్పుడు తనచేతులతో తానే భర్తకు కవ-
చముతోడిగి భర్త వెడలినపిమ్మట ఇంటిలోనికిపోయి మూల-
కూర్పుండి ఏవ్యవలసినస్త్రీకాదు సురమ. అడుగడుగునకు సురమ
వణకుచుండెను, గాని అడుగడుగునకు భర్తకు ధైర్యము చెప్పు-
చుండెను. ఆపదసమయమప్పుడు పెక్కుమాటలు ఇదయా-
దిత్యుడు సురమ ముఖమువైపు చూచియుండెను, సురమ
నేత్రములనుండి అశ్రుధారలు కారుచుండెను, గాని యామె
పాదములయందుగాని చేతులయందుగాని, వేఱెట్టిభయమును,
వణకును కనబడలేదు.

ఒక నమ్మకమైన దాసిచేతికిచ్చి సీతా రామునితల్లికిని
భాగవతునిభార్యకును ప్రతిమాసము సొమ్మందజేయు ఏర్పాటు
సురమ చేసినది. దాసి నమ్మదగినదేగాని ఈకబురు మంగళకు
తెలియకుండ నుంచవలసిన యవసరము దానికి కనబడలేదు,
కనుక ఈసంగతి మఱియెవ్వరికిని తెలియకపోయినను మంగళకు-
మాత్రము తెలియకపోలేదు.

పదునాటవ పరిచ్ఛేదము.

సీతారామునకును, భాగవతునకును జీతము రహస్యము-గా వెల్లడుచున్నదని తెలియఁగానే ప్రతాపాదిత్యుఁడు మాటలు వృథా వ్యయముచేయక సురమ పుట్టినింటికి తత్క్షణమే పోవలసినదని అంతఃపురములోనికి వర్తమానము పంపెను. ఉదయాదిత్యుఁడు మనస్సును దృఢపఱచుకొనెను. విభ వీడ్చుచు సురమవద్దకు వరుగెత్తినది; “నీవు వెల్లిపోయినయెడల నే నీ శ్మశానపురిలో నెట్లుండఁగలను వనినా?” అనుచు సురమ భుజముపై చేయివేసి గట్టిగా కొఁగిలింపుకొనినది. సురమ విభ గడ్డముఁ బట్టుకొని ఆమెను ముద్దుపెట్టుకొనుచు, “నేనేల వెల్లెదను విభా! నేనెక్కడికి వెల్లెదను; నా కున్నదంతయు నిక్కడనే యున్నదిదా!” అనెను. కాని త్వరలో ప్రతాపాదిత్యుని యాజ్ఞ సురమకుఁబనిది, అప్పుడామె యిట్లనినది, “అమ్మగారింటికి వెళ్లుటకు నాకు కారణమేమియు నగఁడలేదు. అక్కడనుండి రమ్మని వార్తలేదు, నన్ను తీసికొనివెళ్లుటకు మనుష్యులు-రాలేదు. నాభర్తయభిప్రాయముకూడ నేనిప్పుడు పోవలెననికాదు ఎట్టికారణమును లేకుండ హఠాత్తుగా పుట్టినింటికిఁ బోవలసినయవసరము నాకు కనబడకున్నది” ఇది విని ప్రతాపుఁడు మండిపడెను, కాని కొంచె మాలోచింపఁగా కోపమువలన లాభములేదని యతనికి తోచినది. సురమను

బలప్రయోగమువలన బయటికి సంపుటకు పీలులేదు, ఓంటిబల మంతఃపురములో పనికిరాదు. ఆడువారితో సంబంధించిన విషయములలో ప్రతాపుడు కేవల మజ్ఞాని. బలవంతులయెడల బలమప్రయోగించుట ప్రతాపుడు బాగుగా నెఱుంగునుగాని అబలవిషయములలో ఎట్లుచేయవలెనో అతని తలలోనికి దూరునది దుకా. అతడు లావుపాటిమోకులను త్రొంచి పారవేయఁగలఁడు. కాని సన్ననిదారమునఁ బడినముడి విప్పటకు చేతకాదతనికి. స్త్రీ బోధపఱచుకొనుటకు సులభమైన పదార్థము కాదు, బోధపఱచుకోఁదగిన వస్తువు కాదు. స్త్రీలతో సంబంధించిన ఏచిక్కువచ్చినను అది విష్వభారము రాజు రాణిమీఁద వేయును. ఆ డువారినిగుఱించి ఆలోచించుచుహర్షుండ వలెను కోరిక లేదాయనను; కూర్చుండుటకు సమయములేదు, దానికి తగినయోగ్యతయు లేదు—అట్లు చేయుట కేవలము నిష్ప్రయోజనమైనది. ప్రతాపుడు రాణిని పలిపించి “సురమను అమ్మగారింటకి వెంపివెనుము,” అనెను. “అట్లున నాబిడ్డఁడు, ఉదయునిపని యేమాను” అని దుఃఖముతో రాణి యడిగెను. రాజుచీకాకు; డుచు—“ఉదయుఁడింకిను చంటివాఁడుకాఁడు; రాజకార్యములు సులభముగా సాధించుకొనుటకై సురమను అమ్మగారింటకి వెంపవలెను—ఇది నాయాజ్ఞ,” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

రాణి ఉదయునిఁ బలిపించి “నాయనా, సురమను పుట్టి-

నింటికి పంపివేయనిప్పు” అని యనెను. “ఎందుచేతనమ్మా, సురమచేసిన యపరాధమేఘి?” అని ఉదయాదిత్యుడు డడిగెను.

రాణి—“నాకేమి తెలియును నాయనా, మేము ఆడువారము మాకేమియు బోధపడదు. గోడలిని పుట్టినంటికి పంపుటవలన రాజకార్యమునకు కలుగులాభమేదో మహారాజావారికే తెలియవలెను.”

ఉదయాదిత్యుడు—“నన్ను కష్టపెట్టి దుఃఖతునిజేసిన రాజ్యమున కెట్లు ఉన్నతికలుగఁగలదో నాకు తెలియకున్నదమ్మా. సహింపగలిగినంతదుఃఖము సహించుచునే యున్నాను. నాకు మఱియెట్టిసుఖముచు ప్రాప్తిలేదు, అది నేనెఱుఁగుదును. సురమకుమాత్ర మేమిసుఖమున్నది, ప్రతిదినము నామె భరించుచున్న తిట్లె యామె భరించు ఆభరణములు, ఉదయముమొదలు రాత్రివఱకు ఆమెను మన మామె నవమానించని రోజులేదు చివరకామె కిక్కడ స్థానముకూడ లేదనుచున్నారు. ఆమెలో మన కెట్టి బాంధవ్యమును లేదా, అమ్మా! ఆమె మనగడఁకువచ్చిన ముష్టిదా, మనచిత్తము వచ్చినంతకాలము మనయింటనుంచి మనకిష్టములేనప్పుడు పొమ్మనుటకు? అట్లేయైనచో ఈ రాజప్రాసాదములో నాకుఁగూడ స్థానము లేదు, నాకుఁగూడ నెలవిప్పు, అమ్మా!”

రాణి ఏడ్చుచు నిట్లనెను, “మహారాజాగారికి ఎప్పుటి కేబుద్ధిపుట్టుకో నాకేమియు బోధపడదు తండ్రి. కాని గోడలు-

మాత్రము మంచిదికాదు, అదియు నిజమేనాయనా! అది మనయింటిలో కాలుపెట్టినది—ఇంటిలో మఱిసుఖమన్నమాటలేదు—ఆమాట తలచుకొనినమాత్రాన లోపున మంటపుట్టును. కనుక నామాట విని రెండురోజులపాటు కోడలిని అమ్మగారింటికివెళ్ల నిమ్మ నాయనా, చూతము—మనయింటి లక్ష్మీ తిరిగి మనయింటికి వచ్చుకో రాదో తెలియును!”

ఉదయాదిత్యుఁడు తల్లిమాటలకు జబాబీయ లేదు. ఊరక కొంచెము కూర్చుండి లేచి బయటికి పోయెను.

రాణి ఏడ్చుచువచ్చి ప్రతాపాదిత్యునిమీఁదపడినది— “సురమను సంపివేసినయెడల ఉదయుఁడు మఱిబ్రతుకఁడు మహారాజా! కాని వానితప్పేమియులేదు. ఆరాక్షసి వానిని మంత్రముతో కట్టియుంచినది.” ఇట్లని వెక్కిరించి ఏడ్వసాగెను.

“సురమ పోకుండిన ఉదయుని చెరసాలలో పెట్టియుంచెదను” అని మహారాజు అతికోపముతో పలికెను

రాణి రాజుగారియొద్దనుండివచ్చి సురమను పట్టుకొనినది—“నాకొడుకు నేమిచేసితివే నీముఖము తగులబడ! నా తండ్రిని నాకిచ్చివేయవే! నీవునాయంట నడుగుపెట్టినదిమొదలు వానిని పట్టుకొంటివి పిశాచమువలె, వానిని నాశనము చేసితివి పూర్తిగా, రాజకుమారుఁడు వాఁడు, చివరకు వాని చేతులకు సంకెలలువేయించనిదే నీమనస్సునకు శాంతి కలుగదా?”

“నావలన ఆయన చేతులకు సంకెలలా ఆత్మయ్యా! అట్లున నే నిప్పుడే పోవుచున్నాను,” అనినది సురమ, భయముతో వణకుచు విభకడకుఁబోయి సురమ ఆమెతో నంతయుఁ జెప్పినది, విభ భుజముపై చేయివేసి ఆమెను కౌఁగిలింఁచుకొని “విభా నేనీక్షణమే పోవుచున్నాను బహుశః నన్ను మఱియిక్కడకు రానీరు” అనినది, విభ యేడ్చుచు సురమపైఁబడినది. సురమ అక్కడనే చతికిలఁబడిపోయినది.

ఆమెయిదుటచున్నది అంతములేని భవిష్యత్తు ; ఆభవిష్యత్తున అందరాని అద్దరినుండి ఒక్కమాటమాత్రము వచ్చి సురమచేనిది వడుచున్నది. — “మఱి లేదు!” ఇకమఱి, నేను గాలేను, నాకు మఱి బ్రతకులేదు, ఏమియుఁ బ్రయోజనము లేదు! ఎదుట వ్యాపించియున్నది. భయంకరమగు భవిష్యత్తామెకన్నుల కగడచున్నది. ఆమెకు సదా కనబడుచుండెడిముఖము ఆభవిష్యత్తులో కనబడదు, మునుపటియాటపాటలులే వందులో, మునుపటి యాదరణములేదు. ఆభవిష్యత్తులో హృదయమునకు హృదయమునకు సంయోగములేదు, ప్రాణమునకు ప్రాణమునకు కలయికలేదు ; ఒకరివైపాకరు చూచుచున్నప్పుడు కన్నులలో అనురాగములేదు, గుండె బ్రద్దలైనింతదుఃఖము కనబడుచున్నను, కన్నులలో తడిలేదు, ప్రేమలేదు—ఎంత భయంకరమైనది అట్టిభవిష్యత్తు ! సురమగుండె గబగబ కొట్టుకొనుచున్నది, తలతిరుగుచున్నది, కన్నుల నీరెండిపోయినది. ఉదయాదిత్యుఁడు గదిలో కాలుపెట్టియుఁ

బెట్టకమునువే సురమ యతనికాళ్లు పట్టుకొని, ఆపాదముల
గుండెపై నుంచుకొని గట్టిగా నొక్కుకొనుచు, గుండెగులు-
నా యనుకట్టు వెక్కివెక్కి ఏడ్వసాగింది. సురమ ఇంతగా
నెప్పడు నేడ్వలేదు. అంత గర్జనజనుకొనిన మరనైనను
నేడు ముక్కులుముక్కులైపోయినది ఉదముడు తనకంటే
నేల చతికిలబడి సురమ తలను ఒడిలో పెట్టుకొని “ఏమి
సురమా ఏమైంది?” అని యడిగెను సురమ ఉదయాదిత్యుని
ముఖమువైపు చూచుచు, వెక్కివెక్కి ఏడ్చుచున్నది, నోని-
నుండి మాట రాలేదు—“ఏమి జబాబు చెప్పగలదు పాపము!
చివరకు అన్నది—“ఆముఖము నాకిది కనబడదా? సాయం-
కాలమువచ్చి నీవాకిటిలో హుచ్చుండియున్నప్పుడు నేనాన్త-
క్కనుండనా? గాత్ర దీక్షము ముట్టించినతరువాత నీవువచ్చి
ఆద్యాముని నిలుకలబడియుండంగా నేను చిలువవ్రువవ్రువచు
నీరెండుచేతులను పట్టుకొని నిన్నుగదిలోనికి తీసికొని గానా! నీ
విక్కడనే యుండువు గాని నేను ఎక్కడనోగదా!” “అవిక్కడనో”
అనుదానిలో నెంత నిరాశయుండెను! అందలేనిదూరము.
దాటలేని ఎడఁబాటు అని అనునట్లామాటవలనఁ దట్టుచుం-
డెను. “నిన్ను చూచుచుటకుమాత్రము నెలవిచ్చి, అంత-
కంటె దగ్గరకు పోగొడవని ఎవరైన నన్నాజ్ఞాపించిన నీవు
నాకెంతో దూరమైపోతివని అనిపించుచుండునుగదా, ఆమా-
త్రమును కూడదన్నప్పుడు ఆదూర మంత కెన్నింతలో అధిక-
మౌనుగదా, నీకుబురు నాకు తెలియుటకు కొంత కాలము పట్టు-

ననునంతేదూరమున మనముండునప్పుడు అదియే భరింపలేని-
 దూర మనిపించుచుకదా. నీవు నాకు కనబడనియొడల నేను
 చచ్చిపోయెద ననునప్పుడుకూడ నీవు నాకు కనబడలేనప్పుడు
 నేను బ్రతికియేల—ఈరెండుకాళ్లను గుండెపై గట్టిగా
 నొక్కుకొని యీక్షణమే ప్రాణత్యాగముచేయుట పరమ-
 సుఖము!”

పదునేడవ పరిచ్ఛేదము.

కథాస్థారంభమున సూచించబడిన రుక్మిణియే ఇప్పుడు రంగమున ప్రవేశించిన మంగళ. ఆమె రాయగడు విడిచివచ్చి మాటుపేరుపెట్టుకొని యశోహరస్థాంతరదేశమున నివాసముచేయుచున్నది. రుక్మిణిలో నసాధారణగుణ మేమియును లేదు. విషయాపేక్షతోను, ఈర్ష్యతోను, నిండియుండి, నలుగురను లోబఱచుకొనఁగోరు నీచస్వభావముగల అతిసామాన్యస్త్రీ యామె. నవ్వు, యేడ్పు లామెకు చేతిలోనిపనులు, అవసరమైనప్పు డవి ఒక్కక్షణములో బయటికి వచ్చుచుండును, అవసరమైనచో ఒక్కక్షణములో మాయమైపోవుచుండును. కోపమువచ్చునప్పు డామె యొక ప్రచండస్వరూపము ధరించును; ఆకోపమునకు కారణమగువారిని తనగోళ్లతోను, కోరలతోను చీల్చివేయునా యునితోచుచుండును. అట్టిసమయముల నామె అంతగా మాటలాడదు, గజేగజ వణకుచుండును, ఆమెకండ్లలోనుండి అగ్నిశ్వాసలు పైకివచ్చుచుండును, కరఁగి మరుగుచున్న ఇనుమువలె కోప మామెహృదయకటాహమందు కుతకుతమని ఉడుకుచుండును ఈర్ష్య సామువలె నామెమనస్సులో బుస్ బుస్ మనుచు తోక నిటునటు కొట్టుచుండును. ఇది యిట్లుండ మఱియొకమూలనుండి వ్రతములును తాంత్రికానుష్ఠానములును ఆమె సల్పుచుండును. ఆమెతో పరిచయ-

మున్నవా రందఱిమనస్సులను ఆమె అత్యద్భుతముగ పోల్చుకొనఁగలడు. యువరాజు సీహాసన మెక్కునప్పుడు అతని హృదయమునఁ దనసీంహాసనమును వేసికొని అతని హృదయ-రాజ్యముతోపాటు యశోహర రాజ్యమునుగూడ పాలించుచుండవలె నినుకొరిక యామెను స్వప్నములోనైన విడువకున్నది. ఆకార్యము సాధించుట కామె చేయలేనిదని యేమున్నది? రాజప్రాపాదముననుండు దాసదాసీజనమండఱితో ననేకదినములనుండి యొంతయో ప్రయత్నముపై స్నేహముకలిపి యుంచినది. అక్కడ జరుగుచుండు చిన్నచిన్న సంగతులుగూడ నామె తెలిసికొనుచుండును. సురమముఖ మేమాత్రమైన వాడినడవఁగానే ఆవార్తవచ్చి యామె చెవినిపడును. ప్రతాపాదిత్యుని శరీరమున నెట్టి యస్వస్థతగలిగినను ఆమె కామాట నిమిషములమీదఁ జెలియును—“విని ఇంత కాలమున కాశనీశ్వరునకు చావువచ్చునని యామె యనుకొనుచుండును. ప్రతాపాదిత్యుని మృత్యువునుగూర్చియును, సురమ మరణమునుగూర్చియును, నామె ఎన్నియో యనుష్ఠానములు చేయుచుండెను. గాని నేటివఱకు నొక్కటైనను సఫలముకాలేదు. “నేడు సురమయో లేక ప్రతాపాదిత్యుడో తెల్లవాలుసరికి మంచముపై చచ్చిపడియుండు” ననుయాశ ప్రతిదినమును ప్రాతఃకాలమున నామెలో పుట్టుచుండును చివరకంతకంతకు నోర్పుతగ్గి “నామంత్ర తంత్రములన్నియు తగులఁబడనీ, కాని వారు నాచేతి కొక్కుమాటు దొఱకినచో నా

కోరికను మనసార నెరవేర్చుకొందును," అని కాను -- వామె యనుకొనుచుండెను. ఇట్లునుకొనుచు పండ్లు విగింపబోయి పెదవులు కఱచుకొనుటవలన నోట రక్తముపూడ అప్పుడప్పుడు కారుచుండును.

రాజునకును రాణికిని సురమయొడలగలసియుఖత దిన-
దినము పెరుగుచుండుట చుక్కెణ్ణిం దెలిసినది. చివరను సు-
నగుచుండి పంపివేయవలె ననుస్రసాకముగాఁ జిక్కగొదని
విని యామె అమితముగ పండ్లొప్పించినది. ఐకను సు-
అచ్చటనుండి పోకుండుట కనిపెట్టి ఉపాయ మొనఁగినది.

అనేకవిధములైన శుంత్రములు, తంత్రములు, మఱ-
దులు ఎఱిగించుంగల అనువేదకల వ్రాసిన యొక యామి-
మున నున్నదని కాలింపని పెయింపినది, సురమ పచ్చటనుండి
పండ్లవేయక మునుపు యువరాజు నునస్సు నావెళ్లకనుండి
త్రొప్పివేయుట మంచిగని రాణికి పోయి, రాణి దానికి తగిన-
యాషధము మంగిళయొద్దనుండి రహస్యముగ తీసికొనిరచ్చని
మాతంగను బంకినది.

మంగళ బహువిధములైన వేడులను దెచ్చి, వానిని
ముక్కలుచేసి, దంచి, నూరి, మంత్రములు చదువుచు శాస్త్ర-
యంతయుఁ గూర్చుండి, వానినన్నిటిని కలిపి యొకవిషతుల్య-
మైన యాషధమును తయారుచేయుచున్నది. ఊరిబయట
ఎటువైపునను నెట్టిశబ్దమును వివబడని ఆయధ శాస్త్రవేళ అచ్చెల్ల
నడుమ దాఁగియున్న కుటీరములో అమాన్ దస్తాశబ్దము పుట్టు-

చున్నది. అనిశ్చిద్ధముగు నడురేయి నీశబ్ద మొక్కటియే నామెకు తోడు. ఇది యొకత శ మై పరామములేక వినిపించుచుండుటచే నామెమనస్సు ప. తీంత యుత్పాదముతో నాట్యముచేయుచున్నది.

బౌద్ధము తయారగుట కైదుదినములు వట్టినవి. ఆవిషము సిద్ధపరచుట కైదుదినములు కట్టకపోవునుగాని సురమ మ్మిత్రాదునపుడు ఉదయాద్యోగ్యనిమనస్సున నెట్టిదుఃఖమును కట్టపండుకటుల చేయుటకై మంగళ యనేకమంత్రములు చదువవలసివచ్చెను, నానావిధములైన యనుష్ఠానములు చేయవలసివచ్చెను.

మహారాజుగారిసొంతజెప్పినట్టి సురమ నిచ్చటనే మఱి కొన్నికనములు లుంపినిచ్చెను. సురమను కంపివేయదురని తెలిసికొనునండి విభను ఎటుచూచినను మహాసముద్రమువలె నుండి ఆమె ఎల్లప్పుడును సురమతోడనే యుండును, ఏమియు మాటలాడక ఛాయవలె వినమంతయు సురమవెనుకనే తిరుగుచుండును. ఒక్కొక్కరోజు గడచుచున్నది, సాయంకాల మగునప్పటికి విభను తొలినాటికింట దగ్గఱకు లాగుకొని గట్టగా కౌగిలించి పట్టుకొని యుంచుకొనవలెనని సురమకు కోరికబ్రట్టుచున్నది. వినములను చిల్చి యామెస్రాణమునుండి వేసుచేసి యెవరో లాగుకొనిపోవుచున్నట్లునిపించుచున్నది సురమకు. ఎటుచూచిన సంధికార మనిపించుచున్నది విభకు సురమకుగూడ నెటుచూచినను శూన్యమే ! ఆమె ఉదయా-

దిత్యుని పాదములకడఁ బడియుండు నొకప్పుడు; ఒకప్పు డతని యొడిలో తలపెట్టి పండుకొనియుండును. మాటాడక యతని-ముఖమువైపు చూచుచుండుటతప్ప మఱియేమియు చేయలేదు. ఉండియుండి “విభా, నాసర్వమును నీచేతి కొప్పుజెప్పి-పోవుచున్నానే,” అనుచు చేతులతో రెండుకన్నులును నొక్కుకొని వెక్కివెక్కి ఏడ్చుచుండును.

సాయంకాలము కావచ్చుచున్నది, మరునాటిప్రాతః-కాలమున సురమను అమ్మగారియింటకి పంపివేచుదురు. ఒక్కొక్కటిగా, తనన్ను సర్వమును సురమ విభిచేతి కప్పు-జెప్పవలె. సురమచు తనతోడ నుంచుకొనింగలిగిసరరే, లేనిచో తానుచుకొనినాదమునుండి వెలిపిపోయెదనని దృఢత తీర్చి చేసి-కొని ఉదయాదిత్యుండు ప్రశాంతుడై హుప్పండియుండిను. చికిరియడఁగానే సాయంకాలలో పడగు పుట్టిన, తల తగుగుట మొకలుపట్టినది ఆమె నుజి నిలిచియుండలేక, తనగదిలోనికి బోయి మంచమునై పడిపోయి, “విభా, విభా, అన్నయ్య కొకిసారి పిలుచుకొనిరమ్మ, ఒక్కనిమిషమైనను ఆలస్యము-చేయకుము,” అనెను.

ఉదయాదిత్యుండు గదిలో నడుగు పట్టినతోడనే సురమ “నాథా, రమ్మ రమ్మ నాకేమైచిందో చూడుము,” అని రెండు-చేతులను భర్తవైపు చాచెను. ఉదయాదిత్యుండు మంచము-దగ్గరకు రాగానే అతని రెండుకాళ్లను పట్టుకొనెను. ఉద-యాదిత్యుండు ఉదయముపై హుప్పండిచు, సురమచేతులును,

కాళ్లును, చల్లబడిపోవుచున్నది. ఉదయాదిత్యుడు “ఏమైనది సురమా, ఏమైనది,” అని భయముతో తడబడుచు నడిగెను. సురమ ఉదయాదిత్యునివైపు మెల్లగ ముఖము నెత్తి “నారోజులు పూర్తియైనవి,” అనుచు, చేతులు ఉదయాదిత్యుని భుజముపై వేయఁ బ్రయత్నించినది, కాని చేతులు లేవలేదు. ఉదయుడు సురమతలను తవరెండుచేతులతో నెత్తఁబోయి, “నన్ను విడిచి నీవెక్కడికి పోవుచున్నావు సురమా? నీవు లేనిచో నాకు మఱి యెవరున్నారు సురమా?” అనుచు నేడ్వసాగెను.

నిభ మతిపోయినదానివలె హృస్యనేత్రములతో సురమవైపు చూచుచుండెను, సురమయు నా మెంక చూచుచుండెను.

ఆసమయమున, సురమయు సుదయాదిత్యుడును ప్రతిసాయంకాలమును కూర్చుండు కిటికీతలుపు తీసియున్నది. ఆకాశమున నక్షత్రములు కనబడుచున్నవి, మెల్ల మెల్లగ గాలి వీచుచున్నది, అన్నివైపులను నిశ్శబ్దము. గదిలో చిన్నదీపము వెలుగుచున్నది, దేవాలయమునుండి వచ్చుచుండిన జయఘంటానాదమును, శంఖనాదమును, క్రమక్రమముగా నిలిచిపోయినవి. సురమ మృదుస్వరముతో, “నాకనుల కేమియు నగపడకుండనున్నది, నీనోటితో నేదైన ననుము నాథా,” అనెను.

పదునేడవ పాఠ్యము

సురమ విషము తిని చచ్చిపోయినదని అంతఃపురములో అనుకొనుచున్నమాట విని, రాణి సురమగదిలోనికి పరుగెత్తుకొనివచ్చెను

అంతఃపురములోని వారందఱును నామెవెంటఁబడిరి. రాణి సురమనుజూచి, “సురమా, నాతల్లీ, నీవెక్కడకును పోనక్కరలేదే, నీవు మాయొంటి లిట్టువచ్చూ, నిన్నెవరు వెళ్లుమన్నావు తల్లీ!” అని మొరపెట్టుచు నేడ్చి నారంభించెను. సురమ అత్తగారిపాదధూళి తలపై నుంచుకొనెను, రాణి యేడ్పు రెండింతలైనది. “అమ్మా, నీవు కోపమువచ్చి వెళ్లిపోవుచున్నావే, తల్లీ!” అనుచు రాణి ఏడ్చెను. అప్పటికి సురమ నోట మఱి మాటలేదు, ఏమో చెప్పబోయినదిగాని చెప్పలేకపోయెను అప్పటికి తెల్లవాలుచున్నది, “అంతయు నైపోయినా,” అనిచెప్పి వైద్యుఁడు పోయెను.

“అన్నయ్యా అన్నయ్యా!” అని ఏడ్చుచు విభ సురమ గుండెపైబడి, యామెను కౌగిలించుకొనెను. ఇట్లు కొంతసేపైనది తెల్లవాఁడైనది. ఉదయాదిత్యుఁడు సురమతల నింకను తనయొడిలోనే యుంచుకొని కూర్చుండెను.

పదునెనిమిదవ పరిచ్ఛేదము

సురమ లేనేలేదా ? లేనట్లు విభ కనిపించలేదేలనో? 'సురమ కనబడును, ఢక్కడెక్కడనో యున్నది!' అనుకొనుచు తనలోనున్నప్రాణము సురమను వెదకుచు తిరుగుచున్నదా యనునట్లు విభ ఈగదినుండి యాగదికి, ఆగదినుండి యీగదికి తిరుగుచున్నది. సాయంకాలము తలదువ్వుకొనువేళ యగుచున్నది, సురమవచ్చి మామూలుక్రకారము జడవేయుననుకొని ఆమెకొఱకై కనిపెట్టుకొనియున్నట్లు విభ యూరక కూర్చుంటియున్నది. వేళ దాటపోయినది. ఏకటికడినది, ఐదను సురమ రాలేదే! నేడు జడవేయుట మఱి జరగదు. నేడు విభముఖ మెంతయో వాడియున్నది, ఐదను సురమ రాలేదేల? సురమ యెన్నడును నిట్లు చేయదే! విభముఖమున కొంచెము విచారము కనబడుచిరి! సురమ ఆమెయొద్దకు వచ్చి భజముపై చేయివేసి యామెను గట్టిగా కౌగిలించుకొని ఏమైనను నామెను వదలక ఆమెముఖము చూచుచు కూర్చుండునదే? నేడు!—గుండె బ్రద్దలైపోయినను నేడు సురమ రాదు! రాదు! రాదు!

ఉదయాదిత్యుని బలములో సగము తగ్గినది. ప్రాణములో సగము పోయినది. సురమ ఆతడుచేయు క్రికార్యము లోను దాగియుండు నాశ, ఆమెయే అతని యుత్సాహదాత, ఆమెయిచ్చుసలహాదే అతనికి అన్ని సహాయములకంటె నెక్కువ

సహాయము, ఆమె చిటునవ్వే అతడు పొందఁగోరు బహు-
మానము—అట్టిసురమ మఱిరాదు. అతడు తనపడకగని-
లోనికిఁ బోయి, ఏమి బుద్ధిపుట్టినదోగాని, నాలుగువైపులను
పరీక్షించి చూచును—కాని ఎవ్వరును లేరే! మెల్లఁగఁబోయి
కిటికిలోఁ గూర్చుండును కాని సురను గూర్చుండుస్థలము-
మాత్రము వెలితిగా నున్నది! నాలుగువైపులను వెన్నెల,
ఎదుట నరణ్యము, మునుఁజివలెనే గాలివీచుచున్న—
రాత్రి సురను నాకడకు రాకుండ మునుంగలదా? అనిఉరయ-
దిశ్యునికి అనిపించుచుండును కాబోలు.

హఃకాత్తుగా సురమకంతము వినిబడిన ట్లనిపించి ఉర-
యుఁ డుత్తరః డుండును—అశుభముని తేల్చినను ఎవరైన
నుందురేమో యని నలుదిక్కులను చూచును, ఒకఁగాలు
మంచునున్నోరఁ బోయి కిటికయ్యన చూచును. మునుఁజు,
రోజంతయు నునేకవిధములైన చిన్నచిన్నములలో తగుగ-
చుండువాడు, ప్రతినిమియును సాయంకాలము కొఁగినే
ఎందరో అనేకవిధములనుగూర్చి యతనిపలహా కోరుచు
వచ్చువాగు, ఫలమూలములాదుల నతనికి ఉపహాసముగ
నిచ్చువాగు, యువరాజు వారిసుశేలమునుగూర్చి ప్రశ్నించు-
చుండువాడు. కృష్ణ ద్విదేవియు చేయలేకున్నాడు, ఏమను
సాయంకాలమగుచున్నానికి నలసికడకగదివైపు మరలుచున్నాడు.
“గదితలుపు తెఱచుసరికి నేడు సురమ తనకిటికిలో గూర్చుండి-
యుండునా!” అని ప్రతినిమియును హఃకాత్తుగ నతనికి తోచు-

చుండును. విభ వాడినముఖముతో ఇటునటు పిచ్చిదానివలె తిరుగుచుండుట చూచినప్పుడెల్లను ఉదయునిగుండె బ్రద్దలగుచుండును. ఉదయుండు చెల్లెలిని పిలిచి దగ్గఱకూర్చుండఁ బెట్టుకొని ముద్దుతో మాటలాడుచుండును. చిట్టచివరకు మఱియాపుకొనలేక విభ యేడ్చుచుండును, ఉదయుండుకూడ కన్నుల నీళ్లు పెట్టుకొనును. ఒకనాఁడు అన్నయ్య విభతో, “చల్లె, నీకయింటమిగిలియున్న దేమున్నది, నిన్నుమీ అత్తవారియింటకి దిగఁబెట్టునేర్పాటు చేయనిమ్మమ్మా,” అనెను విభ యూరకుండుటచూచి, “నాదగ్గఱ సిగ్గెందుకమ్మా, నాతో చెప్పనియెడల నుఱియెవరితో నీమనస్సుననుండుమాట చెప్పఁగలవు చల్లీ!” అని ఉదయుండనెను. విభ యేమియు ను తరమియలేదు; కాని అట్టిప్రశ్న యడుగ ననవలయు. పుట్టినింట నుండుట కెన్నఁడైన బుద్ధిపుట్టునా యామెకు! ఆమె యుండఁగోరు—ఆచంద్రి నీవీఁమునకు పోవుటకై యామెప్రాణము కొట్టుకొనుచుండవలెను. కాని యామెను తిసికొనిపోవుట కింకను ఎవ్వరును కాలేదేమియోకదా?

విభ నత్తవారియింటకి పంపుటనుగూర్చి ఉదయుండు తండ్రితో నొకనాఁడు ప్రసంగించెను. తండ్రియేమియు నభ్యంతరము లేదని తండ్రి యనెను “కాని విభయెడల వారి కెట్టియాదరణమున్నను వారే ముందు కిబురు పంపియుందురే అది లేనప్పుడు మనమేల తొందరపడవలయును,” అని తండ్రి చెప్పెను.

విభ కనబడునప్పుడెల్లను తల్లి యేడ్చుచుండును. భర్తయిండికూడ విభవవలె నుండవలసిన విభనుచూచిన నెవరికి దుఃఖముకలుగదు? ఇదియునుగాక రాణికి అల్లునిపై మిగులదయ. అతఁడు కేవలము కుష్టుతనముకొలది చేసినదాని ఫల మిట్టిది యగుట రాణి కౌతూహలము నిష్టయులేదు. “విభ సత్తవారియింటికి సంపుము మహారాజా,” అని రాణి ప్రతాపుని వేడుకొనినది. “అనేకమాటలు లామాట నీనోట పింటిని నాకు పిసుగుపుట్టించకుము, విభను సంపుచుని వారు నన్నెప్పుడు వేడుకొనెదరో అప్పుడే విభ వారికి లభించును,” అని ప్రతాపుఁడు కోరిగించుచు ననెను.

రాణి—“అత్తవారియింటికి వెళ్లక పిల్ల యిక్కడనే చాలకొల ముండిపోయినయెడల నలుగురు నేచుందురు?”

రాజా—“తానుకొలి ప్రాణపాదిత్యుఁడు తనకొమార్తెను సంపెన్పుడు రామచంద్రుఁడాయ లామెను తనియింట ప్రవేశింపింపక గడపదగ్గఱనుండి తోలివేసినయెడల నలుగురును ననునదేమి?”

మహారాజావారు చేయుపనులకు ఒకొక్కప్పుడు దారియు తన్నును నుండదనుకొనుచు రాణి యేడ్వసాగెను.

పంచోమ్మిదవ పరిచ్ఛేదము

మానావమానములనుగుఱించి రామచంద్ర రాయలకుఁ గలజ్ఞానము మహాసూక్ష్మమైనది. ఒకనాఁటిసాయంకాలము గాజావారు విమానానూఢులై బయలువెడలిరి. మూఢులగు సాలెవాండ్రిద్దరు, దారిస్రక్కను తమగుడిసెయెదుట బట్టలు నేయుచుండిరి. గాజావా రుదారిని పోవునప్పుడు సాలెవాండ్రు లేచి నిలుచుండలేనని, గాజావారు గొప్ప గండరగోళము చేసిరి. ఈయన యశ్శోకులో మామగారియింట సున్నఁవ-
డొకనాఁడునాఁరుతో నేదో పనిచేయుమని చెప్పినట్లు—సాప మామూఢుఁడు పొరపాటున ఒకఁనికి మఱియొకఁని చేసికొని వచ్చెనట. పొరుషశాలించుగు గావ చంద్ర రాయలు మిగుల కోపగించి అత్తవారియింట తనకుఁ దగిననుస్యద జగగకుచ్చ-
దనియు, తన్నెనమానఁజుచుట నొకిట్లుగూడ యజమానుల-
యొద్ద నేర్పుకొనుచున్నాననియు, సిద్ధాంతఁజెను ముఖ్య-
ముగా, అది జరిగిననాఁటియుదయమే గున గాజా, ఉదయా-
దిత్యుఁడు, ఆనొకగుకే యేనుయో చెవిలో. జెప్పచుండెను. ఆచెప్పనది రామచంద్రుని యనమానఁజువలెననికాకి మఱి-
యేమి నాఁగలదు? ఒకనాఁ డెవరోనలుగురు పిల్లవాండ్రు కలిసి మంటిసింహాసన మొకటిచేసి, మంటితోనే గాజును మంత్రిని, కొంతమంది సభ్యులను చేసి రాజుదర్బారు—అట ఆడుకొను-

చుండిరి. ఈవృత్తాంతము రాజావారు విని ఆబాలకులతండ్రు-
లను పిలిపించి భయపెట్టిరి.

నేడు రాజుగారు సింహాసనమున బాసీసువైఁజేరబడి
గుడుగుడు పీల్చుచుఁ గూర్చుండియున్నారు. ఎదుట నిలిచి-
యుండు దరిద్రుఁడు అపరాధి, విచారణ జరుగుచున్నది
రామచంద్రరాయలు మామగారియింట నున్న రోజున జరిగిన-
కథనుగురించి వీఁడేదో సందర్భమున కొంత నిని, తనస్నేహి-
తులతో కలసి ఆఘటననుగూర్చి వాదనచేయుచుండెను—
ఈసంగతి వానినిరోధి యెవఁడో విని రాజుగారిచేటని వేసెను.
రాజుగారికి కోపమువచ్చి వానిని పిలిపించి వానికి బాన్సాని
కొరంగారవాస మిచ్చుట యుచితమూ లేక వానిని యుర్రతీ-
యించుట మంచిదా యని ఆలోచించుచున్నాడు.

“మహా యోగ్యుడవురా నీవు!” అని యనుచున్నాడు
రాజుగారు.

“శరణు శరణు మహాప్రభూ, నేన్నోకని చేయగలవా-
డనుకాను,” అని ఏడ్చుచు వాడు ప్రత్యేక శరణుచ్చుచు-
న్నాడు.

ప్రతాపునితో మన మహారాజావారిని సరిపోల్చుట
యెంతసావాసమురా నీకి మూర్ఖుడా!” అని మంత్రి యనుచు-
న్నాడు

దివాను— “ప్రతాపాదిత్యుని తండ్రికి జంబవి
మొదట లభించినప్పుడు రాజతలకముపెట్టి రాజ్యాభిషేకము

చేయింపమని వచ్చి అతఁడు మనమహారాజావారి తాతగారిని ప్రార్థించెను. అతఁ డెంతయో యేడ్చి వేడుకొనఁగా తాతగారు తమ ఎడమకాలి చిటికెనప్రేలితో అతని నొసట తిలకముపెట్టిరి, ఆమాట నీవు వినలేదేమో, మూర్ఖుడా?”

రమాయి—“ప్రతాపాదిత్యుఁడు, ప్రతాపాదిత్యునితండ్రి విక్రమాదిత్యుఁడు—వారివంశములో రాచటికము ఈరెండుతరాలనుండియే. ప్రతాపునితాత వానపాము, వానపాము బిడ్డడు జలగ—ఆజలగ ప్రజలరక్తము పీల్చిపీల్చి ఉబ్బినది. జలగ బిడ్డఁడు తల నేల కొట్టికొట్టి చేటవలె చేసికొని ఆచేటతలను పడగవలె నెత్త నేర్చుకొన్నాఁడు. వంశపారంపర్యముగా మేము రాజసభలలో నుండువారము—పాము మంత్రగాండ్రము మేము, జాలిపా మేదో పోల్చుకొనలేమా?” రాజావారికి మహాసంతోషము కలిగినది. నవ్వుచు గుడుగుడు పీల్చుచున్నారు. రాజసభయందు ప్రతాపుని నేదో కారణముపై తిట్టనిధిన మెప్పుడు లేదు. రామచంద్రుని రాజసభ నలంకరించియున్న సైనికులు ప్రతాపునివీపుపై వాగ్భాణములు గురిపించి తమయఘ్నలపొదులను ఖాళీ చేయక సభ యేనాఁడును ముగియకున్నది. అది ఎట్లున్నను నేటి యపరాధిమాత్రము మిక్కిలి యేడ్వసాగెను ; ఆప్పు డాప్రచండప్రతాపముగల రామచంద్రరాయలు వారు “ఈమాటుమాత్రము నిన్ను ప్రాణములతో విడుచుచున్నాను, ఇటుపైని జాగ్రత్తగా నడచుకొనుము” అనిరి.

సభ్యులందరును పోయిరి, మంత్రియు విదూషకుడును మాత్రమే సభాస్థలమందున్నారు. ఇంకను ప్రతాపనివిషయమైయే మాటలు జరుగుచున్నవి.

“తమరు యశోగృహ విడిచిన తరువాత నక్కడ యశోగృహలో పెద్దగొడవ జరిగినది. కొమార్తె విధవయైనయెడల గాజులును మురుగులును అమ్మి ఖజానా వృద్ధిచేయవలెనని యాశించును ప్రతాపాదిత్యుడు. దాని కడ్డువచ్చుచుండు నుదయాదిత్యుడు—దీనిని గుఱించి గొప్పగండరగోళమైనది.”

రాజుగారు నవ్వుచు, “వహవ్యా” అన్నారు.

మంత్రి—“ప్రతాపఁ డిప్పుడు మిక్కిలి దుఃఖించుచున్నాడని వినుచున్నాను మహారాజా; ఎట్లున కొమార్తెనిచ్చుటకీ పంపుటకు వీలైనాయని నిద్రాహారములు విడిచి గాత్రింబగల్గిలోచించుచున్నాడు.

రాజుగారికి మహాఆనందముకలిగినది, “నిజముగా!” అని నవ్వుచు, గుడాకు వడిగా పీల్చినారంభించిరి.

మంత్రి—“పిల్ల నత్తవారింటికి పంప నవసరములేదు, మామహారాజుగారు మీయింటిపిల్లను పెండ్లాడుటవలన మీ పెద్దలు వెనుక నేడుతరములనుండికూడ తరించిరి. మీపిల్లను తమయింటికి తీసికొనిపోయి తమవంశము నింకను నీచముగ చేసికొనునంతపుణ్యము మీరేదియు చేయలేదని నేను చెప్పితిని—నేనన్నది ఎట్లున్నది రమాయ్?”

రమాయి—“ఎట్లున్నదని యడిగెదవేల ! బురదలో కాలుపెట్టినతరువాత ఇంటికి వచ్చి లోనికి ప్రవేశించునప్పుడు కాలు కడుగుకొనక మఱియేమి చేయఁగలరు, మహారాజా!”

ఈవిధమున హాస్యపరిహాసములు జరుగుచుండెను. ప్రతాపాదిత్యుడును ఉదయాదిత్యుడును ఎదుట నిలువఁబడియున్న ట్టూహించి వారినవమానపఱచుచుండిరి. ఉదయాదిత్యుడు చేసినయపరాధమేమో తెలిసికొనుట కష్టము— అతఁడు తనపై వచ్చినదనసాయమును లక్ష్యపెట్టక రామచంద్రుని ప్రాణములను కాపాడెను—ఇది మఱచి అతఁడు ప్రతాపాదిత్యుని కుమారుడనిమాత్రము జ్ఞప్తియుంచుకొని ఆయపరాధమునకై రామచంద్రుఁ డతనిని దూషించుచుండెను, ఎగతాళిచేయుచుండెను. దీనినిబట్టి రామచంద్రునిది స్వారస్వభావమని మన మూహింపఁగూడదు, అతనిస్వభావమున నొకవిధమైన లఘుత్వముండెను—లఘుహృదయుఁ డనవచ్చునతనిని; విశాలతలేని మనస్సతనిది. ఉదయాదిత్యుడు తనప్రాణమును గాపాడెనని రామచంద్రుని కెట్టికృతజ్ఞతయు లేదు—అట్లుకాక మఱియెట్లు కాఁగలదు, అట్లు కాకుండిన మిగుల యన్యాయమగునని రామచంద్రునివాదము. రామచంద్రుఁ డాపదలోపడియున్నప్పు డందఱును కలసి యతనిని కాపాడుటకాక మఱియేమిచేయఁగలరు? రామచంద్ర రాయలకాలిలో ముల్లుగుచ్చుకొనిన జగత్తులోనుండు నందఱకును బాధ కలుగక మానదని రామచంద్రుని నమ్మకము ప్రపంచము-

లోనుండు సామాన్యులలో నతిసామాన్యునికైనను తనయా-
 పదముండఱి మహారాజాధిరాజైన రామచంద్రరాయల యా-
 పదయైనను లెక్కలోనిదికాదని రామచంద్రునికి తట్టలేదు.
 స్తుతిపాఠకులు తమచేతులలోఁ బట్టుకొనియున్న తక్కిళ్లలో
 తన్నొకప్రక్కను, సమస్తప్రపంచమును మఱియొకప్రక్కను,
 వేసి ఎల్లప్పుడు చూచుకొనుచుండు రామచంద్రునిమనస్సులో,
 తానే ప్రపంచమంతటికంటెను బరువైన పదార్థమను నమ్మకము
 బలపడ్డది, అట్టిమనస్సున నెవరియెడలను కృతజ్ఞత సులభముగ
 నుదయింపదు. ఉదయాదిత్యునియెడల కృతజ్ఞతలేకపోవు-
 టకు మఱియొక కారణముకూడ నున్నది — ఉదయాదిత్యుఁడు
 రామచంద్రుని ప్రాణములను విభకొఱికి నెలఁచెట్టైననియు,
 రామచంద్రుని కాపాడవలెనను నుద్దేశము ఉదయునిలో
 నెంతమాత్రము లేదని రామచంద్రుని నమ్మకము. అతని
 మనస్సున నుదయునియెడల కృతజ్ఞత యుండినను ఉదయుని-
 గూర్చి జరుగుచుండు హాస్యపరిహాసముల కడ్డువచ్చుసాహస
 మతనిలో లేదు. నలుగురును గలసి నవ్వులాటలు జరుపుచున్న
 ప్పడు — అందులో ముఖ్యముగా రమాయినివరినైన నెగతాళి
 చేయుచున్నప్పుడు — దానికి అడ్డువచ్చుటకుఁగాని వారితోఁ
 గలసి తానును పరిహాసమాడకుండుటకుఁగాని తగినమనోబల-
 ము రామచంద్రునిలో లేదు. ఏదిచేయఁబోయినను “ఇట్లు-
 చేసిన నందఱు నేమనుకొందురో?” అని ముందుగా అనుకొన-
 వలసినవాఁడు రామచంద్రుఁడు.

విభయనిన నిప్పటికిని రామచంద్రునిలో నాకర్షణమున్నది. ఆమె రూపవతి, యశావనములో నిప్పుడే యడుగు పెట్టినది, రామచంద్రునితో కలసి కొద్దిరోజులుమాత్రమే యుండెను. ఆనాటిరాత్రి అకస్మాత్తుగా రామచంద్రుడు నిద్రనుండి లేచి చూచునప్పుడు, విభ, ప్రక్కను కూర్చుండి ఏడ్చుచుండెను; ఆమెముఖముపై వెన్నెల పడుచుండెను ; పైటచెంగుప్రక్కకు సగము జారియుండెను, గుండెపైకిలేచి క్రిందికి పడుచుండెను; జాలిపుట్టించుకన్నులనుండి నీరు వడిదలయు కారుచుండెను; లేతచిగుళ్లవలెనుండు నామెపెదవులు వణగుచుండెను. రామచంద్రునిమనస్సున నెట్టిభావము హఠాత్తుగా ఉదయించినదో గాని విభతలను తడయొడిలో పెట్టుకొనియామెకనులను తుడిచెను. విభలో నప్పుడే వికాసము పొందుచున్న యశావన మంతకుముందెతనింటబడలేదు, అతనిలో ఫలకరింపు పుట్టినది, సగము తెఱచియున్న కనులు తడియైనవి, గుండె వడిగా కొట్టుకొనసాగినది. విభను ముద్దు పెట్టుకొనవలెననుకోరికపుట్టి ముఖము దించుచున్న సమయమున తలుపుపై శబ్దము వినుబడినది, తలుపు తెఱవగానే రాజోవు విశత్తుసంగతి తెలిసినది. అతనిలో నప్పుడే వాంఛ వ్యక్తమగుచున్నది, అతని హృదయమునకు మెలకువవచ్చినది—ఎట్టితృప్తియు పొందక మునుపే వేరగుటవలన అతనిలో పుట్టినకర్షణము మణితప్రబలమైనది. కాని ఇది శాశ్వతముగా నుండవలసినప్రేమ కాదు, రామచంద్రుని లఘుహృదయమున కట్టిది

సాధ్యముకాదు. కులాసాపురుషునకు విలాసపదార్థముపై మనస్సు హఠాత్తుగా పోవురీతి, రామచంద్రునిలో నట్టియాకర్షణ మకస్తాత్తుగాఁ బుట్టినది. ఎట్లుననేమి, అతని యావనస్వప్నమున విభ ఉదయించినది, విభనుగూర్చి అభిలాష అతనిలో జన్మించినది. కాని విభను తీసికొనివచ్చిన నలుగురు నేమనుకొనెదరో? భార్యచేతిలో నుండవలసినవాడని సభాసదులు తనవిషయమై యనుకొనెదరేమో! మంత్రి యిష్టపడఁడు, రమాయి లోలోపున నవ్వుకొనును. ఇంతియకాక, విభను తీసికొనివచ్చినచో ప్రతాపాదిత్యునికి శాస్త్రానిచ్చుట యెట్లుగును, మామగారిపై నతఁడు పగఁదీర్చుకొనవలసియున్నదే! ఇట్లు పలువిధముల నాలోచించుటవలన విభను తెప్పించుటకు తగినబల మతనిలో పుట్టకుండెను. విభనుగూర్చి జరుగుచున్న హాస్యముల కడ్డువచ్చుటకైన నతనికి సాహసము లేకుండెను, ప్రతాపాదిత్యునిమాట జ్ఞప్తికివచ్చుటవలన అడ్డువచ్చుట కిష్టముకూడ లేకుండెను.

మంత్రియు విదూషకుఁడును బయటికి పోయినతరువాత రామమోహనుఁడు వచ్చి “మహారాజా!” అనుచు చేతులు జోడించి నిలుచుండెను,

“ఏమి రామమోహన్?”

“నెలవిమ్ము మహారాజా, నే నిప్పుడే పోయి రాణియవ్వును తీసికొనివచ్చెదను.”

“అదియేమి అట్లేల నడుగుచున్నావు?”

“చిత్రము మహాప్రభూ, నిజమే! అంతఃపురము శూన్యమైయుండుట నేను చూడలేను. లోనికి పోయి చూచునప్పుడెల్ల మహారాజావారిగదిలో నెవ్వరును కానరాక నాకు మిక్కిలి దుఃఖము కలుగుచున్నది. రాణి, నాతల్లి, ఈయింటికి మహాలక్ష్మి, ఆమె నిచ్చటకీ తీసికొనివచ్చి నాకనులను సార్థకపఱచుకొననిమ్ము, మహారాజా”

“మోహనా, నీకు పిచ్చియై త్తివది, ఆమెను నాయింటికిరానిచ్చెద ననుకొనుచున్నావా?”

మోహనుడు కన్నులు పెద్దవిచేసి, “రాణియవ్వుచేసిన యపరాధమేమి మహారాజా?” అని యడిగెను.

“ఏమి నీవనునది మోహా! ప్రతాపాదిత్యుని కొమార్తెను నాయింటికి తీసికొనిరమ్మనుచున్నావా?”

“తీసికొనిరావేల? ప్రతాపాదిత్యునితో నామె కేమిసంబంధము? పిల్ల పెండ్లి కానంతనేవే తండ్రిది, పెండ్లియైన పరక్షణమే తండ్రి యధికారముపోవును ఆమెయిప్పుడు మీరాణి. ఆమె నిచ్చటకీ తీసికొనివచ్చి తగినమర్యాద మీరు చేయనియెడల మఱియెవరు చేయుదురు?”

“ప్రతాపాదిత్యునికొమార్తెను నేను పెండ్లాడుటయే చాలు చాలు. పైగా ఆమెను నాయింటికి తీసికొనివచ్చిన యెడల నామర్యాద కాపాడుకొనుట యెట్లు?”

“మీభార్యను మీ రితరులయింట విడిచిపెట్టివచ్చితిరి. ఆమెపై మీకెట్టియధికారము లేక, ఎవరియిష్టానుసారమువారధికారము చలాయించుచుండ మర్యాద కాపాడుకొనుట యెట్లయ్యెను?”

రాజు—“ప్రతాపాదిత్యుడు పిల్లను పంపనియెడల?”

మోహనుడు—“ఏమంటిరి మహారాజా? పంపనియెడలనా? పంపకపోవునంతటిసాహస మెవరిది? ఆమె నాతల్లి, మాయుంటి మహాలక్ష్మి, ఆమె నిచ్చటికి రాకుండ కట్టిపెట్టంగలవారెవరు? ప్రతాపాదిత్యుడు డెంతగొప్పవాడైనను నతనియొద్దనుండి మాతల్లిని తీసికొనివచ్చెదను. ఇదియే మితోఁ జెప్పటమహారాజా, నాతల్లిని నేను తీసికొనివచ్చెదను, నాకడ్డుపడుటకు నీ కెట్టియధికారమును లేదు,” ఇట్లు రామమోహనుడు బయటికిఁ బోయెను.

రాజు తొందరతొందరగా నిట్లనెను—“ఇదిగో ఇది వినుము మోహన్, విననిదే వెళ్లకుము. సరే నీవు రాణిని తీసికొనివచ్చుటకు పొమ్ము, నేను దాని కభ్యంతరపెట్టను—కాని యీమాట ఎవ్వరికిని తెలియఁగూడదు, మంత్రి చెవినిగాని రమాయిచెవినిగాని ఈమాట వడఁగూడదు.”

రామమోహనుడు, “చిత్తము మహారాజా!” అనుచు బయటికిఁబోయెను.

రాణి ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత ఈరుంగతి అందఱికిని తెలిసిపోవును, కాని దాని కింకను కావలసినంతవ్యవధి యున్నది, ఇప్పుడప్పుడే దానికొకకు సిద్ధపడ నక్కరలేదు. ప్రస్తుతము సిగ్గుపడ నవసరము లేకుండఁ జేసికొనిన చాలునని రామచంద్రుని తలంపు.

ఇరువదవ పరిచ్ఛేదము .

దేనివలన ఉదయాదిత్యునికి కొంచెము సుఖము కలుగు-
 నో అట్టిపనులు చేయుచుండుటకుమాత్రమే విభ రాత్రింబగళ్లు
 చేయుప్రయత్నము. అన్నపనులన్నియు విభ తనచేతులతో
 తానే చేయుచుండును—అన్నకొరకు తానే వండును, అన్న
 భోజనముచేయుచున్నప్పుడు, అతని కెదురుగ కూర్చుండును.
 ఏవిషయములోనైన ఎట్టిలోటును ఉండనిచ్చుచుకాదు. సం-
 ధ్యవేళ ఉదయాదిత్యుడు చేతులు ముఖమున కడ్డుగపెట్టు-
 కొని తనగదిలో కూర్చుండును—బహుశః కండ్లవెంబడి నీళ్లు-
 కారుచుండునేమో—అప్పుడు విభ మెల్ల మెల్లగవచ్చి అన్న-
 కాళ్లదగ్గర కూర్చుండును, దేనినిగుఱించియైరను మాటలాడ-
 వలెనని ప్రయత్నించునుగాని మాటలు తోచవు. ఇద్దరిలో
 నొకరినొకకూడ మాటలుండవు, మిఱుకుమిఱుకు మనుచుండు-
 దీపము ఉండియుండి ఘుస్పఘుస్పన లేచుచుండను. గోడలపై
 నీడ యాడుచుండును. విభ ఆనీడను చూచుచు చాలనేపు
 కూర్చుండి కూర్చుండి, గుండెలు బ్రద్దలగునంత పెద్దనిట్టూర్పు
 విడిచి, మఱి యాపుకొనలేక “ఏది అన్నయ్యా?” అనుచు
 వెక్కి-వెక్కి ఏడ్చును. ఉదయాదిత్యుడు ఉలికిపడి కనులు
 తుడుచుకొనుచు విన్నదాని యర్థము తెలియనట్లును బోధపఱ-
 చుకొనుటకు ప్రయత్నించుచున్నట్లును విభవైపు చూచును.

అంతలో పూర్తిగా తెలివివచ్చి, కన్నులు తుడుచుకొనుచు, “చెల్లీ, నీకొక కథ చెప్పెదను వినుము తల్లీ,” అని విభతో ననును.

వర్షపుదినము—ఆ కాశము మేఘములతో నిండియున్నది, రోజంతయు హోరున వర్షము పడుచున్నది, తోటలోని చెట్లవై నా కాశము నీటిని దివ్వురించుచున్నది, పగలే చిట్టచీకటియై యున్నది. ఉండియుండి పెద్దగాలితో ఇంటిలోనికి జల్లు వచ్చుచున్నది. ఆ కాశమున ఉలుములు ఉలుముచున్నవి, దూరమున మెఱపు మెఱయుచున్నది. ఉపయుఁడు ఊరక కూర్చుండియున్నాఁడు. ఆచీకటిలో విరామములేకుండ కురియుచున్న వర్షపుహోరు “లేదు, సురమ లేదు,” అనుచున్నట్లున్నది. చినుకులతో తడిసియున్న గాలి మాటిమాటికిని ధూంకారముతో “ఏవీ, సురమ ఏవీ,” అనుచు లోనికి తోసికొనివచ్చుచున్నట్లున్నది. విభ నెవ్వుదిగా దగ్గఱకువచ్చి, “అన్నయ్యా!” అనును. అన్నయ్య దానికేమియు జబాబీయలేక ముఖము చేతులలోఁ బెట్టుకొని తెరచియున్న కిటికీపై వ్రాలును-తలమీఁద చినుకులు పడుచుండును. రోజంతయు నిట్లు గడచినతరువాత సాయంకాలమగును, చీకటిపడును. రాత్రి కాగానే విభ అన్న భోజనమున కేర్పాటు చేసి వచ్చి “అన్నయ్యా వడ్డించుట యైనది భోజనమునకు కూర్చుండుము,” అనును. ఉదయాదిత్యుఁ డేమియు ఉత్తరమీయక కదలక మెదలక కూర్చుండును. చాలరాత్రి యగును. విభ గద్గదస్వరముతో, “ప్రాద్దు-

పోయినది లేమ్మ అన్నయ్యా!” అనును. ఉదయాదిత్యుడు తలయెత్తి చూచుసరికి యేడ్చుచుండు విభముఖ మతనికంట బడును. అతఁ డప్పుడు త్వరత్వరగా లేచి విభకనులను తుడిచి భోజనమునకు కూర్చుండును. కాని బాగుగ భోజనము చేయలేదు, అది చూచి విభ పెద్దనిట్టూర్పువిడిచి పండుకొనుటకు వెళ్లిపోవును—ఆమె విస్తరిదగ్గఱకు పోనైనపోదు.

విభ యేదో యొకటి మాట్లాడుచుండి అన్నమనస్సున నుండుభారమును కొంచెము తగ్గింపవలెనని మహాప్రయత్నము చేయుచుండును గాని మాటలాడలేకుండును, ఉదయాదిత్యుని మనస్సునకు సుఖమునిచ్చుట నెట్లో తెలియక మాటిమాటికి “ఆహా, ఇట్టిసమయమున తాతయ్య లేడే!” అనుకొనుచుండును.

ఉదయాదిత్యునిలో నిప్పు డొకవిధమైన భయము పుట్టి నది. అతఁడు ప్రతాపునికి జడియుచున్నాడు, మునుపటిసాహస మిప్పుడు లేదు. విషత్తును గడ్డిపరకతో సమానముగ నెంచి ప్రాణముల నిచ్చుటకైనను సిద్ధుడై దౌర్జన్యము నెదిరించుచు నిలువఁబడుశక్తి అతనిలో పూర్వముండెను. ఇప్పుడది పోయినది. ఏపనిచేయఁబోయినను సంకోచించుచుండును, తడబడుచుండును.

ఆసమీపముననున్న ‘ఛాప్ రా’ జమీందారుగారి కచేరీలకు రాత్రివేళ బాణాకట్టలతో మనుష్యులను పంపి కచేరీలు లూటీచేసి ఇండ్లకు నిప్పు ముట్టించి రమ్మని ప్రతాపాదిత్యుడు తనమనుష్యులను పిలిపించి చెప్పుచుండగా ఉదయాదిత్యుఁ

డొకనాఁడు వినెను. యువరాజు తనగుట్టమును తయారుగా నుంచుచుని యాజ్ఞాపించి, బట్టలువేసికొనుట కంతఃపురము లోనికి వెళ్లెను. పడకగదిలోనికిపోయి ఏదో యాలోచించుచు నాలుగువైపులను చూచుచు నిలుచుండెను. పరధ్యానముతో నిటునటుపోవుచు దుస్తులు మార్పుకొని బయటికివచ్చెను. భృత్యుఁడు వచ్చి, “గుట్టము తయారుగానున్నది మహాప్రభూ, ఎక్కడికి పోవలసియున్నది?” అని యడిగెను. యువరాజు పరధ్యానముగా వానివైపు కొంతనేపుచూచి చివరకు, “ఎక్కడకును పోనవసరములేదు, నీవు గుట్టము తీసికొనిపొమ్ము,” అనెను.

ఒకనాఁ డెవఁడో యేడ్చుచున్నట్టు వినఁబడి యువరాజు బయటికి వచ్చి చూచెను, రాజుగారి భటుఁ డొకఁ డెవనినో చెట్టున కట్టి కొట్టుచుండెను. పాప మామనుష్యుఁడు యువరాజు వైపుచూచి “రక్షింపుము మహాప్రభూ!” అని యేడ్చుచు ప్రార్థించెను. యువరాజు వానిబాధ చూడలేక ఇంటిలోనికి పాటిపోయెను. పూర్వ మెన్నడును ఇట్లు చేయగలవాఁడు కాఁడు! నౌకరుపై తిరగఁబడి ఆమనుష్యుని విడిపించియుండును.

భాగవతుస్తోత్రారాములజీతములు నిలచిపోయినవి. రహస్యముగగాని బహిరంగముగగాని యువరాజు వాంఛకు సహాయముచేయ సాహసింపలేదు. వాంఛు చిక్కులలో నున్నారని వినఁగానే తక్షణము వాంఛకేమైన పంపవలెనని యను-

కొనునుగాని పరక్షణమే భయము పుట్టును, పంపుట మఱి జరుగదు.

తనప్రాణమున కెట్టియాపదవచ్చునో యనుభయము ఉదయాదిత్యుని ప్రవర్తనమునకు కారణమని ఎవ్వరును అనుకొనఁగూడదు. మునుపటికంటె ప్రాణముపై నతనికి అధికాసక్తిగలిగినదనుట నిజముకాదు ఉదయునిలో నంధ భయమొకటి పుట్టినది. ఏమియు బోధపడనిభయము మనస్సున దూరిన మనకెట్లుండునో అట్లుండెను యువరాజునకు. ప్రతాపాదిత్యుడే ఆబోధపడనిభయము. తనయదృష్టము, తనభవిష్యజ్ఞీవనములోని ప్రతిదినము, ప్రతిక్షణముగూడ ప్రతాపాదిత్యుని పిడికిలిలో నున్నదని ఉదయునకు తోచుచుండెను. ఉదయాదిత్యునిజీవితములో చివరక్షణము సమీపించి ఆతఁడు మృత్యువు నాలింగనముచేయుటకు సిద్ధపడుచున్నను, ప్రతాపాదు కండ్లు చిక్కించి యాజ్ఞాపించినయెడల ఉదయుఁడు వెనుకకు తిరుగవలసివచ్చును.

ఇరువది యొకటవ పరిచ్ఛేదము

రుక్మిణి, అనగా మంగళయోద్ధ కొంత నగదుండెను. ఆరూపాయలు వడ్డీకిచ్చి దానితో నామె కాలక్షేపముచేయుచుండెను. రూపు, రూపాయలు—ఈరెండిటిబలమువలన ననేకులను వశపఱచుకొనియుండెను సీతారాముడు గులాసాపురుషుడు, కాని ఇంటిలో నొక్కదమ్మిడియైనను లేదు కనుక రుక్మిణిరూపును రూపాయలును వీని నాకర్షింప మొదలుపెట్టినవి. ప్రాయ్యిలో నిప్పుండదు, గాని సీతారాముడు పలుచని కండువా వేసికొని, కట్ట చేతిలో పట్టుకొని ఛాతీవిలుచుకొని రోడ్డుమీద కనబడువాడు,—రుక్మిణి యింటికి పోవుటకు బయలుదేరియుండవచ్చును. ఎటువంటిచింతయు, ముఖమున కానరాదు, “క్షేమమా సీతారామ్, రోజులేలాగు గడచుచున్నవి?” అని ఎవరైన నడిగినచో అత్యుల్లాసముతో, “హాయిగా నున్నాను, రేపు మాయంటవిందు నీవు రావలెను?” అనును. సీతారామునిమాటలు మునుపటికంటె దీనములైనవి కాలేదు, పైగా అతనిస్థితి తగ్గుచున్నకొలది మాటలపరిమాణము అధికమగుచుండెను. సీతారామునకు చాల పాదురోజులు వచ్చినవి. అతనిమామ, అనగా మేనత్తమగడు, తన ఆనరరీ మామ వదలిని విడిచిపెట్టి తనడాదనకు పోవలెనని నిశ్చయించుకొనెను.

అవస్థ మఱిత పాడై సీతారాముడు రుక్మిణియింటికి వచ్చెను. వచ్చి యామె చెవిదగ్గర ముఖము పెట్టి పద్య మొకటి చదివెను. అపద్యమువలన, తనకు కావలసినది బంగారు పెండ్లి కాదు ప్రేమ యని తాత్పర్యమగును. కనుక ప్రస్తుతసందర్భమున కది కుదురలేదని కనిపెట్టి, “లేదమ్మా, పద్యము కుదిరినదికాదు, ప్రేమకాదు నా కిప్పుడంతగా కావలసినది, అది కావలసినప్పుడు తెలియజేసెదను గాని, తత్క్షణము కొన్ని రూపాయలుండినగాని కథనడవదు,” అని యన్నాడు.

“నీకు రూపాయ లవసరమున్నప్పుడు నీకీయక మఱియెవరి కిత్తును?” అని అతిప్రేమతో అన్నది రుక్మిణి

సీతారాముడు—“అబ్బే అంత యవసరమిని కాదు నేననునది. కాని జరిగినదేమన, —నారూపాయలన్నియు మా అమ్మయొద్ద నుంచుచుందును, నాయొద్ద నేమియు నుంచుకొనను; నేడుదయమే లేచి మాయమ్మ జోడాఘాటునకు, తన అల్లునియింటికి వెళ్లిపోయినది; ఖర్చునకు రూపాయలు ఊచుట మఱచినది, తేవే అప్పు తీర్చివేసెదను.”

మంగళ తనలో తాను నవ్వుకొనుచు నిట్లన్నది, “అంత త్వరగా నిచ్చుటల, నీకు వీలైనప్పు డీయవచ్చును. రూపాయలు నీచేతి కిచ్చుచున్నానుగాని ఏ యేటిలోనో చెఱువులోనో పారవేయలేదే!” కాని అట్లు పారవేసినయెడల ఒకప్పుడు మళ్లీ దొరికవచ్చును, ఇతని కిచ్చినయెడల ఆరూపాయ లెన్నటికి తిరిగిరావు—ఇది రెండ్రాటికిని భేదము.

ప్రేమసూచకమగు నీభావము మంగళమాటలలో వ్యక్తమైనతోడనే సీతారామునిలో ప్రేమ పొంగి పారల నారంభించినది. అతఁడు కొంతరసిత కనఁబఱచవలెనని ప్రయత్నించెను. చేతిలో దమ్మిడి లేకుండ నబావ్ గిరీ చేయుటయు, హాస్యరసము రవంతయైనను లేకుండ రసిత కనపరచుటయు సీతారామునికి స్వభావసిద్ధములే. నోటికివచ్చినదెల్ల పలుకుచుండును సీతారాముఁడు, పై వారు నవ్వినను నవ్వకపోయినను తానుమాత్రము నవ్వుచుండును—అతని నవ్వును చూచి నలుగురును నవ్వుదురు. వీఁడు రాజుగారియింట నొకరుగా నున్నప్పుడు ఇతనికి తక్కిన నొకర్లకు తఱచుగా పోట్లాట జరుగుచుండెను— సీతారాముఁడు హాస్యములనుకొనునవి యితరులకు హాస్యములు కావు—ఆపోట్లాటలకు ముఖ్యకారణ మిదియే! ఒకనాటిరాత్రి హనుమాన్ ప్రసాద్ తేవారి యను నొక రొకఁడు పహారా ఇచ్చుచు నిద్రవలన బోగుచుండెను. సీతారాముఁడు మెల్లఁగ వెనుకనుండివచ్చి అతనివీపుమీఁద గట్టిగా నొకగ్రద్దగ్రద్ది బిగ్గరగ నవ్వ నారంభించెను. తేవారి-మాత్రము నవ్వలేదు. అతనికి వీపుననేకాక లోపునకూడ మంటపుట్టి గ్రద్దనకు హాస్యరసమునకుఁగల సంబంధమునకంట గ్రద్దకు దుఃఖరసముతో దగ్గఱసంబంధమున్నదని ఉదాహరణ-పూర్వకముగ చూపించెను. సీతారామునిరసిత తెలియఁజేయుపనులు ఇట్టివి లెక్కలేనన్ని యున్నవి.

సీతారాముఁ డిప్పుడు ప్రేమపరవశుఁడై రుక్మిణి కతి.

సమీపముగ వచ్చి “నీవు నాసుభద్రవు, నేను నీజగన్నాథుడను,” అనెను.

“పశువా అటుపొమ్ము, సుభద్ర జగన్నాథునిచెల్లెలు.” అన్నది.

సీతారాముడు “అది ఎట్లు కాగలదు? అట్టైన సుభద్రాహరణమున కర్థమేమి?”

రుక్మిణి పకపక నవ్వనారంభించెను. సీతారాముడు ఛాతీ విరుచుకొని “అట్లనవ్వినంతమాత్రమున నే నొప్పుకొనను, సుభద్ర చెల్లెల్లైనయెడల ‘సుభద్రాహరణ’ మెట్లు కాగలదో అది నాకు బోధపఱచుము” అనెను.

తా నిష్టియుక్తి ప్రయోగించినతరువాత ఎవ్వరును మఱి మాటాడలేరని సీతారాముని నమకము.

“ఛీ మూర్ఖుడా!” అన్నది రుక్మిణి అతిమధురస్వరముతో.

సీతారాముడు—“ఔను నేను మూర్ఖుడనే సందేహమేమి? నీవు నన్నెల్లప్పుడును వీగగొట్టుచునే యున్నావు, నేను నీకడ నతిమూర్ఖుడను.” అట్లని ఆమెకు తగినజవా బిచ్చి-తినని సీతారాముడు తనలోదాసు మహాసంతోషించెను, ఈనాడు సంభాషణ మంచితమాషాగా జరుగుచున్న దనుకొనుచుండెను.

సీతారాముడు మరలప్రారంభించుచున్నాడు—“సరే, నేనన్నది నీకు బాగుగలేదు గనుక ఆప్రసంగము విడుచుచు-

న్నాను నిన్నేమని పిలుపుమనెదవో చెప్పుము, ఏమని పిలిచిన నీకు సంతోషము కలుగును?”

రుక్మిణి నవ్వుచు “రాణీ యనుము.”

సీతారాముడు “రాణీ!”

రుక్మిణి—“ప్రేయసీ యనుము,”

సీతారాముడు—“ప్రేయసీ!”

రుక్మిణి—“ప్రాణేశ్వరీ యనుము.”

సీతారాముడు—“ప్రాణేశ్వరీ!”

“అట్లైన ప్రాణేశ్వరీ నీవు నాకు బదులిచ్చినదూపాయల కెంతవడ్డీ పుచ్చుకొనెదవు?”

రుక్మిణి ముఖము చిట్టించుకొనుచు “పొమ్ము, అటుపొమ్ము! ఇదియే కాఁజూలును నీప్రేమ! ఏముఖముతో వడ్డీమాట యడుగుచున్నావు?” అనెను.

సీతారాముడు దానందముతో పొంగిపోవుచు “ఛీ ఛీ నేనెప్పుడైన నట్టిదనఁగలను! నేను హాస్యమాడితిని. ఆమాత్రము పోల్చుకొనలేకపోతివే! ఛీ ప్రాణేశ్వరీ ఇటురమ్మ!” అనెను.

సీతారామునితల్లి కేరోగమువచ్చినదో తెలియదుగాని ఇటీవల మాటిమాటికి అల్లునియింటికి పోవుచున్నది, పోవునప్పుడు ఇంటిఖర్చులకు డబ్బిచ్చి పోవలెనన్నమాట ఆమెకు జ్ఞాప్తికిరాకున్నది. కనుక సీతారాముడు తఱచుగా రుక్మిణి-

యొద్దకు రావలసివచ్చుచున్నది. ఈనడుమ సీతారాముఁడును రుక్మిణీయు కలసి రహస్యముగ నేదో యాలోచనచేయుచుండిరి. ఇట్లనేకదినములు గడచినవి, చివరకొకనాఁడు సీతారామునినోటివెంబడి యీమాటలు బయటకు వచ్చినవి—“అంతపని నాచేత కాదమ్మా, భాగవతునిసహాయము లేనిదే నే నాపని చేయలేను.”

ఆనాటిసాయంకాలము తుపాను ప్రారంభమైనది. రాజుగారికోటలో నాలుగువైపులను తలుపులు ధూప్ థాప్ మని కొట్టుకొనుచున్నవి. గాలి అతి భయంకరముగ వీచుచుండెను, తోటలోని పెద్దపెద్దచెట్లు కొవ్వులుకూడ ఊగి భూమికి తగులుచున్నవి. ఏటివఱదలకు కొట్టుకొనిపోవుచున్న గ్రామములవలె మేఘములు తుపానుగాలిలో కొట్టుకొనిపోవుచున్నవి. ఆకాశము మేఘగర్జనములతోను మెఱపులతోను నిండియున్నది. నాలుగుతలుపులును బిడాయించుకొని గదిలో కూర్చుండియున్నాఁడు ఉదయాదిత్యుఁడు. అతనియొడిలో ఒకచిన్న బాలికయున్నది. దీపనూరి గది చిట్టచీకటిగా ఉదయునియొడిలోనిపిల్ల నిద్రపోవుచున్నది. సురమ కీపిల్లయొడల చాలముద్దు. సురమ మృతినొందినప్పటినుండి తల్లి యీపిల్ల నీయింటికి పంపుటలేదు. బాలిక ఇన్నిదినములకు నేఁడు కోటలోనికి వచ్చినది. ఉదయుఁడు హఠాత్తుగా నామె కంటబడగానే ‘బాబా, బాబా’ అని కేకలు వేయుచువచ్చి అతనికొళ్లను కౌగిలించుకొనినది. ఉదయుఁడామెనెత్తుకొని గట్టిగా కౌగిలించు-

కొని తనపడకగదిలోనికి తీసికొనివచ్చెను, ఉదయునిమనస్సున నొకవిధమగు భ్రమ పుట్టుచున్నట్లుండెను. “సురమ కీబిడ్డయెడల మహాప్రేమ, ఈమెను చూచుట కొకసారి వచ్చునేమో! అంతముద్దు చేయుచుండెనుగదా, ఆమెను చూచుట కొకసారి రాకుండ నెట్లు నుండగలదో సురమ?” “బాబా కక్కియేదీ?” అని పిల్ల ఒకమా అడిగినది.

“కక్కినొకమాటు పిలుపుమమ్మా!” అని యుదయుండెను. అతనికంతములోనుండి మాట సరిగ రాలేదు. పిల్ల “కక్కి, కక్కి” అని పిలిచినది. ‘అదిగో ఎవరో జేబాబు ఇచ్చుచున్నా’ రనిపించినది ఉదయునకు; ‘వచ్చుచున్నానమ్మా ఇదిగో నే!’ అనుచున్న ట్లతనికి తోచినది. ‘ఆముద్దుబిడ్డ పిలుపుని ఎట్లు రాకుండ నుండగల దాప్రేమపూరితమైన హృదయము? వచ్చి యాబిడ్డను కాగిలించుకొననిదే యుండలేదుపాపము’ అని ఉదయాదిత్యుడనుకొనుచుండెను. ఇంతలో పిల్ల అతనిబడిలో నిద్రపోయినది. ఉదయుండు గదిలోనిదీపచూర్చి ఆచీకటిలో నిద్రించుచున్న ఆపిల్లను ఒడిలోపెట్టుకొని ఒంటరిగా కూర్చుండెను. అవతల హోరుమని తుసానుశబ్దము; అక్కడక్కడ టకటకమని శబ్దమగుచున్నది—“అది యడుగులచప్పుడుకాదా? అడుగులచప్పుడే సందేహములేదు.” కాని లోపుననుండి గుండె దబ్బుదబ్బుమని కొట్టుకొనుచున్నది, ఆయడుగులచప్పుడు విననీయకుండ నున్నదే! “అంతలో తలుపులు చటాలున విడి లోపున దీపము వెలుతురు వడినది”— నిజమే!

అట్టిది, నిజముగా జరుగఁగలదా” దీపము చేతఁబుచ్చుకొని స్త్రీవిగ్రహ మొకటి లోనికి వచ్చుచున్నది—ఉదయునికండ్లు-
మూసికొనిపోయనవి—“ఎవరది సురమయేనా?” అనుమాట
లతనినోటినుండి వచ్చినవి. “కండ్లు విప్పిచూచిన సురమ వెల్లి-
పోవునా! సురమ కాదేమో!”

ఆరమణి దీపము క్రిందనుంచి, “ఏమయ్యా, నేను మఱి
మీకు జ్ఞప్తికిరానేమో?” అన్నది.

ఆమాటలు పిడుగువలె వినబడి ఉదయాదిత్యుఁ
డులికపడి కండ్లు విప్పిచూచెను ఒడిలోనిపిల్ల లేచి భయ-
పడుచు ‘బాబా’ ‘బాబా’ అని యేడ్వసాగెను. అబిడ్డను
పఱుపువై పగుండ బెట్టి ఉదయాదిత్యుఁడు లేచి నిలుచుండెను.
ఏమిచేయవలెనో ఎచ్చటికి పోవలెనో ఎంత ఆలోచించినను
తట్టనట్లు చూచుచుండెను. రుక్మిణి మఱిగొంచెము దగ్గరఱకు
వచ్చి తలయాడించుచు “బానాను, నేనెఱుఁగుదును! ఇప్పుడు
జ్ఞప్తికే రాను! అట్టైన ఆశపెట్టి ఒకప్పుడు నన్నా కాశముపై కేల
నెత్తవలెను?” అనెను. నోటమాటలేక ఉదయాదిత్యుఁడు దూరక
నిలిచియుండెను.

అప్పుడు రుక్మిణి తనయొద్దనుండు బ్రహ్మాస్త్రము బయటికి-
తీసి ఏడ్చుచు, “నేనేమి యపరాధము చేసితిని నాముఖము
నీవు చూడ లేకుండుటకు? నాకొంఁముంచినది నీవే! యువరాజు-
నకు తనదేహమును ప్రాణమును ఈయఁగలదానిగతి నేఁడేమై-
నది? ముష్టిదానివలె ఇచ్చట నచ్చట తిరుగుచున్నది. భగవం-
తుఁడు దాని నొసట వ్రాసినదిలేనా?” అని యన్నది.

ఈదెబ్బ ఉడయాదిత్యునకు తగిలినది, ఆమె దురవస్థకు తానే కారణ మైయుండవచ్చునా యని అప్పు డతఁడనుకొనుట మొదలుపెట్టెను. పూర్వమెన్నఁదో జరిగిన వృత్తాంత మతఁడు పూర్తిగా మఱచిపోయెను. యశావసున నతఁడు ప్రమత్తావస్థలో నున్నపు డతనిచుట్టు నామె మామాళాలముచున్న, మాటిమాటికి నతనియెదుటకు వచ్చి అతనిచునస్సు నాకర్షింప ప్రయత్నించినది, సుడిలో చిక్కుకొనినవానివలె నతఁడామె చేతులలోఁ దగుల్కొనెను; సుడివలె నామె యతనిని ఒక్కనిమిషములో పాతాళములోని కీడ్పుకొనిపోయి అచ్చట నుండు సంధికారమునఁ గూర్చుండఁబెట్టినది—యువరాజు జిదియంతయు పూర్తిగా మఱచిపోయెను. కళ్లునిప్పి చూచుసరికి రుక్మిణి చింకి ముఱికిగుడ్డయొకటి కట్టుకొని ఏడ్చుచు నెదుట నిలుచుండియున్నది. మరమ్మరిగి యువరాజు “ఏమి నీవు కోరునది?” అని యామె నడిగెను.

రుక్మిణి—“నేను కోరునది నీయనురాగము—నాకు మఱియేమియు నవసరములేదు. నీ వా కిటికీలో కూర్చుండి యున్నప్పుడు నేను నీకొంగిటిలో నుండవలెనని నాకోరిక, నీగుండెపై ముఖముపెట్టుకొని నిన్ను నారెండుచేతులతో పట్టుకొని కూర్చుండియుండవలెనని నేనుకోరునది—సురమ ముఖముకంటె ఈముఖము నలుపని యూహించుచున్నావా? నలువే యైనచో, నీవే దానికి కారణము. రాంత్రింబగళ్లు నేను తిరుగుచుండుట నీకొఱకేకదా, నాముఖమున మును పీనలుపు లేదే!”

ఇట్లునుచు రుక్మిణి ఉదయాదిత్యుని పఱపుపై గూర్చుండఁ బోయెను. ఉదయుఁడు మఱి యూరకుండలేక, “అపఱపుపై గూర్చుండకుము, గూర్చుండకుము” అని గద్గదస్వరముతో ననెను.

దెబ్బతిగిలినపామువలె భుస్సుమని తలయెత్తి “ఏల గూర్చుండఁగూడదు?” అని రుక్మిణి యడిగెను.

ఉదయాదిత్యుఁడామె కడ్డువచ్చి, “వద్దు నీవీప్రక్క-
మీఁద గూర్చుండవద్దు నీకేమికావలెనో చెప్పము, అది నీ కీ-
క్షణమే యిచ్చునను,” అనెను.

“అట్లైన నీవ్రేలునకున్నయుంగరము నా కిమ్ము,”

ఉదయాదిత్యుఁడు తక్షణమే వ్రేలినుండి ఉంగరముతీసి ఆమెమీఁద పాజువై చెను. రుక్మిణి దానిని పట్టుకొని యక్షణమే బయటికి పోయెను. “నామంత్ర మిప్పటికిని పాటుచున్నది, మఱి-
కొంత కాల మిట్లు గడవనిచ్చిన మంత్రము ఫలించును,” అని-
యనుకొనుచు రుక్మిణి యింటికి పోయినది. ఉదయాదిత్యుఁడు పఱపుపైపడి, “సురను యేదీ నాసురమ? నాహృదయము దగ్ధ-
మయిపోవుచున్నది. ఎవరిప్పుడు దానికి శాంతిసీయఁగలరు?” అనుచు చేతులపై ముఖమునుంచి యేడ్వసాగెను.

ఇరువది రెండవ పరిచ్ఛేదము.

భాగవతునిరోజులుకూడ బాగుగలేవు. కొద్దిదినముల నుండి ఏమియు మాటలాడక యొకచోట నూరక కూర్చుండి గుడుగుడు పీల్చుచున్నాడు. భాగవతుడు తదేకధ్యానముగా గుడుగుడుపీల్చుట మొదలుపెట్టగానే ఇరుగుపొరుగులవారికి భయము పుట్టుచుండును. అతని నోటినుండి నల్లని పొగ ఎప్పుడు చుట్టలుచుట్టలుగ లేచుచుండునో అప్పుడే అతని మనస్సులోనుండు కార్ఖానాలోకూడ పని ప్రారంభమగుచున్నదని అందఱు నెఱుఁగుదురు. కాని భాగవతుడు మహాధర్మనిష్ఠగలవాడు. అతఁ డెవరితోను అంతగా కలియువాడుకాదు—ఇదియే అతని కుండుదుర్గుణము—ఎవరితోను అంతగా మాటలాడడు, ఎల్లప్పుడును జపతావళము త్రిప్పుకొనుచు కూర్చుండును, ఒకరిసంగతులలో దూరడు. కాని గొప్పచిక్కులో తగులుకొనినవారికిమాత్రము భాగవతునివలె సలహాయముగలవాఁ డింకొకఁ డుండడు. కోరి ఎవ్వరికిని యపకారము చేయువాడు కాదు భాగవతుడు, తన కపకారముచేయువానిని ఈజన్మములలో మఱవడు—వానిపై పగతీర్చుకొననిదే హుక్కాగొట్టమును నోటినుండి క్రిందికి దిగనీయడు. భాగవతుఁ డెట్టివాఁడో ఒక్కమాటలో చెప్పమనిన మంచివాడనియే చెప్పవలసియుండును— ఇట్టివారినే

లోకములో మంచివారందుము. గ్రామస్థులందఱును భాగవతుని మన్నించువారు. రోజులు మంచివికాక భాగవతుఁ డొక మా అప్పుచేసెను, కాని బిందె చెంబు అమ్మి అప్పుతీర్చివేసెను.

ఒకనాఁ డుదయము సీతారాముఁడు భాగవతునిదగ్గఱకు వచ్చి “అంతా ఊమమా అన్నా?” అని అడిగెను.

“ఏమి ఊమము!” అన్నాఁడు భాగవతుఁడు.

“అలా గనుచున్నా వేమన్నా?”

భాగవతుఁడు కొంతసేపు హుక్కా బోరుగా పీల్చి చివరకు గొట్టము సీతారాముని కిచ్చుచు “గడచుట బహుకష్టముగా నున్నది, రోజులు బాగుగలేవు” అన్నాఁడు.

సీతారాముఁడు—“నిజముగా! అది యెట్లు సంభవించినది?”

భాగవతునకు లోలోపున కొంచెము కోపమువచ్చి “ఎట్లనుచున్నావా? అది నీకుకూడ బోధపఱచవలెనా? నీవుకూడ నాయవస్థలోనే నున్నావని నే ననుకొనుచుంటినే” అన్నాఁడు.

సీతారాముఁడు కొంచెము తెల్లఁబోయి, “అది కాదన్నా నేనన్నది,” అని దిద్దుకొనుచు, “అప్పుచేసితివికావేలనని నే నడుగుచుంటిని,” అనెను.

భాగవతుఁడు—“అప్పుచేసినయెడల తీర్చవలెనుకదా! అమ్మివేయుటకుగాని తాకట్టుపెట్టుటకుగాని వస్తువులుకూడ వంతగా లేనప్పుడు అప్పుతీర్చుట ఎట్లు?”

“నీకెంత అప్పుకావలెనో చెప్పుము నేనిచ్చెదను,” అని సీతారాముండు దర్జాగా ననెను.

“నిజమే ? ఒకపిడికెడురూపాయలలో వచ్చునదేమి పోవునదేమి యనునవస్థలో నున్నట్లున్నావే ! నామీద నొకపదిరూపాయలు పాతివేయుమట్టైన—కాని మొదటనే చెప్పుచున్నాను, అప్పుతీర్చుశక్తిమాత్రము నాకు లేదు!”

సీతారాముండు—“తీర్చుటవిషయమై నీ వాలోచింప నక్కరలేదు.”

సీతారాముని ప్రేమచూచి భాగవతునిమనస్సున సం-తోషముపుట్టిన దనుకొనలేము. హుక్కాలో మఱికొంచెము గుడాకువేసి భాగవతుండు, గుడుగుడు పీల్చ నారంభించెను.

సీతారాముండు మెల్లమెల్లగ ప్రసంగము మొదలుపెట్టెను—“రాజుగారు మన కన్యాయముచేసి మనయన్నము పడగొట్టిరి,” అన్నాడు.

“ఏదీ నీథోరణిబట్టి అట్లు కనబడదే!” అన్నాడు భాగవతుండు; సీతారాముని దర్జాసహించుట యతనికి కష్టముగా నున్నది, లోలోపున కోపము పుట్టుచున్నది.

సీతారాముండు—“నేనేదో మాటవరుస కనినంతమాత్రాన నీవట్లచున్నావేమి అన్నా? ఇప్పటి కేలాగునకో గడచుచున్నను మఱి పదిరోజులైన తరువాత కష్టము రాకమానదు కదా!”

భాగవతుడు—“రాజుగా రన్యాయము చేసినప్పుడు మనమేమి చేయఁగలము!”

సీతారాముడు—“యువరాజునకు రాజ్యము వచ్చినప్పుడు యశోరులో రామరాజ్యము ప్రారంభమగును—ఆహా అంతవఱకు మనము బ్రతికియుండఁగలిగిన మనకేమియు లోటుండదుకదా!”

భాగవతునకు కోపమువచ్చి అన్నాడు—“అట్టిమాటలతో మాకేమి పని బాబూ? నీవు పెద్దవాడవు ఇంటిలో కూర్చుండి రాజులను వజీరులను చంపుచుందువు పుట్టించుచుందువు—ఆపని నీవంటవానికి శోభించును, నేను నిరుపేదను నా కంతసాహసములేదు!”

“కోపమేల యన్నా, నే ననునది మనస్పిచ్చి విననైనను వినవే!” ఇట్లనుచు సీతారాముడు భాగవతునికి దగ్గఱగ వచ్చి చెవిలో నేదో చెప్పనారంభించెను.

భాగవతునకు మహాకోపమువచ్చి “నాదగ్గఱ నటువంటిమాటలు నోటివెంబడి రానీయకుము, నీతో స్పృహముగా చెప్పుచున్నాను, ఎన్నటికిని మఱవకుము” అనెను.

సీతారాముఁ డానాఁడు మఱి భాగవతునికడ నుండలేదు. ఆనాఁడంతయు భాగవతుడు తదేకధ్యానముగ దేనిని గుఱించియో ఆలోచించుచు కూర్చుండెను. ఆమఱునాటియుదయము తానే సీతారాముని యింటికి వచ్చి అతనితో, “నీవు నిన్నను చెప్పితివే—అది చాలబాగుగ నాలోచించి చెప్పినమాటవలె నున్నది,” అనెను.

“నేను చెప్పలేదా!” అని మిగుల గర్వముతో సీతా-
రాముఁ డనెను.

భాగవతుఁడు — “ఆవిషయమును గుఱించి మాటలా-
డుటకే ఇప్పు డిక్కడికి వచ్చినాను”

సీతారామునిగర్వము కొంచె మధికమైనది. ఆనాటి-
నుండి కొన్నిదినములవఱకు ప్రతిరోజు వారిద్దఱును కలసి
రహస్యముగా మాటలాడుకొనుచుండిరి.

ఇన్నిరోజులును వారిద్దఱును కలసి యాలోచించి
నిశ్చయించినది దొంగదరఖాస్తాకట తయారుచేయవలెనని.
ప్రతాపాదిత్యుఁడు చక్రవర్తిగారికి ద్రోహముచేయ ప్రయ-
త్నించుచుండ ఉదయుఁ డది కనిపెట్టి చక్రవర్తికి తెలుపుచు-
న్నట్లుండవలెనట యాదరఖాస్తు. అది నిజముగా యువరాజు-
నొద్దనుండియే పోవుచున్నదరఖాస్తుని నమ్మకము పుట్టించునటుల
దానిపైని యువరాజు సీలుండవలెను; యువరాజుంగరము
రుక్మిణి యొద్దనుండుటచేత సీలువేయుటకు తగినయూపాయ
మామెచేతిలో నుండెను.

దొంగదరఖాస్తు యువరాజుగారిసీలుతో తయారైనది.
తెలివిమాలినసీతారామున కిట్టిపని ఒప్పుజెప్పిన నపాయము
కలుగవచ్చును. గాన భాగవతుఁడే దానిని తీసికొనిపోయి
దిల్లీశ్వరునిచేతఁ బెట్టవలెనని నిశ్చయమైనది.

భాగవతుఁడు దానిని చేతఁబుచ్చుకొని దిల్లీవైపునకు
పోవుటకు మాటుగా ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకు పోయెను.

పోయి “మహాప్రభూ యీదరఖాస్తు యువరాజుగారి నొకరొ-
కడు కొనిపోవుచుండ నేనెట్లో పోల్చుకొని వానియొద్దనుండి
దానిని తీసికొంటిని, ఆనొకడు దేశమువిడిచి పాటిపోయెను,
నే నాదరఖాస్తుకెట్లుకొని మహారాజావారి సముఖమునకు వ-
చ్చితిని.” అనెను. భాగవతుడు సీతారాముని పేరెత్తలేదు,
దరఖాస్తు చదివినవై ని మహారాజావారి కెట్లుండెనో చెప్ప-
నక్కరలేదు. భాగవతునికి మరల రాజప్రాసాదమున పని
దొరకినది.

ఇరువది మూడవ పరిచ్ఛేదము

విభజివితమున సంధికార మాక్రమించుకొని వచ్చుచున్నది. గుండెలు బ్రద్ధలు చేయ నంత దుఃఖమును, నిరాశయు తనకొఱకె కనిపెట్టుకొనియుండి ప్రతిక్షణమును దగ్గఱకు వచ్చుచున్న ట్లనిపించుచున్నది విభకు, తనకిక నెట్టిసుఖము నుండదనుభయము పుట్టుచున్నది. కనబడుదానినెల్లను మ్రొగుచు జీవమును శూన్యము చేయుచుండు అపారదురదృష్ట మొకటివచ్చి తనమీఁద పడఁబోవుచున్నట్లున్నది,—దానిఛాయయే వచ్చి విభప్రాణములో పడినట్లుండి, ఆమెకు చెప్పనలవికాని దుఃఖమువచ్చుచున్నది. ఒంటరిగా మంచముపై పరుండియున్నది విభ, దగ్గఱ నెవ్వరును లేరు, నిట్టూర్పులు విడిచి విడిచి చివరకు యేడ్చుచు, “అట్టైన నన్ను విడిచివెట్టితివా, నేనేమి యపరాధముచేసితిని?” అనుచుండెను; వెక్కి-వెక్కి యేడ్చుచు ఉండియుండి “నేనేమి యపరాధముచేసితిని?” అనుచుండెను. తలగడ గుండెపై వేసికొని, రెండుచేతులను ముఖముపై నుంచి ఏడ్చుచు మాటిమాటికి, “నేనేమి యపరాధముచేసితిని?” అనుచుండెను. “ఒక్కడైతరమైనను లేదు, మనుష్యునినైనను పంపలేదు, సమాచారము చెప్పువా రెవ్వరును లేరు ! నేనేమి చేయఁగలను ! గుండె బ్రద్ధలైపోవుచున్నది, ఇక్కడినుండి యక్కడికి అక్కడినుండి యిక్కడికి రోజంతయు నేడ్చుచు

తిరుగుచున్నాను, ఎవ్వరును నీసంగతి నాతో చెప్పరు, నీవేరు ఎవరినోటను వినరాదు. ఎంతకాల మిట్లుండఁగలనే అవ్వా నేనేమి చేయఁగలను?" అని యేడ్చుచుండును. ఇట్లెన్నో రోజులు గడచినవి, — ఎన్నో ఉదయములు, ఎన్నో సాయం-కాలములు, ఎన్నో రాత్రులు ఆరాజప్రాసాదమున సంగహీను-రాలై, శూన్యమైయున్న ఆగడులలో ప్రాద్దుటమొదలు నిర్జీవియైన ఛాయవలె దినదినమును విభ తిరుగుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాటిప్రాతఃకాలమున రామమోహనుఁడు వచ్చి, “అవ్వా జయము జయము!” అని ప్రణామముచేసి ఎదుట నిలుచుండెను సుఖమే ఒకపిడుగై తనవైఁడఃబోవు-చున్నదనునట్లు, విభ ఉలికిఁడి “నీవేనా, మోహనా!” అన్న-ది — విభ కనులనుండి బొటబొట నీళ్లు కారుట మొదలు పెట్టినది.

“ఔ నవ్వా నేనే చూచితిని — తల్లి మమ్ములను చూచి పోయినది — ఆమె కొకసారి జ్ఞాపకము లేవలెననుకొని వచ్చి-తిని.”

ఏమేమోసంగతు లెన్నియో యడుగవలె ననుకొన్నది విభ. కాని సిగ్గువలన నడుగలేకపోయినది; అడిగెద నడిగెద ననుకొనుచుండెను కాని అడుగలేదు; అక్కడిసంగతులు వినుటకు ప్రాణము కొట్టుకొనుచుండెను.

రామమోహనుఁడు విభముఖము చూచుచు, “నీము-ఖము వాడియున్న దేమవ్వా! నీముఖము మాడిపోయి నల్లనై-

పోయినదే! ముఖాన ఆనందములేదు, జుట్టు చింపిరిచింపిరి, రమ్మమ్మా మనయింటికి రమ్మ—ఇక్కడ నీకు సంరక్షణచేయువా రెవ్వరును లేరు,” అని యనెను.

విభ తేచ్చుకొని కొంచెము నవ్వినది. ఏమియు మాటలాడలేదు. ఎండిపోయిన చెక్కిల్లెపై కన్నీరు వజదలై పారుట మొదలుపెట్టినది, విభ మఱి దాని నాపలేకపోయినది. అనేకదినము లాదరములేక పడియుండి హఠాత్తుగ నొకనాఁ డెవరైన మనలను ముద్దుచేయ వచ్చినచోఁ బట్టశక్యముకొని దుఃఖము ఆనందము మనలో పుట్టునుగదా? భక్తితోను ప్రీతితోను నిండియున్న రామమోహనునిమాటలు వినగానే విభ దుఃఖ మాపుకొనలేకపోయినది. “ఇన్నా శైవతరువాలె నేను జ్ఞప్తికి వచ్చితివా?” అని విభ తనలో తా ననుకొనినది.

రామమోహనుకూడ కండ్లనీరుపెట్టుకొని, “ఛా, ఛా, అదియేమమ్మా; నీవు మామహాలక్ష్మివి, నవ్వుముఖముతో నుయింటికి రావలెనమ్మా. నేఁడు శుభదినము కనులు తుడుచుకొనుమమ్మా!” అనెను.

అల్లుఁడు కొమార్తెను తీసికొని వెళ్లఁడేమో యని రాణికి లోలోపున అతిభయముగ నుండెను. విభను తీసికొని వెళ్లుటకు రామమోహనుఁడు వచ్చెనని విని యామె మిక్కిలి సంతోషించినది. రాణి రామమోహనుని పిలిపించి దగ్గఱ కూర్చుండఁబెట్టుకొని అల్లునియింటి తేమసమాచారము లడిగినది, తానే దగ్గఱనుండి ఆనందముతో నతనికి విందుచేయించినది.

భోజనమైనతరువాత మోహనుచెప్పినవార్తలు వినుచు దినమశ్శుల్లాసముతో గడపినది. విభ వెళ్లుటకు మరునాడు మంచి రోజు, మరునాటియుదయమే బయలుదేలుటకు నిశ్చయించిరి. ప్రయాణమునుగుఱించి ప్రణాపాదిత్యుఁడుకూడ నేవిధమగు నాటంకమును కలుగఁజేయలేదు.

ప్రయాణము స్థిరమైనతరువాత విభ యొకమాటు అన్నయొద్దకు వెళ్లినది. ఉదయాదిత్యుఁ డొంటరిగా కూర్చుండి ఏమో యాలోచించుచుండెను.

విభను చూచి ఉదయుఁడులికిపడెను. తరువాత “విభా! అట్లైన నీవు వెళ్లెదవచ్చూ? మంచిమాట చెల్లీ! అక్కడికి వెళ్లిన నీవు సుఖముఁ నుండెదగలవు” అనెను. “నన్నాశీర్వదించనిమ్ము చెల్లీ!—ఇంక నుహలక్ష్మీవై భర్తయింటికి కాంతి నిచ్చుచుండుము!”

విభ ఉదయాదిత్యుని కాళ్లదగ్గఱ పడి యేడ్వ నారంభించినాఁడు. ఉదయుని కనులనుండికూడ బొటబొట నీళ్లుకారుచున్నవి. చెల్లెలితలమీఁద చేయివేసి “ఏడువేలనవ్వు” అని ఉదయుఁడు “చెల్లీ!” అనెను. “నీ కిక్కడ నేమున్నది విభా! ఎటుచూచినను దుఃఖము, కష్టము, శోకము చూచుదునుండి బయటకు వెళ్లఁగలిగిన బ్రతుకుదువు చెల్లీ!”

విభ లేవఁగానే ఉదయాదిత్యుఁడు మరల ఇట్లనెను. “వెళ్లుచున్నావు చెల్లీ! మంచిది వెళ్లుమచ్చూ! అత్తవారియింటికి వెళ్లి మమ్ములను కేవలము మఱచిపోకుము, జ్ఞాపకముంచుకొని

అప్పుడప్పుడు క్షేమసమాచారములు తెలుపుచుండుము చెల్లెల్లీ.”

విభ రామమోహనునొద్దకు వచ్చి తా నిప్పుడు రాలేనని చెప్పినది.

“అదేమమ్మా!” అని యాశ్చర్యపడుచు రామమోహనుఁ డడిగెను.

“నే నిప్పుడు రాలేను, అన్నయ్య నొంటరిగ నిచ్చున వడలిపెట్ట నేను రాలేను. నాదుఃఖముకింది అధిక మన్నయ్య దుఃఖము నాకష్టముకింది అతనిదధికము. అన్నయ్య నొక్క-
నినే ఇక్కడ నుంచి వేసి సుఖమనుభవించుటకు నేను పోగల-
నా! రవంతయైనను దుఃఖ మిన్నయ్యమనస్సులో నున్నంత-
కాలము నే నతనిని విడిచి పెట్టను, నావలె నతనికి సంరక్షణ-
చేయువా రెవరు మోవానా?” ఇట్లనుచు విభ ఏడ్వచు
లోనికి పోయినది.

అంతఃపురమున గోలపుట్టినది. రాణివచ్చి కోపగించినది,
చివాట్లుపెట్టినది, భయపెట్టినది, సలహాయించినది. విభ యెంత-
మాత్రము వినలేదు—“లేదమ్మా నేను చెల్లలేను,” అని
మాటిమాటికి ననుచుండెను.

రాణికి విసుగుపుట్టినది, కోపము వచ్చినది. ఏడ్చుచు-
రాజుగారితో వెళ్లి జరిగినదంతయు చెప్పినది. రాజుగా రంత-
యు విని, “ఛాను బాగుగనే యున్నది, ఇష్టము లేనప్పు డామె
యేల పోవలెను!” అని ఆతిశాంతముగ ననిరి.

రాణి నిశ్చేష్టురై లాయెను చుక్కాను వదలి చేతులు త్రిప్పుకొనుచు, “మియివ్వుమువచ్చివట్లు చేసికొనుడు నాయనా, నాపూచీ దీనిలో నేనుయు లేదు,” అనుచు బయటికి పోయినది.

ఉదయాదిత్యుఁ డివియంతయు నిని ఆశ్చర్యముపొంది, విభవదత్తు వచ్చి ఎంతో బోధపఱచెను. విభ బోధపఱచుకొనలేదు, మాటాడక కూర్చుండి యేడ్చుచుండెను

రామమోహనునియుఖము వాడిపోయినది, “అట్లైన నేను పోయెదవమ్మా, రాజుగారితో నేమని చెప్పమనెదవు? అని నిరాశతో నడిగెను.

విభ యేమియు నుత్తరమియక చాలనే పూరక మొప్పుండెను.

మోహనుడు “నాకు సెలవీయుము తల్లీ,” అనుచు ప్రణామము చేసి లేచి వెళ్లుచుండెను. విభ కట్టరానియేడ్పు వచ్చుచు “నూహనా” అని పిలిచినది.

మోహనుడు “ఏమమ్మా” అనుచు తిరిగి వచ్చెను.

విభ—“క్షమింపుమని మహారాజుగారితో చెప్పము. వాడు కబురుపంపినప్పుడుకూడ నేను రాలేకపోవుట కేవలము నాదురదృష్టము తప్ప ఇంకొకటి కాదు.”

రామమోహనుని ముఖమున నెత్తునలేదు, “చిత్తము” అనుచు మరల సెలవుప్రచ్చుకొని పోయెను. రామమోహనుడు విభమాటలను బోధపఱచుకొనలేదు, అది చూచి విభ

మిక్కిలి దుఃఖించినది. ఎచ్చటికి పోవలెనని యామె ప్రాణము-
కొట్టుకొనుచుండెనో అచ్చటికి కామె వెళ్ళలేకపోయినది. పైగా
కామమోహముడు నేడు కోపముతో తిరిగి పోవుటకూడ
జరిగినది— కామమోహముని యొడల నిబ్బమైన యనుకాగ
ముండెను విభకు! విభయవస్థ ఎవ్వరును తెలిసికొనలేకు కాదా!

విభ యిచ్చుటనే యుండిపోయినది— కనులు శుడుచు-
కొనుచు గుండెలపై సూర్యుడియున్న భాగమును వహించుచు
అన్నదగ్గరనే యుండిపోయినది. శుష్కించి మాడి, ప్రాణము-
లేని నీడవలె నోటవెంట మాటలేక ఇంటికనులన్నియుఁ
జేయుచుండెను. ఉదయాదిత్యుడు ముద్దుచేయుచు నేర్చిన
మాట యనునప్పుడు విభ కనులు వాట్ని కొంచెము నవ్వు-
చుండును సాయంకాలము అన్నపాదములకడ సూర్యుడి
మాటకూడ ప్రయత్నించుచుండును. తల్లి యేవో వంకను
త్తివచ్చిన డొరక నిలువబడి విని, చివర కొక నీడవలె మఱి-
యొకచోటికి మెల్లంగ పోవుచుండును. ఎవరైన నామెగట్లము
వట్టుకొని, “ఏమి తల్లీ, ఇంతనీగు మైపోతివేమి?” అని అడిగిన,
ఏమియు జవాబుచెప్పక కొంచెము నవ్వును,

వీరీయవస్థలో నున్నప్పుడా దొంగదరభాస్తు ప్రశాపుని
చేతబడినది. ప్రశాపుఁ డగ్నిహోత్రుఁ డయ్యెను, చాల-
యోచనచేసి చివరకు ఉదయుని భైదులో నుంచవలసినదని
యాజ్ఞాపించెను. సుంత్రి నివారించెను;—“యువరా జిట్టివని
చేయఁడు; విన్నవారందఱు నాలుక కఱచుకొని అట్టిమాటలు

నాతోఁజెప్పకుము' అనుచున్నారు. యువరాజ్ఞిపని చేయునని ఎంతమాత్రము నమ్మనగిన మాటకాదు." అని మంత్రియనెను. "నేనుకూడ సంతగా నమ్మను," అని ప్రణాపాదిత్యుఁడు జవాబిచ్చెను. "కాని శ్లాదులో పెట్టుటవలన తప్పేమి? అక్కడ నతని కేవిధమైనకష్టమును లేకుండఁజేసిన చాలునుకదా? రహస్యముగ నేమియు చేయకుండునటుల హఠా మాత్రముండును."

ఇరువది నాల్గవ శతాబ్దము.

రామమోహనుడు వచ్చి రామచంద్రుని సముఖమున చేతులు జోడించుకొని నిలువబడెను. మోహనుఁ డొక్కడే తిరిగివచ్చెను, అతనితోఁగూడ నేవ్వరును లేరు. అనిచూచి రామచంద్రుని సర్వంగముల మంట పుట్టించుటకు, అతఁడు కోపముచే నగ్నిహోత్రుఁ డగుచుండెను. విభవచ్చిరతోడనే శ్రీశాపాదిశత్రునిమీఁదను, అతని శంకముమీఁదను అతిఘాతినని నాలుగు మాటలాడి నితీశ్వరకొరవలెనని కనిపెట్టుకొనియుండెను. ఏమేమి యనవలెనో, ఏవిధమున ననవలెనో నిశ్చయించుకొని హుత్పఁడను. మూర్ఖుఁడుకాఁడు రామచంద్రుఁడు, మొండిట్టుట్టు పట్టుచు విభసు బొంపెట్టవలెనని శాదు అతని యభిప్రాయము. వాగుగారి మాట అప్పుడప్పుడెత్తి విభకు సిగ్గుతెప్పించెదననుచు నుండుచు పొందుచుండెను. ఆయాసంగములో ఉండుటచేతనే విభవచ్చుట కెట్టయెట్టై రావచ్చునను మాట అతనికి తట్టనైనతట్టలేదు. అట్టి యవస్థలో నతఁడున్నప్పుడు రామమోహనుఁ డొక్కడే తిరిగివచ్చుట చూచి మిగుల నాశ్చర్యపడుచు, “ఏమి, రామమోహన్, ఏమి జరిగినది?” అని యడిగెను.

“అంతయు నిష్ఫలమైనది.”

“తీసికొని రాలేకపోయితివా?” అని రాజులికిపడుచు నడిగెను.

“లేదు మహారాజా, నేను బయలుదేరినది మంచిముహూర్తము కాదు.”

రాజు కోఁ ముతో గర్జించుచు ఇట్లనెను—“ఓనాను! నిన్ను వెళ్లించనివలెదు? వెళ్లవద్దని నీతో పెక్కుమారులు లనలేదు! ఛాతీ పిరుచుకొని గర్వముతో వెళ్లచుంటివానా.డు— నేడు—”

మోహనుడు నె తిక్కొట్టుకొనుచు, “నా అదృష్టము వంకర మహారాజా!” అనెను.

రాజు మహారాజుగారిముతో, “రామచంద్ర గాయలునకు కాదా ఆయనమానము! మూర్ఖుడా, నీవు నాపేరును బిచ్చమెత్తుటకు పోయితిని, ప్రతాపాదిత్యుడు ముప్పివేయక పొన్నానెను ఎన్నడును నింత ఘోరావమానము మావంశమున నెవ్వరిని కలుగలేదు!” అనుచు గర్జించెను.

వాక్పియున్న శిరస్సెత్తి రామమోహనుడు గర్వముతో ఇట్లనెను—“అట్లనబోకుము మహారాజా! ప్రతాపాదిత్యుఁ జీయనియెవల బలవంతముగ నేను తీసికొనివచ్చియుందును. అట్లని నీతో చెప్పియుంటిని. నీ యాజ్ఞపాలించుటకై పోవునప్పుడు ప్రతాపాదిత్యునికి జడియవలసినవాడనుకాను నేను. ప్రతాపాదిత్యుడు రాజు, నిజమే, కాని నారాజుకాఁడతడు!”

“అమ్మన సాధించి లేకపోయితివే?” అని రాజడిగెను.

రామమోహనుడు కొంతసేపటిపాటు జబాబు చెప్పలేదు, వాని కండ్లనుండి బొటబొట నీరు కారుచుండెను.

“త్వరగాఁ జెప్పుము!” అని ఆశురతతో రాజనెను.

రామమోహనుడు చేతులు జోడించుకొని, “మహారాజా—” అని ప్రారంభించుచుండెను.

మహారాజా—“ఏమైనదో చెప్పుము.”

“రాణియమ్మ గానమ్మది.” రామమోహనుని కులనుండి నీటిబొట్టు కడుచున్నది—ప్రేమవలన గలిగిన గర్వము బిడ్డగు మోహనుని హృదయమును నింపియుండుటవలన ప్రవృత్తికన్నీరది. ‘మాయశ్శయముందు నానుగల నర్కము కొలది నేను ఛాతీ విడుచుకొని అన్నగు పిశి కొనివచ్చెనని ఆశ్వాసముతో బయలుదేరితిని, గాని అర్జునచ్చిన కాదు, అప్పు నాపరువు నిలిపినది కాదు!’ అని కాబోలు నతని దుఃఖము అన్యధుడైన రామమోహనుని మనస్సువ న్నెట్టిభావ ముదయించుచుండెనోగాని కన్నీరుమాత్ర మతఁ డాపుకొనలేకపోయెను.

రాజుగారు లేచి నిలుచుండి కోపముతో గ్రుడ్ల నిటునటు త్రిప్పుచు “కాదా మఱి!” అన్నారు, చాలసేపటిపాటు నోటినుండి మఱి యేమాటయు రాలేదు.

“బాను, ఏలవచ్చును? పొమ్ము, మూర్ఖుడా, పశువా, నాయెదుట నిలిచియుండకుము పొమ్ము, తల్లి ఇంటి పొమ్ము.”

రామమోహనుఁ డేమియు సుత్తరమీయక బయటికి-
పోయెను దోషమంతయు తనదే యని రామమోహనుని
నమ్మకము, కినుక దానికేతగినశిక్షయింతయుఁ తనపైఁబడుట ఆ-
న్యాయమని వానికి తోచలేదు.

పగతీర్పుకొనుటకు మృగమేదియు రాజుగారికి కనబ-
డలేదు. ప్రజాసాక్షిత్వ నేమియుఁ జేయలేదు, పభయైనను
తనచేతికి చిక్కులేదు, కోపముతో నిటుచటు పచారుచేయ-
సాగెను.

ఈవాక్కు చెందసమూహుర్రోజులలో ఆ నేకిరూపములు
ధరించి నిలుచియున్నవని వ్యాపించినది, దానికి ప్రతీకారముగ
నేడైనచేసివెనుగాని రామచంద్రునకు మానము నిలుబెట్టుకొనుట
కష్టమగు ననున్దయవల్ల వచ్చినది. ప్రజలకుఁగూడ కోపము
వచ్చినది; 'మామహారాజుగారికా యచమాన' పనుచు, జరి-
గినయవమానము తమకే యనునట్లు పగతీర్పుకొనవలెనని కొం-
దిరక్షడుచుండిరి. పగ స్వభావసిద్ధిముగ కావలసినంత యుండె-
ను రామచంద్రునిలో, ఇదికాక 'పగతీర్పుకొననియెడల ప్రజ
లేమనుకొనెదరు? భృత్యు లేమనుకొనెదరు? రమాయి యేమ-
నుకొనును?' అనుభయ ముండెను. ఈవిషయమునుగూర్చి
రమాయి ఇతరులతో వేలాకోళము చేయుచున్నట్లుఁబించి
నప్పుడెల్ల రాజుగారికి మిగుల కోపము వచ్చుచుండెను.

రాజసభలో నొకనాఁడు రాజుగారు చెండవవెండ్లి-
చేసికొనిన తాగుగనుండునని మంత్ర యనెను.

రమాయి—“ఔను, ప్రతాపాదిత్యునికొమార్తె నన్న గారితో, నుండిపోనిండు.”

రాజుగారు రమాయివైపునూచి నివ్రుచు, “మంచి-
మాట యిట్టివి” అనిరి. రాజుగారు నివ్రుట గూచి సభయం-
దుండువారందఱును నవ్వసాగిరి. సర్వంజెల్లమూత్రమున-
వ్వలేదు, ఏకాగ్రకాశుచుండెను. సుమచంద్రికాయలువంటి-
వారు చుర్యక నిలువఁబెట్టుకొనుటకై మహాప్రయత్నము
చేయుచుండును, కాని దేనిని మర్యాద నువలెనో, అది
యెట్లు నిలువఁబెట్టుకోవలెనో వారికిఁ దెలియదు.

కావాను—“మంత్రి చప్పివని మంచిపలవా. అట్లున
ప్రతాపాదిత్యునికిని ఆయనకొమార్తెనను తగిలబుట్ట చప్పివ
వార మగుదుము”

రమాయి—“తమ ముప్పటి మూముగారికిఁగూడ నొక
శుభ లేఖ సంప్రదించుటగూడదు, లేనియెడల ఆయన దుఃఖంప-
వచ్చును” ఇట్లుచు రమాయి సంక్షేప చికిలించెను. సభాసదు-
లందఱు నవ్వసాగిరి. వెనుకను దూరముననున్నవారి కొమా-
టలు వినఁబడలేదు, కాని వారైతను నవ్వు నాపుకొనలే-
కుండిరి.

రమాయి—“వరుడు పెండ్లియింట ప్రవేశించునప్పు
డాదరించుటగువచ్చు నిల్లాండ్రిలో మీయత్తగారినిగూడ
ఉండుమనికోరుచు యశోహరపురమునకు కబురు సంప్రద
మహారాజా ‘మృష్టాన్న మితరే జనాః’ గనుక ప్రతాపాదిత్యుని

కొమార్తెకు మృష్టాన్నము పంపునప్పుడు దానితోపాటు రెండుకొబ్బెరకురిడీలుకూడ పంపుడు.

రాజుగారు పకవక నవ్వుచుండిరి, సభ్యులు నవ్వలేక నవ్వలేక నోట గుడ్డులు కుక్కుకొని ముఖములు ప్రక్కకు త్రిప్పుకొనిరి. ఫర్నాండిస్ సందుచూచుకొని బయటికి వెళ్లిపోయెను.

దివాన్ జీ కొంచెము రసికత కనపడకపోయి “మృష్టాన్నమితరే జనాః’ ఐనచో మృష్టాన్నమంతయు యనోహరపురముననే ఖర్చైపోవును, మృష్టాన్నము తినెడు అదృష్టముగలవారు చంద్రదీప్తిమున నెవ్వరును నుండరు!” అనెను.

ఈమాటలు విని యెవ్వరును నవ్వలేదు, రాజుగారు గుడుగుడు పీల్చుచు ఏమియు సనక కూర్చుండిరి, సభ్యులలోఁ గూడ నెవగును నేమియు ననలేదు. రమాను ఆశ్చర్యపడుచు దివాన్ జీవై పొకమాట చూచెను. అమాత్యులలో నొకఁడు “అట్లంటేలేమి దివాన్ జీ, మహారాజావారి వివాహమప్పుడు మృష్టాన్న మంత కొంచెము చేయుదు మనుకొంటిరా?” అనెను. దివాన్ జీ తలగోకుకొనుచు ముఖము వాల్చుకొనెను

రెండవ పెండ్లి నిశ్చయమైనది.

ఇరువది యొదవ పరిచ్ఛేదము.

ఉదయాదిత్యుని నుంచినస్థలము మామూలు వైదు
కాదు, అది కోటకు తగిలియున్న ఒకచిన్న మేడ. మేడకు
కుడివైపున రాజమార్గ మొకటియుండెను, దానికి తూర్పు-
వైపున పెద్దప్రహరీ యుండెను, ఆప్రహరీపైని పహారావాండ్లు
ఇటునటు పచారించేయుచు పహారా యిచ్చుచుండిరి ఉదయా-
దిత్యునిగది కొకచిన్న కిటికీమాత్ర ముండెను ఆకిటికీలోనుండి
ఆకాశమున రవంతమేరయును, వెదురుపాద యొకటియు,
ఒకశివాలయమును కనబడుచుండెను. ఉదయుండు మొట్ట-
మొదట నాడైదుగదిలో ప్రవేశించునప్పుడు సంధ్యదాటినది;
లోనికివెళ్లి యతడు కిటికీదగ్గఱ తలనుంచుకొని నేల కూర్చుం-
డెను. అప్పుడు వర్షకాలము, ఆకాశము మేఘవృత్త మై-
యున్నది. దారులు నీటితో నిండియున్నవి. గోత్రవేళ నాదా-
రిని నడుచుట తటస్థించిన బాటసారుల యడుగులచప్పుడు
కస్సుకస్సుచుని వినుబడుచున్నది. కారాగారవ్యాధయకంఠనము-
వలె తూర్పుదిక్కున నుండి పహారావాండ్ల యడుగులచప్పుడు
విరామములేకుండ వచ్చుచున్నది. పహారావాండ్లు వేయుకేకలు
జాముజామునకు వినుబడుచున్నవి. ఆకాశమున నొక్కసత్తత్ర-
మైనను లేదు, ఉదయునికి కనబడుచుండు వెదురుపాద
మెరుగుడుపురుగులతో పూర్తిగా కప్పబడియున్నది. ఉదయుం

దాశాస్త్రి పరుండలేదు, విరామములేకుండ వచ్చుచుండు ఆయడుగులచప్పుడు వినుచు నాకిటికీయొద్దనే కూర్చుండెను.

విభ యాసాయంకాల మంతఃపురముననుండు ఉద్యా-
నములోని కొకమాటు పోయెను. ఇల్లు దాసదాసీజనముతో
నిండియున్నది. ఎటుచూచినను పినతల్లులు పెత్తల్లులు, “ఏమి
సమాచారమమ్మా! ఏమిజరిగినదమ్మా?” అని యడుగుచుందురు,
కంటనుండికారు నీటిబొట్టు నీటిబొట్టునకు కారణము చెప్పు-
చుండవలెను నిడచినస్త్రియొప్పు స్త్రియొప్పునకు మఱచినదంతయు
జ్ఞాపకముతోచుచుకొని సమజాయిషి చెప్పుచుండవలెను. ఇది-
యంతయు భరించుశక్తి లేక విభ ఉద్యానమునకు వెళ్లి-
పోయెను. సూర్యుండానాడు మేఘములలోనే ఉదయించి
మేఘములలోనే అస్తమించు ఎప్పుడు దిన మంతమయి
సంధ్య ప్రారంభమయినదో తెలియలేదు. శశ్వినూకాశమున
కనబడిన సునర్శరేఖ గిరిము ముగిసియు ముగియకమునుపే
మాయమైపోయినది. చికిత్స అంతకంతకు సధికమగుచున్నది.
దిగంతమునుండి దిగంతమువఱకు సంధకార మావరించినది.
దట్టముగానున్న సంగీతప్రచెట్ల సంధకార మతిగాఢముగ జమ-
కూడి చెట్లు చెట్టునకు నడుమనుండు నెడములేకుండ చేసినది.
నిస్తబ్ధాంధకారము సర్వమును వ్యాపించి వేయికాళ్లపై నిలిచి-
యున్నదా అనిపించుచున్నది. రాత్రి యగుచున్నకొలది
రాజభవనమున దీపములు ఒక్కొక్కటిగ నారిపోవుచున్నవి.
విభ సంగీతప్రచెట్లక్రిందను కూర్చుండియున్నది. ఆమె స్వాభా-

వికముగా భయముగలది కాని నే డామెకేమియు భయము-
వేయలేదు. కాని యంధకార మధిమగుచున్నకొలది పృథ్వి
నెవరో తెనచేతులనుండి లాగి తీసికొనిపోవుచున్నారని ఆమెకు
తోచినది, జగత్సంసార కాలమునుండి యెవరో తన్ను త్రోసి
వేయుచున్నారని తోచినది. నుఖమునుండియు శాంతినుండియు
తన్ను దూరముచేయుచున్నారని తోచినది. ఆమె అడుగందని
యంధకారసముద్రమునబట్టి, క్రిమక్రమముగ మునిగిపోవు
చున్నది, పై నున్నయంధకారము గాఢమగుచున్నది, అడుగున
భూమిలేదు కాళ్లు నిరంధారముగ నిలిచియున్నవి, ఎటుచూచి
నను దరికానవాదు, ఆశ్రయములేదు, జగత్సంసారకాలము
నుండి ఆమె అంతకంతకు దూరమగుచున్నది. తెనయెదుట పెద్ద
అడ్డంకికట్టి లేచుచున్నదని ఆమెకినిపించుచున్నది, దాని కివతల-
వైపున నెన్నియో యున్నవి, ఆమెమనస్సులో గోప్యశాంతి
పుట్టుచున్నది. అవతలనుండునదంతయు నామె కిగడుచున్న
ట్లనిపించుచున్నది, అక్కడి సూర్యకాంతి, చూటపాటలు,
ఉత్సవములు,—అన్నియుఁ గనబడుచున్నవి, కాని యెవడో
తెనకూరపాస్తములతో నామెను బట్టుకొని వదలకున్నాడు,
ఆమె తనగుండెలోనిశిరిములను వీకి వానిపై పాతవైచినను
నతడు తన్ను వదలఁడని ఆమెకు తోచుచున్నది. విభకు
నేడు కివ్యవతువు కలిగినది. సమస్తమును నిండియున్న-
గాఢాంధకారముపై విధాత తనభవిష్యత్తును ప్రాయుచు-
న్నాడు, ఆయనంత జగత్సంసారమున విభ యొంటరిగ

గూర్చుండి ఆవ్రాతను చదువుచున్నది; కనుకనే ఆమెనేత్రములు నిర్లిప్తములై యున్నవి, దేహము నివృంధమైయున్నది.

అథ రాత్రియైవతరువాత గాలి ప్రారంభించినది, చీకటిలో చెట్లర్థంకారము వినవచ్చుచున్నది, అతిదూరమున గాలి పసిబిడ్డయేడ్చువలె శబ్దముచేయుచున్నది. దూరమున ఎంతో-దూరమున—సముద్రతీరమునఁ గూర్చుండి తనముద్దుబిడ్డలు ఏడ్చుచున్నారనిపించుచున్నది విభకు. అందోళనపడుచు వారీమెను పిలుచుచున్నారు, తల్లి యొడిలోనికి రావలెనని వారు చేతులు చాచుచున్నారు, కాని తల్లియొద్దకు వచ్చుదారి కానకున్నారు. ఆవేయియోజనములో లక్షయోజనములో దాటి-వచ్చి ఆయేడుపు విభచెవిని పడుచున్నది.

“ఎవరమ్మా మీరు?” అని విభ దుఃఖించుచు నడుగుచున్నది.

“ఎవరమ్మా మీరు? ఏడ్చుచున్నారేలే! ఎక్కడనున్నార?” అని యడుగుచున్నది. ఆయేడ్చు వినీవినునంతట తనలో తానిట్లడుగుచు విభ ఆలక్షయోజనముల యంధకారమార్గమున బయలుదేరినది వేయిసంవత్సరమునుండి ఎడతెఱపిలేక నడుచుచున్నానని అనిపించిన దామెకు, కాని ప్రయాణము తుదముట్టలేదు, దారిలో నెవ్వరును కానరాలేదు. వినబడుచున్నదంతయు ఆశబ్దహీనమును, వాయుహీనమును, దినరాత్రిహీనమును, జనసూన్యమును, తారాశూన్యమును దిక్దిగంతశూన్యమును వైన ఆక్రందనము-

మాత్రమే ! దూరమున ఆగాలిచేయుచున్న శిశురోదన మొక్కటే యామె చెవిని వడుచున్నది.

రాత్రియంతయు నిద్రలేదు విభకు కారాగారముననున్న యన్నదగ్గఱకుపోవలెనని మరునాఁ డెంతయో ప్రయత్నముచేసినది, కాని నాధింపలేకపోయినది, లోనికి పోగూడదని రాజుగారు నిషేధించిరి. రోజంతయు నేడ్చుచుండి; విభ చివరకు ప్రతాపాదిత్యునికడనుపోయి ఆయన పాదములు మీఁదఁ బడినది. ఎంతయో కష్టముపై ని తండ్రి నెలపుసంపాదించినది. మరునాఁడు తెలతెల్ల వాలుచుండ ప్రక్కమీఁదనుండి లేచినతోడనే కారాగారమున ప్రవేశించెను. అన్నదగ్గఱపై లేడు; నేలకూర్చుండి కిక్కిపై తలనుంచుకొని నిద్రపోవుచుండెను. విభ గుండ బ్రడ్డలై పోయినది, లోనుండి వడ్డువచ్చుచుండెను. ఎంతో కష్టముపై వడ్డు నాపుకొని మెల్లగ వచ్చి యన్నకు దగ్గఱగ వచ్చుచుచేయక కూర్చుండెను మెల్లమెల్లగ తెల్ల వాలుచున్నది, దగ్గఱనుండువనమునుండి కతుల పాటలు వినబడుచున్నవి. బొటనాకులు ప్రక్కనుండు గాజుమార్గమున పాటలుపాడుచు పోవుచుండిరి, రెండు గాత్రులు నిద్రలేక యలసియున్న పహాగావాండ్లు వెలుగురు కనబడినతోడనే కూనురాగములుతీయుట మొదలుపెట్టిరి అనతిదూరముననుండు నాలయమున ఘంటవాగుచున్నది, శంఖము వినబడుచున్నది. ఉదయాదిత్యుఁ డులికిఁ డిలేచి విభనుజూచి “ఇదియేమి చెల్లీ, ఇంత ప్రాద్దుట వచ్చితేవే” అనెను; పూర్తిగ

కనులువిప్పి నాలుగువైపులను చూచుచు, “ఇదియేమిది, నేనెక్కడనున్నాను విభా?” అని యాశ్చర్యపడుచు నడిగెను. కాని ఒక్కనిమిషములో తానెక్కడనున్నదియును పోల్చుకొనెను. విభవైపుమాచి నిట్టూర్పువిడుచుచు, “ఆహా విభా, నీవు వచ్చితివమ్మా! నిన్న నొక్కమాత్రైవను నిన్ను చూడలేదు, మీ రెవ్వరును మఱినాకు కనబడరని జడియుచుంటిని.” అనెను.

విభ అన్నదగ్గఱకు జరిగి కనులు తుడుచుకొని, “నేల కూర్చుండియున్నా వేమి అన్నయ్యా? మంచముమీద పతిపుణ్యచిహ్నములు నీవొక్కమాత్రైవను మంచముదగ్గఱకు పోనట్లున్నది! ఈ రెండొక్కత్రులు నేలనే కూర్చుండియున్నావా అన్నయ్యా!” అనుచు ఏడ్వినారంభించినది.

ఉదయాశ్రయితుడు నెత్తుదిగ ప్రారంభించెను, “మంచముపై కూర్చుండినయెడల నాకాశము కనబడదు విభా. కిటికీయొద్దకూర్చుండి చూచుచుండినయెడల ఆకాశమున నెగురుచుండుకడలలు కనబడి, ఎప్పుడో యొకనాడు సంజరమునుండి విముక్తుడనై నేనుకూడ బయటికివత్తునని యూహపుట్టుచుండును. నేనుకూడ ఆ కడలవలె ఆయనంకాకాశమున మనసార విహారముచేసెననని యాశపుట్టుచుండును. ఈకిటికీ విడిచి అటుపోయినయెడల అన్నివైపుల సంభకార మగలదు. చుండును, చుందొకనాడు ముక్తిపొందగలననుమాట తట్టినే. తట్టదు, నాచుట్టునుండు నావరణ ఎన్నఁడైన విరుగగలదని

తట్టదు, ఈ దునుండి విడుదల పొందగలవని నాకు తట్టదు. ఈ దులో, కిరీకయొద్దనుండు నీరెండుమూలఫలములో కూర్చుండియున్నప్పుడుమాత్రమే నాకు స్వభావసిద్ధముగ స్వేచ్ఛయున్నదనియు, ఏరాజైనను, ఎవ్వరాజాధిగా నున్నను నచ్చు బంధించియుంచలేదనియు తోచుచుండును అక్కడనున్న పాతనికజులు, అదియే నాదు.”

నేడు పాశాతుగ విభ కనఃబహుగానే ఉదయాదిత్యు-
నకు విగుల నానందము కలిగివని, పైదువ్వారములన్నియు
ఒక్కమాటుగ విడిచవని అనిపించినది. విభను దగ్గరిగ
కూర్చుండఁబెట్టుకొని ఆత్యుల్లాసముగ ప్రసంగించుచుండెను,
ఈ దులో నడకముం దిసెందెన్నిండును చెల్లితో నింతగా మాట-
లాడియుండఁడు. ఉదయాదిత్యుని ఆనందమునకు కారణము
విభ పోవుకొన్నది. ఒకజీవుండు లోనుండి చురెగొని జీవుండు
లోనికి వాస్తవ లెట్లుపోవునో మనసులుగముగదా! ఒక
హృదయమున పుట్టుతరంగములు మఱియొక హృదయమున-
నెట్లు తరంగితముగ చేయునో మనకు తెలియదుకదా! విభహృ-
దయమున పులకిరింపు పుట్టినది, అనేకదినములనుండి చేయు-
చున్న ప్రయత్నము నేడు సఫలమైనది. విభ సామాన్యబాలిక,
ఉదయాదిత్యునికి తానానందము కలుగఁజేయఁగలననినేడాకె
అకస్మాత్తుగ కనిపెట్టినది. అమె హృదయమునకు బలముకలిగి-
నది. నేటివఱకు నామెకు నలుదిక్కుల సంధికారమే కాన-
వచ్చుచుండెను. ఎటువైపును దరి కానరాలేదు, నిరాశా-

భారమువలన క్రుంగిపోవుచుండెను. తనపై తనకే నష్టకము లేకయుండెను. అనవరతము ఉదయాదిత్యునికొఱకే ఏదో యొక పనిచేయుచుండెను. కాని అన్నను సుఖపెట్టగలనని-
మాత్రము ఎన్నడు నాశించలేదు. నేడకస్తాత్తుగ నొక-
మార్గ మూమెను కనబడినది, ఇంతకాలమునుండి పడుచుండు-
శ్రమ ఆమె మఱచినది. ప్రాతః కాలమున కనబడుశిశిరమువలె
అశ్రుజల మూమెంటు కనబడినది, తేటయైన చిరున వ్యామె
పెదవులపై వికసించినది. ఇప్పు డొకవిధముగ విభకూడ పైదీ
యైపోయినది. కిక్కిరింపునుండి వెలుతును వచ్చియుండుకమునువే,
దుతలుపులు విడి విధయొక్క విమలవిగ్రహము అన్నగారి-
యెదుట కనబడుచుండును. దీతము పుచ్చుకొనునొకర్ల
నేమియుఁ జేయనిచ్చునదికాదు విభ, అన్నకు కావలసినదం-
తయు తనచేతులతో తానే చేయుచుండును—తానే అన్న-
కొఱకు ఎంటచేసి తానే ఆహారము నన్నయొద్దకు తీసికొని-
వచ్చును, తానే అన్నకొఱకు నవరించి సిద్ధముచేసియుంచును.
విభ చిలుక నొకదానిని తీసికొనివచ్చి అన్నగదిలో నుంచినది,
ప్రతిదినమును ఫూలతోటనుండి ఫూలు కోసి తెచ్చి అన్నగది-
లోను ఉదయమున నుంచుచుండెను. గదిలో మహాభారత
మొకటియుండెను, అన్న చెల్లెలను తనదగ్గఱ కూర్చుండఁబెట్టు-
కొని అది చదివి వినిపించుచుండును.

ఉదయాదిత్యునిమనస్సునకు బాధకలిగించుచున్న దొ-
క్కటి మాత్రముండెను. తానుమునిగిపోవుచున్నాడు—అది

నిశ్చయము. తనయసంపూర్ణ సుఖము, సఫలమగుచుండునాశ
ఆసుకుమారివిభ నాశ్రయముచేసికొనినది. తనతోపాటు
విభనుకూడ ముంచివేయుచున్నాడేమో యనుభయ మతనిని
మిగుల బాధించుచుండెను. ఈమాటు విభ వచ్చినప్పుడు ఇంక
నీవిక్కడ నుండకుమమ్మా, పొమ్ము, అని చెప్పవలెనని ప్రతీక్ష
మునుడిరయాదిత్యుడ నుకొనువాడు. ఉపము చేయివట్టుకొని
ప్రభాతవాాయువుతో విభ ప్రతిదినము నాకారాగారమున
ప్రవేశించి ఆతిమధురస్వరముతో ప్రేమనొలకించు మాట-
లాడుచు వచ్చి తనదగ్గర కూర్చుండగానే ఉదయునిమనస్సు
కిరగిపోవుచుండును. “ఎభా నీవు పొమ్ము నాకొక గుండ
కుము, నాయొద్దకు వచ్చుచుండకుము నేను నిన్నిటి చూడ-
ను,” అని అనినా నుండి యెట్లు రాగలదు! రేపు చెప్పెద-
నని ప్రేమినిమును అనుకొనుచుండును, కాని ఆరేపెన్నటికిని
రాకున్నది. అప్పుడొకసాండు దృశ్యప్రతిబ్బచేసికొని విభ గది-
లోనికి వచ్చినతోడనే ప్రారంభించెను—“విభా నీవిక నిక్కడ
నుండకుమమ్మా, నీవు వెళ్లినగాని నాకెట్టి శాంతియు కలుగదు.
ప్రతిదినమును సాయంకాలముకాగానే ఎవరో వచ్చి పేక-
టిలో నిలిచి, ‘విభవివత్తు దగ్గరపడుచున్నదని’ చెప్పుచున్నాడు.
అంజలును నాయొద్దనుండి పొండు విభా, నేను శనిగ్రహ
మును, నే నగపడినతోడనే దేశముననుండు వివత్తులన్నియు
నలుదిక్కులనుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చును. నీవు మీయత్తవారి-
యింటిక పొమ్ము తల్లీ! అప్పుడప్పుడు నీక్షేమము తెలియ-

జేయుచుండుము. అదియే నాకు చాలును విభా!” విభా మాటాడక డొరక హర్షుండెను.

ఉదయాదిత్యుడు తలవాల్చి విభముఖమువైపు చాలసేపు చూచుచుండెను. అతనికనులనుండి నీళ్లు బొటబొట కార నారంభించినవి. తాను విడువలపొందనిదే విభ తన్నెంతమాత్రమును విడిచిపోదని ఉదయానికి బోధపడినది. కాని తానెట్లు విముక్తుడౌ కాగలడు?

ఇరువది యారవ పరిచ్ఛేదము.

తండ్రియాజ్ఞయు, అన్నప్రేరేణయు విభ తనయొద్దకు రాకుండుటకు కారణములని రామచంద్రరాయల యభిప్రాయము. విభ తానే కోరి ఉండిపోయినదని రామచంద్రుఁ డొప్పుకొనఁడు, అట్టైన స్వాభిమానమునకు భంగము కలుగును. ప్రతాపాదిత్యుఁడు తన్నవమానింపఁగోరి విభను తనయొద్దకు పంపకున్నాఁడని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయపఱచెను. కాని 'నేను దానికి ప్రతీకారము చేయలేకున్నా నేమి! మీగుమార్తెను నేను విడిచిపెట్టెని, ఆమెను చంద్రదీప్తియునగు నుతి పంపవద్దు' అని మానుకొనిచేసి నొకకొని ప్రాయశ్చిత్యముచేసినాఁడేమి? అసేవిధముల నాలోచించి నలుగురిలహా తీసికొని తుద కాభోరణిలో జూబుప్రాసి ప్రతాపాదిత్యునికి పంపెను. ప్రతాపాదిత్యుని కీరితని వ్రాయుట నామాచ్యసాహసమైన కార్యము కాదు. కనుక రామచంద్రునకు లోలోపున కావలసినంతవఱకు పుట్టుచుండెను. కాని యేటవాలుగనుండుకొండ దిగుచుండు వాఁడుపంతభయపడుచున్న నడుమ నాగలేడు, అట్టయవస్థలో నున్నాఁ డిప్పుడు రామచంద్రుఁడు. హతాత్తుగ నొకసాహస కార్యమున దిగియున్నాఁడు, అది తుదముట్టినగాని ఊరకుండలేడు. రామమోహనుని పిలిచి ఆశ్రయము యశోరునకు తీసుకొనివెళ్లుమని చెప్పెను. "క్షమించుము మహారాజా, నేనాపని చేయలేను,"

అని మోహనుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను; “మఱియొన్నుడును
యశ్శోరునకు పోకూడదని నిశ్చయించుకొంటిని. పోయి మా
రాణియమ్మను తీసికొనిరమ్మని నీవుకోరినయెడల మఱియొకమా
రక్కడునుపోవట కభ్యంతరములేదు, కాని యీజాబు తీసికొని
వెళ్లుటచూత్రము నేను చేయఁగలననికాదు,” రాజుగారు మో-
హనునితో మఱియేమియు ననక, స్పృహఁడగు నయన్చంద్ చేతి
కొజాబు నిచ్చిరి. జాబుకట్టుకొని యశ్శోరునకు బయలుదేఱెను.

నయన్చంద్ జాబుతీసికొనివెళ్లెను, నిజమే; కాని వానికి
ప్రాణములుమూత్రము లేవు, అజాబు రాజుగారిచేతఁడిన నెట్టి
ప్రమాదమైన జరుగవచ్చును. అనేకవిధముల నాలోచించి చివ-
రకు దానిని రాణిచేతికియవలెనని వాఁడు నిశ్చయించుకొనెను.
అప్పుడు రాణి యవస్థ మిగుల శోచనీయముగనుండెను. ఒక-
మూలనుండి విధనుజూచి కష్టము నొందుచుండెను, మఱి-
యొకమూలనుండి ఉదయునిమూట యనుకొని బాధపడుచుం-
డెను. అదుఃఖము ఆబాధ ఆమెమనస్సును చీల్చివేయుచున్న
ట్లుండెను. ఉండియుండి ఆమెకన్నులనుండి అశ్రుధారలు పడు
చుండును సంసారముపై నామెకు ధ్యానము లేకుండెను ఆమె
య్యియవస్థలో నుండునపుడు ఆజా బామెచేతఁ బడెను. రాణి
కేమిచేయను తోచలేదు. విభ కాసంగత చెప్పుటకు వీలులేదు,
అది తెలిసినచో విభ మరి బ్రతుకిదు. మహారాజుగారికి దాని
మాట తెలిసినయెడల నెట్టియుపద్రవమైనను జరుగవచ్చును.
కాని యౌదురవస్థలో నున్నను ఎవ్వరితోనైన నేమియు ననక,

ఎవరి సలహాను గోరక బాధపడుచు రోజులు గడపుటకంటె
చేపు మేలనిపించినది. రాణికి ఎటుమాచినను మహాసము-
ద్రమే—భరించలేక చివరకు ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకుఁ బోయి
విభ కేపియో దారిచూడవలసినదని చెప్పినది.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు—“అట్లుచుచున్నా వేమి? ”

రాణి—“ఏదో జరిగినదని కాదు నేననుదానియృథము.
కాకపోయినను విభ నెప్పుడో అత్తివారియింటికి వంపవలెను
గదా!”

రాజు—“అది నాను తేలి నును; కాని ఆసంగతి ఇంత-
కొల మైన పిమ్మట హాహుక్కుగల్గి పోకిరియ్యటను కొరణమేమి?”

రాణి భయపడుచు నిట్లునెను — “అన్నమాట మీరు
పదలను, అదే మాతో నుడుచింకు ఏమైన జరిగినదని నేనన-
లేదే! కాని జరిగిన యెడల—”

“జరిగినయెడల జరుగును. అంతకంటె సభకమేమి కాంగ-
లదు,” అని చికాకుపడుచు రాజుగా రనిరి.

“అట్లుఁడు, విభ నాను మఱియక్కరలేదు, ఆమెను పదలి-
పెట్టవేసితిని అనునేమో!” అనియనుచు రాణి యేడ్వసాగెను.

కోపమువలన ప్రతాపాదిత్యునికన్నులనుండి నిప్పులు
రాలుచుండెను.

రాజుగారి రౌద్రస్వరూపమును జూచి రాణి తొందర
తొందరగ కినులు తుడుచుకొని, “అట్లుఁడు నిజముగా విభను

మఱి పంపవద్దని వ్రాసెనని నేననలేదు, కాని ఎప్పుడైనా అతఁ డట్లువ్రాయ నిశ్చయించుకొనవచ్చునని నేననునది,” అనియనెను.

రాజు—“అప్పుడు జరుపవలసినది జరిపెదను, దాని విషయమై యాలోచించుట కిప్పుడు వ్యవధిలేదు.”

రాణి మరల నేడ్వసారంభించినది— “నీపాదములపై పడుచున్నాను మహాగాఁగ! నామాట ఈ ఒక్కటిమాత్రము నిలుపుము. విభగతి యేమి కారణదో ఒక్కమా రాలోచించి చూడుము. నేను గుండె రాయిచేసికొని కూర్చుండియుండఁ బట్టిగాని ఎంతదుఃఖపెట్టెంగలదో అంతదుఃఖపెట్టితిని నన్ను. రాజపుత్రుఁడు నాబిడ్డగఁగునని తీసికొనిపోయి సామాన్యపరాధివలె ఖయిదులోనుంచితిని. నాముద్దుబిడ్డను వధ్వియమాయీకుఁడు, ఎవ్వరికిని ఎట్టి యభిమానమును చేయఁడు ఎట్టి విషయములోనైనను దూరఁడు. వాని కేమియు బోధపడదు, రాజకార్యములు నేర్పుకొనఁడు, స్రజలను లొంగుబాటులో నుంచలేదు, వానికి బుద్ధిలేదు—ఇదియే వానిదోషము. కాని భగవంతుఁడు వాని నట్లుచేసిన వానితప్పేమున్న దందులో?” ఇట్లనుచు రాణి మఱి యేడ్వసాగెను.

“ఈమాటలు చేలమాటలు లయినవి. నీవు మఱి యేదియో అనుచుంటివి, దానినిగుఱించి కానిమ్ము,” అని చీకాకుపడుచు రాజునెను.

రాణి తల చేతులతో మొత్తుకొనుచు నిట్లనెను—
“చెప్పవలసినదేమున్నది, నావ్రాత బాగుగ లేనప్పుడు? చెప్పి-

నను నీవు వినెదవు గనుకనా? విభవై పొక్కమాటు చూడుము రాజా! అది యొవ్వరితోను ఏమియును అనదు, రోజుకు రోజు కృశించిపోవుచున్నది. కేవల మొకఛాయవలె నయిపోయినది, దాని కేదియో దారిచూడుము మహారాజా!”

ప్రతాపాదిత్యుఁడు చీకాకుఁడుచుండెను. రాణి తా ననవలసినమాట లని లోనికి వెళ్లి పోయినది.

ఇరువది యేడవ శరీరచ్ఛేదము.

ఇంతలో నొకచిన్నసంగతి జరిగినది. ఉదయాదిత్యుని ఖయిదులోఁ బెట్టరని తెలియఁగానే సీతారాముని కాళ్లుచేతులు మఱియాడలేదు. వినఁగానే వాడు తిన్నగ రుక్మిణియింటికిఁ బోయి నోటికివచ్చిన మాటలన్నియు ననుచు దానిని గొట్టు బోయెను. “నీయింటికి నిష్పండించి యువరాజును విడిపించక పోయిన నాపేరు సీతారాముడు కాదే ఏశాచి,” అనెను. “ఇప్పుడే బయలుదేరి నాయగడు వెళ్లుచున్నాను; అక్కడినుండి రాఁగానే నీసాదుముఖమును ఆరాళ్లపై రాచి, ముఖమునకు మసిపూసి, నున్నపుబొట్టుపెట్టె డారినుండి నిన్ను వెళ్లఁగొట్టెదను. అప్పుడొకకు ఒకగుక్కెడు నీరైనను త్రాగను.”

రుక్మిణి కొంతసేపు తొప్పయైనను వేయక సీతారామునివైపు చూచుచుండెను. ఇంట్లో పెదవులు బిగించి విడికిళ్లువట్టి నిలుచుండెను, కనుబొమ్మలపై నల్లనిమేఘములు కూడుచుండెను. డొపిరి నిలిచిపోయెను. మఱికొంతసేపటికి ఆమెపెదవులు వణక నారంభించినవి. కాళ్లలోను చేతులలోను వణకుపుట్టినది, కనులలో మెఱపుపుట్టినది, కనుబొమ లాడుట మొదలుపెట్టినవి. జాట్టు పైకి తన్నుకొనివచ్చినది. క్రూర్యమే రూఁమును ధరించి స్థూలమగుకాయముతో తనతలపైఁబడవచ్చుచున్నదని యనిపించి, సీతారాముడు తత్తణమే ఆ కుటీరమునుండి బయటికి

వరుగె త్రెను. కొంతనేటికి రుక్మిణిలో పుట్టినవణకు తగ్గినది; పిడికిళ్లు వదులై చవి; పెదవులు విడిచివి. అక్కడనే కూర్చుండి ప్రారంభించినది—“ఓనాను, యువరాజు నీకే యువరాజు! యువరాజాపదలోపడెనని నీకు బహుకష్టముగనున్నది! యువరాజు నాకేమియు కాఁడు కాఁబోలు! ఇళువా, నీవెఱుంగవుకాబోలు యువరాజు నాయువరాజుని! అతనికి కిడైన మేల్తైన నేను చేయఁగలను నాయువరాజును నీవు ఖయిదునుండి విడిపింపఁగలనా? చూచెద నీవెఱుఁగని సాధించదగ్గ!”

ఆనాడే బయలుదేరి సీతారాముఁడు రాయగఁడు వెళ్లెను.

సాయంకాల మగుచున్నది, వసంతరాయ లగుమూఁడఁ గూర్చుండియున్నాఁడు ఎదుట పెద్దబయ లొక్కఁడున్నది. దానియంచు కలున కవతలియొప్పున నుండు మామిడితోటలో సూర్యుఁడు యునుండుచున్నాఁడు. వసంతరాయని చిరసహదాయుని నీణ యుప్పు నతనిచేత మఱిలేదు. ఆయన స్థమించుచున్న సూర్యునివైపు చూచుచు ఆవృద్ధుఁడు తనలోఁదాను పాడుకొనుచున్నాఁడు.

ఆయన ఆపాటయేల పాడుచుండెనోకిదా! “పాడుచున్నానుగాని ఎవరికొక్కతై పాడుచున్నానో వారిక్కడలేరే!” అని యనుకొనుచుండవచ్చును. “పాట దానియంతట నదే వచ్చుచుండును, కాని పాటవలన మనస్సునకు మునుపటి సుఖము లేదు. “ఇప్పటికిని ఆయానందము కొంచెము కొంచె-

ముగా వచ్చుచుండును, “కాని యానందము పుట్టినప్పు డెవరినిఁ గొగిలించుకొనవలెనని నామనస్సున కోరికపుట్టుచుండునో వారేరి? ఆతాటిచెట్టుపై మేఘములుచేరిననాఁడు నామనస్సానందపరవశమై నాట్యముచేయసాగినది. ఆనాఁడే యశో-హరునకుపోతిని—ఎవరికొకట కచ్చటికి పోతిలో వారిని మఱిచూడలేనా! ఇప్పటికిని అప్పుడప్పుడు మునుపటివలె నానందము పుట్టుచుండును, కాని, ఆహా!—” ఈ విధముగ నాలోచించుచు కాఁబోలు వసంతరాయల కంఠమునుండి పాట దానియంతట నదియే వచ్చుచున్న దీ సాయంకాలము!

అట్టిసమయమున ఖాన్ సాహేబ్ వచ్చి అతిభక్తితో సలాముచేసెను. వానిని జూడఁగానే వసంతరాయలు అపరిమిత సంతోషముతో, “రమ్మ, ఇటురమ్మ ఖాన్ సాహేబ్” అనెను; మఱికొంచెము దగ్గఱకువెళ్లి కొంచెము కలతఁజెందుచు, “నీముఖము నేఁ డంత వాడియున్నదేల? కులాసాగా నున్నావా?” అని యడిగెను.

ఖాన్ —“ఎట్లున్నామని యడుగకుండు మహారాజా, మీముఖము వాడియుండుట చూచి మా కానంద మెట్లుండఁగలదు? మాలో నొకసామెత యున్నది రాత్రి యనునట ‘నాలో నేమియులేదు, కాని నాతలపై చంద్రుని నుంచుకొంటిని, ఆచంద్రునితోనే నావికాసము, ఆచంద్రుండు వాడినప్పుడే నేను వాడుదును!’ మాలో నున్నదేమి మహారాజా! మీముఖమున నవ్వులేనప్పుడు మాముఖములు వాడియుండక మఱి

యెట్లుండును? మాకింక నెట్టిసుఖమును లేదు, మహాప్రభూ!”

“నాకేమియు జబ్బుచేయలేదే, అట్లనుచున్నా వేమి? నన్నుజూచి నేనే నవ్వుచుండును, నాలో నేనే ఆనందించుచుండును—నాకెట్టిజబ్బును లేదే సాహేబ్!” అని వసంతరాయ లాతురతతో ననెను.

“మునుపటి మీపాట యేది మహారాజా?” అని సాహేబు బడిగెను.

“నాపాట వినవలెనని యున్నదా?” అని కొంచెము గాంధీర్యమువహించి యడుగుచు బాట ప్రారంభించెను.

“మీవీణావాద్య మేది మహారాజా? మీవీణయేది?” అని సాహేబు బడిగెను.

వసంతరాయలు కొంచెము నవ్వి జబాబు చెప్పెను—
“వీణ లేకపోలేదు. వీణ యున్నది, దానితీగెలుమాత్రము తెగిపోయినవి, కంఠము దానితో కలియకుండనున్నది.” ఇట్లని తలతడవకొనుచు మామిడితోటవైపు చూడసాగెను.

కొంచెముసే పూరకుండి “ఘాన్ సాహేబ్ నీవాక పాటపాడుము— ఎదీ ఆ “తాజ్ బె తాజ్ నా బె నా!”

ఖాన్ పాట ప్రారంభించెను:—

“తాజ్ బె తాజ్ నా బె నా”

సాహేబ్ పాట వినుచు ఒక్కనిమిషములో వసంతరాయలు ఒడలువఱచినవాడయి మఱిహర్పుండి యుండలేక పోయెను. లేచి నిలుచుండి వానితోఁ గలసి పాడ నారంభిం-

చెను, చేతులతో తాళమువేయుచు ఒక్కచరణమే పదిమాడ్లు పాడుచుండెను. వీరిద్దఱు నిట్లు పాడుచుండ సూర్యుఁ డస్తమించి, చీకటి యగుచుండెను. గొల్లపిల్లవాం ద్రింటికిఁబోవుచు నీపాటవిని తామును పాట మొదలుపెట్టిరి. ఇట్టిసమయమున సీతారాముఁడువచ్చి వసంతరాయలకు దండముపెట్టెను. వసంతరాయ లులికిపడెను; పాట నిలిపి సీతారామునికి దగ్గఱగ వచ్చి వానిమీఁద చేయివేసి శ్రింప మొదలుపెట్టెను—“ఇది-గో! సీతారామ! కులాసాగా నున్నవా? శాత యేలాగున నున్నాఁడు? విభ యొక్కడ? అందఱును ధేమమా?”

సాయిబు అచ్చటనుండి వెళ్లిపోయెను. “ఒక్కొక్కటి మనిచేయుచున్నాను. మహారాజా!” అనుచు సీతారాముఁడు వృత్తాంతము చెప్ప మొదలుపెట్టెను. యువరాజు దైదులో పడుటనుగుఱించి కొంచెము కొంచెముగఁ జెప్పకొని వచ్చెను. కాని మొదటనుండి చివరవఱకు జరిగినదంతయు జరిగినట్లుగఁ జెప్పలేదు, యువరాజు కొంతబదు డగుటనుఁ గారణ మంత-స్పష్టముగఁ చెలియఁజనలేదు.

వసంతరాయలతల్లి పడుగుకడిచి, సీతారామునిచేయు గట్టిగాఁ బట్టుకొని నిలుచుండెను; కన్నులు పెద్దవిచేసి నోరు తెఱచుకొని కనుబొమలెత్తి, తొప్పవెయకఁ జూచుచు, “హా! నిజమే?” అని యనుచుండెను.

“బాను మహారాజా!” అనెను సీతారాముఁడు.

కొంచెమునే పూరకుండి వసంత రాయలు “సీతారామ్!” అని యనెను.

సీతారాముడు—“మహారాజా!”

వసంత రాయలు—“అట్లైన తాత యిప్పుడెక్కడ?”

సీతారాముడు—“పైదులో మహాస్త్రభూ!”

వసంత రాయలు తలతొవపుకొనుచు నిలుచుండెను. ఉద-
యాదిత్యుడు కారాగారమున నున్నాడనుచూచి అతని
తలలో నిలువకున్నది. ఎంతో యత్నించినను నూహించజాల
కున్నాడు. మఱియొకనిమిష మూరకుండి “సీతారామ్!” అని
మరల ననెను.

సీతారాముడు—“ఏమి నెలపుచు హాహాజా!”

“అట్లైన తాత యిప్పుడేమి చేయుచున్నాడు?”

“నుజ్జేయేమి చేయగలడు, పైదులో హుస్పండియు-
న్నాడు”

“అందఱును గలసి చుతనిని పైదులో పట్టి తాళము-
వేసిరా?”

“చిత్తము మహాస్త్రభూ!”

“ఎవ్వరును నితనిని ఒకచూతైనను బయటికి రానీయరా?”

“లేదు రానీయరు మహారాజా!”

“ఒక్కడే పైదులో హుస్పండియుండునా?”

ఈప్రశ్నలు వసంత రాయలు తనలో తాననుకొను-
చున్నవి, విశేషించి ఎవ్వరిని నడిగినవి కావు సీతారాముడు

మాట గ్రహింపఁజాలక “ఔను మహారాజా,” “లేదు మహాప్రభూ” అని యుత్తర మిచ్చుచుండెను.

“తాతా నీవు నాదగ్గఱకు రారా నాయనా! నిన్నెవ్వరును పోల్పుకొనలేకుండిరి!” అని వసంతరాయ లనెను చివరకు.

ఇరువది యెనిమిదవ పరిచ్ఛేదము

ఎవరి యాజ్ఞయు లక్ష్యముచేయక వసంతరాయలు మరునాడే బయలుదేరి యశోహరమునకు వచ్చెను. వచ్చి తిన్నగ ప్రాసాదాంతఃపురములోనికి బోయెను. హఠాత్తుగ తాతయ్య కనబడుటవలన విభకేమియు బోధపడలేదు, కొన్ని నిమిషములపాటు నేమిచేయవలెనో తెలియక చూచుచున్నదానివలె నుండెను—నోటినుండి మాటలేదు, కడలికి మెడలకి నిలిచియుండెను, కనులలో విస్ఫల్యమును ముఖమున నానందమును కొనబడుచుండెను. కొంచెమునే పట్టు నిలుచుండి తాతయ్య కొట్ల వద్దకొనివచ్చి, తాతయ్యచాక్షులపై తీసికొన్నది.

వసంతరాయ లేకాగ్రచిత్తముతో విభను చూచుచు “విభా!” అనెను, “విభా!” అనుమాట తప్ప మఱియేమియు తాతయ్య నోటివెంటకాలేదు. సీతారాముండు చెప్పినది నిజముకాకపోవచ్చు ననునాశ కొంచె ముండెను కాబోలు తాతయ్య మనస్సునకాని స్పష్టముగ ప్రశ్నించినచో నిజము బయలుపడిపోవునని భయపడుచుండెనేమో! ఆప్రశ్నకు విభ జవాబియవలెనని యతనికోరిక కాదు. కనుక నతఁ డతిభీతితో విభముఖము చూచుచు, “విభా” అనిమాత్రము ప్రశ్నించెను; కనుకనే యతఁ డేకాగ్రచిత్తముతో విభముఖమునుజూచుచుండెను. విభ అదియెఱుఁగును, కనుకనే తాతయ్యప్రశ్నకు త్తరమియలేక

పోయినది. తాతయ్యను జూచినతోడనే యామెలోఁబుట్టిన-
యారంద మంతలో మాయమైపోయినది; పూర్వము తాతయ్య
అచ్చటికివచ్చురోజు లామెకు జ్ఞప్తికివచ్చినవి. ఆహా, ఎ-
యానంద హృదయి ! ఉత్సవమువలె నుండెను తాతయ్య
ఎప్పుడువచ్చినను. సురము వేళాకోళము చేయుచుండును, విభ-
నపుచు దగ్గఱహుర్పుండును, అన్నయ్య శాంతస్వరూపుడై
తాతయ్యసాట విని యానందించుచు ప్రక్కను హుర్పుండును.
నేను తాతయ్య వచ్చియున్నాఁడు, కాని తాతయ్య
యొద్ద కెవ్వరును రాకున్నారు; ఆయంభకారప్రసంగమున
నుండువిభ యొక్కతెమాత్రము వచ్చినది తాతయ్యదగ్గఱకు,
ఆసుఖపూరితమైన ప్రసంగము ముక్కులై పోగా మిగిలినది
ఈవిభ యొక్క తీకదా! తాతయ్య వచ్చినతోడనే యానందద్వ-
నిగో నిండియుండు నాసురచుగఁగ నేడ్చిట్లున్న చేమి! అంభకార-
మయము! ఆగదిలో నెట్లెట్లుమును లేదు; 'అంతయు శూన్యము'
అనుచున్నట్లున్నది తాతయ్యను జూచినతోడనే ఆగదియేప్పు
నాయనిపించుచున్నది. ఎట్టొట్టె పి నాశించెడితే తలెయిదుగాని
వసంతరాయ లోకమాత్రాగిదిదగ్గఱనుఁ బోయెను. కొంచెమునే
వచ్చట నిలిచి ముండి, లోనికివంగి నాలుగువైపుల నొకమాటు
చూచెను. తత్తణమే మరల వెనుకనుతిరిగి గుండె బద్దలుచే-
యుకంటముతో "విభా, ఆగదిలో నెవ్వరును లేరా!" అనెను.

విభ యేడ్పుచు "ఎవరును లేరు తాతయ్యా" అని
యనినది

"మునుపుండు వారెవ్వరును లేరు," అని లోపునుండి
ఆగది యనుచుండున టుండెను.

వసంత రాయలు చాలనే వేమియు మాటాడక యూరక నిలుచుండెను, చివరకు విభ చ్చేయిట్టుకొని మెల్ల మెల్లగఁ బాడుకొనెను.

వసంత రాయలు ప్రతాపాదిత్యునియొద్దకుఁబోయి యిట్లు పేడుకొనసాగెను—“బాబూ ప్రతాప్, ఉదయని మీరేల కష్టపెట్టుచున్నారు, వాఁడు మీ కేమిచేసినాఁడు? మీకంటికి వాఁడు మాటిమాటికి సంధియగుచు, వానియెడల మీ కిన్నిష్ఠముగనున్నచో వాని నీములలివానిచేత కిచ్చివేయుఁడు. నేను తీసికొని వెళ్లిపోయెద, నాదగ్గఱనే యుంచుకొని, మీకు మఱి కనఁబడకుండఁజేసెదను.

ప్రతాప్ డోర్పుతో వసంత రాయలు చెప్పినవంతయు విని తుద కట్లనెను—“బాబయ్య గారూ, నేను చేసినదేదో బాగుగ యోచించి చేసితని, ఈవిషయములో మాత్రము నే నెఱుంగునంత మీరెఱుంగరు. మీరుచదేశించుటకు వచ్చినాఁ గుగాని మీయుఁదేశము వ్యభిచును.”

వసంత రాయలు ప్రతాపాదిత్యునికి దగ్గఱగవచ్చి అతని చేయిట్టుకొని యిట్లనెను—“నీకు జ్ఞప్తిలేదా ప్రతాప్, చిన్నప్పడు నిన్ను నాయొడిలో నుంచుకొని పెంచి పెద్దవానిని జేసినాను! అన్నయ్య నిన్ను నాచేతి కప్పుజెప్పి మృతిశోకిన నాటనుండి నిన్నొకనాఁడైనను కష్టపెట్టెతనా? కేవల మసహాయుడవై నీవు నాచేతిలో నుండియున్నప్పుడు తండ్రిలేనివానివలె నీకొక్కనాటకైన ననిపించినదా? నే నెట్లీయపరాధము

చేసితిని? చెప్పుము ప్రతాప్, నన్నీవృద్ధవయస్సున నిట్లు కష్ట-
పెట్టుచుంటివిగదా! నేను నిన్ను వెంచి పెద్దవానినిచేసితిని
గనుక నాఋణము తీర్చుమనికాదు నేను చెప్పనది—నిన్ను
పెద్దవానినిఁ జేయుట మాయన్నప్రేమ ఋణముతీర్చుకొనఁ
బ్రయత్నించుట, నిన్ను బాకీతీర్చుమని నే నడుగలేదు,
ఎన్నఁడును నడుగను, ప్రార్థించి కేవలము నిన్నడుగుకొనుచు-
న్నాను, నాప్రాణ సఫలముచేయవా?”

వసంతరాయలు కనుల నీరుపెట్టుకొనెను. ప్రణాపుఁడు
రాతివిగ్రహమై కూర్చుండెను.

కొంతసే పూరకుండి వసంతరాయలు తిరిగి ప్రారంభిం-
చెను—“నామాట వినవా ప్రణాప్? నాప్రాణము యంగీకరిం-
పవా? నే నడుగుదానికి ఉత్తరమీచువా?” ఇట్టికొంతసే
పూరకుండి పెద్దనిట్టి యువనిడిని, “సరియే, నా విజ్ఞానము
చిన్నకోరిక యున్నది, అదియైనను నేరవేర్పుము—ఉదయ
నొకమాటు చూడవలెనని యున్నది, నన్నెవ్వరును అట్లు పెట్ట-
కుండునట్లుజ్ఞాపింపుము”

ప్రణాపుఁడు దానికైనను ఒప్పుకొనలేదు. తనయుచ్చకు
విరుద్ధముగ నుదయాదిత్యునియెడల ననురాగము వసంతరా-
యలు చూపించుట ప్రణాపునకు రుచింపలేదు. లోకులు తన
పైన మోపుచుండునపరాధ మధిమగుచున్నకొలది, ప్రతా-
పునిప్రవర్తన వంకర యగుచుండును.

వసంతరాయ లంతఃపురములోనికి మరల పోయెను,
అతనిముఖము వాడిపోయినది, ఆముఖముచూచి విభకు

అశ్రమితదుఃఖము వచ్చినది. విభ వసంతరాయలని చేయిపట్టుకొని “తాతయ్యా నాగదిలోనికి రమ్ము,” అనెను, తాతయ్య విభతోఁగలసి గదిలోనికి మెల్ల మెల్లగఁబోయెను. తాతయ్యను గూర్చుండనిచ్చి ఆయన జుట్టులో వ్రేళ్లను బెట్టి దువ్వుచు, “తాతయ్యా, నీపండువెండ్రుకలు తీయనిమ్ము,” అనెను. “ఆ పండువెండ్రుక లిక లేవమ్మా విభా! అటువంటివన్నియు వయస్సుముదురనన్నాళ్లే, అప్పు డడుగుచుంటిని పండువెండ్రుకలు తీయుమని, ముసలివాఁడ నైపోతి నిప్పుడు, పండువెండ్రుకలు మఱిలేవు,” అని వసంతరాయ లనెను.

విభముఖము వాడిపోయినది, కనులనీరు గిరగిర తిరుగుచుండెను, తాతయ్య ఆపంగతి కనిపెట్టి విభను దగ్గఱకుఁ దీసికొని నివ్వుచు నిట్లనెను. — “రమ్ముమ్మా విభా నిమ్ము, పండువెండ్రుకలు నాలుగు తీయుదువుగాని, కాని పండువెండ్రుకల సరబరాయి నేనికి చేయలేనమ్మా ముసలివాఁడ నైపోయినాను, మీరు మఱియొకతలను చూచుకొనుఁడు, నాడద్యోగము విడిచి పెట్టుకొనుచున్నాను, ఇదియే నాదరఖాస్తు!”

ఆసమయమున దాని యొకతెవచ్చి “మహారాణియమ్మ మిమ్మును దయచేయుమనుచున్నారు. మహాప్రభూ,” అని చెప్పెను.

వసంతరాయలు రాణిగదిలోనికి వెళ్లెను.

రాణి వసంతరాయలకు ప్రణామముచేసినది, “ఆయుష్షతీభవ,” అని వసంతరాయ లాశీర్వదించెను.

రాణి, “అట్టియాశీర్వాదము మఱి యెన్నఁడును చేయకుండు మామయ్యా, నా కిప్పుడు చావే బ్రతుకగును,” అనెను.

వసంతరాయలు—“నారాయణ నారాయణ! అటువంటి మాట నోట రానీయకూడదు.”

రాణి—“మరి యేమనుమనెదరు, మామయ్యా! నాకు శనిపట్టినది నాసంసారమునకు శనిపట్టినది”

వసంతరాయలకు మిక్కిలి బాధకలిగినది.

రాణి—“విభమాట అనుకొనుపరికి నానోటికి అన్నము పెళ్లకున్నది. అడిగినయెడల నేమియు చెప్పదు, దినదినము కృశించిపోవుచున్నది. ఏమిచేయవలెనో నాకేమియు తోచకున్నది.

వసంతరాయలమనస్సు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను, “చూడఁడు మామయ్యా కొంప ముంచు జాబొకటి వచ్చినది,” అనుచు అతనిచేత పత్రమొకటి పెట్టెను.

వసంతరాయ లాపతము చదివియు జదువకమునుపె రాణి యేడ్చుచు మొదలుపెట్టినది—“దేనిని జూచినన్న సుఖపడుమందురు చెప్పుండు. నాబిడ్డఁ డుదయఁడేమియు నెఱుంగఁడు, అట్టివానిని మహారాజుగారు—వానిలో రాజలక్షణాలేమియులేవట, ఐనను గర్భమున భరించితిని నాబిడ్డఁడే కదా, వాని నొకసారి చూచుటకైనను నాకు సెలవీయరు!” కొన్నిదినములనుండి రాణి యేమాట యే తినను వానిలోని కుద-

యునిమాట వచ్చిమారుచున్నది. ఆదుఃఖము రాత్రి గాని పగలుగాని ఆమెను వదలకున్నది.

జాబుచదివి వసంతరాయలు నిశ్చేష్టుడయ్యెను, ఏమియు మాటలాడలేక యక్కడనే చతికిలబడి చేతులతో తలతడుపుకొని నారంభించెను. కొంతసేపయిచతరువాత “ఈజా బెవ్వరికిని చూపలేదుగదా?” అని రాణి నిషేగెను.

రాణి “ఈజాబుమాట తెలిసినయెడల మహారాజుగారు నిలువనిత్తురా? విభ కీసంగతి తెలిసినయెడల ఆమెప్రాణములు నిలుచునా?”

వసంతరాయలు—“మించిని చెడితివమ్మా! ఈజాబికనెవ్వరికిని కనబఱచకుమ్మమ్మా. విభను త్వరలో నత్తవారియింటికి పంపునేర్పాటు చేయుము, మానావమానములసంగతి యాలోచించకుము.”

రాణి—“నేనును ఆలాగుననే యనుకొంటిని, మర్యాదయ్యాలోచించుట కిదికాదు సమయము. నాబిడ్డ సుఖముగ నున్న నదియే నాకు చాలును కాని అక్కడకుబోయినతరువాత వారువిభను కష్టపెట్టెదరేమో యని నాకు భయమగుచున్నది.”

వసంతరాయలు—“విభను కష్టపెట్టెదరా! ఆమెహృదయమున నుండునది ఎక్కడకుబోయిన నక్కడనే యాదరముపొందును. అట్టిమహాలక్ష్మి న్ముటియొక్కడనైన గలదా! అల్లుడు

మీమీఁద కోపగించి వ్రాసినజాబది. మీరామెను నచ్చట్టికి పంపఁగానే ఆకోపము చల్లారిపోవును.” వసంతరాయల సరళ హృదయమునకు బోధపడిన దిదయే, రాణికూడ నట్లే గును-కొనెను.

“విభను బంపుమని కోరుచు నల్లుఁడు జాబు వ్రాసెనని ఇంటిలో నలుగురికిఁ జెలియఁజేయఁము, అట్లున వెళ్లుటకు విభ కెట్టియభ్యంతరము నుండదు,” అని వసంతరాయలు రాణికి సలహా యిచ్చెను.

ఇరువది తొమ్మిదవ పరిచ్ఛేదము.

సాయంకాలమైనది, ముందింట వసంత రాయ లొంటరిగా గూర్చుండియుండెను, సీతా రాముడు వచ్చి ఆయనకు దండము పెట్టెను.

“ఏమి సీతా రామ్, ఏమిసంగతి?”

“అదీయంతయుఁ దరువాత చెప్పెదను, మొదట మీరు నాతో రండు.”

“ఎక్కడికి సీతా రామ్? ఏల?”

దగ్గఱకు వచ్చి సీతా రాముడు వసంత రాయల చెవిలో నేమో చెప్పెను వసంత రాయలు కనులు పెద్దవిచేయుచు, “నిజమే!” అని ఆశ్చర్యపడుచు నడిగెను.

“అవును మహాప్రభూ!” అనెను సీతా రాముడు.

వసంత రాయలు లోలోపున ఆందోళనపడుచు, “ఇప్పుడే రావలెనా?” అని యడిగెను.

“చిత్తము మహాప్రభూ!”

“ఒక్కమాటు విభను జూచి రావచ్చునా?”

“మఱి వ్యవధిలేదు మహారాజా!”

“ఎక్కడికి పోవలెను?”

“నాతో రండు, నేను తీసికొనిపోయెద.”

వసంతరాయలు లేచి నిలుచుండి, “ఒక్కమాటు విభను, చూచి వచ్చిననేమి?” అని యడిగెను.

“వద్దు వహారాజా, అలస్యమైనచో కొంతమునుగును.” అని సీతారాముడనెను.

“అట్లున వెళ్లను” అని వసంతరాయ లనెను; ఇద్దఱును కలిసి బయలుదేరిరి; నాలుగడుగులు వేసిన తరువాత, “ఒక్క నిమిషమాలస్యమైన ప్రమాద మేమున్నది?” అని మరల వసంతరాయ లడిగెను.

“అలస్యమైన నాకద సంభవించవచ్చును వహారాజా,” అనెను సీతారాముడు.

దుర్గానామస్తరణము చేయుచు వసంతరాయలు రాజప్రాసాదమును విడిచి బయటికి వచ్చెను.

వసంతరాయలు వచ్చిన ట్లుదయాదిత్యుఁ డెటుగనే యెలుగఁడు. ఆయనవచ్చినట్లు విభ అన్నతోఁజెప్పలేదు. తాతయ్య అన్నను జూచుటకు నెలవుదొరకదని విభ యెలుగును, అట్టి యవస్థలో తాతయ్యవచ్చిన ట్లున్నయ్యకుఁ దెలియఁ జేయుట అన్నదుఃఖమును వృద్ధిఁజేయుట యని విభ తలచినది.

చీకటిఁడినతరువాత విభ అన్నయ్యయొద్ద నెలవుచుచుకొని కారాగారము విడిచి బయటికి వెళ్లినది. దీపము దగ్గఱపెట్టుకొని ఉదయాదిత్యుఁడు సంస్కృతగ్రంథ మొకటి చదువుచుండెను. కిటికీలోనుండి వచ్చుగాలివలన దీపము కదల-

చుండెను, అక్షరములు బాగుగాఁగనవడకుండెను. పురుగులు వచ్చి దీపముమంటలోఁ బడుచుండెను, దీపము ఘుఘుఘుఘున లేచి అరిపోఁజొవుచుండెను. ఇంతలో నొకమాటు గాలి బోరుగా కొట్టి దీపమారిపోయినది. ఉదయాదిత్యుఁడు పుస్తకముమీసీ మంచముపైకిపోయి పూర్పుండెను. ఒక్కొక్కటిగ నెన్నియో సంగతు లతనికి జ్ఞప్తికివచ్చుచుండెను. విభమాట యచుకొన నారంభించెను. నేడు విభ కొంచుచూలవ్యముగ వచ్చినది; మామూలుకిని కొంచెము త్వరగాఁ వెళ్లి పోయినది. నేడేదామెముఖము ప్రతిదినమునకిం బు వాడియున్నది. ఆమాటయే ఉదయుఁడు తనలోతా ననుకొనుచుండెను ఈలోకము లోనతనికి విభతప్ప మఱియెవ్వరును లేరనిపించినది. రోజంతయు విభతప్ప మఱియెవ్వరు నతనికిఁ గాన గారు, అతఁడు యోచించుచుండఁగినది విభయొక్కతే, అతఁడు యోచించుచుండవలసినది విభయొక్కతే! విభయాడు ప్రతిదిన్నమాట, ఆమె ప్రతిచిన్ననప్ర్య ఉదయుఁడు తనహృదయమున దాచియుంచును, దప్పకగొనినవాడు తనకుదొరకిన పానీయమున నొక్కబిందువునైనను నచుభవింపక విడిచిపెట్టఁడు, అట్లే చెల్లిశ్రీప్రీతిని తెలియఁజేయు ప్రతిదిన్ననస్తువును నుదయుఁడు మరసార అనుభవించుచుండును కనుక నే నేడీచిన్నచీకటిగదిలో నొంటరిగఁ గూర్చుండి ప్రేమమూర్తియగు నావిభనుగుఱించియే యోచించుచుండెను. “ఆమెముఖము వాడియున్నది” ఆయంధకారమధ్యముననుండి ఒకమా టిట్లునుకొనెను—“విభకు

క్రమక్రమముగ విసుగుపుట్టుచున్నదేమో! విచారించుచు చీకటిగదిలో నొంటరిగా బసచేసికొనియు నన్ను నేవచేయుచు కాలముగడుపుట కష్టముగ నున్నదేమో! రానురాను నే నామెసుఖమున కడ్డుపడుచున్నానని యనుకొనునా? నేనామె సంసారపథమున కడ్డుగానున్న ముండ్రకంపయని యనుకొనునా? నేడు ఆలస్యముచేసి వచ్చినది. రే పింతకంటె నాలస్యముగ-వచ్చునేమో! మఱికొన్ని దినము లై నతరువాత—రోజుతెయు నేను కనిపెట్టుకొని యుండవలసివచ్చునుగాఁబోలు; మధ్యాహ్నమగును, సాయంకాలమగును, రాత్రిపడును, వినును విభ రాదు—అమరునాటనుండియు అసలే రాదేమో!” ఇట్లు మనస్సునకు దిట్టుచున్నకొలది లోపున దుఃఖ మధికిమగుచుండెను. శూన్యమగు ప్రపంచమున తానొక్కడే యుండునట్లు ఉదయుండు భవిష్యత్తు నూహించుకొనుచుండెను. తనసుఖమును నాశనముచేసిన యన్నను విభ యను రాగపిహీనమైన నేత్రములతోఁ జూచుదినము వచ్చునని అశనియూహకుఁ దట్టినది, ఊహ తట్టినంతమాత్రాన నతని హృదయమున నాందోళన పుట్టుచుండెను. “నే నెంత స్వార్థపరుడను? ఆమెయెడల నా కనురాగమున్నది గదా. యని నే నామె కెంతయపకారము చేసితిని! పరిమళత్రువైన నామె కట్టియపకారము చేయలేదే!” అని యుదయునకుఁ దోచుచుండెను. “ఇంక విభమీదనే భారమంతయు మోపియుండను,” అని మాటిమాటికి శివభముచేయుచుండును, కాని విభ తన్ను వదిలిపోయినదని యూ-

హిందువులను నంతమాత్రమున నతనిబల మెగిరిపోవుచుండును; నడుపముద్రమునబడి కొట్టుకొనుచున్నవానివలె నతఁ డగుచుండును; నీటిలోఁబడి మునిగిపోవుచు చావ సిద్ధముగానున్నవానివలె విభ మాహిందుకొని యామెను గట్టిగాఁబట్టుకొని తనప్రాణములను గాపాడుకొనఁ బ్రయత్నించుచుండును.

ఉదయాదిత్యుఁడు తనలో దా నిట్టి యాందోళనపడుచుండు సమయమున, “అగ్ని—అగ్ని” అని బయటినుండి కేకలువినఁబడినది. ఉదయునిగుండె కొట్టుకొన నారంభించినది. వందలకొలది గొంతు లొక్కసారిగ వినఁబడుచున్నవి. బాధతోను, భయముతోను వేచుచుండు నానావిధములైన కేకలును, చురుగెత్తుచుండు అడుగులచప్పుడును వినఁబడుచుండెను. ప్రాసాదమునకు సమీపమున నెక్కడనో నిప్పుపుట్టినదని ఉదయాదిత్యుఁ డనుకొనెను. బయటి గందరగోళ మిట్లే యున్నది, ఉదయుఁడు మనస్సులో కలతఁజెందుచున్నాఁడు, హఠాత్తుగ వైదుగది తెలుపుతరచి ఎవరో ఆచీకటికొట్టులో ప్రవేశించిరి ఉదయుఁ డులికిడి, “ఎవర?” అని యనెను.

“నేను, సీతారామ్, మీరు బయటికి రఁడు మహారాజా!” అని జబాబు వినఁబడినది

ఉదయుఁడు—“ఏల” అని యడిగెను.

సీతారాముఁడు—“వైదునకు నిప్పుంటున్నది, మహారాజా, మీరు తత్క్షణము బయటికి రావలెను,” అనుచు నించుమించుగ నాయన నెత్తుకొని బయటికి మోసికొనిపోయెను.

చాలదినములైనతరువాత ఉదయూడు నేడు బహిః-
 ప్రపంచములోనికి వచ్చెను. నలుదిక్కులను వ్యాపించియున్న
 ఆకాశము మీఁద కవచబడినది, గాలి తనవత్తుమును విరివిగఁ-
 జేయుచున్నదా యని అతనికి అనిపించినది. ముఖమునకడ్డుగ
 అన్నివైపులను నుండుగోడలు నీడిపోయినవి. ఆ చీకటిరాత్రి,
 మీఁదనుండి లెక్కలేనిచక్షురములు చూచుచుండ ఆలేత-
 గడ్డిపై నాబయలున నిలుచుండియున్న ఉదయాదిత్యునిహృద-
 యమునం బట్టుగానియానంద ముదయించినది. ఆనందవరకళుడై
 కొంతసే వక్త్రవారకయుండి తరువాత సీతారాముని “ఏమిచేయ-
 వలెను, ఎచ్చటనుఁ బోవలెను?” అని యడిగెను. అనేకదినము
 లాచిన్నగదిలో ధైర్యముగానుండి హఠాత్తుగ నేఁడా బయలులోనికి
 వచ్చుటవలన ఉదయాదిత్యునకు కాను కేవల మసహాయుడ-
 నని అనిపించి, “ఏమి చేయవలెను, ఎచ్చటనుఁ బోవలెను?”
 అని సీతారాముని నడిగెను. “నండు నాతో రిండు” అని
 సీతారాముం డిగెను

భవతల అగ్ని విస్తార మగుచుండెను. ఆనాడు రెండవ-
 పూట పురజనులలో కొందఱు యజమానులతో నేదో యనవి-
 చేసికొనవలెనని వచ్చి స్త్రాసాదస్త్రాంగిణమున నందఱు నొక్క-
 చోట చేరియుండిరి. ఇంట్లనుండి వచ్చుచున్నవని మొదట కేకలు
 వీరినోట వచ్చినవే నవారావాంక్రకుగాను కాగాగారమున
 కంటి కట్టియుండిన యింట్లవరుల యొకటియుండెను—వానిలో-
 నేనవారావాంక్రమంచములు, పీటలు, పాత్రసామాను, బట్టలు
 పాతలు మొదలగున వన్నియు నుండును. “అగ్ని అగ్ని” అని

వినుగానే ఏమాత్రము చేతనైనవారైనను తత్క్షణము కరుగెత్తి పాటిపోయిరి. చేతకానివారు కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనుచుండిరి. ఉదయానిత్యునిద్వారమునగ్గరూడ నిద్దలు పవారావాండుండిరి, నిజమే; కాని అక్కడ కితివలెన పవారాయనసర ముండునదికాదు, కథతీత్రకారము, ఉండవలెను గనుక నెవరో ఉండువారు. ఉదయానిత్యుః ప్రతిశాంతముగ నెల్లప్పుడు నొక్కచోటనే సూర్యునివాడు, అది దెన్నడైన పాటిపోవుచు గాని, పాటిపోవలెనుకొరిగి నుతనిలో ముంగుననిగాని ఎవ్వరికిని కట్టలేదు కనుక నతని ద్వారమునొద్ద నుండువారు, అందఱికింబడి ముందుగ కనుగొనెడి సూత్రయగుచున్నది, నిష్పంకము నారకున్నది—కొండతొయ్యినుండి సామానులు మోసికొనివచ్చుచుండిరి. కొండలు నీళ్లు పోయుచుండిరి ఏమియుః జేయక చూచుచు గోడవనుమాత్ర మధికిముచేయుచుండువారుకూడ లేకపోలేదు నిస్సారియగువాత శాబాబ్ శాబాబ్ అని అందరికింబడి మెప్పుచుండునది వీరే! అందఱును గడబడుకొనుచున్న సమయమున నొకొక్క స్త్రీ ఆగుంపులోనికివచ్చి ఏమో దొప్పబోవుచుండెను, కాని యాగుం దరగోళములో నామెను కనువారెవరు? ఆమెను తీట్టువారు కొండలు, ఆమె నటు వ్రాసివేయువారు కొండలు క్షుణ్ణువ్రాసివేయువారు కొండలుకాని యామెమూటను వినువారెవరు లేకుండిరి. కనిప బడిరిద్దరి నోటవెబడి వచ్చిన మాట లివి:— “ముగ్ధులు పాటిపోయిన నాకేమిసప్తము— నీకుమాత్ర మేమి సప్తము? ఆపూచీ దయాసింగునది నాది

కాదు—నాయిల్లు వదలుకొని నన్నిచ్చుడు రమ్మనుచున్నావా?”
ఇట్లునుచు భటు లాగుంపులో మాయమగుచుండిరి.

ఈరీతిని మాటిమాటికి ప్రతిహతయగుచు నాయాఁ-
డుది ఉగ్రస్వరూపిణి యయ్యెను. చివరకు తనచేతికి దొరకిన
వాని నొకనిని గట్టిగాఁబట్టుకొని ఇట్లనసాగెను— “మీ
ముఖములు శగులబెట్టా! మీకు కండ్లులేవా? రాజుగారి
యన్నము తినుచుండి ఆచూత్రము జ్ఞాన మక్కరలేదా! రేపు
రాజుగారితోఁ జెప్పి గోతిలో మోకాలిలోతు ముండ్లలో
మిమ్ములను పాతిపెట్టించి మఱి వనలెదను—యువరాజు పాటి
పోయినాఁడు

“మంచిపని చేసినాఁడే! ఆయిన నీ కేమైనదే?” అనుచు
వాఁడుదానిని నాలుగుతిట్లుతిట్టి బాగుగ బుద్ధిచెప్పెను—ఇండ్లకు
నిష్పముట్టించినవాండ్లలో వీఁడొకఁడు. తిట్లుతిని యారమణి
భీషణాకారము ధరించినది — క్రుద్ధవ్యాఘ్రినేత్రములవలె
నా సొకనులు మెరియుచుండెను, జట్టు పైకి పొడుచుకొని
వచ్చుచుండెను. పటకట పండ్లు కొలుకుచునున్న ఆమెము-
ఖముపై నాయగ్ని జ్వాలల కాంతిపడి ఆమె కొకపిశాచిరూప-
ము వచ్చినది. మండుచు నెదుటనుండు కొఱకంచు నొకదానిని
చేతఁబుచ్చుకొనినది ఆపిశాచి—చేయికాలుచున్నను దానిని
బాటవేయక తన్ను తిట్టినవానివెంట పరుగెత్తినది; ఎంత ప్రయ-
త్నించినను వానిని బట్టుకొనలేక, తుదకాకొఱకంచు వానివైపు
విసరినది.

ముప్పదియవ పరిచ్ఛేదము.

యువరాజును దోడ్చుకొని సీతారాముడు కాలువ-
యొడ్డునకు వచ్చెను. ఆక్కడ పెద్దపడవ యొకటి కట్టియుం-
డెను. ఆపడవయెదుటకు వచ్చి యిద్దఱును నిలుచుండియుం-
డిరి. వారిరాకనుజూచి పడవలోనుండి యెవరో బయటకె-
వచ్చి “వచ్చితివా తాతా?” అని యనెను. ఉదయాదిత్యు-
డదివినఁగానే ఉలికిపడెను—చిన్నప్పటినుండి తాను వినుచుం-
డినకంత మిప్పు డతఁడు వినినది; అతని బాల్యస్మృతులతోను,
యావనసుఖదుఃఖములతోను కలసియున్న కంటస్వరమిది; ప్రపంచ-
ములో నేరవంతసుఖము, ఆనందము అతనికి మిగిలియు-
న్నవో వానితో నేకమైయున్న స్వరమిది! అతఁడు ధైర్య-
ముండురోజులలో రాత్రివేళ నప్పుడప్పుడు నిద్రలేక కూర్చుండి
యుండుసమయమున కలలో వినఁబడువేణువువలె కంఠస్వర
మొకటివిని యతఁడులికిపడి లేచుచుండెను—ఇప్పుడుదయుండు
వినినది అకంఠమే! ఉదయునివిస్తయము పూర్తిగ పోకమునుపే
వసంతరాయ లతనిదగ్గఱకువచ్చి అతనిని కౌగిలించుకొనెను.
ఇద్దఱికినులు నీళ్లతో నిండిపోయినవి, ఇద్దఱును నాగడ్డిపై
నచ్చటనే కూర్చుండఁ బడిపోయిరి. చాలసేపైనతరువాత
ఉదయాదిత్యుడు “తాతయ్యా!” అనెను. “ఏమి తాతా?”
అని వసంతరాయలు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను—మఱిమాటలులేవు.

మఱికొంతసేపై నతరువాత ఉదయాదిత్యుడు కనులు పూర్తిగ విప్పి మొదట నాలుగువైపులను చూచెను, తరువాత ఆకాశము వంక కనుల నెత్తెను. తుదకు వసంతరాయలముఖమువై పుచూచుచు, “తాతయ్యా, నాను నేడు స్వాతంత్ర్యము దొరకినది, నీవు దొరకితివి, నేను కోగడగిన దింకేమున్నది? ఈసమయ మంతసేపుండును తాతయ్యా!” అని యడిగెను.

మఱికొంచెము సేపై నతరువాత సీతారాముడు దగ్గఱకు వచ్చి “పడవలోనికి రండు యువరాజా!” అనెను.

యువరాజు — “పడవలోని కేల?”

“ఇక్కడనుండినయెడల వహారావాంధ్రు వత్తురు.” యువరాజు శ్చక్ర్యడుచు న్నడు వసంతరాయలను “మనము పాటిపోబోవుచున్నామా?” అని యడిగెను

వసంతరాయ లుదయాదిత్యునిచేయిఁబట్టుకొని ప్రశ్న-త్తరమిచ్చెను. “బేను, నాయనా, నేను నిన్ను దొంగలించుకొని పోవుచున్నాను. ఈదేశముననుండువారివి పాపాణహృదయములు, నీయొడలననురాగములేదు వారికి, ఇదివ్యాధదేశము, అందుండు హరిణశిశువవు నీవు. నిన్ను తీసికొనిపోయి నాహృదయమధ్యమున దాచియుంతును. అచ్చటి క్షేమాపదయుండు” ఇట్లనుచు ఉదయుని ఈవియావిహీనమగు ప్రసంచమునుండి తీసికొని పేమజ్యమునఁ గట్టిపెట్టయుంచఁగోరుచుండునట్లు వసంతరాయ లతనిని దగ్గఱకు లాగుకొని గట్టుగా పట్టుకొనెను.

ఉదయాదిత్యుడు చాలనే పాలోచించి, “తాతయ్యా, నేను పాటిపోవజాలను,” అనెను.

వసంతరాయలు— “ఏమి తాతా! ఈముసలివానిని మఱచిపోతివా?”

ఉదయూడు— “నేను నాన్నదగ్గఱకు పోయి ఆయన-
పాదములపై బడి తమింపవేడుకొనెదను నేను రాయగడు-
నకు పోవుటకు నాన్న అనుమతి నీయవచ్చును.”

వసంతరాయలు భీతుడగుచు— “నామాట వినుము
తాతా, అచ్చటకు పోవద్దు, నీప్రయత్నము నిష్ఫలమగును,”
అనెను.

“అట్టైన నన్ను దులోనికే మఱలపోనిమ్ము,” అని
నిట్టూర్పువిడుచుచు ననెను.

వసంతరాయలు లోనిచేతులు గట్టగా బట్టుకొని, ‘ఎట్లు-
పోగలవోపొమ్ము చూతము, నేను నిన్ను విడువను,’ అనెను.

ఉదయాదిత్యుడు— “ఈయభాగ్యుని దగ్గఱనుంచు-
కొనిన నాదను పిలిచి తెచ్చుకొనుటయే తాతయ్యా! నేనుండు
చోట ఒక యణువూత్రమైనను శాంతియుండనేరదుకదా!”

వసంతరాయలు— “నీవలన విభకూడ కారావాసిని యై
పోయినది తాతా. ఇంత చిన్నవయస్సుననే యామె సుఖము-
నకు నీళ్ల ధారయా? అట్లగుచుండుట చూచి నీ పూరకుండఁ
గలవా?”— ఇట్లనుచుండు వసంతరాయల నేత్రములనుండి
అశ్రుధారలు పడుచుండెను.

“దౌను తాతయ్యా నీవనునది నిజమే! పోదము పడ, అట్టైన” అని తొందరతొందరగ ఉదయుడనెను. తరువాత సీతారామునివై పుచూచి, “కోటలోనికి మూడుజాబులు పంపవలసియున్నది,” అనెను.

సీతారాముడు—“పడవలోనే కలము సిరా యున్నది, తెచ్చియిచ్చెదను త్వరగా వ్రాయుము యువరాజా, వ్యవధి లేదంతగా.”

క్షమింపుచుని వేడుకొనుచు ఉదయుడ తండ్రి కొరజాబు వ్రాసెను

తల్లి కిట్లు వ్రాసెను—“అమ్మా, నన్నుకని నీవెన్నడును సుఖింపలేదు. కాని ఇక నీవు నిశ్చింతగ నుండవచ్చును నేను తాతయ్యయొద్దకు పోవుచున్నాను. అచ్చట నేను సదా సుఖముగా నుందును, ఎల్లప్పుడు ననురాగమున మునిగియుందును నీ కెట్టిదుఃఖమును నుండగూడ దికి.”

విభకు:—

చిరాయుష్కతీ భవ, —నీకేమిప్రాయగలనవ్వు, జన్మజన్మములఁ నీవు సుఖముగనుండుము. అత్తవారియింటికి వెళ్లి సుఖముగ కాపురముచేయుచు, నీసమస్తదుఃఖములను సకలకష్టములను మఱచిపొమ్ము!” వ్రాయుచుండ ఉదయునికనులు నీళ్లతో నిండెను.

ఈమూడుజాబులను సీతారాము డొకపడవ వానిచేతి కిచ్చి కోటలోనికిఁ బంపెను. అందఱును పడవనెక్కిరి—ఆసమ.

యమున నెవలెయో యాపడవనై పు యగుగెత్తుకొనివచ్చుచుం-
డుట అందఱకును కనబడినది ఆమెను జూచి సీతారాముం-
డులికినది, “ఇదిగో ఆమాయలాడి, ఆమంకలమారి, ఆపిళా-
చివలె నున్నదే!” అనెను అంతకుంతకు దగ్గఱపడుచుండిన
యావిగ్రహము రుక్మిణిదే! ఆమెజట్టు విరగఁబోసికొని యు-
న్నది, ఆమె పైట జారిపోవుచున్నది, కనులనుండి నిష్క్రణ-
ములు బయటపడుచున్నట్లుండెను మాటిమాటికినామెవాంఛల
కడ్డుగ నేదో వచ్చుచుండుటచేతను, పగతీర్పుకొనవలెను-
కోరిక ఆమెలో నెంత తీవ్రముగనున్నను అది సఫలము కాక-
పోవుటచేతను, లోచన పుట్టుచుండుబాధ ఆమెను ఇటునటు
నూపివేయుచున్నది. ఎదుట నెవఁడు కనబడిన వానినే చీల్చి
ముక్కలుముక్కలుగఁజేసి కోపము చల్లార్చుకొనిఁగోరుచు-
నదా యని చూచువారికి తోచుచుండెను.

ఇండ్లు కాలుచుండుచోట చాలతిట్లును పోట్లును తిని,
రుక్మిణి వెట్టితినబానివలె కోపముతో కోపవైపునకు పరుగె-
త్తిపోయెను. తిన్నగ ప్రతాపాదిత్యుని గదిలోనికి వెళ్లవలె-
నని అనేక ప్రయత్నములు చేసినది; కాని సాధింపలేకపోయినది-
పహరావాం ద్రీమె వెట్టిదని భావించి కొట్టి వెంటఁ బెట్టుచుం-
డిరి. అప్పు డామెభరింప లేని బాధతో కొటనుండి పరుగెత్తు-
కొనివచ్చి వ్యాఘ్రవలె నుదయునిపై నురుకవలెని ప్రయ-
త్నించెను. కాని మధ్యను సీతారాముం డడ్డునెను. రుక్మిణి
యాసీతారామునిపైఁబడి రెండుచేతులతో వానిని గట్టిగాఁ

బట్టుకొనెను. సీతారాముని కేకలువిని పడవవాండ్లు పరుగెత్తుకొనివచ్చి వానిని విడిపించిరి. ఆత్మ ఘాతమైన వృశ్చికము సర్వాంగములను తనతోఁగఱి కుట్టుకొనుచుండునట్లు, రుక్మిణి తనగుండె నప్పుడు గోళ్లతో చీరుకొనుచు, జుట్టును పీకుకొనుచు, “ఏమియు చేయలేకపోతిని, ఏమియు కాలేదు— నేను ప్రాణత్యాగము చేయుచున్నా నిదిగో! ఈస్త్రీహత్యాపాతకము మీదే!” అని కేకలు వేయుచు ననెను. ఈశాప మాయంధకారమున నలుదిక్కులను ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఇట్లు శపించుచు తత్క్షణమే ఆనీటిలో కుఱికిపడెను వర్షకాలమగుటచే నిండుగా పారుచుండు కాలువలో నెక్కడనో యడుగున చేరుకొనియుండును. సీతారాముని భుజమునుండి రక్తము కారుచుండెను బట్ట నీటిలో ముంచి వాఁడా గాయముపై కట్టెను. ఉదయాదిత్యునిముఖము చెమటతో నిండిపోయినది. అతనికి కాళ్లు చేతులు చల్లఁబడిపోయి మతితప్పినట్లయ్యెను. వసంతరాయలుగూడ దారితప్పినవానివలె నిశ్చేష్టుడై నిలుచుండియుండెను. పడవవాండ్రిద్దఱు వారిద్దఱిని నెత్తుకొనిపోయి పడవపై నెక్కించి పడవను తత్క్షణమే విడిచిపెట్టిరి. సీతారామునిచున్నప్పుడ భయముపుట్టి “బయలుదేరుసమయమున నెట్టి యమంగళము జరిగినది!” అని తనలో తా ననుకొనుచుండెను.

ముప్పుది యొకటవ పరిచ్ఛేదము

ఉదయాదిత్యునిపడవ కాలువదాటి నదిని జేరఁగానే
 'సీతారాముఁడు యువరాజునొద్ద నెలవుపుచ్చుకొని పడవ విడిచి
 మరల నగరమున కేగెను. పచ్చునప్పుడు యువరాజు నడిగి
 ఆయన కత్తిని పుచ్చుకొనెను.

ఉదయఁడు వ్రాసిన మూఁడుజాబులును సీతారాముఁ
 డొకనిచేతికిచ్చి ప్రాసాదమునకుఁ బంపెను. నిజమే, కాని ఆజాబు
 లెవ్వరికిని నీయవద్దని వానితో రహస్యముగా నొక్కినొక్కి
 చెప్పెను. పడవనుండి వచ్చి సీతారాముఁ డాయుత్తరములను
 మరల వానియొద్దనుండి తీసికొని రాణియుత్తరమును, విభ
 యుత్తరమునుమాత్ర ముంచి మూఁడవయుత్తరము చించి-
 వేసెను.

నిప్పు మఱింత వ్యాపించినది. వింత చూచుటకు నిద్ర
 మాని యనేకులు వచ్చి చుట్టును చేరియున్నారు. దానివలన
 మంటలార్పుట మఱింత కష్టమగుచున్నది.

ఈయగ్ని కాండలో సీతారామునికిఁ గూడ నొకవం-
 తుండెనని చెప్పుట యనవసరము. ఉదయాదిత్యునియొడల
 ననురాగముగల పురజనులు కొందఱు ప్రాసాదభృత్యులు
 కొందఱితోఁ గలసి జేసినపని యిది. అయిదారిండ్లు సాయం-
 కాలముప్పు డొక్కమాటంటుకొనుట దైవికముగా జరిగినపని

కాదట్టైన. అదేవిధముగ, ఇంతసేపార్చుచున్నను నిష్పారికూడ నారకుండుటను కారణము లేకపోలేదు. నిష్పార్కుటను బయలుదేరినగుంపులలో నిద్దతేసి ముగ్గురేసివంతున సీతారాముని జట్టుగాండ్తున్నారు. నిష్పలేనిచోట నీళ్లు పంపుచున్నారు, నీళ్లుకుపోయినవారు మఱి కాకున్నారు, అతిచమత్కారముగా కుండలు విరుగుచున్నవి, వీడు వెళ్లి వానిమీదను వాడు వచ్చి వీనిమీదను పడుచున్నారు, గొప్పగందరగోళము జరుగుచున్నది, నిష్పమాత్రము ఆరకున్నది.

ఈవల ఈగందరగోళ మిట్లుండునమయాన, సీతారాముని జట్టులోనివాండ్లువచ్చి ఉడయాదిత్యుని శూన్యకారాగారమునకు నిప్పంటించిరి. క్రమక్రమముగా తలుపులకు. ద్వారమునకు, కిటికీకి, దూలమునకు, కస్టలకు నిష్ప వ్యాపించినది, అన్నియు కాలుట మొదలుపెట్టినవి. అయింటికి నిప్పంటుకొనఁగలదని యెవ్వరును కలలోనైన ననుకొనలేదు, కనుక నెవ్వరిదృష్టియు నటువైపునకు పోలేదు. సీతారాముడు వచ్చుసరికి ఇంట్లన్నియు జ్వాలామండితములై కాలవలసినరీతిని గాలుచుండెను. ఏదో యొకశవము తలయుఁ గొన్ని యెముకలును సంపాదించి, ఇవియుఁ దనతోఁదెచ్చిన యుదయాదిత్యునికత్తియు న్నాల్చేదుగదిలోనికి విసరెను.

ఆవల ప్రహరీశాలకు నిష్పార్చుచుండువారికి హఠాత్తుగ కారాగారమువైపునుండి కేకలు వినిబడినవి. ఉలికిపడి “అది యేమి? అది యేమి?” అని యందఱును నొక్కమాటుగ ననిరి.

ఎవడో అటువైపునుండి పరుగెత్తివచ్చి వైదుగదికి నిప్పుంటు-
కొనినదని చెప్పెను. పహారావాండ్రు దేహములను రక్తము
నీరై పోయినది, దయాలోసింగునకు తలతిరుగుట మొదలుపెట్టి-
నది. అతని చేతిలోనున్న కుండ క్రింగపడి ముక్కుముక్కులై నది.
ఇంతలో నటువైపుననుండి మఱియొకడు వచ్చి, “యువరాజు
గదిలోనుండి కేకలు వేయుచున్నాడు— విసబడుచున్నది”
అనియెను. వీనిమాటలు పూర్తికాకమునుపే సీతారాము-
డవచ్చుటకు పరుగెత్తుకొనివచ్చి “ఓరీ, త్వరగా రండు, యువరాజు
గదిపై నుండుడాబా విరిగి పడిపోయినది, కేకలు వేసి పిలిచినను
ఆయనయొద్దనుండి జబాబురాకున్నది,” అని అన్నాడు.
అందఱు నవ్వుటకుఁ బరుగెత్తిరి. డాబా కూలి పడియున్నది,
ఎటువైపుచూచినను మంటలు, లోనికి ప్రవేశించుమార్గము
కొనరాలేదు. ప్రతివాడును మఱియొకనిపై నేరముమోపుచు
అందఱును ఆమంటలచుట్టు నిలుచుండి, ఎవరియొక్క గ్రతవలన
నిది సంభవించినదో నిర్ధారణచేయుటకు మొదలుపెట్టిరి.
ఘోరమైన వివాదము జరిగినది— తిట్లతో ప్రారంభమై కొట్టు-
కొనుటవఱకు వచ్చినది.

ఇల్లంటుకొని, యువరాజు చనిపోయెనన్న వదంతి పుట్టించి
కొంతకాలమువఱకైనను నిశ్చింతగా నుండువచ్చునని సీతా-
రాముడు తలంచెను. నాలుగువైపులను నిప్పుంటుకొని యిల్లు
నిరాటంకిముగా కాలుచుండుట చూచి సీతారాముడు మిగుల
నానందించుచు తలకు కండువా యొకటి చుట్టుకొని తనయింటి

వైపు బయలుదేరి కోటనువదిలి కొంతదూరము వచ్చెను. అప్పటికి చాలరాత్రియైనది; తానుతప్ప దారిపోవువా రెవ్వరును గానరాలేదు; నలుదిక్కుల నిశ్శబ్దము; ఉండియుండి వెదురాకులను కదలించి శబ్దముచేయుచు దక్షిణవాయువు వీచుచున్నది. మనస్సున నుల్లాసముపుట్టి, సీతారాముడు సరసమైన పాటయొకటి మొదలుపెట్టెను. ఆనిర్జనపథమున నొంటరిగా పాడుకొని పోవుచుండుపాంథుని మనస్సున కప్పుడొకయూహ తట్టినది. “నేను యశోరువిడిచి వెల్లిపాక- తీరదు, అట్టైన శ్రమకకుండ గొరకునప్పుడు కొంత డబ్బెల సంగ్రహించుకొని పోగూడదు? మంగళ చచ్చినది, పాడు ముండ—శని నిరుగుడైనది! దానియింటి కొకిసారిపోయి చూచిన బాగుగనుండును, కావలసినంత డబ్బుండెను దాని యొద్ద; ఈమూడులోకిములలో నొక్కడైనలేడు దానికిఁ గావలసినవాడు, ఆరూపాయలు నేను తీసికొనిన తప్పేమి? నేను తీసికొనిచో నింకెవరైన తీసికొందురే! ఈవిధముగ తనలో తాననుకొనుచు మంగళ కుటీరమువైపు తిరిగెను, ఉల్లాసముతో మనస్సు నాట్యమాడుచుండ మరల పాడ నారంభించెను. ఆదారిని పోవుచున్న యభిసారిక యెవరో యొకతె సీతారాముని కంటఁబడెను—సీతారామునకు తెలియ కుండ నిట్టివి యెన్నడును జరుగనేరవుగదా! రసికత కన- బటచుచు నాలుగుమాటలాడవలెనని యనివార్యమైన కోరిక పుట్టినది సీతారామునకు; కాని యిప్పుడు వ్యవధిలేదని

జ్ఞప్తి యంచుకొని ఆవాంఛ నణచుకొనుచు త్వరత్వరగా
వెళ్లపోయెను.

సీతారాముండు రుక్మిణి కుటీరమునకుఁ బోయి చూచు-
సరికి, తలుపు తెరచియుండెను. అతినంతోపముగో వాఁడాకు-
టీరములో ప్రవేశించి, యొకమాటు నాల్గువైపులను జూచెను..
ఘోరమైన యంధ కారము; ఏమియు కాని రాకుండెను, చేతులు
చాచి తడవుకొనుచు లోనికిఁబోయెను, కాలికి పెట్టియొకటి
తగిలి వాండు నేలఁబడిపోయెను, వానితలను గోడతగిలెను.
అతనికి మిగుల భయమువేసినది ఇంటిలో నెవరో యున్నట్లును,
ఊపిరితీయుట విచలబడుచున్నట్లును, అతని కనిపించినది మెల్ల
మెల్లఁగ ప్రక్కగదిలోనికిఁ బోయెను. పోయి చూచుచున్నచోకి
రుక్మిణి పడకగదిలోనుండి వెలుగుగు వచ్చుచుండెను

దీప మిప్పటివఱకును వెలుగుచుండుట కనిపెట్టి సీతా-
రాముండు మిగుల సంతోషించుచు ఆగదివై పునకు వడివడిగాఁ
బోయెను. ఎవరది! ఎవరాగదిలో! ఎవతెయోస్త్రీయొకఁ యగజే-
గజే వణకుచుఁ బండ్లు పటపటకొరుకుచుఁ గూర్చుండియుండెను.
కట్టుకొనియున్నది తడిబట్ట, సగము జారియున్నది. కిప్పియున్న
జొట్టునుండి టప్పుటప్పున నీటిచుక్కలు పడుచున్నవి. గదిలో
చిన్నదీప మొక్కటిమాత్రముండెను మినుకుమినుకుమనుచుండు
నాదీపపుకాంతి తెల్లఁబారిపోయిన యారముణి ముఖముపైఁ
బడుచుండెను. వెరుకగోడపై పెద్దనీడ పడియుండెను కళలేక
బూడిదవలెనుండు నామె ముఖమువై ఖరి, ఆనీడ, ఆనిశ్శబ్దత —

గదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే వీనివలన సీతారాముని దేహము చల్లఁబడిపోయినది. అజుట్టు విరుగఁబోసుకొని తడిబట్టతోఁ గూర్చుండియున్నది మంగళవలె గవఁబడఁగానే అది యామె భూతమేమో యని సీతారామునకు భయమైనది—ముందునకు వెళ్లలేకపోయెను. ధైర్యముతెచ్చుకొని వెనుకకుఁ దిరిగిపోలేక పోయెను. సీతారాముఁడు వట్టి పిరికివాఁడు కాఁడు, రెండు నిమిషము లట్టు నిలుచుండి ధైర్యము నటించుచు, “నీవెక్కడ నుండి వచ్చితివే, నీవు చావలేదా?” అని కరిహాసముచేయునట్లామెను బ్రశ్నించెను రుక్మిణిముఖమెత్తి సీతారామునివైపు చూచినది; సీతారాముని ప్రాణము తెగిరిపోయినది. రుక్మిణి యట్లు కొంచె మతనివైపు చూచి, “ఓహు! మిథులను నాశనముచేయనిదే నేను చచ్చెద ననుకొంటిరా!” అనెను. లేచి చేతులు విసరుచు మరల ప్రారంభించినది, “నేను యమలోకమునుండి తిరిగివచ్చితిని; నిన్నును యువరాజును బూడిదచేసి, అబూడిద నాదేహమున పూసికొనినఁగాని యమునికోరిక నెరవేర్చుబోను—అంతవఱకు నాకు యమలోకమున స్థానము లేదు.”

రుక్మిణి కంఠము విని సీతారామునకు ధైర్యమువచ్చినది. సీతారాముఁ డామెయొడల ననురాగము కనఁబరచి స్నేహముచేసికొందమని ప్రయత్న మారంభించెను. మిక్కిలి దగ్గఱగఁ బోకపోయినను మొనటికంటె సమీపించి కోమల స్వరముతో నిట్లనెను—“నీ కేక్షణమున కేమతివచ్చునో

పోల్చుకొనుట నాతరముగాదు తల్లీ, అందుచేతనే నిన్నుఁ జూచిన నా కప్పుడప్పుడు కోపము వచ్చుచుండును. నామొడల నీవిత అప్రసన్నురాలవగుటకు నేను జేసిన యపరాధమేమి? ఇది యంతయు నటనే నేనెఱుగుదును! నన్నాపాట పాడనిత్తువా!”

సీతారాముఁ డిట్లు వాత్సల్యము నటించుచున్న కొలది. రుక్మిణికి కోప మధికమై యాపాదమ సకము దేహమున మంటపుట్టించుండెను. సీతారాముఁడు తనతలమొందనుండు జొరై యుండినను మంగళ వానిని పీకి ముక్కులుముక్కులుగఁ జేసియుండును, వాఁడు తన కనులై యుండినను చేతులతో పొడిచి పైకిలాగి నేలను వేసి కాళ్లతో నలిపివేసియుండును. ఇటునటు చూచినను మంగళచేత కేమియు దొరక లేదు. పండ్లు పటపట కొరుకుచు “నీవీక యిప్పుడే కోయుచున్నాను, ఒక్క నిమిష ముక్కడ నిలిచియుండుము,” అనుచు మంగళ కత్తిపీట తేవలెనని ప్రక్కగదిలోనికి బోయెను. మంగళ యుద్దేశించు చున్నది నిజమైన చావే యని కనిపెట్టి కత్తిపీట దెబ్బవలన నిప్పుడు చచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండని సీతారాముఁడు సందు దొరకఁగానే కుటీరమునుండి బయటికి బోయెను. రుక్మిణి కత్తి- పీట తెచ్చునప్పటికి సీతారాముఁ డాగదిలో లేడు; వానికి కొట్టవలసినదెబ్బలన్నియు నామె నేలకు కొట్టినది.

రుక్మిణి యిప్పుడు చచ్చినదానితో సమానమే—యువ రాజు విషయమై ఆమెకు గలయాశ పూర్తిగాఁ బోయినది, ఆమెకోరిక ఆమె యెత్తులు—అన్నియుఁ బూర్తిగ మంటఁ

గలసిపోయినవి. మునుపటి తీవ్రమైనవర్ష రుక్మిణిముఖాన మఱి లేదు, వజ్రవర్షమును గురిపించు చూపులుకూడ నందు లేవు, మునుపు సదా కనబడుచుండు జాహ్నువీతరంగోచ్ఛ్వాసము-
వంటి కలకల కూడ లేదు. రాజుగారికోటనుండి వచ్చుచున్న భృత్యులందఱిఁ బోట్లాడి, తిట్టి నేడు వాండ్రను శోలి-
వేయుచున్నది. దివాన్ జీశ్యేష్ఠపుత్రుఁడు తమలపాకులు నమలుచు నేఁ డామెతో కొంతరసిత జరుపవచ్చెను, వానికి నేడు రుక్మిణిచీపురుకట్టయే ప్రాప్తియైయును! అందఱకును మిగుల భయమైనది, ఆయూరివాం ద్రైవ్యురను రుక్మిణిదగ్గఱకు రాఁజాల కుండిరి.

ఆకుటిరమునుండి బయటికివచ్చి సీతారాముఁ డాలో చింప మొదలుపెట్టెను. “మునగాజు పాటిపోయెను సంగతి మంగళ యెఱుఁగును, ఆమెవలన సంతయు బయలుపడును, ఆపిశాచిముండను పీక నులిపి యేల చంపనైతిని!” అని వాఁడనుకొనుచుండెను. “ఏమైననుసరే, యశోధను నుండుట నాకిక శ్రేయస్కరము కాదు, నే నీక్షణమే పాటిపోవలెను,” అనుకొనెను. సీతారాముఁడు సపరివారముగ నారాత్రియే యశోధను విడిచి గాయగడునకు బాటిపోయెను.

రాత్రి యంత్యభాగమున మేఘము క్రమ్మి వర్షము ప్రారంభమైనది, నిప్పూరిపోయినది. యువరాజు చనిపోయెనను వదంతి ప్రతాపాదిత్యునిచెవినిగూడఁ బట్టెడిది. రాజుగారిమాట వినఁగానే సభాగృహమునకు వచ్చి కూర్చుండిరి. హారావాం-

డ్రను బిలిపించిరి. మంత్రియు మరియిద్దరుముగ్గురు సభాసదులునుగూడ వచ్చిరి. అతిభయంకరముగ నిల్లు కాలుచుండు సమయాన యువరాజు కిటికీలోనుండి కనబడెనని యొక్కడు సాక్ష్యమిచ్చెను, యువరాజుకేకలు తాము వినిరని కొందఱు సాక్ష్యమిచ్చిరి. మంటలలో కాలి దొరకిన యువరాజు కత్తిని దీసికొనివచ్చి రాజు నేదుట బెట్టెను మరియొక్కడు. పినతండ్రి యొక్కడ నని ప్రతాపాదిత్యుఁడడిగెను—ఇల్లంతయు వెదకిరిగాని వసంతరాయలు కానరాలేదు.

ఇల్లుకాలుచుండుసమయాన నాయనకూడ యువరాజుతోఁ గారాగారమునఁ గాన్పించెనని ఎవఁడో యనెను. “లేదు, లేదు, ఇల్లుకాలి, యువరాజు మృతినొందెనని రాత్రి తెలియఁగానే యశోవు విడిచి వెళ్లిపోయెను,” అని మరియొక్కడు చెప్పెను. ఈనానావిధములగుసాక్ష్యములు వినుచు ప్రతాపాదిత్యుఁడు సభాగృహమందుఁ గూర్చుండియుండ, ద్వారముకడఁ గోలాహల మొకటిలేచినది. ఎవతెయో స్త్రీయొకతె రాజసభలోనికి రాఁబోవుచుండ ద్వారపాలకు లామెను రానీయకున్నారట. అది వినినతోడనే యామెను లోనికి వదలుండని రాజుగారి యాజ్ఞయైనది భృత్యుఁడొక్కడు రుక్మిణిని దీసికొని లోనికి వచ్చెను. “నీ కేమి కావలెను,” అని రాజుగా రడిగిరి.

రుక్మిణి చేతులు విసరుచు బిగ్గరగ నిట్లనెను—
“నాకు కావలసినది మరియేమియు లేదు—మీ పహరావాండ్రందఱను నారేసివగాసములు పైదులో కుళ్లఁబెట్టి చివరకు

నూరిసుక్కలచే వాండ్రను తినిసింపుడు మహారాజా; ఇది కనులార చూడనిదే నాకు తృప్తికలుగదు! వీండ్రకుఁ దమ యెడల భయభక్తులున్నవని ఎన్నటికిని నమ్మకుండు.”

ఈచూటలు వినినతోడనే అచ్చటినుండు భృత్యులందఱును కేకలువేయ నారంభించిరి, రుక్మిణి వెనుకకుఁ దిరిగి కనులు పెద్దవిచేసి ఇటునటు త్రిప్పి, “నోళ్లు మూయుండు, మీరు ఘోరమైన దొంగలు,” అనుచు వాండ్ర సదల్పినది. “నిన్నరాత్రి మీ కాళ్లునేతులు పట్టుకొని యెన్నియోసారులు మీయువరాజు రాయగడు తాతగారితో పారిపోవుచున్నాడని మనవిచేసికొన్నాను; నామాట మీరు చెవినిబడనీయలేదు రాజుగారియింటనొకర్లు మీరు, మీకు గర్వముబలినది, పాములకు నాలు గేసి కాళ్లు మీకు కనబడుచుండును! చెదపురుగునకు రెక్కలు వచ్చుట చచ్చుటకొఱకే!”

ప్రతాపాదిత్యుడు — “జరిగినదంతయు పూర్తిగాఁ జెప్పుము!”

రుక్మిణి — “చెప్పవలసినది మఱియేమున్నది! యువరాజువసంత రాయలతో నిన్నరాత్రి పాటిపోయెను.”

ప్రతాపాదిత్యుడు — “ఆ యింటికి ని ప్పెవ రంటించిరో నీవెఱుగుదువా?”

రుక్మిణి — “మఱియేవరు మీస్థితారాముఁడే! యువరాజునకును, వానికిని పరమమైత్రి; యువరాజునకు వాఁడే సర్వమును, వాఁడుతప్ప మఱియేవ్వరును లేకట్టే అతనిధోరణి.

ఇది యంతయు సీతాకామునివని. అముసలిరాజు, సీతాకాముడు, యువరాజు కలసి యాలోచించిని చేసినవని యిది, అది నేను స్పష్టముగా చెప్పంగలను”

కొంతసేపటివఱకు ప్రతాపుడేమియు మాటలాడలేదు, చివరకు, “నీ కాసంగతి ఎట్లుతేలివచ్చి?” అని యడిగెను.

రుక్మిణి—“అదియంతయు చెప్పిన లాభములేదు. ఇద్దఱుమనుష్యులను నాకు సహాయమిచ్చు. నేనే స్వయముగఁ బోయి యువరాజును వెదకి తీసికొనివస్తాను. ఇట్టవని మీ నొకర్లకుఁ జేతకాదు, వాండ్లు వట్టిమేకలవంటివాండ్లు!”

రుక్మిణికి మనుష్యుల నిచ్చి ప్రతాపాదిత్యుఁడు మహారాజు వాంఛపై శిక్షవిధించెను. సభాగృహమునుండి ఒక్కొక్కరు బయటికిఁ బోయిరి. చివరకు రాజును మంత్రియు మిగిలిరి. రాజుగారు తనతో మాటలాడుదురని మంత్రి యనుకొనెను. కాని రాజుగారేమియు ననకుండుట చూచి ఏదో చెప్పవలెనని యుద్దేశించి, “మహారాజా!” అని ప్రారంభించెను. కాని రాజుగారదివినిపించుకొనకుండుటచూచి మెల్లమెల్లగ మంత్రికూడ బయటికిఁ బోయెను.

అనాఁడే నాయంకాలము ఉదయండు పాటిపోవుటను గూర్చి ప్రతాపుఁ డొక్కజాలరివానినోటవెంట వినెను— పడవెక్కి పోవుచుండ వాడు యువరాజును జూచినట్లు ప్రతాపాదిత్యుఁ డితరులవలనఁగూడ క్రమక్రమముగ నా వార్తయే వినుచుండెను రుక్మిణితోఁ గలసివెల్లియుండిన భృత్యు

తొక వారము దినము లైనతరువాత తిరిగివచ్చి యువరాజును
రాయగడులోఁ జూచితిమని చెప్పిరి.

ప్రతాపఁడు—“ఆమె యేదీ?”

భృత్యులు—“ఆమె తిరిగి రాలేదు, అక్కడనే యుండి
పోయినది.”

అప్పుడు ప్రతాపాదిత్యుఁడు ముక్తియార్థాన్ అను
పతాన్ నేనాపతి నొకనిని బిలిపించి వానితో రహస్యముగ
నేదియో చెప్పెను. అతఁ డదివిని రాజుగారికి సలాముచేసి
సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్లిపోయెను.

ముప్పది రెండవ పరిచ్ఛేదము.

ఉదయాదిత్యుడు వెల్లిపాయనని ప్రతాపాదిత్యుని-
కంటె రాణికిని విభకును ముందుగనే తెలిసినది. రాజుగా
రీసంగతి వినినతోడనే యేమిచేయుదురో యని వారిద్దఱును
మిగుల దిగులుచెందుచుండిరి. ప్రతిదినమును నెవరో క్రొత్తగ
నాసంగతినే చెప్పవచ్చుచుండిరి, వినినకొలది వీరికి భయ
మధికమగుచుండెను. ఇట్లొకవారము గడచినది, రాజుగారికి
నిశ్చయమైనసంగతి అప్పుడు తెలిసినది. కాని రాజుగా రేమియుఁ
జేయలేదు; వారికి కోపమున్నట్టు పైకెట్టి నిదర్శనమును లేకుం-
డెను. రాణి మఱియూరకుండ లేక, రాజుగారియొద్దకుఁ జోయినది
కాని చాలనేపటివఱకు నుదయునిమాట యడుగుటకు సాహ-
సింపలేదు. రాజుగారుకూడ నామాట యెత్తలేదు. చివరకు
రాణియే మఱి యాగలేక యిట్లనెను—“ఈసారికి ఉదయుని
క్షమింపుము మహారాజా! నాస్థానము నిలుపుము. పిల్లవాని
నింకను కష్టపెట్టెతివన్న నేను విషముతిని ప్రాణత్యాగము
చేసెదను.

“నీవు మొదటనే ప్రారంభించినావు—నేనేమియుఁ
జేయనే లేదే!” అని చీకాకుపడుచు రాజుగా రనిరి.

రాజుగారిమనస్సు మరల వంకరకావచ్చునని జడిసి
ఆవిషయమై మఱియే ప్రశ్నను వేయుటకును రాణి సాహసింప

లేదు; మెల్ల మెల్లగ సతిభయముతో బయటికి వెళ్లిపోయినది. ఒకదినము గడచినది, రెండుదినములు గడచినవి, మూడుదినములు గడచినవి. కాని రాజుగారియుద్దేశమున నెట్టిమార్పును గలిగినట్టు కానగాలేదు. ఇది చూచి విభయు, రాణియు కొంత కలతజెందిరి కాని ఉదయాదిత్యుఁ డచ్చటనుండిపోవుటవలన రాజుగారిమనస్సు కొంతచులకనైసది కాబోలు ననియూహించిరి

మనస్సున దిగులులేక రాణి కొన్నిదినములు గడపినది.

రామచంద్రరాయలు విభను బంపుచుని జాబుప్రాసెనని యింతకుఁ బూర్వమే రాణి విభతో చెప్పినది, ఆమాటయే ఇంట నలుగురకు దెలియఁజేసినది. ఇది వినినప్పటినుండి విభకు మహానందముగ నుండెను. కాను రామమోహనునితో బోక వాని నొంటరిగఁ బంపివేసినప్పటినుండి యామెమనస్సున క్షేమమును లేకుండెను. నడుమ నెప్పుడైనను మనస్సున కొంచెము శాంతికలిగినతోడనే తనమాట తలఁపునకు వచ్చుచుండెను— “అయన యేమనుకొనుచున్నారోకదా! నాయవస్థ నాయన సరిగా బోధపరచుకొనఁగలిగిరా? అయనకు నాపై కోపమువచ్చినదికాబోలును? అంతయు నాయనకు బోధపరచి చెప్పిన నాయన నన్ను తమింపరా? ఆహా పరమేశ్వరా, నేనెప్పుడాయనను చూతునోకదా, ఎప్పుడాయనకు నంతయు బోధపరతునోకదా!” విభ యీమాటలే వెచుకముందులుగ చేయుచు నెల్లప్పుడును ననుకొనుచుండెను. భయ మొకతాయితై రాత్రింబవళ్లు మెమనస్సునఁ గూర్చుండియుండెను

తల్లిమాట వినఁగానే విభ కపరిమితానందము కలిగినది, మనస్సును నొక్కియుంచుచుండిన భారము తత్క్షణమే తొలఁగిపోయినది సిగ్గువిడిచి నవ్వి నది; ఏడ్చినది, ఏమియు మాటలాడక తల్లివక్షమున దనముఖమును దాచుకొని చాలనేపూరకుండెను తల్లి కేడ్చునచ్చినది. భర్త తనవిషయమై పొరపాటుఁడలేదని తెలియఁగానే విభ కీప్రపంచమంతయు నొకనందనవన మనిపించినది, తనభర్తహృదయమువంటిహృదయ మెక్కడనోగాని యుండదనిపించినది. ఆయన యనురాగముపై నెంతయో నవ్వుకముదయించినది. 'నాప్రాణేశుని ప్రేమయే ఈప్రపంచమున నానిత్యాశ్రయము,' అని యామెకు నవ్వుకముపుట్టినది. 'నేనొకకోమలమగులతవంటిదానను, బలిష్ఠుఁడగు నుహాపురుషునిహస్తములను జుట్టుకొని, ఎట్టిభయమును లేకయున్నాను. నానవ్వుకమునుండి నాయాశ్రయమునుండి నన్నెవరు వేరుచేయఁగలరు?' లోపున నిట్టిభావముండుటచే విభకనందముతో వికసించుచుండెను. మేఘవిముక్తమగు శరదాకాశమువలె నామెప్రాణము నిర్మలతయు, విస్తారతయుఁ గాంచెను. చిన్నపిల్లవలె విభ యిప్పుడు తనచిన్నతమ్ముండు సమరాదిత్యునితో నాడుకొన నారంభించెను. చిన్నముద్దుబిడ్డవలె అవ్వును ఇది యది యడుగుచుండును. దుఃఖభరితమై వాగ్రహితమగు ఛాయవలె విభ యిటునటు తిరుగుచుండెను మునుపు—ఇప్పుడావైఖరి పోయినది; లోపున ప్రపుల్లితమగుచుండెడిహృదయము ఆమె సర్వాంగములయందును పరిస్ఫుట ప్రభాతమువలె ప్రకాశిత మగుచుండెను.

మునుపటిసంకోచము మునుపటివిచారము పోయి, తల్లితో నేమేమియో మాటలాడుచుండెను, మునుపు ఇట్టిమాటలనుట కెన్నడును బుద్ధిపుట్టలేదు, బుద్ధిపుట్టినను సిగ్గువలన అని యుండలేకపోవును. బిడ్డయానందము చూచి తల్లికెంతయో అనురాగము కలుగుచుండెను. లోలోపువ తల్లికి కొంత సంశయము లేకపోలేదు, కాని విభ కనుమానమునకైనను సందేయలేదు. తల్లియయ్య నట్టి నిర్మలమైన నవ్వును ఎట్లు వాడఁగొట్టఁగలదు పాపము! కనుక బిడ్డ ప్రతిదినము దనకనుల యెదుటనే నవ్వుచు నాటసాటలను సల్పుచుండ తల్లికూడ నవ్వుచు నాయాటసాటలను విసుగుచెందక చూచుచుండెను.

రాణిమనస్సున కొంచెము భయమును సందేహమును నుండుటచేత నేడు రే పనుచు గడపుచున్నదిగాని విభన త్త-వారియింటికి బంపలేకున్నది. ఇట్లు ఒకటిరెండువారములు గడచినవి, ఉదయాదిత్యునివిషయమై యొకవిభముగ నిశ్చింత కలిగెను. విభవిషయమైచూత్ర మేమిచేయవలెనో నిశ్చయించుకొనలేకున్నది. ఇట్లు మఱి కొన్నిదినములు గడిచినవి. ఆలస్యమైనకొలఁది విభ తొందరపడుచున్నది, ఆలస్యచుగుచున్నకొలఁది భర్తకంటికి తనియపరాధ మధికమగుచుండునని యామెకుఁ దోచుచున్నది. 'ఆయన కిబురుపంపినతరువాతఁగూడ నాలస్యమేల! ఒకమాటప్పడే తీమించిరి, మరల—'

ఇట్లు మఱి కొన్ని రోజులు గడచినవి, విభ యేమియు ననలేదు. తుదకొకనాఁడు మఱి పట్టయుంచుకొనలేక తల్లియొద్దకు

వచ్చి తల్లిని కాగిలించుకొని, ఆమెముఖము చూచుచు, “అమ్మా,” అని స్తారంభించినది. “అమ్మా” అనుసరికి తల్లి కంఠయు బోధపడిపోయినది; విభను రెండుచేతులతో బట్టుకొని, “ఏమి తల్లీ?” అన్నది. విభ కొంచెమునే పూరకుండి, “అమ్మా నన్నె పుడు పంపెదవు” అన్నది. ఈమాటలు నోటినుండి రాగానే విభముఖము సిగ్గుచేత ఎఱ్ఱనై పోయినది. తల్లి చిరునవ్వు నవ్వుచు, “ఎక్కడకు విభూ?” అని యడిగినది. విభ మరల, “చెప్పుచుమ్మా!” అని తల్లిని వేడుకొనుచు నడిగినది.

“మఱికొన్ని రోజు లోర్పియుండుముతల్లీ, త్వరలోనే పంపెదను” అని తల్లియనెను—ఇట్లనుచుండగానే ఆమె కనుల చెంట నీళ్లు కారుట మొదలు పెట్టినవి.

—

ముప్పదిమూడవ పరిచ్ఛేదము.

ఉదయాదిత్యుడు చాలకాలమైనతరువాత మరలరాయ-
 . గడునకు వచ్చెను, కాని మునుపటియానంద మిప్పుడు మఱి-
 పొందలేదు. తాతయ్యచేసినపని ఫలమెట్టిదగునో యనుభయ-
 మువలన ఉదయాదిత్యునిమనస్సున కెట్టిశాంతియు లేకుండెను
 “నాన్న అంతసులభముగా వదలిపెట్టువాడు కాఁడు—ఆహా,
 నేనెట్టి అవలగ్నమందు పుట్టినోకదా!” అనుకొనుచు యువ-
 రాజు కలతఁజెందుచుండెను. ఉదయుడు వసంత రాయలకడకుఁ
 బోయి, “నేను యశ్శీరునకుఁ బోయెదను తాతయ్యా,” అనెను.
 మొదట తాతయ్య ఆమాట వినిపించుకొనక నవ్వును పాట
 మొదలుపెట్టెను. కాని ఉదయుఁ డూరకుండక, ఆమాటలనే
 మరలమరల ననుచుండుట చూచి తాతయ్య మనస్సునకు కష్ట-
 మైనది. పాట నిలిపి వసంతరాయలు “నేను దగ్గఱనున్న నీకు
 కష్టమేలే!” అని యడిగెను. ఉదయుఁ డాపై ని మఱియేమియు
 ననలేఁబోయెను.

ఉదయాదిత్యుడు పరధ్యానముగ నుండుటచూచి
 తాతయ్య అతనికి సంతోషము కలిగింపవలెనని రాత్రింబగళ్లు
 ప్రయత్నము చేయుచుండెను—అప్పుడప్పుడు వీణవాయింపు
 చుండును. ఉదయునితోఁ గలసి ఇటునటు విహారముచేయుటకు
 పోవుచుండును. దీనివలన వసంతరాయల రాజ్యకార్యమంత-

యు నిలిచిపోయినది. ఉదయాదిత్యుఁడు తనతో నుండునట్లు చేయలేనేమో యని తాతయ్యకు భయమగుచుండెను. ఉదయఁడుయశోహరమునకు మరలఁజొచ్చునేమో యని వసంతరాయలు భయపడుచుండెను, రాత్రింబవళ్లుదయునిపై కన్ను వేసియేయుంచెను.

“ఆదేశముననుండునది పాషాణహృదయము నిన్నాదేశమునకు తిరిగి పోనీయను తాతా,” అని వసంతుఁడు మాటి మాటికి ననుచుండెను.

కొన్నిదినము లిట్లుండ నుదయునిమనస్సున నుండుభీతి చాల తగ్గిపోయినది. ఇన్నాళ్లై నతరువాత తనకు స్వేచ్ఛదొరకినది. తానిరుకుకొన్న రాతిగోడలు వదలినవి, తాతయ్య కోమలహృదయమున బసదొరకినది, ఇప్పుడు తనకాశ్రయమైయున్నది వసంతరాయుని అసీమప్రేమ. ఇన్నాళ్లకు నాలుగువైపులను చెట్టుచేమలు కనబడుచుండెను, మీఁదనుండు నాకాశము చూడఁగలుగుచుండెను, దిగంతములవఱకు వ్యాపించియున్న యుషారాగము చూడఁగలుగుచుండెను, పక్షులపాటలు వినఁగలుగుచుండెను, దిగంతములనుండి వచ్చు గాలి యతనినర్వాంగములకుఁ దగులుచుండెను, రాత్రికాఁగానే ఆకాశమునిండ నక్షత్రములు కనబడుచుండెను, విభావరుల బోధాన్నిప్రవాహమున మునుఁగుచుండెను. ఇక్కడ ఉదయుఁ డెక్కడకుఁ బోవలెనన్నఁ బోఁగలఁడు, ఏమనిచేయవలెనన్నఁ చేయఁగలఁడు-- అతని కిచ్చట నెట్టియడ్డును లేదు.

చిన్నప్పుడు దయాదిత్యుని నెఱిగినవారనేకులు దూర-
 దూరములనుండి అతనిని జూచుటకు వచ్చుచున్నారు. గంగా
 ధరుడు వచ్చెను, ఫటిక్ వచ్చెను, హబీచాచాకరీ ముల్లాతోఁ
 గలసి వచ్చియుండెను, మఘరుడు తనముగ్గురు పిల్లలను తీసి-
 కొనివచ్చియుండెను, పరాణు, హరి—ఇద్దఱున్నదమ్ములును
 వచ్చిరి, శీతల్ సర్దారు అయిదుగురు గరిడీవాండ్రతోఁ గలసి
 ఆటచూపవలెనని వచ్చెను—ప్రతిదినమును యువరాజుదర్శన-
 మునకై ఎవరో కొందఱు వచ్చుచుండిరి. యువరాజు వారి-
 తేమసమాచారమును దెలిసికొని వారి ననేకవిధముల
 ప్రశ్నించుచుకాలము గడపుచుండెను. ఉదయాదిత్యుఁ డిప్ప-
 టికిని తమ్మును మఱవకుండుట చూచి వారమితానందము
 పొందిరి. మిక్కిలి యాశ్చర్యపడిరి. మఘరుడు తన పెద్దకొడుకు
 ను కనపరచుచు, “మహారాజా, మీరు రాయగడునకు వచ్చిన-
 నాడు వీనిపుట్టుక, మీరు వచ్చి వానిని చూచియుంటిరి,
 తరువాత మీ యాశీర్వాదమువలననే ఆయిద్దఱును పుట్టిరి.”
 అనెను. ఇట్లని వాండ్రనుదయాదిత్యునికి దగ్గఱ తీసికొనిపోయి
 ప్రణామముచేయుమనెను వాండ్లు యువరాజుపాదములకు
 మ్రొక్కిరి. పరాణ్ వచ్చి “మీరిక్కడనుండి యశ్వీరునకు
 పోవునప్పుడు మీపడవను నడపినది నేనే మహారాజా,” అనెను.
 “మీరిక్కడ నుండునప్పు డొకనాడు నాలాతీవిద్య చూచి
 ఆనందించి మీరు నా కినామిచ్చితిరి మహారాజా, నేడు
 నాకొడుకులవిద్య మీకుకనపరపవలెనని కోరికగానున్నది.

మహాప్రభూ, "అనుచు సీతల్ సర్దారు యువరాజునెడుట వచ్చి నిలుచుండెను. ఈవిధముగ యువరాజును జూచుటకు రాయ- గడుప్రజ ప్రాతఃకాలముమొదలు సాయంకాలమువఱకు గుంపులుగుంపులుగ వచ్చి అందఱును ఒక్కచోట చేరిమాట- లాడుచు మిగుల సంతోషముగఁ కాలముగడపుచుండిరి.

అన్నివైపులను నుండుచెట్లు చేమలవలనను, ప్రేమవల- నను, ఆనందమువలనను, సంగీతమువలనను, ఉదయాదిత్యుని- మనస్సులో నుండుదిగులు సహజముగ చాలభాగము తగ్గిపో- యినది. "నాన్నకు కోపమురాలేదు కాఁబోలు! ఆయన సంతోష- ముకూడ కలిగి యుండునేమో! లేనియెడల నింతకాలమువఱకు నిట్లూరకుండునా?" అని యువరాజు కండ్లుమూసికొని తన- లోఁదా నప్పుడప్పు డనుకొనుచుండెను.

కాని యీమిథ్యానందమువలన మనస్సు ననేకదిన- ములు భ్రమలో నుంచలేకపోయెను. తాతయ్య కేమగునో- యనుభయము ఉదయుని వదలలేదు. 'తాను యశోహరమునకుఁ దిరిగి వెళ్లిపోవుటను' గుఱించి తాతయ్యతోఁ బ్రశంసించుట నిష్ప్రయోజనమనియు, ఆయనతోఁ జెప్పకయే దొంగతనముగ నెప్పుడో పోవలెననియు నిశ్చయించుకొనెను. అట్లు నిశ్చయించుకొనిఁగానే ఆకారాగారము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. ఈ- యానందము, ఈస్వేచ్ఛ యొక్కడ, ఎన్నటికిని ఎట్టిమార్పును- జెందక విసుగుతెప్పించు ఆకారాగారవాస మొక్కడ! వైదులో గడపిన ప్రతినిమిషమును ఒక్కొక్కసంవత్సర మనిపించినది

అతనికి. అనిర్జనకారాగార మతనికనులకు కట్టినట్టైనది. వెలుతురులేదు, గాలిలేదు, తలుపులు మూసియున్నవి. తలఁచుకొనినంతమాత్రాన దేహమున పులకరింపు పుట్టుచుండెను. ఐన నెన్నఁడో ఒకనాఁ డాకారాగారమునకే పోవలెనని నిశ్చయించుకొనెను, కాని “నేడే పోయెదను,” అని మాత్రము నిశ్చయించుకొన లేకపోయెను, ఒకనాఁడు ‘పోయెదను’ అనుకొనుచు నిశ్చింతుఁడాయెను.

నేడు బృహస్పతివారము—వర్జ్యము; నేడు పోవుట మంచిది కాదు, రేపు పోయెద...నేడు రోజు బాగుగలేదు; ప్రాద్దుటమొదలు ఒక్కవరుసను చినుకులుపడుచున్నవి, ఆకాశము కనఁబడుటయేలేదు మేఘము పూర్తిగా కప్పియున్నది. ఐనను ఈసాయంకాలము తప్పక రాయగడు విడువవలెనని ఉదయుఁడు నిశ్చయించుకొనియుండెను. నేడు, ఉదయుఁడు తాతయ్యకు ఉదయమునఁ గానరాఁగానే తాతయ్య ఉదయుని కాంగిలించుకొని, “తాతా రాత్రి నేను కలగంటిని, అది మిక్కిలి పాడుకల—ఆకల స్పష్టముగ జ్ఞప్తికి రాకున్నది, కాని నీవు నన్ను విడిచిపోవుచున్నావట, ఎన్నటికిని మఱి నాకు కనఁబడవట!” అనెను.

ఉదయుఁడు తాతయ్యచేయి పట్టుకొని, “నేను నిన్ను విడిచి పోవచ్చునుగాని, తాతయ్యా, ఎన్నటికిని కనఁబడుకుండుట ఎట్లు కాంగలదు?” అని అనెను.

వసంతరాయలు మఱియొకవైపు చూచుచు, ఏదో

యాలోచించువానివలె, “ఏల కాగూడదు, ఇంక నెంతకాలము బ్రతికియుండగలను, ముసలివాడనై పోతినిగదా!” అనెను.

గతరాత్రి తాను కన్నకల ఇంకను వసంతరాయలమనస్సున ప్రతిధ్వనించుచుండుటచే నతడు పరధ్యానముగ నేదో యాలోచించుచుండెను.

ఉదయుడు కొంచెమునే పూర్తకుండి, “తాతయ్యా, మనకిద్దఱకును మరల నెడఁబాటు వచ్చిన నేమగును?” అని యనెను.

వసంతరాయ లుదయుని భుజముపై జేయివేసి అతనిని దగ్గఱకు లాగుకొనుచు నిట్లనెను— “ఎడఁబాటేలవచ్చును తాతా? నన్ను విడిచిపోకుము నాయనా! ఈముసలికాలములో నన్నొంటరిగ వదలిపెట్టకుము తాతా!”

ఉదయునికనులు నీళ్లతోనిండినవి, ఉద్దేశ మింకను దనమనస్సులోనే యుండ తాతయ్య కెట్లు దానిజాడ దొరికినదో? యని ఆశ్చర్యపడుచు నిట్టూర్పువిడిచి, “నేను దగ్గఱనుండినయెడలనే నీకు గీడు సంభవింపగలదు తాతయ్యా!” అనెను.

వసంతరాయలు నవ్వుచు నిట్లు ప్రత్యుత్తమిచ్చెను— “ఎట్టిగీడు తాతా? ఈవయస్సున విపత్తునకుజడి నెడనా! మృత్యువుకంటె గొప్పవిపత్తు లేదుకదా! అట్టిమృత్యువుకూడ నాపొరుగుననే బసచేసియున్నది, మృత్యు విప్పుడు సదా నాసమాచారమును కనుఁగొనుచుండును, దానికి నేను భయపడను.

అన్ని విపత్తులను దాటి పెద్దవయస్సువచ్చువఱకు బ్రతికియుండగలిగినవాడను నేను. ఒడ్డుచేరినతరువాత పడవ నునిగిపోయినను నేమి?”

ఉదయూడు నేడు దివమంతయుఁ తాతయ్యతోనే యుండెను. రోజంతయు చినుకులు చిటపట పడుచునే యుండెను.

సాయంకాలమయి చినుకులు కొంచె మాగఁగానే ఉదయూడు లేచి నిలుచుండెను. “ఎక్కడికి తాతా?” అని వసంతరాయలు తక్కువగా అతనిని ప్రశ్నించెను.

ఉదయూదిత్యూడు—“కొంచెము బయట పచారుచేసి వచ్చెదను.”

వసంతరాయలు—“నేడు పోకున్న నేమి తాతా!”

ఉదయూడు—“అట్లనుచున్నా వేమి తాతయ్యా?”

వసంతరాయలు—“నేడు బయటికి బోవద్దు తాతా, నేడు నన్ను విడిచి పోకుము!”

“దూరముపోను తాతయ్యా, ఇప్పుడే మరల వచ్చెదను,” అనుచు నుదయూడు బయటికి బోయెను.

ఉదయూదిత్యూడు ప్రాసాద సింహద్వారముకడకు రాగానే పహారావా డొక డతనిని జూచి, మీతోఁగూడ నన్ను రానిండు మహారాజా” అనెను.

ఉదయూదిత్యూడు—“అవసరము లేదు.”

పహారా—“మహారాజావారిచేత అస్త్రమేదియు లేదు.”

“అస్త్రమేల?” అనుచు యువరాజు బయటికివచ్చెను. ఎదుటనున్న పెద్దబయలుచేరి అచ్చట పచారుచేయ నారంభించెను. క్రమక్రమముగ సంధ్యయై వెలుతురు క్షీణించి చీకటి కానారంభించినది. ఎన్నో సంగతులు యువరాజుమనస్సునకు వచ్చుచుండెను. ఉదయుడు లక్ష్యవిహీనమును, ఉద్దేశ్యరహితమును నైన తనజీవితమును గుఱించి యోచించుచుండెను. ఎట్టిస్థిరతయు లేనియవస్థ అతనిది, ఆఉత్తరక్షణమే ఏమైనను కావచ్చును. అతనివయస్సు స్వల్పము; జీవితసుంతయు ముందుకే యున్నది; ఎక్కడను ఇల్లువాకిలిలేక, స్థిరమైన సంసారములేక ఎట్లు భవిష్యత్తునంతయు గడపగలనోకదా యని యువరాజు తనలో దా ననుకొనుచుండెను.

విభమాట యప్పుడు జ్ఞప్తికివచ్చినది— “విభ యిప్పుడెక్కడ నున్నదోకదా? ఇంతకాలమును సుఖసూర్యుడామౌపై నుదయింపకుండ అడ్డుగ నిలుచుండియున్నది నేనె! ఇప్పుడు విభ సుఖముగ నున్నదా?” ఇట్లనుకొనుచు నామె నెన్నోమాటలు తనలో తాను దీవించెను.

గొల్లపిల్లవాండ్లు ఎండవేళఁగూర్చుండుటకై బయలునడుమ నొక చెట్లగుం పేర్పరుఁబడియున్నది. అందు రావి చెట్లు, మఱిచెట్లు, ఖర్జూరపుచెట్లు, పోకచెట్లు ఉన్నవి. ఉదయుడచ్చటికి వచ్చునప్పుడికి చీకటిపడినది. తాను పాటిపోవలెనని నిశ్చయించుకొనినది నము నేడు. ఆసంకల్పము విషయమైయే ఇప్పుడతఁ డాలోచించుచుండెను. తాను పోయెననుసంగతి

విన్నపృథు వసంతరాయ లెట్టియవస్థలోఁ బడునోకదా! అతనికి గుండె బ్రద్ధలొనుగాఁబోలు—అతిదుఃఖముతో “హా! తాత నన్ను విడిచి పాటిపోయెనే!” అనుచుండును గాఁబోలు! అముఖము ఆదృశ్యము ఉదయునికి కనులకుఁగట్టినట్లు కనఁబడుచుండెను.

ఆసమయమున బహుకఠినస్వరముతో “ఇదిగో ఇక్కడ! ఇక్కడ! మీయువరాజు!” అనుచు స్త్రీకంఠ మొకటి వినఁబడెను. దివ్యటీలు చేతఁబుచ్చుకొని నై నికు లిద్దఱు వచ్చి ఉదయాదిత్యునియెదుట నిలిచియుండిరి. చూచుచుండఁగనే ఆనైనకులసంఖ్య యధికమైనది, వాంఛ్రువచ్చి యువరాజును ముట్టడించఁగా ఆరమణి యువరాజును సమీపించి, నన్నుబోల్చుకొనఁ గలవా? ఇటుచూడుము, ఇటుచూడుము! అనెను. అదివ్యటీల వెలుఁగునయువరాజునకురుక్తిణిముఖము కనఁబడినది. రుక్తిణి ధోరణిచూచి నై నికు లామెను ‘దూరముండుము’ అనుచు నదల్పిరి. రుక్తిణి యామాటలు వినుపించుకొనక ఇట్లైన సాగెను— ఇదియంతయు నెవరుచేసిరో యెలుఁగుదువా? చేసినది నేను! ఈనై నికుల నందఱును నిచ్చటికి తీసికొనివచ్చినది యెవరు? నేను! నీకొఱకై నేనెంతోచేసితిని—నీవో, యువరాజవు-- వెనుకకుఁదిరిగినిలుచుంటివి నావైపు చూడనైన చూడక! నై నికులు రుక్తిణిని బలవంతముగ లాగుకొనిపోయిరి. అప్పుడు ముక్తియార్ఖా యువరాజునకు సలాముచేయుచు నెదుటికి వచ్చినిలిచెను. యువరా జాశ్చర్యపడుచు, “ఏమిసమాచారము ముక్తియార్ఖా?” అని యడిగెను.

“మహారాజావారియాజ్ఞను తీసికొనివచ్చితిని మహా-
ప్రభూ,” అని యతివినయముతో ముక్తియార్ ప్రత్యుత్తర-
మిచ్చెను.

యువరాజు—“రాజావారియాజ్ఞ యేమి?”

మహారాజావారి స్వహస్తలిఖితపత్ర మొకటి ముక్తి-
యార్ యువరాజుచేతిలోఁ బెట్టెను.

యువరా జాపత్రమును జదివి యిట్లనెను—“దీని-
కొక కింతసైన్యమేల? నాకొక ఆజ్ఞ తెలియఁజేయుచు నాకొక-
జాబుప్రాసిన నేనే వచ్చియుందునే! నాయంతట నేనే రావలెనని
నిశ్చయించితిని, రాఁబోవుచుంటిని. అట్లైన నాలస్యమేల?
ఇప్పుడే పోదము రండు, ఇప్పుడే యశోఘోషకు బయలు-
దేరుదము!”

“తత్క్షణమే రాలేను” అని ముక్తియార్ చేతులు-
జోడించి మనవిచేసికొనెను.

“ఏమి?”

“మహారాజావారియాజ్ఞ మఱియొకటి ఉన్నది, అది
పాలింపనిదే రాజాలను.”

“ఏ మాయాజ్ఞ?”

“రాయగడు ప్రభువునై మహారాజావారు ప్రాణ
దండము విధించిరి!”

“అబద్ధము, రాజావా రెన్నఁడు నష్టయాజ్ఞ నీయరు.”

“అబద్ధముకాదు యువరాజా ! మహారాజావారు స్వహస్తముతో వ్రాసియిచ్చినపత్రము నాయొద్దనున్నది.”

“నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు నేనాపతీ,” అనుచు యువరాజుత్యతురముగ ముక్తియార్ఖాన్ చేతులుపట్టుకొనెను. “యువరాజు దొరకనిపక్షమున నని రాజావారి. యాజ్ఞ—నేనెఱుంగుదును. నాయంతట నేనే వచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు నీవు చేయవలసిన దేముండును? నన్నిప్పుడే తీసికొనిపొందు, తత్క్షణమే తీసికొనిపొందు. కాళ్లు, చేతులుకట్టి నన్నీక్షణమే తీసికొనిపొందు, ఆలస్యముచేయకుండు.”

“నేను పొరపాటుపడలేదు యువరాజా, రాజావారు స్పష్టముగా నాతోఁ జెప్పిరి,” అని ముక్తియార్ఖాన్ జబాబిచ్చెను.

యువరాజు కలతఁజెందుచు నిట్లనెను—“నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు, సందేహములేదు. నాన్న యభిప్రాయమదికాదు. అట్టైన యశోరుసకుఁ బోదమురమ్ము రాజుగారి. నోట నీకు సరిగాబోధపడునట్లు చెప్పించెదను. నీవనునదే సరియైనదని వారన్నచో అప్పు డాయాజ్ఞ నాలింపవచ్చును.”

“క్షమింపుండు మహారాజా, మీయాజ్ఞ మన్నింపఁజాలను.”

“ముక్తియార్, నేనొకనాఁడు సింహాసన మెక్కఁబోవు-

“న్నాను, ఆమాట నీ వెఱుఁగుదువు, నామాట నిలుపుము, నన్ను సంతోష పెట్టెదను,” అని తడబడుచు యువరాజునెను.

ముక్తియార్ జబాబీయక నిలిచియుండెను.

యువరాజుముఖమున రక్తములేదు, నొసట చెమట చుక్కలు కూడుచుండెను. యువరాజు ముక్తియార్ చేయి గట్టగాఁ బట్టుకొని, “సేనాపతి, ఆయన పుణ్యాత్ముఁడు, వృద్ధుఁడు, నిరపరాధి; అట్టివానినిఁ జంపిన నీకు సరకముననైన స్థానము-దొరకదు,” అని యనెను.

“యజమానులయాజ్ఞ పాలించిన పాపములేదు,” అన్నాఁడు సేనాపతి.

“అసత్యము, అట్లు చెప్పు ధర్మశాస్త్రము మిథ్యాధర్మ-శాస్త్రము. పాపపుటాజ్ఞను బాలించుట పాపమని నీ వెఱుఁగుదువు ముక్తియార్,” అని యువరాజు గొంతెత్తి అతివీచ-ముగా ననెను.

సేనాపతి ఏమియు జబాబుచెప్పక నిలిచియుండెను.

యువరా జప్పుడు నాలుగుదిక్కుల నొకమాటు చూచి “అట్లైన నన్ను విడచిపెట్టుము, నేను కోటలోనికిఁ బోయెద నీ-నై న్యమును దీసికొని యుద్ధమునకు రమ్ము. యుద్ధమున గెలిచి తరువాత ఆయాజ్ఞను పాలింపుము,” అని యనెను.

సేనాపతినోట మాటలేదు. సైనికు లంతకంతకు దగ్గ-ఱకు వచ్చి యువరాజును చుట్టఁబెట్టిరి. యువరాజునకు నుపాయమేమియుఁ గానరా లేదు, కేవల మసహాయుఁడై

యామంధకారమున “తాతయ్యా జాగ్రత్త!” అని బిగ్గరగ నరచెను. ఆవనమున గంపముపుట్టినది, ఆమాటలు ఆవెద్ద-బయలులోనికివెళ్లి అచ్చట హరించిపోయినవి. సైనికులు మఱితే దగ్గఱకువచ్చి యువరాజును బట్టుకొనిరి ఉదయఁడు “తాతయ్యా జాగ్రత్త!” అని మఱియొకతూరి కేకవేసెను. ఆదారినిబోవు బాటసారియొకఁ డామాటలు విని, “ఎవరది?” యనుచు దగ్గఱకు వచ్చెను. యువరాజు వానిని చూచి. “వెళ్లుము, వెళ్లుము, త్వరగా పలుకెత్తుకొని కోటలోనికి-పోయి మహారాజుగారిని జాగ్రత్తగ నుండుమనుచు,” అని తొందరతొందరగఁ జెప్పెను. సైనికు లాబాటసారిని బోనీయక పట్టుకొనియుంచిరి; ఆమైదానమువెంబడిపోవు బాటసారులెం-దలు కనఁబడుచుండిరో నారంభఱినిగూడ నాసైనికులు పట్టి బంధించిరి.

సైనికులలోఁ గొందలు ప్రైదీగానున్న యువరాజునొద్ద నుండిరి; ముక్తియార్జనమును మిగిలినసైనికులును తమసైనిక-వేషమును విడిచి యస్త్రశస్త్రములను దాచియుంచి మామూలు మనుష్యులవలె కోటవైపునకు బయలుదేరిరి. రాయగడుకోటకు నూటికిమించినద్వారములు, ఆద్వారములో-నుండి సైనికు లాకోటలోఁ బ్రవేశించిరి.

అప్పుడు వసంతరాయలు సంధ్యా రాధనచేయు చున్నాఁడు. ఆవల, రాజస్రాసాదదేవాలయమున సంధ్యాపూజ జరుగుచున్నది, శంఖనాదము వినవచ్చుచున్నది, జయఘంట మ్రోగుచున్నది.

ఆరాజప్రాసాదము అంతవెద్దదైనను నెట్టికోలాహల-
నులేక నిశ్శబ్దముగ నున్నది. వసంతరాయ లేర్పగచిన
చారము ప్రకారము నౌకర్లలో చాలమంది యాసమయ-
న తనుతను యిచ్చానుసారము బయటికిబోయిరి, కొంత-
నేపటికిగాని తిరిగిరారు.

వసంతరాయల యారాధన యింకను బూర్తికాలేదు,
నడుచు నకస్తాత్తుగ నాపూజాగృహమున ముక్తియార్ఖాన్
కనబడెను. వసంతరాయలు కొంచె మసంతుష్టుడగుచు,
“ఈగదిలోనికి రావూడదు ఖాన్సాహేబ్, పూజ ముగించి
నేనిప్పుడే బయటికివచ్చెదను,” అన్నాడు.

ముక్తియార్ బయటికిబోయి గడపదగ్గరనే నిలిచి
యుండెను. పూజకాండగానే వసంతరాయలు బయటికివచ్చి
ముక్తియార్ నీప్రక్కజేయివైచి: “షేమమా ఖాన్సాహేబ్?”
అని యడిగెను.

ముక్తియార్ సలాముచేయుచు అతిశక్తియుగా
“చిత్తము!” అన్నాడు.

“భోజనమైనదా?”

“చిత్తము.”

“అట్లు నీబస కేర్పాటుచేసివచ్చెదను.”

“అవసరములేదు, మహారాజా! ఇది పూర్తిచేసికొని
ఇప్పుడే తిరిగిపోవలెను.”

“అట్లు వీలులేదు ఖాన్సాహేబ్! నేను వదలను
ఈరాత్రి నీవిక్కడ నాయతిథిగా నుండియేతీరవలెను.”

“వీలులేదు మహారాజా, తక్షణమే పోవలెను.”

“అట్లుల? ముఖ్యమైనవని ఏదో ఉండవలెనట్లైనను! ప్రతాపుడు తేమనూ?”

“మహారాజావారు తేమముగానే యున్నారు”

అట్లైన వసంతరాజులందరూ బోవలసినంత జరూరుపని యేమున్నది, చివ్వుము ఖాన్ సాహేబ్, నాకుం గొంచెము భయమగుచున్నది. ప్రతాపు డేవైన నాపదలోనున్నాడా?”

ముక్తియార్ — “అట్టి దేమియులేదు. మహారాజావారి యాజ్ఞను పాలించుటకై యిక్కడికి వచ్చితిని.”

వసంతరాయలు — “ఏమి ఆయాజ్ఞ?”

ముక్తియార్ ఖా నొక యాజ్ఞాత్రమును బైకిడిసి వసంతరాయలచేతి కిచ్చెను. వసంతరాయలు దానిని దీక్షము కడకుం గీసికొనిపోయి చదువసాగెను అంతలో సైనికు లందఱును ఒక్కొక్కరుగ ద్వారముదగ్గరను వచ్చిచేరిరి.

ఆత్రమును జదివి వసంతరాయలు ముక్తియార్ దగ్గరను మెల్లమెల్లగవచ్చి “ఇది ప్రతాపుడు వ్రాసినదేనా?” అని యడిగెను.

ముక్తియార్ “చిత్తము!”

“ఇది ప్రతాపుడు తనచేతితో వ్రాసినా?” అని వసంతరాయలు మరల నడిగెను.

“అది రాజావారు స్వహస్తముతో వ్రాసినదే, మహారాజా!”

వసంత రాయలు కనుల నీరు పెట్టుకొని “వానిని నేను నాచేతులతో పెంచి పెద్దవానినిజేసితిని ఖాన్ సాహేబ్!” అనెను, కొంతసే పూరకుండి మరల బ్రారంభించెను— “ప్రతాపుఁడు చంటివాఁడుగానున్నప్పుడు వాని రెయింబవలు నెత్తుకొనియుండువాఁడను, ఒక్కక్షణమైనను నన్ను విడుచు- వాఁడుకాఁడు. ఆప్రతాపుఁడే పెద్దవాఁడ నాఁడు, అతనికిఁ బెండ్లి చేసితిని, సింహాసముపైఁ గూర్చుండి బెట్టితిని. వానిబిడ్డలను ఆపించుచు నెత్తుకొని ముద్దులాడుచుంటిని— ఆప్రతాపుఁ డీప్రమును తనచేతితో తానే పూసెనా ఖాన్ సాహేబ్!”

ముక్త్యూర్కనులు తడియైరివి, ముఖము వాల్చుకొని పోరికి నిలచియుండెను.

“తాత యొక్కడ! ఏకిపడి ఉదయాచిత్తుఁడు!” అని వసంత రాయ లడిగెను.

“యిహ రాజా! వారు బందిగానున్నారు, మహారాజా- వారియొద్దను విచారణకైఁ గొనిపోవుచున్నాము,” అని ముక్త్యూర్క నెను.

“ఉదయుఁడు బందిగానున్నాఁడా? బందీగానున్నాఁడా ఖాన్ సాహేబ్? తాత నొకమాటు చూడనిమ్ము.”

“లేదు మహాప్రభూ, రాజావారి సెలవులేదు.”

వసంత రాయలు కనుల నీరు కాళ్ళుచు ముక్త్యూర్క్ చేతులుపట్టుకొని, “ఒక్కసూచు తాతను చూడనీయవా ఖాన్ సాహేబ్?” అని వెనుకొనెను.

“అజ్ఞను పాలించుభృశ్యుడనుమాత్రమే నేను.”

వసంతరాయలు పెద్దనిట్టూర్పు విడిచి “దాక్షిణ్య మెవ్వరకును లే దీప్రపంచములో! సాహేబ్ రమ్మ, వచ్చి నీ ఆజ్ఞాపాలన చేసికొనుము!” అనెను.

ముక్తియార్ ఖాన్ వంగి భూమిని తాకి సలాముచేసి చేతులుతోడించి, “నన్ను తమింపుడు మహారాజా, నేను నాప్రభువు వాజ్ఞను పాలించుచున్నాను, ఇందు నాదోష మేమియు లేదు,” అనెను.

వసంతరాయలు—“నీ తప్పేమున్నది ఖాన్ సాహేబ్? నీదేమియు తప్పులేదే! ఇందు నన్ను తమింపవలసిన్న దేదీయు లేదు.” ఇట్లుచు ముక్తియార్ దగ్గరకుబోయి అతనిని కాంగిలించుకొనెను.

వసంతరాయలు—“ప్రతాపునితో నేనతనిని దీవించుచు ప్రాణత్యాగముచేసితినని చెప్పుము సాహేబ్. ఉదయుని భారమంతయు నీమీదనే విడిచిపెట్టి చనిపోవుచున్నాను, జ్ఞాపక ముంచుకొనుము ఖాన్ సాహేబ్. ఉదయుడు నిరపరాధి. అన్యాయపువిచారణవలన వానికి కష్ట మధికము కాకుండ చేయుభారము నీదే!”

ఇట్లుని వసంతరాయలు కనులుమూసికొని ఇష్టదేవతను

స్తరించుచు తలవాల్చుకొనెను; “ఇక నీవని చేసికొనుము” అని ముక్తియారుతో ననుచు జపతావళము త్రిప్పసాగెను.

ముక్తియార్ ఖాన్ “అబ్దుల్!” అని పిలువగానే వరతీసికత్త చేతబుచ్చుకొని అబ్దుల్ వచ్చెను. ముక్తియార్ ముఖ మటుత్రిప్పకొని అక్కడినుండిపోయెను, ఆపరక్షణమే అబ్దుల్ రక్తముకారుచున్నకత్తితో బయటికి వచ్చెను. గది రక్తధారతో నిండుచుండెను.

—

ముప్పది నాల్గవ పరిచ్ఛేదము

పై న్యములో చాలభాగము రాయగడులోనే యుంచి యుదయాదిత్యునిదీసికొని ముక్తియార్ఖాన్యశోహరమునకు బయలుదేరెను దారిలో రెండురోజులును ఉదయాదిత్యుఁ డెట్టియాహారమును తాకిలేదు. ఎవరితోనైన నొక్కనూట యసలేదు—ఏమియో యాలోచించుచు కదలక మెదలక పాతి విగ్రహమువలె నుండెను—ఆతని కనులకు నిద్రలేదు, రెప్ప- పాటులేదు, ఆశ్రువులులేవు, దృష్టిలేదు—కేవల మేమియో యాలోచనతప్ప మఱియేమియు సతనిలో గానరాలేదు. ఉద- యుఁడు పడవనెక్కెను, పడవలోనుండి ముఖముచాచి నీటి వైపుచూచుచున్నాఁడు, పడవ నడుచుచున్నది, తెల్లశబ్దము వినబడుచున్నది, నీళ్లకలకల చెవిని బడుచున్నది,—విను, నేమియు సతనికి వినబడలేదు, ఏమియు సతనికి గనబడలేదు, ఏమియో యాలోచించుచున్నాఁడు. రాత్రియైరది, ఆకాశము నక్షత్రములతో నిండినది, పడవను కట్టిపెట్టి పడవవాండ్రంద- టును నిద్రించుచున్నారు. నీళ్లశబ్దముమాత్రము వినబడు- చున్నది, చిన్నచిన్నఆలలువచ్చి పడవకుఁ దగులుచున్నవి ఎదుటను బహుదూరమువఱకు వ్యాపించియున్న తేల్లని యిసుకదిబ్బలవైపు తేదేకదృష్టిగ నుదయాఁడు చూచుచు నేమియో యాలోచించుచున్నాఁడు.

తెల్ల వాటుజామున పడవవాండ్రులేచి, పడవను విప్పిరి. చల్లనిగాలి వీచుచున్నది, తూర్పుదిక్కున సరుణరాగము కనబడుచున్నది, యువరా జేదియో యాలోచించుచున్నాడు.

మూడవనాడు ఉదయాదిత్యుని కనులవెంట బొట బొట నీరుకారుట మొదలుపెట్టినవి; ఆయన ముఖమును జేతులపై నానుకొని నీటివైపు చూచుచున్నాడు, ఉండియుండి నాకాశమువైపు చూచుచున్నాడు. పడవ పడచుచున్నది. ఒడ్డుననుండు చెట్లు కండ్లయొదుట మేఘములవలె కనుగెత్తి పోవుచున్నవి, ఉదయుని నేత్రములనుండి యశ్రువులు సహస్ర ధారలై కారుచున్నవి.

చాలసే పై నెరువారత సమయముచూచుకొని ముక్తియార్ ఖాన్ మిగుల దుఃఖితుడగుచు యువరాజు నొద్దకు వచ్చి, అతివిచారముతో, “ఏమాలోచించుచున్నారు యువరాజా!” అని యడిగెను. యువరా జులికిపడి, నిశ్చేష్టుడై ముక్తియార్ వైపు చూడసాగెను. కొంతసే పట్టుమీడగా వానిముఖమున గొంత జాలియున్నదని తోచి యువరా జిట్టనెను.

“ధూమిపై జప్తమెత్తి నేను జేసినమహాకార్యమేమి, అని యాలోచించుచున్నాను ముక్తియార్! నావలన నెంత ప్రమాదము సంభవించినది! ఆహా, పరమేశ్వరా! బలము లేనివారిలోకములో నేలఛుట్టిరో కదా! తమస్వశక్తివలన నీలోకములో బ్రతికియుండలేక, అడుగడుగునకు నితరుల

సహాయముపై నాధారపడునట్టివారివలన నీపృథ్వికి జరుగు నుపకారమేమి? అట్టివారెవరిని యంటిపెట్టుకొని బ్రతుకొ గోరుచుందురో వారినే ముంచివేయుదురు, ప్రతికార్యమునకును నడ్డుపడుచుందురు, తమంతట తాము నిలుచుండలేరు, ఇతరులనెత్తిపై బరువై కూర్చుందురు—నేను బలహీనుడను పిరికిపెద్దమ్మను భగవంతుడు నన్నే ప్రాణముతో నుంచి, ఈప్రపంచమున కానందమగువానిని, ఈలోకమున నెవ్వరికైనను సహాయముచేయంగలవానిని, నాకొఱకై చంపివేసెను. నాకిక నేమియు నక్కరలేదు తండ్రి, నే నీలోకమునుండి నెలపు పుచ్చుకొనెదను.

ఉదయాదిత్యుని శైవీవలె దీసికొనివచ్చి ప్రతాపాదిత్యు నెదుట నిలుచుండబెట్టిరి. ప్రతాపుఁడతనిని అంతగిరుమున నొకగదిలోనికి కొనిపోయెను, తలుపుకు గడియపెట్టి, ప్రతాపుఁడు కయునిదగ్గఱకు రాగానే ఉదయునిశరీరమున గగుర్పొటుపుట్టినది, అతనికి పట్టరానియసహ్యము కలిగినది. అతనికి నేహమంతయు ముడుచుకొని పోవుచున్నట్లుండెను, అతఁడు తండ్రిముఖమువై పు చూడలేకుండెను.

“నీకుఁ దగినశిక్షయేమి?” అని నిశ్చలభావముతోఁ దండ్రి యడిగెను.

“తమ రాజ్యాపించువదే!” అని అతిశాంతముగ నుదయఁడు త్తరమిచ్చెను.

ప్రతాపుఁడు—“నా రాజ్యమున కర్హుండవు కావునీవు!”

ఉదయుడు “కాను మహారాజా, తమరాజ్యమునకుఁ దగినయోగ్యత నాకులేదు. తమరాజ్యము నాకక్కరలేదు. తమసింహాసనమునుండి నన్ను విముక్తునిజేయుడు—ఇదియే నాప్రార్థన”

ప్రతాపుడు కోరునదికూడ నదియే—కావున “నీ వన్నది నిజముగా నీచునస్సున నుండుకోరిక యని నాకుఁ దెలియుటెట్లు?” అని యడిగెను.

ఉదయాదిత్యుడు—“నేను బలహీనుడనై జన్మ-మొందితిని నిజమే, కాని నేటివఱకు స్వలాభమునకై యెన్నఁ-డును నొక్కయబద్ధమైన నాడలేదు. తమకు నామాటయందు నమ్మకములేనిచో కాలిగుడికిపోయి తల్లిచరణములు ముట్టు-కొని శపథముచేసెదను—నాకు తమరాజ్యమున సూచిమొన-యంత భూమియైన నక్కరలేదు తమరాజ్యమున గుత్తరాధి-కారి సమరాదిత్యుడే!”

“అట్లు నీవు కోరున దేమి?”

“నేనుకోరునది మఱియేమియులేదు మహారాజా— నన్ను కేవలము దొడ్డిలో పెట్టియుంచిన ఒళువువలె ఇనుప కమ్ములనడుమ పైదీగా నుంపకుడు. నన్ను విడిచిపెట్టుడు, నేనిప్పుడే కాశికీబోయెద ఇదికాక నాప్రార్థన మఱియొకటి యున్నది—నాకు గొంచెము డబ్బిచ్చిన నేను కాశిలో తాతయ్యపేర నొకయతిథిశాలయును, ఒక దేవాలయమును కట్టించెదను.”

ప్రతాపాచార్యుడు—“దానికి నేను సమ్మతించెదను.”

అనాచడేడదయ్యుడు కాళీమందిరమునకుఁబోయి ప్రతాపాచార్యుని సముఖమున నిట్లు శపథము చేసెను—“తల్లీ, కాళీ, నీపాదములుముట్టుకొని శపథము చేయుచున్నాను, నీవు నాకు సాక్షివి. నేను బ్రతికియున్నన్నాళ్లెన్నిఁడును యశోహరమున రవంతమేరయైనను నాది యనను. యశోహరసింహాసనమున నేను గూర్చుండను, యశోహర రాజవంశము నేను స్పృశింపను, అట్లెన్నఁడైన నేను చేయగోరినచో తాతయ్య హత్యసాపము నామెడను చుట్టుకొనునుగాక!” ఈమాటలనఁగానే ఉదయని దేహమున పులకిరింపు పుట్టినది.

ఉదయుడు కాళికాబోవుచున్నాడని వినినతోడనే రాణి కొడుకునొద్దకువచ్చి, “నాయనా, ఉదయా, నన్నుగూడ నీతో కాళికి తీసికొనిపోము” అనెను.

ఉదయాచిత్తుడు—చిట్లంటివేచువ్తూ! నీకు సమరాచిత్తుడున్నాడు, నీసంసారమంతయు విక్కిడనే యున్నది. నీ విక్కిడనుండి వెడలిపోయినయెడల యశోరు రాజ్యలక్ష్మీ కూడ నాక్షణమే యంతర్ధానమగును

రాణి—“నీ పింతచిన్నవయస్సున సంసారమువిడిచి వెళ్లిపోవుచున్నప్పుడు నే నెట్టిమనస్సుతో నివియన్నియు ననుభవించుచు నుండఁగలను. నీవు రాజ్యము సంసారము వదలి సన్యాసివై వెడలిపోవుచున్నావు, అక్కడ నీకు చింతక్షణ చేయువారెవరు నాయనా? మీతండ్రిమనస్సుతాయి, అట్లని నన్నుకూడ నిన్ను విడచియుండుమనిన నేనెట్లుండఁగలను?”

రాణికి బిడ్డలలో నందరికంటెను ఉదయునియెడల
సధికానురాగము, ఉదయునిమాట తలచుకొని గుండె బ్రద్ద-
లైన ప్లేడ్విసాగెను.

ఉదయుడు కంట నీరు పెట్టుకొనుచు తల్లి చేయిపట్టుకొని
“అమ్మా నీవెఱుగుదువు, ఇక్కడనుండినయెడల నేను అడు-
గడుగునకు భయపడుచుండవలసియుండును, కనుక నే నిక్కడ
నుండి వెళ్లి, ఎట్టియాదయు భయమును లేక విశ్వేశ్వరుని
చరణములకడ యుండును, నీవు దుఃఖింశకుఁ ఘ్నా” అని
యనెను.

ఉదయుడు విభయోర్ధ్వకుఁబోయి ఇట్లనెను—“నేను
కాశికిపోకిమునుపు నిన్ను సుఖినాఁడు రాలుగఁజేసి పోవలెనని
యున్నది చెల్లీ. నిన్ను నేనే స్వయముగ తీసికొనిపోయి మీ
యత్తవారియింట దిగఁబెప్పిపోయెద—ఇదియొక్క శ్రీ నాకోరిక!”

“తాతయ్య తేమమా?” అని విభ యడిగినది.

“తాతయ్య తేమమా గా నున్నాడు” అని యనుచు
నుదయుడు తల్లిని అచ్చటనుండి వెళ్లిపోయెను.

ముప్పది యైదవ పరిచ్ఛేదము.

విభయు నుదయాదిత్యుడును బ్రయాణమగుచున్నారు. విభ తల్లిని గట్టిగా కాఁగిలించుకొని యేడ్చుచున్నది. అంతః-
పురమున నెక్కడెక్కడ నున్న వారందఱునువచ్చి అత్తవారి
యింటికిఁ జోపుచున్న విభను జూచి నానావిధములైన యుప-
దేశము లీయసాగిరి.

తల్లి యుదయుని లోనికిఁబిలిచి “నాయనా చెల్లెలను
తీసికొనివెళ్లుచున్నావుగాని వారు విభ నాదరింపక కష్టపెట్టెద-
రేమో!”

ఉదయుఁ డులికిపడి, “కష్టపెట్టెదరేల అమ్మా! ఏల
యాదరింపదు?” అని యడిగెను.

రాణి—“వారికి విభపైఁ గోపము వచ్చినదేమో!”

ఉదయుఁడు—“లేదమ్మా, ఎంతమాత్ర మట్లుకానేరదు.
విభ చిన్నపిల్ల, దానిపై నెవరు గోపముంచుకొనఁగలరమ్మా?”

రాణి—“కాగ్రతగ నాలోచించి తీసికొనివెళ్లుము
నాయనా, వారి మాయెడల నిర్దయులైయున్నయెడల, విభ
మఱిబ్రతుకదు.

ఈమాటలు ఉదయాదిత్యునిమనస్సునభయముపుట్టించినవి.
ఎవరైన విభను కష్టపెట్టఁగలరన్న మాట ఇంతకుముం దెన్నఁడు
నుదయునకు దట్టలేదు. ఉదయుఁడు తనప్రాయశ్చిత్తము పూర్తి

మైపోయినదని యనుకొనుచుండెను, కాని యది యింకను పూర్తికాలేదని యతని కిప్పుడు తెలియుచున్నది. విభను తా నాశ్రయముచేసికొనియుండెను, దీనికి ఫలస్వరూపముగ విభ యదృష్టమున నేమున్నదోకదా!

బయలుదేరిపోవు సమయాన ఇద్దఱును తల్లిదగ్గఱకువచ్చి ప్రణామముచేసిరి. ప్రయాణమునకు విఘ్నముకలుగునేమో యని తల్లికింట నీరు రానీయలేదు, వారు గడపదాటఁగానే అమె నేలఁబడి దొరలుచు నేడ్వ నారంభించినది. ఉదయుఁడును విభయు తండ్రికి ప్రణామముచేసిరి, ఇంటనుండు చెద్దలందరకు ప్రణామముచేసిరి. ఉదయుఁడు సమరాదిత్యుని నెత్తుకొని ముద్దు పెట్టుకొని “నీవు సింహాసనమున హుచ్చుడబోవు - చున్నావుగాని దానిశాసము నిన్ను తొక్కిపోవునుగా!” అని అనలో శాను తల్లియని దీవించును అక్కడనుండునొకఁడు. చాకిర్లు—అందఱును నునయాత్మునియొడల చాల నను- రాగము, వాంఛకొక్కొక్కరువచ్చి ఉదయునకు ప్రణామము చేసి ఏడ్వసాగిరి. చివరకు వారిద్దఱును ఆలయమునకుఁబోయి తల్లికి మ్రొక్కి బయలుదేరిరి.

శోకము, విషత్తు, దౌర్జన్యము-వీనికి రంగస్థలమగు ప్రదేశము వెనుకఁబడుచున్నది, కారాగారము వెనుకనుండిపోయినది. జన్మ మున్నంతవఱ కెన్నఁడును ఈయింటికి మఱి రానని ఉదయుఁడు తనలోఁదాను నిశ్చయించుకొనెను వెనుక కొక్కమాటు తిరిగి చూచెను-రక్తపిపాసతో నిండియుండు రాజభవనము దైత్యుని

వలె తలయొత్తుకొని నిలిచియున్నది, దానిలోనున్నది పాపాణు-
 హృదయము కుట్ర నిరంకుశాధిపత్యము, రక్షణాలస దుష్ట-
 లులను పీడించుట, అసహాయుల నేడ్చించుట—ఇవియన్నియు
 వెనుకనుండిపోయినవి—ముందు ముందు అనంతస్వాధీనత,
 ప్రకృతీయందుండు సకలంకసౌందర్యము, మానవహృదయ-
 ముననుండు స్వాభావికకోమలత, ప్రేమ—ఇవియన్నియు
 నతని నాలింగనముచేయఁగోరి చేతులు చాచుచున్నవి. అప్పుడే
 ప్రాతఃకాలమైనది. నది తూర్పుగట్టుచుండు వనమధ్యముననుండి
 సూర్యకిరణములు పొడుచుకొనివచ్చుచున్నవి; పృథ్విశిఖరము-
 ల్లపై ఆప్రాతఃకాలపు సువర్ణ కాంతిఁజూచుచున్నది. గ్రామవాసులు
 లేచి తమతమకలపై నిటునటు పోవుచున్నారు. పడిన వాండ్రు
 ఉల్లాసముతో పాటలుపాడుచు, పడవనువిప్పి తిరుచాప నెత్తిరి.
 ప్రకృతీయొక్క ఈవిమల, ప్రశాంత, వివేత్త, ప్రసౌతి-ముఖశ్రీ
 గని ఉదయనివృద్ధయము యిటులతోఁ గలసి స్వచ్ఛాగానము
 నలుప నారంభించినది. “జన్మజన్మములకు స్వీతంత్రుడనై
 నీప్రకృతీయొక్క వివేత్తతలోను నవీనతలోను విహరించుచుండఁ
 గలభాగ్యమే నేనుకోరుచున్నది,” అని ఉదయఁడు తనలో
 దాననుకొనుచున్నాడు.

పడిన పడచుచున్నది పడవవాండ్రు పాటలును, నీటి
 కిలకిలను వినుచు నిద్రింతురు బ్రయాణముచే ముచున్నారు.
 ఉష్ణకాంతివలె నారందిము విభవృక్షమును వ్యాపించు
 చున్నది, అరుణదీప్తితో కన్నులును ముఖమును నిండుచున్నవి.

శ్నాత్తుకు విభ, దుఃస్వప్నము చెడరి తెలివించినదానివలె,
కనబడుచున్నది.

విభ ప్రయాణమైపోవుచున్నది. ఎవనియొద్దకు బోవు-
చున్నది? ఎవ గామెనుబలుచుచున్నారు! ఆనంతప్రేమ ఆమెను
పలుచుచున్నది. పక్షిపిల్లవలె నామె రెక్కలుముడుచుకొని
ఆయనంతప్రేమలో నెచ్చిచింతయు లేక సుఖముగా నుండును.
ఎటుచూచినను విభకు నేడు కనబడునది ప్రేమసము-
ద్రమే! విభను దగ్గఱఁజూర్చుండఁబెట్టుకొని ఉదయుండు
నీటికిలకిలవంటివృద్ధురముతో నెన్నియో కథ లామెకు
ఘోషించుచున్నాడు, ఏమినిన నదియే ఆనందదాయకముగ నున్నది,
విభకు.

కడవ గామచంద్ర గోయలరాజ్యమునఁ బ్రవేశించి
ప్రసూనముచేయుచున్నది. నలుదిక్కులను జూచుచుండు
విభమనస్సున నెన్నడు సమభవింపని యానంద ముదయించు-
చున్నది. ఎటువై ప్రచూచినను ఏమియాశోభ! అకుటీరములును,
మనుష్యులును విభకింటఁబడుచుండ వారందఱు నెంతయో
సుఖముగ నున్నారని యామెకు తోచుచున్నది. అకనబడు-
వారిని పలిచి రాజుగారిని గుఱించి యడుగవలెనని విభకుఁ
గోరికిపుట్టుచున్నది. ఆరాజ్యపుప్రజలు కనబడగానే ఆమె
మనస్సున నపూర్వమగు ప్రేమభావ మొకటి పుట్టుచున్నది,
కనబడువారిందఱు కడుమంచివారని ఆమెకు తోచుచున్నది.
నిరుపేదలవలె నుండినవాండ్లు ముష్టివాండ్లు. అక్కడక్కడ

కనబడుచున్నారు. విభ వాంఛనుజూచి “పాపము వాంఛ కీదశయేలయోకదా!” అనుకొనుచు విచారించుచుండును; “నే నంతఃపురములోనికిబోయి వీండ్ల రప్పించెదను, వీండ్ల దుఃఖము తొలఁగు నేర్పాట్లు చేయించెదను,” అని తనలోతా ననుకొనుచుండును. ఆమెకు వాంఛండలును తనవారని తోచుచున్నది. ఆరాజ్యమున దారిద్ర్యముగాని దుఃఖముగాని యుండుట చూచి యామె సహింపలేకున్నది. ఆరాజ్యపుప్రజ లామెకడకు వచ్చి ఆమెను, “అమ్మా” అని పిలువవలెనని యామెకు కోరిక పుట్టుచున్నది. వారు తమతమకష్టములను నామెతో చెప్పుకొనిన నామె వానినన్నిటని తో లఁగించును

రాజధానికి సమీపముననున్న గ్రామమున నుదయుఁడు పడవను నిలిపెను. తమ రాకను తెలియఁజేయుచు మనుష్యు నొకనిని రాజప్రాసాదమునకుఁ బంపినచో వారుచితమర్హతలను జేసి రాజప్రాసాదమునకు తమ్ముఁ గొనిపోదురని ఉదయుని నప్తుకము. పడవ నాపునప్పటికి సాయంకాలపైఁపోయినది, మఱునాఁ డుదయమే సమాచారము తెలియఁజేయవలెనని ఉదయుఁడు నిశ్చయించుకొనెను.

ముప్పరి యారవ పరిచ్చేదము.

మనుష్యులందఱు నానాఁడు తొందరపనిమీద నిటునటు
లిరుగుచున్నట్లు కనబడుచుండెను. బాజాబజంత్రీలతో డొర.
నేడియో యుత్సవముజరుగుచున్నట్లుండెను. విభలోఁ
బుట్టుచున్న యానందము ఆవాద్యములు వినఁగానే పొంగి పైకి
వచ్చుచుండెను. ఈయానందము అన్నయ్యకడ బయలుపడు-
నేమోయని ఎంతో ప్రయత్నముచేసి నవ్వునుకూడ నాపుకొను-
చుండెను. ఉత్సవచిహ్నములుచూచి సమాచార మేమియో
కనుగొనవలెనని ఉదయుండు సగియొద్దొర నడచుచు డొరి-
లోనికి బయలుదేరెను.

కొంతసేపై నతరువాత బడ్డునుండి యెవఁడో, “ఎవరి
దాపడవ?” అని యడిగెను. రాజభటుండు పడవమీదనుండి
వానినిజూచి “ఎవరది, రామమోహనుఁడా? రమ్మ, రమ్మ!”
అనెను. రామమోహనుండు తొందరతొందరగ పడవలోనికి
వచ్చెను. విభ యొకతెయే పడవలో గూర్చుండియుండెను,
వానిని జూచినతోడనే సంతోష మామెలోపలినుండి పొంగి
పొరలినచ్చినది; పట్టలేనియానందముతో “మోహన్” అని
యామె యన్నది.

రామమోహనుండు—“అమ్మా!”

ప్రా—20

నవ్వుచు అనందముతోఁ బరిపూర్ణతపొందిన విభముఖమును చూచుచు చాలనేకట్లు నిలిచియుండి చివరకు మోహనుడు, “నీవు వచ్చితివా తల్లీ!” అని యనెను.

“వచ్చితిని మోహన్! ఇంతలో మహారాజువారికి నా రాకమాట తెలిసినదా? నీవు నన్నుఁదీసికొనిపోవుటకు వచ్చితివా?” అని విభ యడిగెను.

“అంత తొందరపడకుమమ్మా, నేఁడుకాదు మఱియొకనాఁడు నిన్ను కొనిపోయెదను,” అని మోహనుఁ డనెను.

రామమోహనునిధోరణివలన విభముఖము హఠాత్తుగ వాడిపోయినది. “నేఁడేల పోఁగూడదు మోహన్?” అని ఆమె యడిగెను.

మోహనుడు— “నేఁడు ప్రార్థుపోయినది, నేఁడు పోవద్దమ్మా!”

“ఏమిజరిగినది మోహన్ నిజముగా చెప్పుము,” అని మిక్కిలి భయపడుచు విభ యడిగినది.

మోహనుఁ డూరకుండ లేకిపోయెను— దాచియుంచుకొను స్వభావముకాదు వానిది. ఏడ్చుచు వాఁడక్కడనే చతికిలబడిపోయి యిట్లనెను— “నీరాజ్యములో నేఁడు నీకు స్థానములేదమ్మా! నీరాజస్రాసాదమున నీకిల్లులేదు తల్లీ! రాజుగారికి నేఁడు వివాహము!”

విభముఖమున రక్తములేచు, కాళ్లుచేతులు చల్లబడిపోయినవి. రామమోహనుఁ డేడ్చుచు ఉండియుండి మాటలాడుచుండెను— “నీబిడ్డఁ డియధముఁడు నిన్ను బిలువవచ్చినప్పుడు

నీ వేలవచ్చితినికావుతల్లీ? అప్పుడు నీమనస్సు తాయయై యుండెను, నీవు నన్ను తిరుగఁగొట్టితివి. రాజుగారికి నాముఖము చూపింపలేకపోతిని, నాగుండె బ్రద్దలైపోయినది. ఐనను, నీవు నాతల్లివి. నీకు విరుద్ధముగ నొక్కమాటయైనను చెప్పలేకపోతిని.

విభ తెలివితప్పి పడిపోయినది రామమోహనుఁడు ఋగెత్తుకొనిపోయి నీళ్లుతెచ్చి ముఖముపైఁ జల్లెను కొంత. నేపటికి తెలివితప్పి విభలేచి కూర్చుండినది. ఒక్క నెబ్బతో నామె ప్రపంచమంతయు ముక్కలై పడిపోయినది. భర్త-రాజ్యముచేరి, భర్తరాజధానిలో బ్రవేశించి తృప్తార్తహృదయముతో రాజద్వారమునకువచ్చి నిలిచియుండువేళకు ఆమె యాశయంతయు మరీచికవలె మాయమైపోయినది.

“మోహన్, ఆయన నన్నురమ్మని కబురుపంపితే, నేను చాల నాలస్యముచేసితినా?” అని దుఃఖముతో విభయడిగెను.

“ఆలస్యమైనది, సందేహమేమి తల్లీ?”

“నన్ను మఱిక్షమింపరా?” అని కలతజెందుచు నడిగినది విభ.

“క్షమించుటేది మఱి” అని మోహనుఁడనెను.

“నే నాయన నొకమాటుచూచిమాత్రము వచ్చెదను మోహన్?” అని అనుచు విభ వెక్కి వెక్కి యేడ్వసాగెను.

“నేఁడు వద్దుతల్లీ!” అనుచు మోహనుఁడు కనులు తుడుచుకొనసాగెను.

“లేదు మోహన్, నేను నేఁడే ఒక్కమాటు చూచి వచ్చెదను.”

“యువరాజు మొదట గ్రామమునుండి తిరిగిరానిప్పు.”

“లేదు మోహన్ నేనిప్పుడే ఒకమాట వెల్లవచ్చున”. ఉదయాదిత్యుడు డిడి వినినచో చెల్లెల కవమాన మగునని భయపడి ఆమెను బోనీయఁడేమో యని విభ యోచించెను.

“అట్టైన నొకపల్లకీ తెప్పించెద నుండుమమ్మా,” అని మోహనుఁ డనెను.

“పల్లకీ యేల? నేను రాణినైనఁగదా పల్లకీ అవసర మగుటకు? నే నొకసామాన్యస్త్రీవలె వెల్లెదను, ఒకబిచ్చపు. దానివలె పోయెదను—నాకు పల్లకీ యవసరములేదు.” అని విభ యన్నది.

“నాలో ప్రాణ మున్నంతసేపు నే నట్టిదిచూచి భరింపలేనమ్మా,” అన్నాఁడు మోహనుఁడు.

విభ మిక్కిలి జాలిపుట్టించు స్వరముతో “నీకాళ్లు పట్టుకొనెదను నా కడ్డురాకు మోహన్, ఆలస్యమైపోవు చున్నది,” అని వానిని వేడుకొనెను.

“అట్లే కానిమ్మమ్మా!” అనుచు మోహనుఁడు దుఃఖముతో నొప్పుకొనెను

విభ సామాన్యస్త్రీ వేషముతో పడవదిగినది. పడవాండ్రిదిచూచి ఆశ్చర్యపడుచు “ఇదియేమి కుహారాణీ! యిట్టి దుస్తులతో నక్కడికి పోవుచున్నావమ్మా?” అని యడిగిరి

“ఈరాజ్యము తల్లిదే! తన రాజ్యములో ఎచ్చటికైనను, ఏవేషముతోనైనను పోవచ్చునుకదా!” అని మోహనుఁడు త్తరమిచ్చెను.

భృత్యు లడ్డుపెట్టుచుండిరిగాని మోహనుఁడు వాంఠనందఱను దరుమఁగొట్టెను.

ముప్పది యేడవ పరిచ్ఛేదము.

ఎటుచూచినను జనసమూహము! ఇంతకుముందెన్నఁ-
దైన నిట్టిది జరుగకపోను, విభ అందఱియెదుట నట్లు కనబడ-
వలసినచో సిగ్గువలన ప్రాణములను విడిచియుండును, కాన్కి
నేఁడామెకంటే కేఁదియు గానరాసున్నది ఏకొంచె మామె
కనుల కగవడుచుండెనో అది యామెకు మిథ్య యనిపించు-
చుండెను: నాలుగువైపులను గనబడుచుండు కోలాహల
మయమగు జనసమూహము స్వచ్ఛదృశ్యమని ఆమెకు తోచు-
చుండెను, కనబడునదెల్ల శూన్యము! నాలుగువైపులను
జనులమూక, అన్నివైపులను కలరవము—అంతే! దేనిని
నెట్టియర్థమును లేదు.

ఆజనసమూహములోనుండి శ్రోసికొని విభ రాజద్వా-
రముకడవచ్చి చేరుకొనెను. అక్కడి ద్వారపాలకుఁ డొకఁడు
ఆమెను జేయిఁబట్టుకొని బయటికి శ్రోసిపేయగా నామె వెనుక-
నుండుమనుష్యులమీద పడిపోయినది; సిగ్గువలన సగము
ప్రాణములుపోయినది, ముసుగుఁ జారిపోయినది, ఆముసుగు
నామె తన్నుకొని మరల మీదికి లాగుకొనినది ముందునఁ-
బోవుచుండు రామమోహనుండు వెనుకకుఁ దిరిగినూచెను;
రెప్పకాటులో నంతయు తెలిసికొని యతఁడు ద్వారపాలకుని-
వైపు కిందఁబెట్టజేసి చూచెను. ఆరామమున నిలచియున్న
ఫర్నాండ్జ్ అచ్చటికివచ్చి వానికిఁ దగినకట్న మిచ్చెను. విభ

యితరదాసీదాసులవలె ప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించినది—ఎవ్వరును నామెకు తగినమర్యాద చేయలేదు.

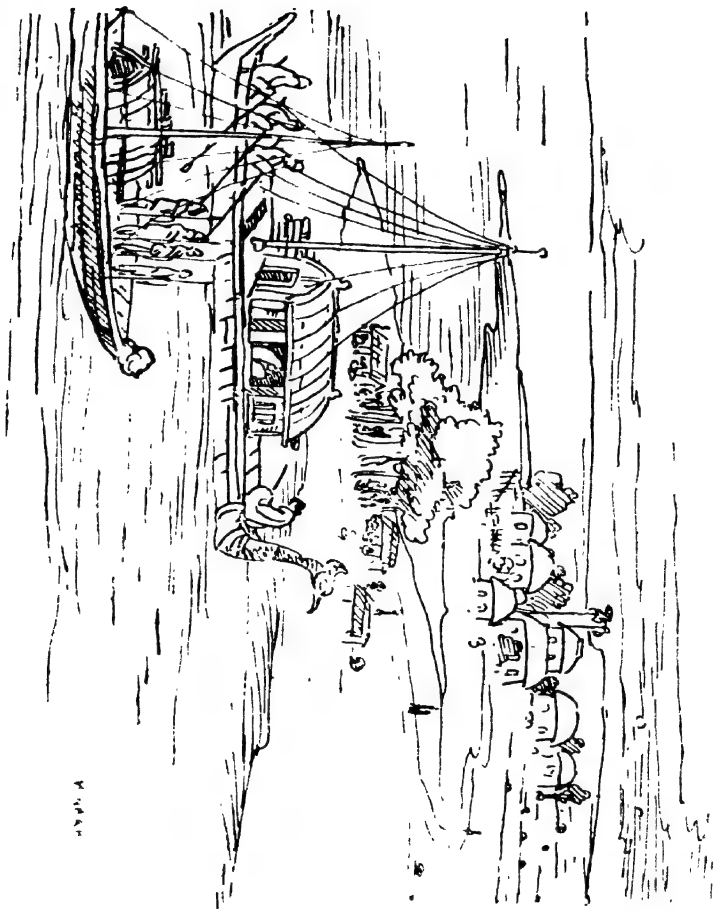
ఒకగదిలో రాజుగారును రమాయియు గూర్చుండి యుండిరి. విభ ఆగడిలోఁ బ్రవేశించి రాజుముఖముచూచి ఆయనప్రాసాదములకడ నేలపైఁబడెను. రాజు తడఁబడుచు నిలిచి “ఎవరే నీవు? బిచ్చపుదానవా—బిచ్చముకావలెనా నీకు?” అని యడిగెను.

విభ వాల్చియున్న ముఖమునెత్తి, ఆశ్రుపూర్ణనేత్రములతో “లేదు, మహారాజా, నాసర్వమును దానముచేయుటకు నేనువచ్చితిని, నిన్ను పరహస్తముల కొప్పజెప్పి నెలవు తీసికొనిపోవలెనని వచ్చితిని,” అని యనెను.

రామమోహనుఁ డదిభరించి యూరకుండలేక దగ్గఱకు వచ్చి, “ఆమె మీరాణి మహారాజా, యశోహరపుర రాజుకుమారియామె! అనెను.

నిద్రానిమగ్నమై రామచంద్రునిలో నున్నమన స్ఫులికపడిలేచినది—కాని రమాయి తత్క్షణమే నవ్వి రామచంద్రునివంక జూచుచు, “ఏమిది, అన్నగారు మఱి యెక్కరలేదా?” అని అతిశయోరస్వరముతో నడిగెను

రామచంద్రునిహృదయమున కొంచెముదయ పుట్టుచుండెను. ఐనను రమాయి మాటవిసఁగానే అతినిర్దయునివలె నవ్వసాగెను—విభ కిప్పుడు దయచూపినచో నలుగురును తన్నుఁజూచి నవ్వుదురని ఆయనకు భయమైనది.

1891

విభ నెత్తిపై పిడుగుపడినది, ఆమె కండ్లుమూసికొని తల్లి, వసుంధరా, నీవు రెండుభాగములై నన్ను నీగర్భమందు దాచుకొనుము, “అని తనలోఁదాను బ్రార్థించినది, కనులు తెరచి నాలుగువైపులను జూచినది, అసహాయురాలగు నామె రామమోహనునికి నులపడినది.

రామమోహనుఁ డాక్షణమే రమాయియొద్దకుఁ బరు-
గెత్తికొనిపోయి వానిని మెడపట్టి బయటికి గెంటెను.

నాయెదుటనే నింతదౌర్జన్యము, ఇంతసాహసము చూపించుచున్నావు!” అని రాజుగారు కోపముతో ననిరి.

“జూను మహారాజా, నేను దౌర్జన్యము కనపరచితిని మీ రాణిని నాతల్లిని అతఁ డవమానించినాడు—వాని తల గొరిగించి సున్నముబొట్టుపెట్టి పూరేగించి వానిని యూరినుండి వెడలగొట్టకపోయినయెడల నాపేరు రామమోహన్ కందు మహారాజా!” అన్నాడు మోహన్.

రామచంద్రుడు మోహనునదల్చుచు “ఎవరు నారాణి, ఈమె యెవరో నేనెఱుంగను!” అని యనెను.

విభీషణము నల్లనైపోయినది, ఆమె వణకుచు నోట చీరచెంగు క్కుక్కుకొన్నది, మితితప్పి నేలఁబడినది.

విభీకు తెలివిరాగానే రామమోహనుడు చేతులు బోడించి రాజుగారితో నిట్లనెను—“మహారాజా, ఇప్పటికి నాలుగుతఁములఁబట్ట మేము మీ సేవచేయుచున్నాము. చిన్నప్పడు నిన్నెత్తుకొనుచుంటిని, పంరక్షణచేసితిని. నేడు

నాతల్లిని, మహాలక్ష్మిని, నీవవమానపరచితివి, నీభాజ్యలక్ష్మినితగ్గ
మగొట్టితివి. నేడు నేనుగూడ నీచాకిరీ విడిచిపోవుచున్నాను.
మాతల్లి సేవచేయుచు కాలము గడుపుకొనెదను; బిచ్చమెత్తు
కొని కాలక్షేపముచేసెదనుగాని నీయింటనీడనైనను మఱి
త్రొక్కను.” ఇట్లుచు రామచంద్రునకుఁ బ్రణామముచేసి
విభతో “అమ్మా ఇకరమ్ము! తక్షణమే బయలుదేరిపోదము;
ఇక్కడ నీక నొక్కనిమిషమైన నుండరాదు,” అనెను. అని
విభను బట్టుకొని బయటికి తీసికొనివచ్చెను. విభకు మతిపోయి-
నట్టెనది. బయటనుండు పల్లకీలలో నొకదానిలో విభను
గూర్చుండఁబెట్టి మోహనుఁ డామెను పడవయొద్దకు తీసికొని
వచ్చెను.

విభ ఉదయాదిత్యునితోఁగలసి కాశికి వెళ్లిపోయినది.
అక్కడ దానధ్యానములు చేయుచు దేవసేవచేయుచు,
భ్రాతృసేవచేయుచు కాలము గడపుచుండెను. బ్రతికియు-
న్నంతకాలము రామమోహనుఁడు వారితోఁ గలసియే
యుండెను. సీతా రాముఁడుకూడ సపరివారముగ కాశికివచ్చి
ఉదయు నాశ్రమముననే యుండెను.

చెన్నపురి: వావిళ్లి రామస్వామికాస్తులు అండ్ సన్స్ వారి

‘వావిళ్లి’ ప్రెస్సున ముద్రితము.—1930.

13991